

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ATATÜRK
KİTAPLIĞI OE_YZ_1172 NUMARALI ŞİİR MECMUASI
(1^b-68^a) (İNCELEME-METİN-MESTAP'A GÖRE
TASNİF)**

YÜKSEK LİSANS

EBRU SİVRİ

İSTANBUL, 2021

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**

**İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ATATÜRK
KİTAPLIĞI OE_YZ_1172 NUMARALI ŞİİR MECCMUASI
(1^b-68^a) (İNCELEME-METİN-MESTAP'A GÖRE TASNİF)**

YÜKSEK LİSANS

**EBRU SİVRİ
(190101003)**

**Danışman
(Prof. Dr. Nihat Öztoprak)**

İSTANBUL, 2021

05/07/2021

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 190101008 numaralı Ebru SİVRİ'nin hazırladığı "İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1172 Numaralı Şiir Mecmûası(1a-68a) (İnceleme-Metin-MESTAP'a Göre Tasnif " konulu Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 05/07/2021 Pazartesi günü saat 15 :00 'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20... tarihinde, saat ...:.... da yapılacaktır.

Tez Adı Değişikliği Yapılması Halinde: Tez adının İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1172 Numaralı Şiir Mecmûası(1b-68a) (İnceleme-Metin-MESTAP'a Göre Tasnif şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
(Danışman) Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK	05/07/2021	KABUL
Prof. Dr. Kemal YAVUZ	05/07/2021	KABUL
Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ	05/07/2021	KABUL
(İkinci Danışman) *.....	.../ .../20...	.....
*.....	.../ .../20...	.....

*2. Danışman varsa doldurulacak

BEYAN / ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ebru SİVRİ

TEŞEKKÜR

Çalıőmamın her safhasında görüş ve fikirleriyle destek olan, yardımlarını esirgemeyip çalıőmamı titizlikle takip eden kıymetli danışmanım Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK'a; lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi ve tecrübelerini esirgemeyip, akademik hayata yönelmemde büyük etkisini ve desteğini gördüğüm değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Eda TOK'a; tez boyunca büyük bir özveriyle yardımlarını esirgemeyip her daim desteğini hissettiğim sevgili arkadaşım Merve YILMAZ'a; beni büyütüp yetiştiren, her ânımda desteklerini esirgemeyen ve yanımda olan anneme ve babama; manevî olarak her zaman yanımda olan dostlarıma gönülden teşekkür ederim.

Ebru SİVRİ

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ATATÜRK KİTAPLIĞI
OE_YZ_1172 NUMARALI ŞİİR MECMUASI (1^b-68^a)
(İNCELEME-METİN-MESTAP'A GÖRE TASNİF)
EBRU SİVRİ

ÖZET

Bu çalışmada klasik Türk edebiyatı sahasında son derece önemli kaynaklar arasında yer alan mecmuaların öneminden bahsedilerek, çalışmamıza konu olmuş İBB Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1172 numarada kayıtlı mecmuanın üç ana başlık altında incelemesi yapılmıştır.

Birinci bölümde İBB Atatürk Kitaplığı'nda kayıtlı olan mecmuanın nüsha tavsifi yapıldıktan sonra mecmuanın şair ve şiir dizini yapılmış; karşılaşılan bazı problemlere değinilerek mecmuanın müstensihisi hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde 1^b-68^a aralığında yer alan nazım ve nesirler şekil ve muhteva hususiyetleri bakımından incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise metinde takip edilen yol anlatıldıktan sonra mecmuanın transkripsiyonlu metni verilmiş; MESTAP'a göre tasnifi yapılarak çalışmamız tamamlanmıştır.

Anahtar kelimeler; klasik Türk edebiyatı, divan şiiri, mecmua, şiir mecmuası, MESTAP

**POETRY COLLECTION REGISTERED WITH NO OE_YZ_1172
IN ISTANBUL METROPOLITAN MUNICIPALITY (IMM)
ATATÜRK LIBRARY (1^b-68^a) (ANALYSIS-TEXT-
CLASSIFICATION ACCORDING TO MESTAP)**

EBRU SİVRİ

ABSTRACT

In this research, the poetry collection registered with no. OE_Yz_1172 in Istanbul Metropolitan Municipality (IMM) Atatürk Library is analysed under three main parts regarding the importance of poetry collections among sources in classical Turkish literature.

In the first part, after the poetry collection registered in IMM Atatürk Library is described, the poet and poem index of the poetry collection is made, and some information about the amanuensis of the poetry collection is given while mentioning encountered problems about the poetry collection. In the second part, poems and proses rang among 1^b-68^a are analysed in terms of form and content. In the last part, study method used in this research is explained, the phonetic transcription of the poetry collection is given, and the research is completed with sorting the poetry collection according to MESTAP.

Keywords; classical Turkish literature, divan poetry, journal, poetry collection, MESTAP

ÖNSÖZ

Klasik Türk edebiyatı sahasında önemli kaynaklar arasında yer alan mecmualar, gerek mecmuayı derleyen derlemecinin zevkine münhasır olarak yazılması gerek de yazıldığı dönem içerisindeki şiir zevkini yansıtması bakımından son derece kıymetli kaynaklardır. Mecmuaların ihtiva ettiği örnekler daha çok şiir olsa da nesir örneklerinin olduğu mecmualar da bulunmaktadır. Mecmuayı derleyen derlemeciler umumiyetle bu el yazmalarının içerisine bir çok şairi ve bu şairlerin şiirlerini kaydetmektedirler. Bu kayıtlar sayesinde derlemeciler bazen edebiyat sahasında var olan şairlerin gün yüzüne çıkmayan şiirlerini açığa çıkartmakta, bazen de edebiyatımızda yer bulamamış olan şairlere ve onların şiirlerinin tanıtılmasına vesile olmaktadır.

Bu çalışmada İBB Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1172 numarada kayıtlı şiir mecmuası incelenmiştir. Bahsi geçen mecmua İBB Atatürk Kitaplığı'nda "Şiir Mecmuası" adı altında kayıtlı olsa da, içerisinde nesir bölümlerini de barındıran bir mecmuadır. Hazırlanmış olduğumuz çalışma giriş bölümüyle birlikte dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde klasik Türk edebiyatında genel olarak mecmuanın tanıtımı yapıp çeşitleri hakkında bilgiler verilmiş; şiir mecmualarının önemine vurgu yapılmıştır.

Birinci bölümde mecmuanın nüsha tavsifi yapıldıktan sonra mecmuanın şair ve şiir dizinine ait tablo verilmiştir. Ardından mecmua içerisinde karşılaşılan bazı problemlere değinilerek mecmuada kullanılan tashih işaret ve yöntemleri örneklerle desteklenmiş, detaylı olarak incelenmiştir. Ayrıca mecmuanın müstensihisi olan Şa'bân Şevkî hakkında tespit edildiği kadarıyla çeşitli bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde 1^b-68^a aralığında yer alan müellif ve eserleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Bu aralık içerisinde birden fazla müellife ve bu müelliflerin eserlerine yer verildiğinden dolayı her biri kendi içerisinde değerlendirilmeye tâbi

tutulmuştur. Bu değerlendirme kapsamında müelliflerin biyografileri verilerek her şiirin nazım türü, aruz kalıbı, kâfiye ve redifi, muhteva hususiyetleri detaylı olarak incelenmiştir. Çalışılan varak aralığında bulunan tek mensur metin ise ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Aynı zamanda aralık dâhilinde yer alan şiirlerin yayınlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerinden hareketle karşılaştırılması yapılmış; tespit edilen farklılıklar dipnotlarda gösterilmiştir.

Üçüncü bölümde ise metin kurulurken takip edilen yol anlatılmış; metnin transkripsiyonlu metni verilmiştir. Ayrıca şiirlerin MESTAP sistemine göre tasnifi yapılarak, bu alanda yapılan çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmıştır. Çalışma sonunda sonuç bölümüyle birlikte yapılan tez çalışması tamamlandıktan sonra yararlanılan kaynaklar alfabetik sıra gözetilerek verilmiştir. Son olarak incelediğimiz İBB Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1772 numarada kayıtlı mecmuanın başı-ortası-sonu olmak üzere tıpkıbasımı verilmiş ve çalışmamız tamamlanmıştır.

Temmuz, 2021

Ebru SİVRİ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
TABLO LİSTESİ.....	xiii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	xiv
KISALTMALAR VE İŞARETLER.....	xv
GİRİŞ.....	1
1. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA MECMUA.....	1
1.1. MECMUANIN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ.....	1
1.2. ŞİİR MECMUALARI VE ÖNEMİ.....	7
BİRİNCİ BÖLÜM.....	12
1. İBB ATATÜRK KİTAPLIĞI OE_YZ_1172 NUMARALI MECMUA.....	12
1.1. OE_YZ_1172 NUMARALI MECMUANIN TAVSİFİ.....	12
1.2. MECMUANIN ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	13
1.3. MECMUANIN ŞAİR VE ŞİİR DİZİNİ.....	13
1.4. MECMUADA KULLANILAN TASHİH İŞARET VE YÖNTEMLERİ.....	14
1.4.1. Beyit Hizasından Verilen Haşiyeler.....	15
1.4.2. Beyit Hizasından Noktalar Koyularak Verilen Haşiyeler.....	17
1.4.3. “” İşaretiyle Verilen Haşiyeler.....	19
1.4.4. “” İşaretiyle Verilen Haşiyeler.....	23
1.4.5. “” İşaretiyle Verilen Haşiyeler.....	25
1.4.6. “” İşaretiyle Verilen Haşiyeler.....	27
1.4.7. “” İşaretiyle Verilen Haşiyeler.....	29
1.4.8. “” İşaretiyle Verilen Haşiyeler.....	30
1.4.9. “” Lafzıyla Verilen Haşiyeler.....	31

1.4.10. Kelime Yazımıyla Verilen Haşiyeler	32
1.4.11. Doğrudan Kelime Yanına Verilen Haşiyeler	34
1.4.12. Beyit, Mısra veya Kelime Üzerine Çizgi Çekilerek Verilen Haşiyeler	34
1.4.13. Sıralama Gözetilerek Verilen Haşiyeler	36
1.5. MECMUADA KARŞILAŞILAN BAZI PROBLEMLER	39
1.6. MECMUANIN DERLEYENİ ŞAİR ŞA‘BÂN ŞEVKÎ.....	39
İKİNCİ BÖLÜM	41
2. METİN İNCELENMESİ.....	41
2.1. İBB ATATÜRK KİTAPLIĞI OE_YZ_1172 NUMARALI MECMUANIN 1 ^b -68 ^a VARAKLARININ İNCELENMESİ.....	41
2.1.1. Mecmuanın Şekil Yönüyle İncelenmesi	41
2.1.1.1. Mecmuada Yer Alan Nazım Şekilleri.....	41
2.1.1.2. Mecmuada Yer Alan Kâfiye ve Redifler	47
2.1.1.3. Mecmuada Yer Alan Vezinler	71
2.1.2. Mecmua Metninin Yapılan Çalışmalarla Karşılaştırılması	72
2.1.2.1. Kasidetü’l-Kalem’deki Farklılıklar.....	72
2.1.2.1.1.Harf Farklılıkları	73
2.1.2.1.2. Kelime Farklılıkları	73
2.1.2.1.3. Kelime Fazlalıkları ve Eksiklikleri.....	75
2.1.2.1.4. Terkip Farklılıkları	75
2.1.2.1.5. Okunuş Farklılıkları.....	77
2.1.2.1.6. Sıralama Farklılıkları.....	78
2.1.2.1.6.1. Beyitlerin Sıralama Farklılıkları	78
2.1.2.2. Mihnet-Keşân’da Yer Alan Kalem Hakkındaki Methiye Kısımındaki Farklılıklar	78
2.1.2.2.1.Harf Farklılıkları	79
2.1.2.2.2. Kelime Farklılıkları	80
2.1.2.2.3. Terkip Farklılıkları	81
2.1.2.2.4. Okunuş Farklılıkları.....	81
2.1.2.2.5. Sıralama Farklılıkları.....	82
2.1.2.2.5.1. Kelimelerin Sıralama Farklılıkları	82

2.1.2.3. Mihnet-Keşân'da Yer Alan Na't-ı Şerif Kısımındaki Farklılıklar.....	82
<i>2.1.2.3.1. Kelime Farklılıkları .....</i>	82
<i>2.1.2.3.2. Okunuş Farklılıkları .....</i>	83
2.1.2.4. Enfüs ü Âfâk'daki Farklılıklar	83
<i>2.1.2.4.1. Harf Farklılıkları .....</i>	83
<i>2.1.2.4.2. Kelime Farklılıkları .....</i>	86
<i>2.1.2.4.3. Kelime Fazlalıkları ve Eksiklikleri .....</i>	89
<i>2.1.2.4.4. Beyit Fazlalık ve Eksiklikleri .....</i>	91
<i>2.1.2.4.5. Terkip Farklılıkları .....</i>	93
<i>2.1.2.4.6. Okunuş Farklılıkları .....</i>	96
<i>2.1.2.4.7. Mısra Farklılıkları .....</i>	98
<i>2.1.2.4.8. Sıralama Farklılıkları .....</i>	99
<i>2.1.2.4.8.1. Kelimelerin Sıralama Farklılıkları .....</i>	99
<i>2.1.2.4.9. Başlıklandırma Farklılıkları, Fazlalıkları ve Eksiklikleri .....</i>	100
2.1.2.5. Akâid Manzumesi'ndeki Farklılıklar	103
<i>2.1.2.5.1. Harf Farklılıkları .....</i>	103
<i>2.1.2.5.2. Kelime Farklılıkları .....</i>	107
<i>2.1.2.5.3. Kelime Fazlalıkları ve Eksiklikleri .....</i>	110
<i>2.1.2.5.4. Beyit Fazlalık ve Eksiklikleri .....</i>	111
<i>2.1.2.5.5. Terkip Farklılıkları .....</i>	112
<i>2.1.2.5.6. Okunuş Farklılıkları .....</i>	114
<i>2.1.2.5.7. Mısra Farklılıkları .....</i>	117
<i>2.1.2.5.8. Sıralama Farklılıkları .....</i>	118
<i>2.1.2.5.8.1. Kelimelerin Sıralama Farklılıkları .....</i>	118
<i>2.1.2.5.9. Başlıklandırma Farklılıkları, Fazlalıkları ve Eksiklikleri .....</i>	119
2.1.3. Mecmuanın Muhteva Yönüyle İncelenmesi	121
2.1.3.1. Mecmuanın Şiir ve Şairleri	121
2.1.3.2. Mecmuada Şiirleri Bulunan Şairlerin Biyografileri	122
<i>2.1.3.2.1. Mehmed Şâkir Kudsî İstanbûlî .....</i>	122
<i>2.1.3.2.2. Keçecizâde İzzet Mollâ .....</i>	123
<i>2.1.3.2.3. Zeynep Hatun .....</i>	127

2.1.3.2.4. <i>Süleymân Nahîfi</i>	129
2.1.3.2.5. <i>Şa‘bân Şevkî</i>	135
2.1.3.3. Mecmuada Yer Alan Manzum Metinler	135
2.1.3.3.1. <i>Kasidetü’l-Kalem</i>	135
2.1.3.3.2. <i>İzzet Mollâ’nın Mihnet-Keşân’ında Yer Alan Kalem Hakkındaki Methiyesi</i>	143
2.1.3.3.3. <i>Rubâî</i>	146
2.1.3.3.4. <i>İzzet Mollâ’nın Mihnet-Keşân’ında Yer Alan Na‘t-ı Şerif’i</i>	146
2.1.3.3.5. <i>Mesnevi Tercümesi</i>	148
2.1.3.3.6. <i>Hilye-i Saadet</i>	149
2.1.3.3.7. <i>Enfûs ü Âfâk</i>	151
2.1.3.3.7.1. <i>Enfûs ü Âfâk’in Bölümleri</i>	152
2.1.3.3.8. <i>Akâid Manzumesi</i>	176
2.1.3.3.8.1. <i>Akâid Manzumesi’nin Bölümleri</i>	180
2.1.3.4. Mecmuada Yer Alan Mensur Metinler	195
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	196
3. METİN	196
3.1. METİN KURULURKEN TAKİP EDİLEN YOL	196
3.2. TRANSKRİPSİYONLU METİN.....	199
3.3. MESTAP SİSTEMİNE GÖRE TABLO	514
SONUÇ	518
KAYNAKÇA	520
EKLER	526

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo I. : Mecmuanın Şair ve Şiir Dizini	14
Tablo II. : Mecmuada Yer Alan Nazım Şekilleri	41
Tablo III. : Mecmuada Yer Alan Şiirlerin Kâfiye ve Redif Tablosu	48
Tablo IV. : Mecmuada Yer Alan Şiirlerin Vezin Tablosu	71
Tablo V. : Mecmuanın Şiir ve Şairleri	121

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	A, a, E, e, Ā, ā, ’
ب	B, b
پ	P, p
ت	T, t
ث	Ṣ, ṣ
ج	C, c
چ	Ç, ç
ح	H, h
خ	H, h
د	D, d
ذ	Z, z
ر	R, r
ز	Z, z
ژ	J, j
س	S, s
ش	Ş, ş
ص	Ş, ş
ض	Ẓ, ẓ, Ḍ, ḍ
ط	T, t
ظ	Z, z
ع	‘
غ	Ġ, ġ
ف	F, f
ق	Q, q
ك	K, k, G, g, Ñ, ñ
ل	L, l
م	M, m
ن	N, n
و	V, v, O, o, Ö, ö, U, u, Ü, ü, Ū, ū
ه	H, h, A, a, E, e
ي	Y, y, Ī, ī, Ī, ī

KISALTMALAR VE İŞARETLER

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
haz.	Yayına hazırlayan
K.	Kaside
M.	Mecmua
Ms.	Mesnevi
MESTAP	Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi
Mf.	Müfred
Mıs.	Mısra
R.	Rubâî
S.	Sayı
s.	Sayfa
T.	Tez
vb.	Ve benzerleri
vd.	Ve diğeri
( )	Düzeltilme Yapılan Kısımlar
[ ]	Ekleme Yapılan Kısımlar

GİRİŞ

1. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA MECMUA

1.1. MECMUANIN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

Mecmua, Arapça bir kelime olup “dağınık şeyleri bir araya getirmek, toplamak” anlamındaki cem‘ kökünden gelmektedir. “Bir araya getirilmiş, toplanmış” anlamındaki mecmû‘ kelimesini müennesi olan mecmua¹, “toplanılıp biriktirilmiş, tanzim ve tertip edilmiş şeyler heyeti², içinde seçme yazıların bulunduğu el yazması eser³” demektir. Mecmuanın yanı sıra mecâmî‘, mecma‘, câmi‘ gibi aynı kökten türemiş kelimelerle -yalnız Osmanlı Türkçesinde- cüzdan, defter ve ceride isimleri de aynı manada kullanılmıştır.⁴ Mecmuaların halk kültürü ve edebiyatıyla ilgili olan ve aşağıdan yukarıya açılanlarına ise cönk adı verilir. Bunlar bir çeşit antoloji özelliği taşımaktadırlar.⁵

Mecmualar, genellikle bir veya daha fazla yazar yahut şaire ait çeşitli şekil ve hacimlerdeki dini, din dışı nesir ya da şiirlerden oluşan derleme kitaplardır. Mecmua başlangıçta, birçok bakımdan benzediği cönk gibi ayetler, hadisler, fetvalar, dualar, hutbeler, şiirler, ilahiler, şarkılar, mektuplar, latifeler, lugaz ve muammalarla ilaç tariflerinin ve faydalı bilgilerin (fevâ'id), notların, tarihi belge ve kayıtların (tevârîh) derlendiği bir not defteri halinde ortaya çıkmış, zamanla gelişip düzenli bir tertip ve şekle kavuşarak türlerine göre bazı farklılıklar gösteren bir kitap veya telif çeşidi

---

¹ Mustafa Uzun, “Mecmûa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara 2003, s. 265.

² Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2015, s. 1293.

³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015, s. 300.

⁴ Mustafa Uzun, *a.g.e.*, s. 265.

⁵ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 300.

özelliği kazanmıştır. Bir telif türü olarak gelişimini tamamladıktan sonra genellikle kitap hüviyetindeki teliflerden farklı bir tarafı kalmamıştır.⁶

İlk olarak mecmua türü İslam kültüründe, henüz adı konulmadan Hz. Peygamber'in hadis yazımına izin vermesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu iznin ardından bazı sahabeler Resûlullah'tan duyduklarını mecmua tertip etme anlayışı içerisinde kendi seçimlerine, ihtiyaç ve değerlendirmelerine göre bir araya getirince hadis literatüründe sahife, cüz ve kitap adıyla anılan ilk derlemeler doğmuştur.⁷

Derleme yoluyla meydana getirilen mecmualar tamamen mecmuayı derleyen derlemecinin zevkine aittir. Bundan dolayı çok düzgün ve tertipli mecmualar yanında düzensiz mecmualar da bulunmaktadır. Eserleri yazıya geçmiş şair ve yazarlardan yapılan seçmelerin yer aldığı mecmualar bulunduğu gibi, adları bilindiği halde henüz ele geçmemiş bazı önemli eserlerin asılları ve kopyalarını içeren önemli mecmualar da vardır. Mecmuaların konuları daha çok edebiyatla ilgilidir. Gazel, kaside, musammat, tarih, mektup vs. şekiller ile tevhid, na't, mersiye vs. türler üzerine oluşturulmuş mecmualar bunlardandır. Ancak fıkıh, kelam gibi dini ilimler; simya, reml, sihir, falcılık gibi eski bâtıl ilimler; mûsikî, hat gibi sanat dalları vs. üzerine derlenmiş mecmualar da vardır. Bu tür mecmualar bir konu bütünlüğüne sahiptir.⁸

Mecmuaların tasnifi durumuna bakıldığında muhteva açısından ilk sınıflandırma çalışmasının Agâh Sırrı Levent tarafından yapıldığı görülür.⁹ Agâh Sırrı Levent'in yapmış olduğu sınıflandırma şu şekildedir:

1. Nazîreler mecmuaları,
2. Meraklılarca toplanmış, birer antoloji niteliğinde seçme şiir mecmuaları,

---

⁶ Mustafa Uzun, *a.g.e.*, s. 265.

⁷ Mustafa Uzun, *a.g.e.*, s. 266.

⁸ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 300.

⁹ Atabey Kılıç, "Mecmûa Tasnifine Dair", *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012, s.79.

3. Türlü konulardaki risâlelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmualar,

4. Aynı konudaki eserlerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmualar,

5. Tanınmış kişilerce hazırlanmış, birçok yararlı bilgileri, fıkraları ve özel mektupları kapsayan mecmualar.¹⁰

Bu konudaki ikinci tasnif denemesi ise Günay Kut'a aittir.¹¹ Günay Kut'un yapmış olduğu sınıflandırma şu şekildedir:

1. Nazîre mecmuaları,

2. Seçme şiir mecmuaları (mecnû'a-i eş'âr, mecnû'a-i devâvîn),

3. Aynı konu ile ilgili eserlerin bir araya gelmesi ile oluşan mecmualar (mecnû'a-i edvîye, mecnû'a-i ed'îye, mecnû'a-i tevârîh, mecnû'a-i mu'ammeyât, mecnû'a-i münşe'ât, mecnû'atü'r-resâ'il gibi),

4. Karışık mecmualar (Bu tür mecmualar nazım nesir karışık olabileceği gibi Arapça, Türkçe ve Farsça gibi değişik dillerde de yazılmış olabilir.),

5. Tanınmış kişilerce veya derleyeni belli kişilerce hazırlanmış mecmualar.¹²

Mecmuaların tasnifine dair şu ana kadar en kapsamlı çalışma Atabey Kılıç tarafından yapılmıştır. Mecmuaların çeşitli özelliklerine dair tasnifi şu şekildedir:¹³

1. Cilt ve Tertip hususiyetleri bakımından

1.1 Cönkler

1.2 Mecmualar

---

¹⁰ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s.166-167.

¹¹ Atabey Kılıç, *a.g.e.*, s.79.

¹² Günay Kut, "Mecmûa", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler)*, (haz.: Ezel Everdi, Mustafa Kutlu, İsmail Kara), Dergâh Yayınları, C. 6, İstanbul 1986, s.170.

¹³ Atabey Kılıç, *a.g.e.*, s.75-96.

1.2.1 Tertip durumuna göre mecmualar

1.2.1.1 Mürettep mecmualar

1.2.1.2 Mürettep olamayan mecmualar

1.2.2 Mürettip durumuna göre mecmualar

1.2.2.1 Mürettibi bilinen mecmualar

1.2.2.2 Mürettibi bilinmeyen mecmualar

1.2.3 Aynı zümreye mensup şahsiyetlerin eserlerini topladığı mecmualar

2. Şekil Bakımından

2.1 Manzum metinler

2.1.1 Kaside mecmuaları

2.1.2 Gazel mecmuaları

2.1.3 Nazire mecmuaları

2.1.4 Mu'ammâ mecmuaları

2.1.5 Manzum lugât mecmuaları

2.1.6 İlâhî mecmuaları

2.1.7 Şehrengiz mecmuaları

2.1.9 Na't mecmuaları

2.1.10 Mi'râciye mecmuaları

2.1.11 Matla' mecmuaları

2.1.12 Mersiye mecmuaları

2.1.13 Çeşitli mesnevilerden seçkileri barındıran mecmular

2.1.14 Güfte mecmuaları

2.1.15 Müstezad mecmuaları

2.1.16 Tarih mecmuaları

2.1.17 Musammat mecmuaları

2.1.18 Kıt'a ve rubâ'i mecmuaları

2.1.19 Divân mecmuaları

2.2. Mensur metinler mecmuaları

2.2.1 Lugaz mecmuaları

2.2.2 Fetva mecmuaları

2.2.3 Tefsîr mecmuaları

2.2.4 Şerh mecmuaları

2.2.5 Sakk mecmuaları

2.2.6 Mekân tasvirlerini içeren mecmualar

2.2.7 Münşe'ât mecmuaları

2.2.7.1 Derleme münşe'ât mecmuaları

2.2.7.2 Tek şahsa ait inşa örneklerinden oluşan münşe'ât mecmuaları

2.3 Karışık manzum ve mensur eserler mecmuaları

2.3.1 Fevâ'id ve eş'âr mecmuaları

2.3.2 Farklı türleri barındıran mecmualar

3. Dil bakımından mecmualar

3.1 Arapça mecmualar

3.2 Farsça mecmualar

3.3 Türkçe mecmualar

3.4 Çok dilli mecmualar

4. Muhteva bakımından

4.1 Din

4.2 Tasavvuf

4.3 İlm-i nücûm / fal ve remil

4.4 Hikâye/ latîfe

4.5 Hezel ve hiciv

4.6 Edviye

4.7 Mûsikî

4.8 Hat ve kitâbet

5. Şahısların tertip ettiği veya şahıslar için tertip edilmiş mecmûalar

Mecmuaların tasnifine dair bu ilk ve önemli tasnifler, son dönemlerde yapılan araştırmalar vesilesiyle geliştirilmiştir. Semra Tunç “Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2455 Numarada Kayıtlı Bir Şiir Mecmûası¹⁴” isimli makalesinde Günay Kut’un tasnifine ilave olarak “*meşrebi aynı şairlere ait şiirlerin toplandığı mecmûalar*”ı altıncı tip olarak kabul edebileceğimizi söylemiştir.¹⁵ Bu isimlerin

---

¹⁴ bkz. Semra Tunç, “Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2455 Numarada Kayıtlı Bir Şiir Mecmuası”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6, 2000, s. 105-139.

¹⁵ Atabey Kılıç, *a.g.e.*, s. 80.

dışında Ahmet Tanyıldız¹⁶, Mehmet Gürbüz¹⁷, Yaşar Aydemir¹⁸ ve Ozan Yılmaz¹⁹ gibi isimler de mecmuanın tasnifi üzerine çeşitli beyanlarda bulunmuşlardır.

1.2. ŞİİR MECMUALARI VE ÖNEMİ

Şiir mecmuaları, herhangi bir nazım türü veya nazım şekli ortaklığı aranmaksızın derlenmiş manzum metinlerden oluşan derlemelerin genel adıdır. Bu eserler kütüphanede “Şiir Mecmuası” adı altında kayıtlı olabileceği gibi genellikle “Mecmû‘a-i eş‘âr” veya “Mecmû‘atü’l-eş‘âr” olarak kayıtlıdır. Şiir mecmualarında pek çok şairin (bazılarında sadece birkaç şairin) türlü nazım şekillerindeki şiirleri genel itibariyle bir sıra gözetilmeksizin bir araya getirilmiştir. Şairler değişik yüzyıllardan, farklı mezhep ve meşreplerden; şiirler ise değişik nazım şekillerinden, muhtelif uzunluklarda hatta Türkçenin yanı sıra Farsça veya Arapça olabilir. Kimi şiir mecmualarının derleyicilerinin kendileri de şairdir ve mecmuaya kendi şiirlerinden örnekler de alırlar.²⁰

Şiir mecmualarının çoğunda ferağ, ketebe, istinsah kaydı bulunmaz. Bunun sebebi, bugün son derece önemli kaynaklar arasında yer alan mecmuaların, derleyen kişiler tarafından yalnızca derlemecilerin zevklerine münhasır olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı nedenle mecmuaların derlendiği tarihin tespiti de çok kolay değildir. Ancak tarihin tespitinde mecmuada şiiri bulunan şairlerin yaşadıkları dönemden, mecmuanın fizikî durumundan (kâğıt, cilt vs.) hareketle en azından tahminde bulunmak mümkündür.²¹

---

¹⁶ bkz. Ahmet Tanyıldız, “Şiir Mecmûalarının Neşri Hakkında”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 21, Bahar 2012, s.224-239.

¹⁷ bkz. Mehmet Gürbüz, “Şiir Mecmûaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012, s. 99-113.

¹⁸ bkz. Yaşar Aydemir, “Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü”, *Bilig*, S. 19, Güz 2001, s. 147-154.

¹⁹ bkz. Ozan Yılmaz, “Metin Te’sisinde Şiir Mecmualarının Katkısına Bir Örnek: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 5214 Numaralı Mecmua ve Muhtevası”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1*, İstanbul 2008, s. 255-280.

²⁰ M. Fatih Köksal, “Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)” *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, Kesit Yayınları, İstanbul 2017, s. 134.

²¹ M. Fatih Köksal, *a.g.e.*, s.135.

Şiir mecmualarında sadece şiirler yer almaz. Mecmuanın boş sayfalarına, derkenarlara çeşitli dualar, tılsımlar, ilaç terkip ve tarifleri, bazı din büyüklerinin duaları, padişahların cülus veya ölüm tarihleri, türlü mektup suretleri, şecere kayıtları, mecmua sahibi / sahipleri tarafından eklenen -aile efradı veya diğer yakınlarının doğum ve ölüm tarihleri vb. gibi- bazı bilgi notları ve kayıtlar da not edilebilir.²²

Anadolu sahasında ilk örneklerine XV. yüzyılın başlarında rastlanan şiir mecmuaları beğenilen, tanzir edilen manzumeleri, çeşitli sebeplerle divanlara alınmamış şiirleri de barındırması yönüyle son derece önemli kaynaklardır. Bu kaynaklar vasıtasıyla kendi döneminde veya daha sonraki dönemlerde öne çıkan şiirleri tespit etmek ve bu vesileyle devrin edebî yapısını değerlendiren somut veriler elde etmek mümkün olabilmektedir.²³ Zira bu mecmualar, genellikle şiirden anlayan, şiir zevki olan kişiler tarafından tertip edilmiştir. Bu yargının doğruluğu mecmualara alınan şiirlere bakıldığında daha iyi anlaşılacaktır. Mecmualara alınan şiirlerde, mürettibin eğitimi, bilgisi, zevki ve meşrebi önemli bir kıstastır. Ancak kişisel zevk ve ilgi yanında toplumun beğenisi de bir şiirin değerini belirler. Bu bakımdan mecmualar tertip edildiği dönemlerin şiir zevki ve beğenilen şairler ve hatta onların en beğenilen şiirleri hakkında net ipuçları verirler.²⁴

M. Fatih Köksal ise şiir mecmualarını önemli ve değerli kılan temel unsuları şu şekilde sıralamıştır:

- ❖ Kaynaklarda adı geçmeyen, unutulmuş şairlerin şiirlerine mecmualarda rastlamak mümkündür.
- ❖ Bilinen şairlerin bilinmeyen / divanlarında bulunmayan şiirlerine rastlamak mümkündür.
- ❖ Şairlerin divanlardaki şiirlerinin farklı şekillerine (fazla veya eksik beyitler, nüsha farkları vs.) tesadüf edilebilir.

---

²² M. Fatih Köksal, *a.g.e.*, s.135.

²³ Ahmet Tanyıldız, *a.g.m.*, s. 224.

²⁴ Semra Tunç, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1985 Numaralı Şiir Mecmûası", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18, Konya 2005, s.12.

❖ Mecmualar arasında bilinmeyen, varlığı bilindiği halde nüshası tespit edilemeyen eserlerle karşılaşılabılır.

❖ Bilinmeyen veya kullanılmayan nazım şekilleri, bilinen nazım şekillerinin örneği görülmeyen kafiye tipleri, farklı bend yapıları; yeni türler, edebiyatımızda kullanımına rastlamadığımız aruz kalıpları vb. örneklerle de mecmualarda karşılaşılabılır.

❖ Mecmualarda, zaman zaman şairlerin hayatıyla ilgili önemli bilgileri de yakalama imkânı vardır. Bu, ölüm tarihi bilinmeyen bir şairin ölümü için düşünülmüş bir tarih manzumesi şeklinde olabileceği gibi, araştırmacılar için çok önemli olabilecek derkenara düşürülmüş bir bilgi notu veya şiir şeklinde de olabilir.

❖ Bazı şiir mecmualarında, başka şairlerin de şiirleri bulunmakla beraber, özellikle bir şairin şiirlerinin yoğun olduğu görülür. Derleyenin şair olduğu bir şiir mecmuası edebiyat tarihi araştırmalarına katkısı bakımından kuşkusuz daha kıymetli sayılır.

❖ Mecmualar, -bir kısmı kendisi de şair olan- şiir sever kişiler tarafından tertip edilen eserlerdir. Bu itibarla derleyeni belli kişiler tarafından toplanan mecmualarda o şahsın / şairin zevklerini fark ederken, dönemin genel beğenisiyle ilgili önemli ipuçları da yakalamak mümkündür. Bir şairin o dönem mecmularında çok şiirinin bulunması o devirde çok beğenildiğini, keza nazım şekillerinin sıklığından o nazım şeklinin gördüğü rağbeti, çok kullanılan aruz kalıpları ve kafiye yapıları devrin aruz ve zevkini bize bildiren önemli işaretlerdir.

❖ Şiir mecmualarında genel olarak dönemin zevklerini, edebî tercihlerini vs. anlamak kabil olduğu gibi ferdî temayüllerin de izini sürmek mümkündür. Nazire mecmuası olmasa da kimi mecmualarda nazire şiirler bulunduğundan şairler arasındaki etkileşimi, teselsül bağlarını takip etmek de mümkün olur.

❖ Mecmualar dışındaki eserlerin fevâ'id ve vikâye yapraklarında da zaman zaman rastlamak mümkünse de özellikle mecmualarda çok sık rastladığımız edebiyat dışı kimi konular da ayrıca ele alınması gereken önemli noktalar. Şöyle ki hemen her mecmuanın boş kalmış sayfalarında, yazılı sayfaların derkenarlarında çeşitli dualar, otlarla ilâç yapım tarifleri, tılsım, vefk, reml, tefe''ül gibi gizli ilimler

(havâs) denilen itikatlara dair notlar, tarih kıt'aları, müstakil matla' ve müfredler, bazı münşeât örnekleri, kimi resmî kayıtların örnekleri çokça rastlanan -asıl mecmua konusuyla ilgisi olmayan- kayıtlardır. Bütün bunlar edebiyat araştırmacıları kadar hatta onlardan da fazla sosyoloji, tarih (özellikle kültür tarihi), kültürel antropoloji, dinler tarih, halkbilim gibi farklı bilim dallarından kişilerin de ilgi alanına giren çok önemli ama ihmal edilmiş bilgi kıyıtlarındandır. Bunların bileşkesi Türk milletinin kültür kodlarını ortaya koyacaktır. Bütün mecmuaların bir de bu gözle alınması çok çok önemlidir.

❖ Bütün bunlarla beraber, özelde şiir mecmualarının, genelde de bütün mecmuaların yukarıda sayılan fayda ve önemleri tek tek ve birbirinden bağımsız olarak incelendiğinde çok fazla bir anlam ifade etmezler. Mesela Bâkî'nin divanında bulunmayan şiirlerini inceleyecek olsak bir tek mecmuayı taramamız ne ifade eder? Yahut bir mecmuada falan şairin şu kadar filan şairin bu kadar şiirinin bulunmasının bir anlamı var mıdır? Bu olsa olsa bize o derleyicinin şiir zevkini yansıtan bir işareti verir. Ama aynı dönemde derlenmiş yüzlerce mecmuanın taranmasından ortaya çıkacak manzara devrin müşterek anlayış ve zevkini ortaya dökecektir.²⁵

Bütün bu bahsedilenlerin özünde şiir mecmuaları, klasik Türk edebiyatı sahasında son derece önemli kaynaklar içerisinde teşkil etmektedirler. Mecmualar, gerek mecmuayı derleyen derlemecinin zevkine münhasır olarak yazılması gerek de yazıldığı dönem içerisindeki şiir zevkini yansıtmaması bakımından son derece kıymetli kaynaklardır. Ayrıca daha önceden bazı şairlere ait rastlanmamış şiirleri gün yüzüne çıkartması bakımından da önemlidir.

Yine son dönemler içerisinde araştırdığımız kadarıyla şiir mecmualarına olan ilgi oldukça artmış ve çalışmalar da son derece hız kazanmıştır. Bu konu üzerine yapılan oldukça fazla kitap, yüksek lisans tezi, makale vs. gibi çalışmalar yer almaktadır. Yapılan bütün bu çalışmalar ışığında şiir mecmualarının sistematik olarak takip edilebilmesi amacıyla Prof. Dr. M. Fatih Köksal tarafından MESTAP projesi

---

²⁵ M. Fatih Köksal, *a.g.e.*, s.138-141.

geliştirilmiş, mecmuaya dair yapılan çalışmaların bu platform içerisinde toplanabilmesi için harekete geçilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İBB ATATÜRK KİTAPLIĞI OE_YZ_1172 NUMARALI MECMUA

1.1. OE_YZ_1172 NUMARALI MECMUANIN TAVSİFİ

İBB Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1172 demirbaş numarasıyla “Şiir Mecmuası” adı altında kayıtlı olan yazma eser 109 varaktan oluşmaktadır. Eserin içerisine kayıtlı olan “li-muharirihi, li-muharirihi Ş. Şevkî, li- muharririhi Şa‘ban Şevkî” ibarelerinden hareketle mecmuanın müstensihisi Şa‘bân Şevkî olarak tespit edilmiştir. Mecmuanın istinsah yılı hakkında herhangi bir bilgi verilirse de içerisinde bulunan eserler ve şairlerden hareketle son yüzyıllarda derlendiği tahmin edilmektedir.

Manzum ve mensur eserlerin karışık olarak yer aldığı mecmuanın dış ölçüsü 185x120 mm şeklindedir. Mecmuanın orijinalini göremediğimizden dolayı cildi ve kapağı hakkında bilgi verilememektedir. Mecmua dâhilinde bulunan manzum ve mensur eserler rika yazı hattıyla kaleme alınmıştır. Eserler samani ve sarı renkli kâğıtlara, her sayfa çift sütun olacak şekilde yazılmıştır. Her sütunda 17-19 satır bulunmaktadır. Siyah kurşun kalemle belirlenmiş çerçeve içerisine yazılan eserler siyah mürekkeple yazılırken; başlıklar, mahlaslar ve haşiyeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ancak yer yer başlık ve haşiyelerin siyah mürekkeple kaleme alındığı örnekler de görülmektedir. Yazmanın aslında kaydedilen varak numarası olsa da mecmua sonradan Latin rakamlarla tekrar numaralandırılmıştır. Ayrıca mecmuanın b yüzünün sağ alt köşesinde reddâdeler bulunmaktadır.

Mecmuanın tamamında derkenarlar yer almakta, bu derkenarlara mecmuanın derleyeni ya da mecmuaya sahip olan bir başkası tarafından kaydedilmiş haşiyeler gözlemlenmektedir. Bu haşiyeler mecmuada yer alan eserlerle ilgili birtakım bilgiler içermektedir. Derkenarlarda metin içerisindeki kelimelerin anlamlarını ve açıklamalarını verebilmek adına tashihler yapıldığı da görülmüştür. Ayrıca

derkenarlara kaydedilen nüsha ibarelerinden hareketle mecmua içerisindeki eserlerin bir nüsha ile karşılaştırıldığı düşünülmektedir. Bazı yanlış ya da farklı okunabilecek kelimeler için de mecmuanın derleyeni hareke koyarak okuyucuya yol göstermiştir.

Mecmuada yer alan vikâye sayfasında “Kıt‘a-ı Nâfia” başlığıyla bir beyit yazılarak mecmuayı okuyan herkesin kendisine bir ders çıkarması gerektiği öğütlenmiş; bu mecmuanın renkli, zengin ve güzide bir mecmua olduğundan söz edilmiştir. Ayrıca bu mecmuanın latifeleri, atasözlerini ve nasihatları içinde barındırdığı söylenmiştir.

Bu bilgiler haricinde müstensih ya da mecmuaya sahip olan bir başkası tarafından vikâye sayfasında şair Veysi’nin Hâb-nâmesi’ni Sultan Ahmed’e takdim ettiği söylenmiş ve Veysi’nin ölüm tarihi “1307” olarak kaydedilmiştir. Aynı zamanda vikâye sayfasına Sultan Ahmed’in peygamber efendimizin naleyn-i şerifini ziyaret ettiği sırada söylemiş olduğu bir kıt‘ası kaydedilmiştir.

1.2 MECMUANIN ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

İBB Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1172 numaralı 109 varaklık mecmua hakkında yapılan detaylı araştırmalar sonucunda daha önce üzerinde herhangi bir çalışma olmadığı tespit edilmiştir. Bu mecmua, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimi alan biri şahsım olmak üzere iki öğrenci tarafından çalışılmıştır. Çalışılan varak aralıkları şu şekildedir:

1^b-68^a Ebru Sivri (*tamamlandı*)

68^b-109^a Merve Yılmaz (*tamamlandı*)

1.3. MECMUANIN ŞAİR VE ŞİİR DİZİNİ

Bu başlık altında İBB Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1172 numaralı mecmuanın şairlerini ve şiirlerini içine alan bir tablo hazırlanmıştır. Tabloda verilen şair sıralamasında alfabetik sıralama gözetilmiştir. Mecmua içerisindeki şairler ve şiirler şu şekildedir:

Tablo I. Mecmuanın Şair ve Şiir Dizini

Şairin Mahlası	Nazım Şekli	Şiir Sayısı
Ebussuûd Efendi	Kıt'a	1
İbn-i Kemâl	Rubâî	3
Karslı Mehmed Hamdi Efendi	Nazm	1
Keçecizâde İzzet Mollâ	Mesnevi	2
Kemal Paşazâde	Mesnevi	1
Li-şâirü'z-Zarzar	Nazm	1
Mahlassız	Mesnevi	1
Mahlassız	Kıt'a	1
Mahlassız	Kıt'a	1
Mahlassız	Nazm	1
Mahlassız	Müfred	1
Mahlassız	Müfred	1
Mahlassız	Müfred	1
Mehmed Şâkir Kudsî İstanbulî	Kaside	1
Süleyman Nahîfi	Mesnevi	4
Şa'bân Şevkî	Mesnevi	3
	Nazm	1
	Müfred	4
	Mısra	1
Şeyhî Mehmed Efendi	Kaside	1
Zeynep Hatun	Rubâî	1

1.4. MECMUADA KULLANILAN TASHİH İŞARET VE YÖNTEMLERİ

Çalışılan varak aralığında (1^b-68^a) mecmuanın müstensihi veya sahip olan bir başkası tarafından tashih yapılırken birtakım farklı işaret ve yöntemlerin kullanıldığı

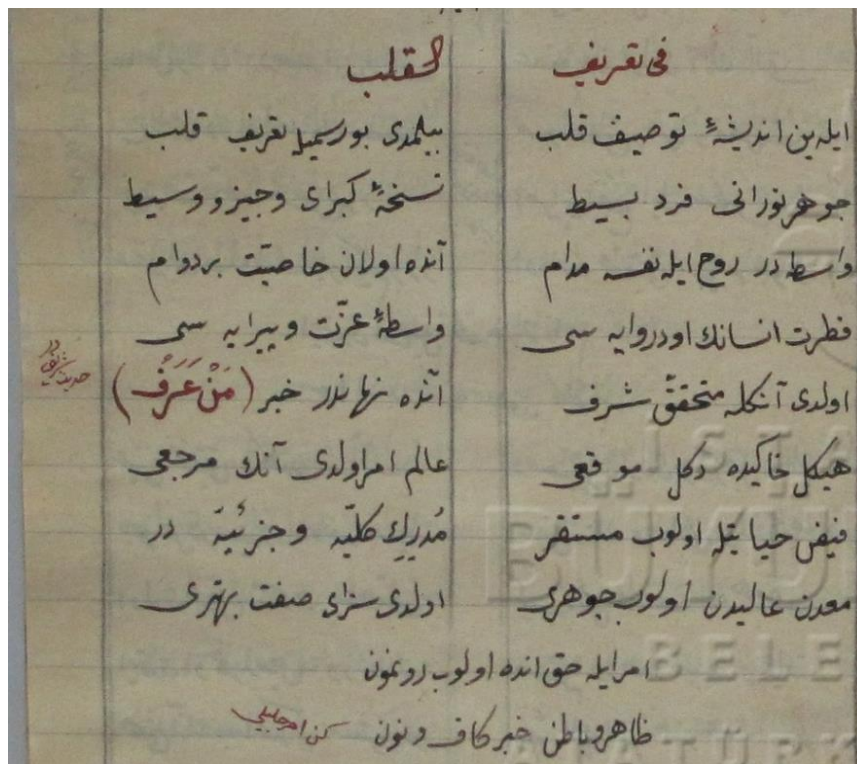
tespit edilmiştir. Kullanılan bu işaret ve yöntemler birden fazla olduğu için farklılık yaratmak adına çalışılan tez içerisine de koyulması uygun görülmüştür. Bu işaret ve farklılıklar verilirken alt başlıklar altında ele alınmış; çeşitli örneklerle desteklenmiştir.

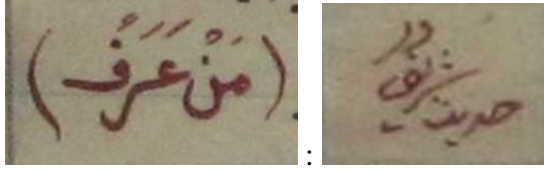
1.4.1. Beyit Hizasından Verilen Haşiyeler

Mecmuanın derkenarına derkenar bilgisi/haşiye düşürülürken en çok bu yöntem tercih edilmiştir. Çalışılan varak aralığında bu yöntemle verilen yetmiş bir tane derkenar bilgisi/haşiye tespit edilmiştir. Bu derkenar bilgisi/haşiyelerde kimi zaman âyetlerden ve hadislerden iktibâs ya da nâkıs iktibâs yapılmış; kimi zaman da çeşitli konular hakkında bilgiler verilmiştir.

Aşağıda verilen örnekte beyit içerisinde bir hadis-i şeriften nâkıs iktibâs yapılmıştır. Bunun üzerine bu ibare yanına derkenarda “ḥadīs-i şerīfdür” şeklinde bilgi verilmiştir:

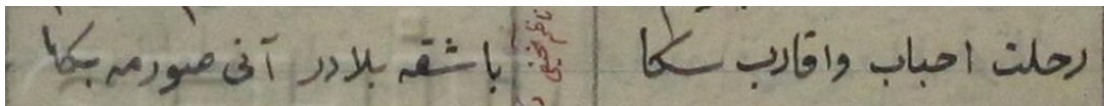
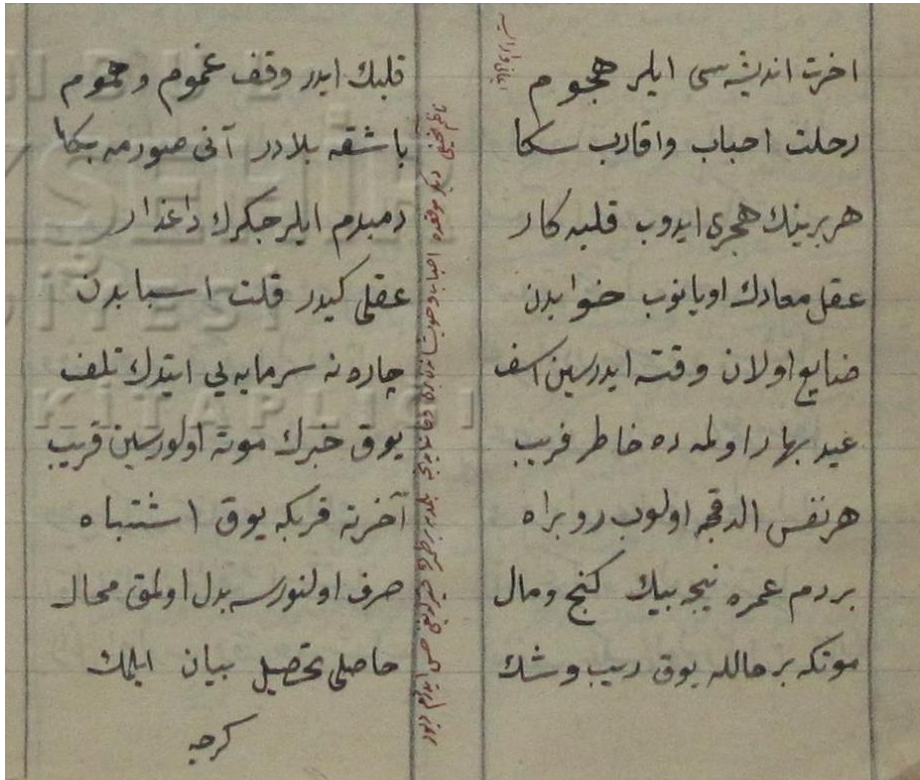
[31^a]

Başka bir örnekte Süleyman Nahîfî'ye ait bir şiirin beyit hizasından derkenar bilgisi/haşiye verilerek, beytin içeriği ile ilgili şair hakkında bilgi verilmiştir. Beyitte ahirete göç eden ahabap ve akrabaların insanlarda sıkıntı yarattığına değinilmiştir. Bunun üzerine “Nāzım Nahîfî diger mevki'de aḥbāb u ḥiṣāvenden biri vefāt idince bilmeden bir ṭamaruḡ kırıldığını ḥissederüm diyor” şeklinde derkenar bilgisi/haşiye düşürülmüştür:

[40^b]

ناظم مخفي ديگر موقعه اصحاب و حويت انداره دفا نمايد بكي بلمه بر طره قير ليني صس ايدرم ديور

Yine başka bir beyitte tashih yapmak amacıyla beyit hizasından derkenar bilgisi/haşiye verildiği görülmüştür. Örnek olarak verilen beytin ikinci mısrasında nüsha farklılığını göstermek amacıyla derkenar bilgisi/haşiye düşürülmüştür:

[42^a]

نعت شیرینه اولانلر اسیر
تلخی موت ایله حقیر و فقیر
حسن و اهل اولان مهوشان
سنگ تریب ایچه یا توری نشان
یار و اینیک اولان اهل وفا
اولدیلر آلوده خاک فنا
قنده در اول هدم یا ورلرک
مونس یاران و برادرلرک
جان عزیزم دیدیکلر کوران
اولدی بقا ملکنه بربر روان
اولدیلر آنلر نظر کدن عدم
سندھ هو و هوس عیش و دم

اولدیلر آنلر نظر کدن عدم
سندھ هو و هوس عیش و دم

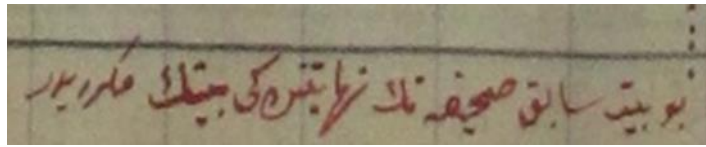
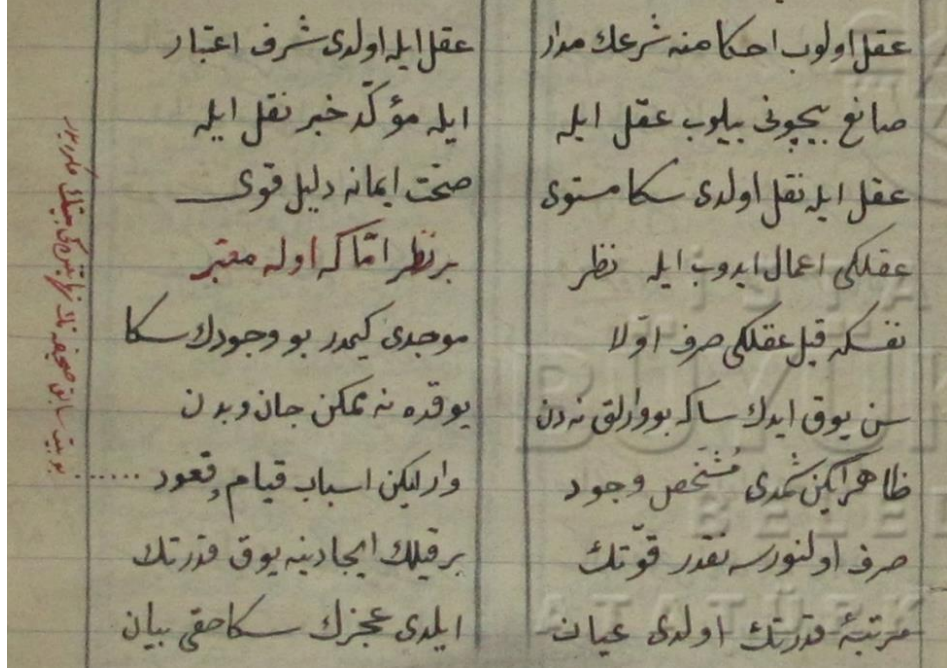
سندھ حالا هوس عیش و دم سنخ

1.4.2. Beyit Hizasından Noktalar Koyularak Verilen Haşiyeler

Bu yöntem daha çok bir veya birden fazla beyit hakkında bilgi vermek amacıyla kullanılmıştır. Bu yöntemle verilen beş tane derkenar bilgisi/haşiye tespit edilmiştir.

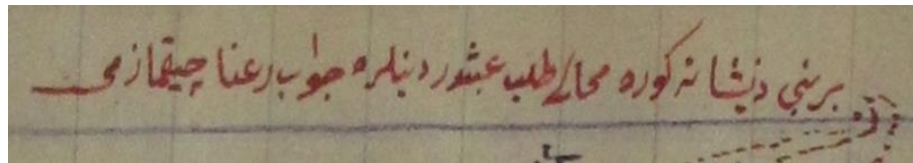
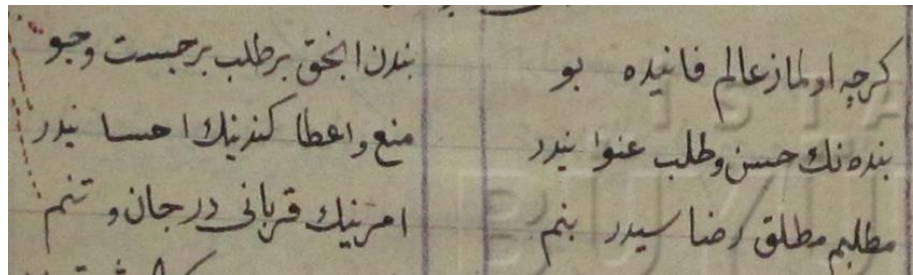
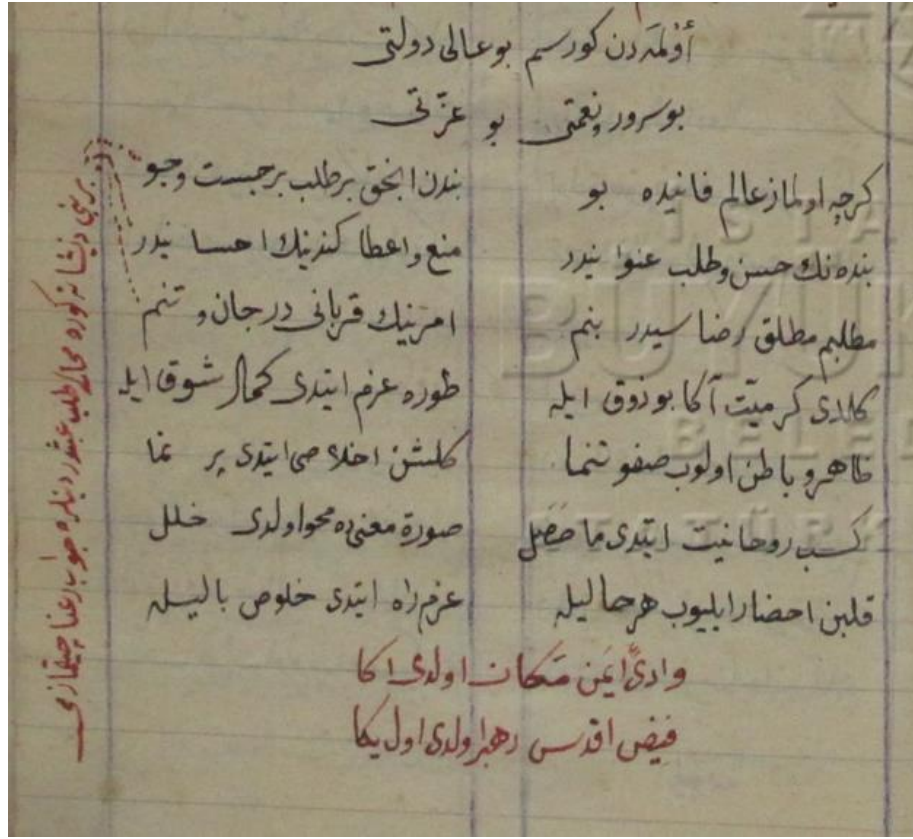
Aşağıdaki örnekte şiirdeki beytin hizasından noktalar koyularak beyit hakkında “Bu beyt, sābık şaḥīfenüñ nihāyetindeki beytüñ mükerreridir” şeklinde bilgi verilmiştir:

[22^a]

Başka bir örnekte üç beyit için ortak bir derkenar bilgisi/haşiye düşürülerek “Bir nebī-i zī-şāna göre muḥālī ṭaleb-i ‘abesdür. Dīnlere cevāb-ı ra’nā çıkmaz mı?” şeklinde yorumda bulunulmuştur:

[54^a]

1.4.3. “ ” İşaretiyle Verilen Haşiyeler

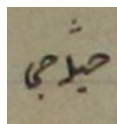
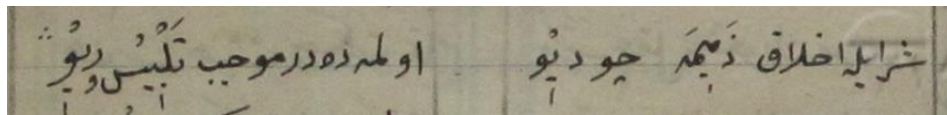
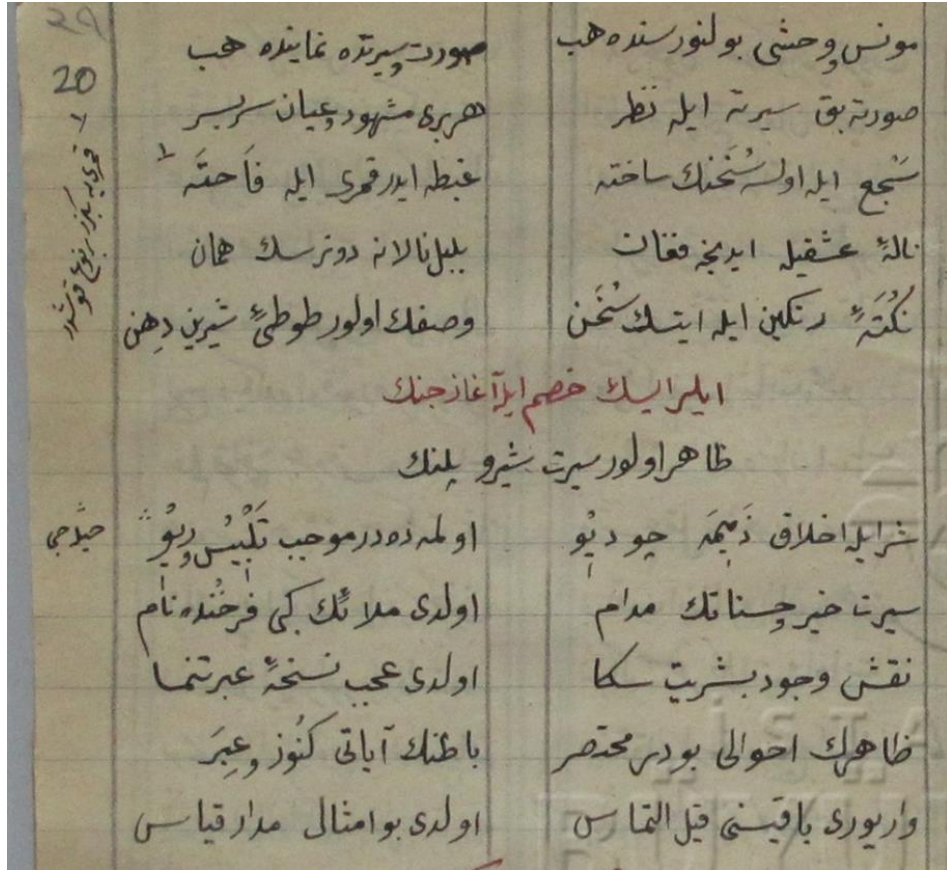
Derkenar bilgisi/haşiyeye verilirken ikinci olarak tercih edilen yöntem bu işaret olmuştur. Çalışılan varak aralığında bu işaretin on yedi defa kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu işaret kullanılırken önce beyit içerisinde geçen herhangi bir kelimenin üzerine verilmiş, sonra da aynı işaret tekrardan derkenara verilerek kelime hakkında bilgi verilmiştir. Bu işaret genellikle nüsha farkları verilirken kullanılmıştır. Ancak

bazen beyit içerisinde geçen kelimelerin anlamlarını vermek için tercih edilmiş; bazen de beyit içerisinde geçen kelime hakkında bilgi vermek için kullanılmıştır.

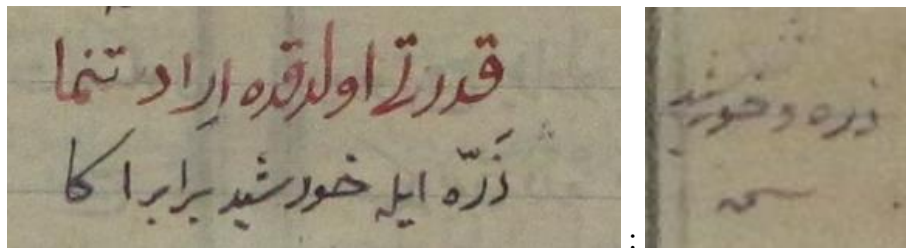
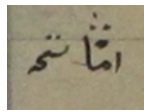
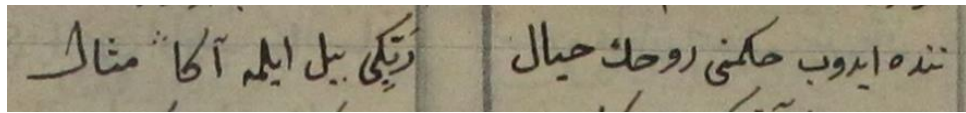
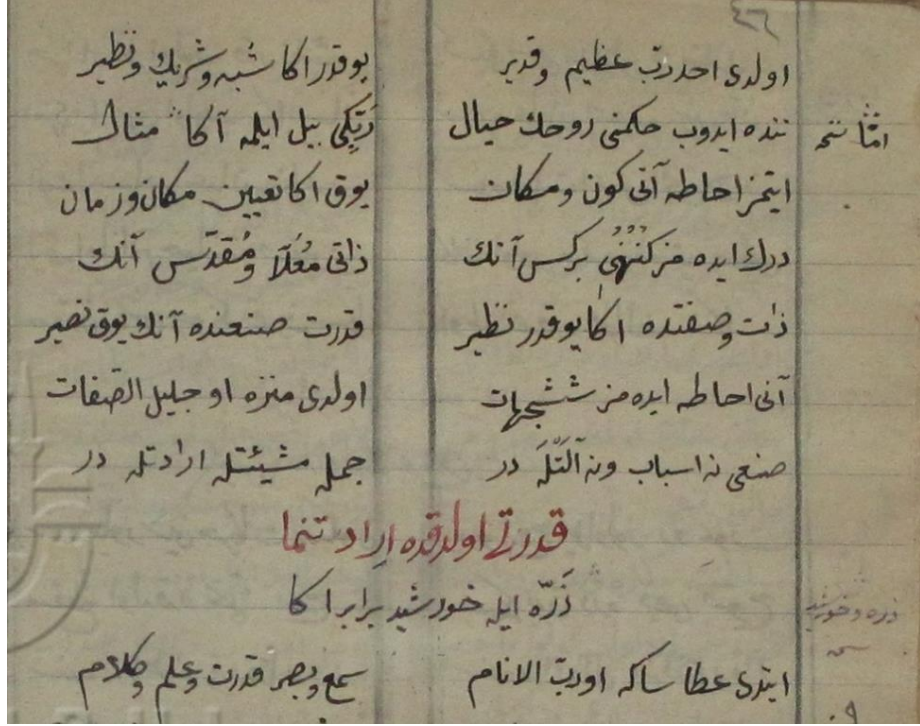
Aşağıdaki örnekte beyit içerisinde geçen “rīv” kelimesinin anlamının “hileci” olduğu söylenmiştir:

[20^a]

Başka bir örnekte ise, nüsha farklılığını verebilmek adına beyit içerisinde geçen “aḡa” ve “zerre ile ḡurṣīd” kelimelerinin nüshada “ammā” ve “zerre vü ḡurṣīd” şeklinde olduğu belirtilmiştir:

[23^b]

Diğer bir örnekte ise beyit içerisinde geçen “suṭurlāb” kelimesi için “Ālet-i raṣad ki irtifā’ alınur ve kevkebcilerün ya’ni müneccimlerün hünelerininün ḥādimidür” şeklinde derkenar bilgisi/haşiye düşürülmüştür:

[30^a]

روح حقیقی کبیر آندہ نور
 اذن ایدر ستر چیراغی ظہور

30

شہرت جاری ایلم قلب اولدی نام	مضغہ معروفہ بین الانام
ایلمر کا ناطقہ وصفن حکیم	اولمغہ مایہ ذوق سلیم
اکا اودر مایہ فیض و فتوح	ناطقہ بہ باطن اولوب ذات روح
مربکی حکمتہ خرافی آنک	ظاہری نفس حیوانی آنک
واسطہ روح و جسد در همان	اولکہ دینور تقییل قلب و جنان
آیت نور ایلم اولور وصف حال	روح و جسد قلب ایلم نفہ مثال
اولدی صفت کویکب دری اکا	قلبہ زجاجہ صفت روشنا
اذن اولور پرتو نور و وضوح	قلب زجاجہ کی مصباح روح
تن دخی مشکوٰۃ ایلم بولدی نظام	نفس ایچون اولدی شجرہ و صف نام
قلبہ نفس و دخی روح و جسد	هیکل شخصیہ انسانہ حد
اولدی و دیو اکا فیض فتوح	غالب اولوب قلبہ شرافتہ روح
آندہ بیدر اولدی لطیف و کشف	اولدی بوجوہ ایلم آدم شریف
اولدی کثافت بدن ایلم بیدر	روح لطافتدن اولوب مستفید
اولدی سطلاب عجایب بدن	صورت علویہ و سفلیہ دن

فکره النور
 الکلمه و الاسماء الالهیه

آیت رصده که ارتفاع النور و کویکب جیلرک یعنی مخجلرک هنر لرینارک خار صید

اولدی سطلاب عجایب بدن
 صورت علویہ و سفلیہ دن

آیت رصده که ارتفاع النور و کویکب جیلرک یعنی مخجلرک هنر لرینارک خار صید

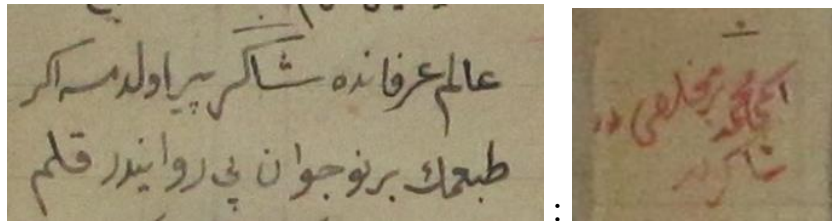
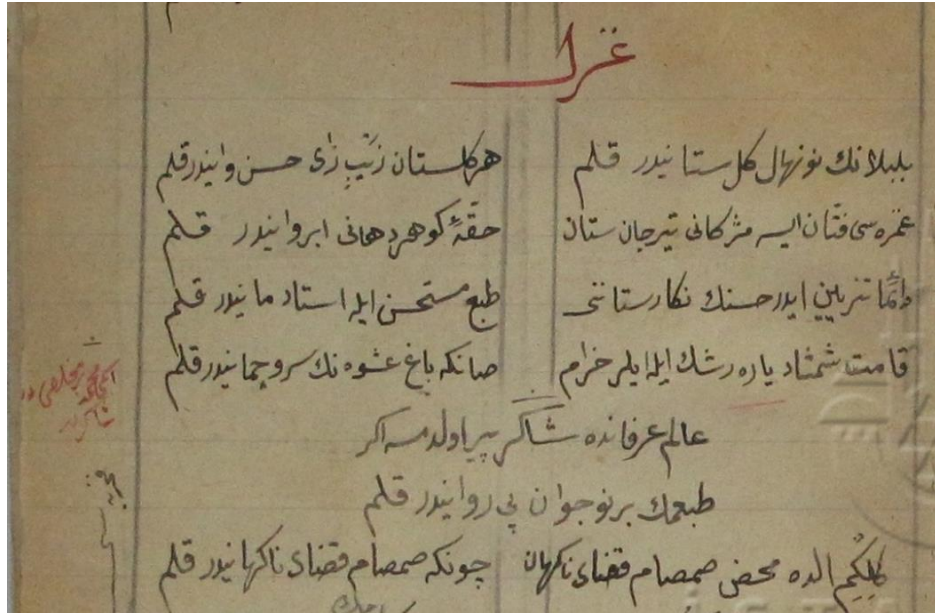

1.4.4. “ع” İşaretiyle Verilen Haşiyeler

Bu işaret çalışılan varak aralığında üç defa kullanılmıştır. Birincisinde şairin mahlası hakkında bilgi verilmiş; ikincisinde âyetten nâkıs iktibâs yapılmış; üçüncüsünde ise nüsha farkı gösterilirken kullanılmıştır.

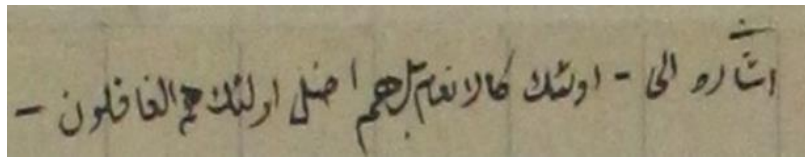
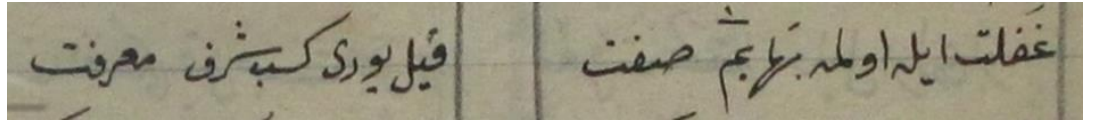
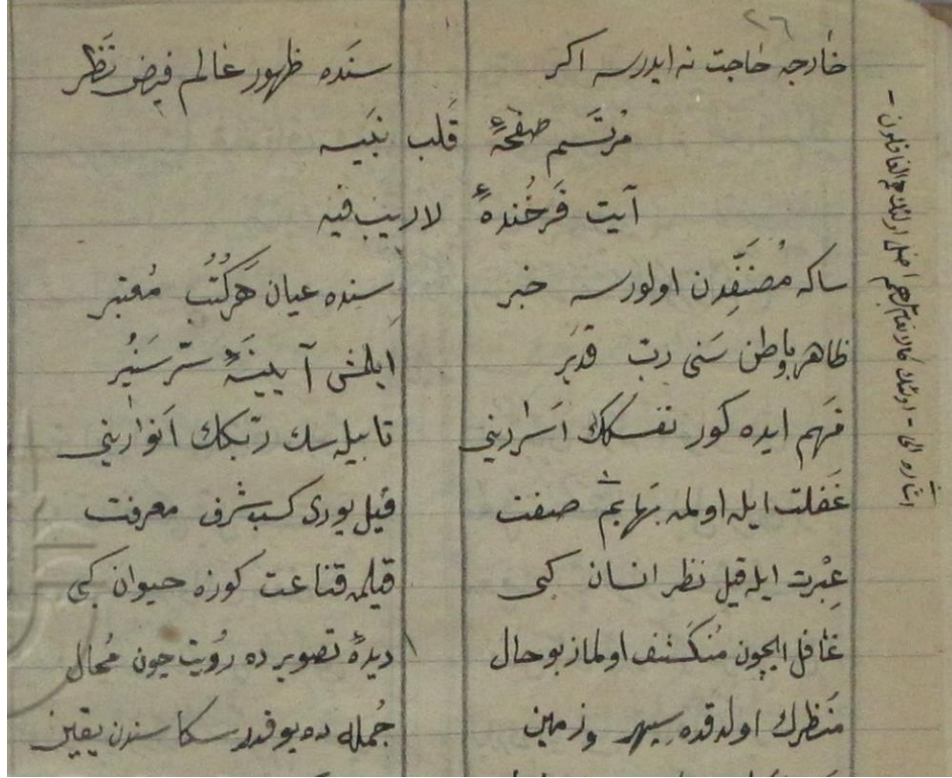
Aşağıdaki örnekte şiirin içerisinde geçen bir isimden hareketle bu ismin şairin mahlası olduğu söylenmiş, “İsmi Mehmed, bir mahlası da Şâkir’dür.” şeklinde bilgi verilmiştir:

[3^a]

İkinci örnekte A'râf Suresi'nin 179. âyetinden nâkıs iktibâs yapılarak, beyit içerisinde geçen “beḥāyim” kelimesinden hareketle derkenar bilgisi/haşiye düşürülmüştür:

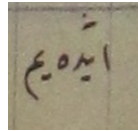
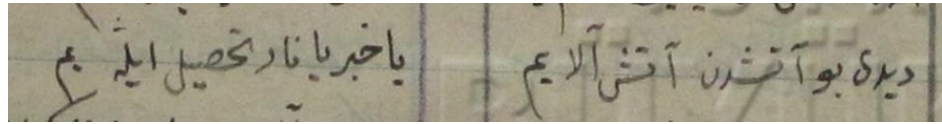
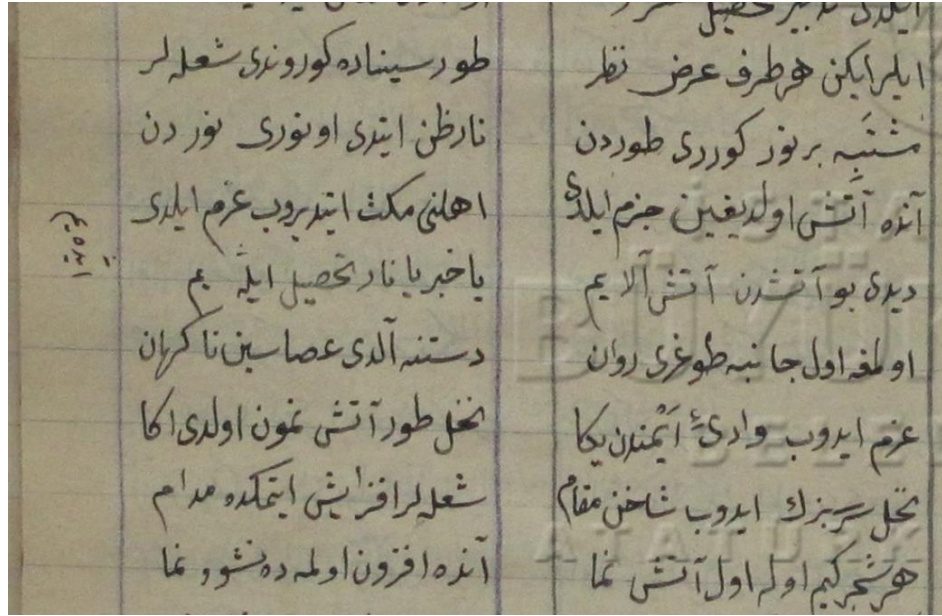
[13^b]

Üçüncü örnekte ise beyit içerisinde “eyleyüm” şeklinde yazan kelimenin, “ideyüm” olması gerektiğini söylemek amacıyla derkenar bilgisi/haşiye düşürülmüştür:

[50^a]

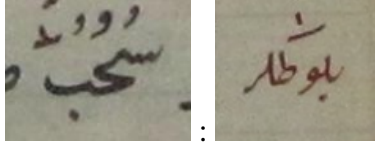
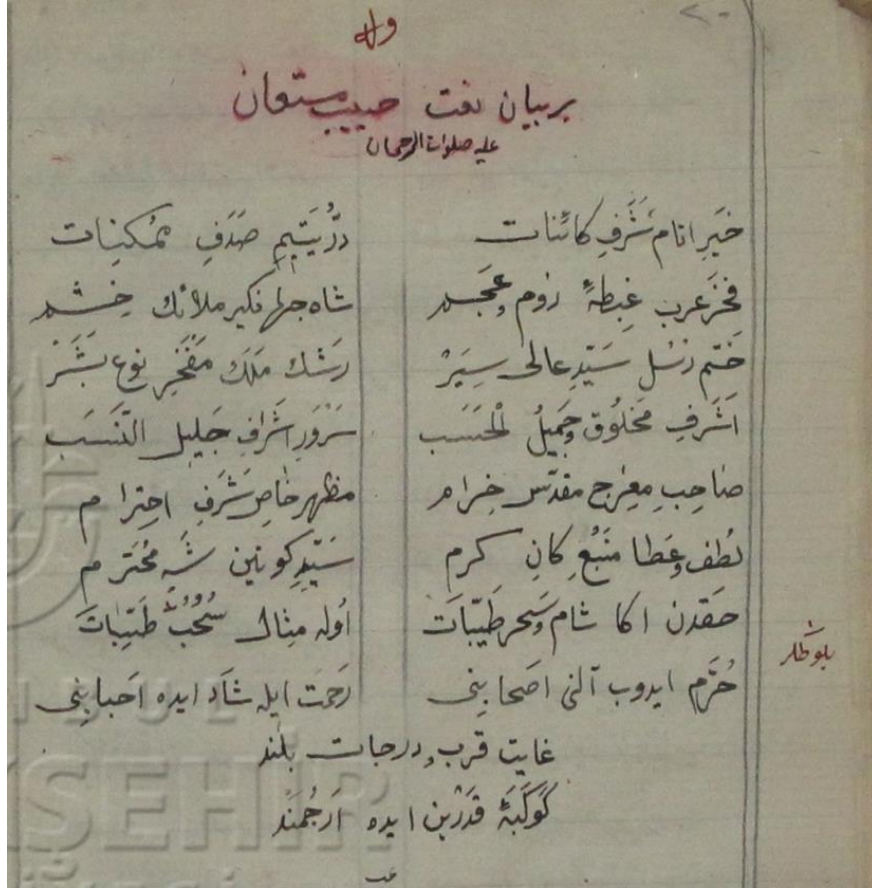

1.4.5. “ا” İşaretiyle Verilen Haşiyeler

Bu işaret mecmuada umumiyetle kelime anlamlarını vermek amacıyla kullanılmıştır. Kimi zaman da bazı kelimeler hakkında bilgi vermek ve yorum yapmak adına tercih edilmiştir. Bu işaret kullanılırken önce beyit içerisinde geçen herhangi bir kelimenin üzerine verilmiş, sonra da aynı işaret tekrardan derkenara verilerek kelime hakkında bilgi verilmiştir. Çalışılan varak aralığında bu işaretle verilmiş dokuz derkenar bilgisi/haşiye tespit edilmiştir.

Aşağıdaki beyit içerisinde geçen “suḥub” kelimesinin üzerine bu işaret verilerek, derkenara “buluḫlar” şeklinde anlamı verilmiştir:

[10^b]

Başka bir beyitte ise beyit içerisinde geçen “aded-i yevm ü sāl” ibaresi hakkında “366: Dört melek-i mü’ekkel itmede taşvîr / Üç yüz altmış altı tamar dizilür bir bir / El, ayak, barmaklar olınca ta‘mîr / Vücūduñ temeli üstüñ ān olur.” şeklinde bilgi verilmiştir:

[39^b]

نور قمر انزل اولور استفاد	شمس منیر ایله ایوب اتحاد
اولدی مفاصل عدد بوم سال	اوله صغیر ایله کبیره مثال
ارض و جبال ایله معادن بحار	عالم اکبرده که طوتدی قرار
بو پنج سواقی ایله آب و روان	همدخی انزال و جد اول عیان
آنده هویدا صفت طول عرض	عالم اصغره جبه اولدی ارض
مجمع اصناف نقوش و غیر	ظاهر و باطن صفت بحر و بر
جویدر و معادنی شمع اولدی طین	جون بدن بحر و تن اولدی زمین
ملك وجود ایچره مثال ریح	صورت انفاس صباح و رواح
موی ایله مانند نبات لطیف	منبت شعر اولدی تراب نظیف
صدق سخن آب خلاق سرب	انس عمارت کبی وحشت خراب
ظلمت شب حالت حزن و غمور	روشنی روزه مماثل سرور
حالت نوم و بیقظ بیکمان	
موت و حیاته بدل اولدی همان	
کریم چشمک مطر سود و مند	رعد و صواعق کبی صوت بلند

درت ملك مؤظل ایتمه تصویر اوجیوزالمنه التي طهر دیزیلوز بیر ال ایاق بر مقلد ایچمه تعمیر وجود علی استخوان اولور

اولدی مفاصل عدد بوم سال	اوله صغیر ایله کبیره مثال
-------------------------	---------------------------

درت ملك مؤظل ایتمه تصویر اوجیوزالمنه التي طهر دیزیلوز بیر ال ایاق بر مقلد ایچمه تعمیر وجود علی استخوان اولور

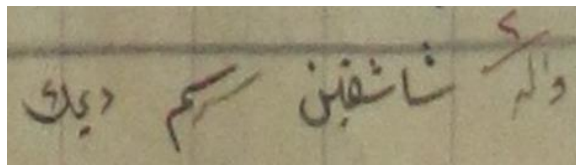
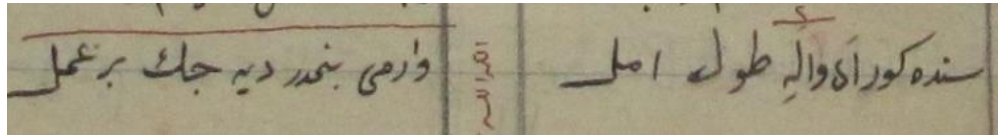
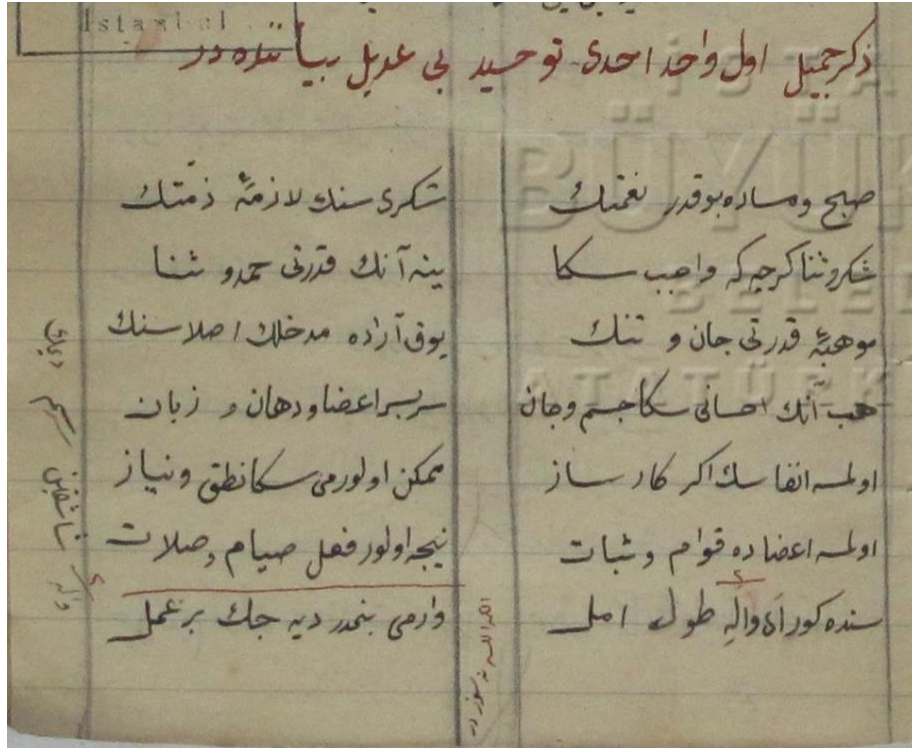
1.4.6. “س” İşaretiyle Verilen Haşiyeler

Bu işaret çalışılan varak aralığında iki defa tercih edilmiştir. Birisi kelime anlamını vermek için kullanılırken diğeri nüsha farkını göstermek amacıyla kullanılmıştır.

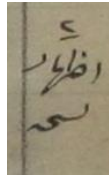
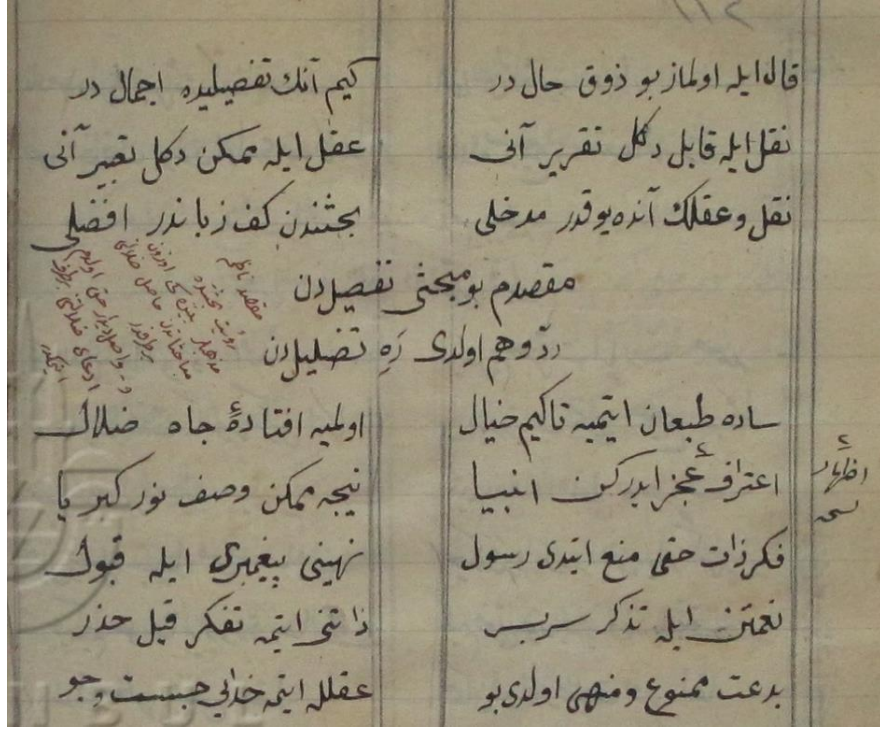
İlk örnekte beyit içerisinde geçen “vālih” kelimesi için “şaşkın demek” denilerek, kelimenin anlamı hakkında bilgi verilmiştir:

[25^a]

Diğer örnekte ise beyit içerisinde geçen “ac̣z” kelimesinin nüshada “izhār” olduğu belirtilmiştir:

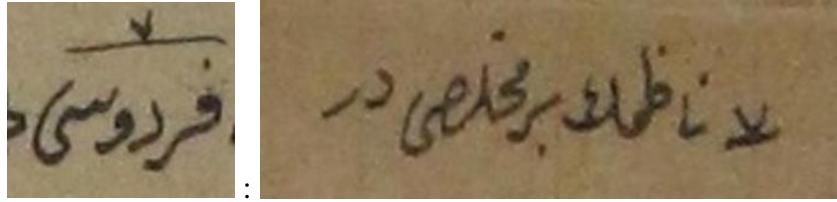
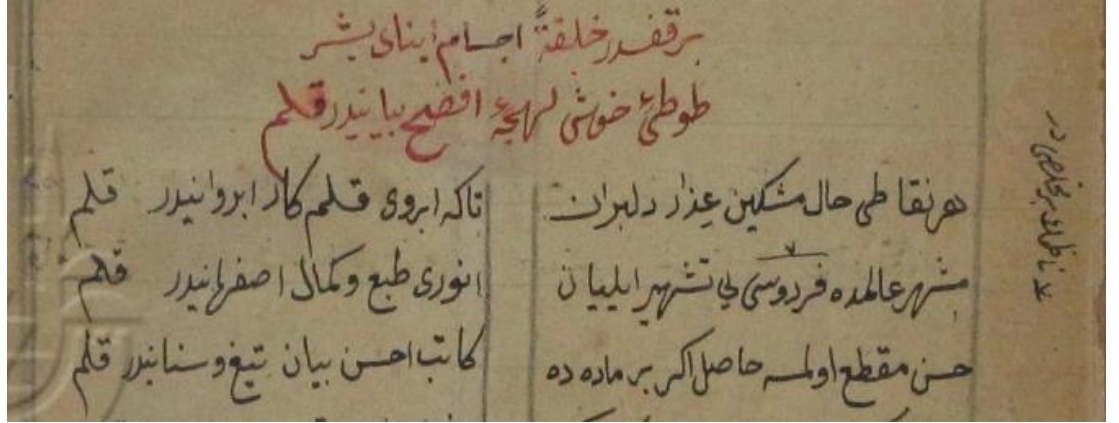
[56^b]

1.4.7. “” İşaretiyle Verilen Haşiyeler

Bu işaret mecmuada bir defa kullanılmıştır. Mecmuadaki örnekte beyit içerisinde geçen “Fırdevsî” kelimesine “Nāzımuş bir maḥlaşıdır” şeklinde derkenar bilgisi/haşiye düşürülmüştür:

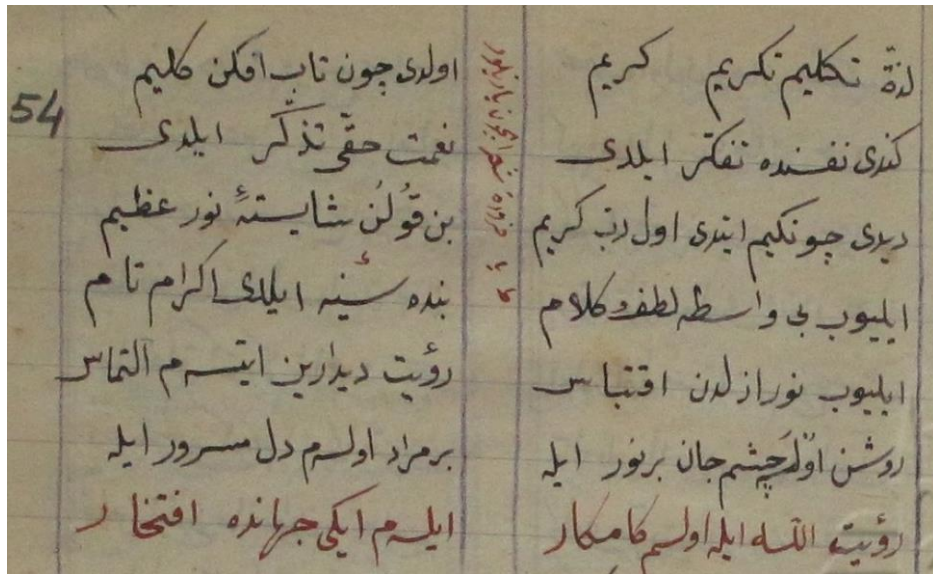
[2^b]

1.4.8. “**ی**” İşaretiyle Verilen Haşiyeler

Bu işaret mecmuada bir yerde tercih edilmiştir. Mecmuadaki örnekte beyit içerisindeki “bendesine” kelimesinin üzerine bu işaret verilmiş; derkenara da aynı işaret koyularak “Zarūreten şîr için yazılır” şeklinde bilgi verilmiştir:

[54^a]

دین بوییم...
ایلیوب بی واسطه لطف و کلام
بنده سینه ایلیک الکریم تام

ط با فرود شمع ایچون یاریلور

1.4.9. “اشارة” Lafzıyla Verilen Haşiyeler

İşaret lafzı çalışılan varak aralığında üç defa kullanılmıştır. Her üç kullanımda da beyit yanlarına âyetten nâkıs iktibâs ya da iktibâs yapılmıştır.

Aşağıdaki örnekte beytin yanına “İşāret, leḳad haleḳnā'l-insāne fī aḥseni taḳvīm” şeklinde yazılarak, Tîn Suresi'nin 4. âyetinden iktibâs yapılmıştır:

[11^b]

بربینم ایتدی خلاف قیاس
اولدی غنا صریب انتظام
اولدیکین مشتر مستکین
کلدی مجامع ظهره همت
آدمی میرآت جمال ایلدی
قلبن ایوب مشرق نور جمال
تسویه عدل ایلدی بولدی وجود
ایلدی ترکیب فیض فتوح
آتش یار آب شرب ممانس
ماده خلقتی کلدی نظام
ایتدی اشیات وجود انیس وین
اولدی بو مخلوق سر سر عیان
سینه کبری کمال ایلدی
احسن تقویم ایلدی ایلدی جمال
اولدی صفا بخش قضای شهود
بولدی تعین صیفت نفس و روح
ایلدی هر جریله انانی خاضر
ویزدی عبودیت ایلدی ایتدی ص

قلبن ایروب مشرق نور کمال | احسن تقویم ابله بردی جمال

اشاره لفظ خلقنا الانسان و احسن تقویم

1.4.10. Kelime Yazımıyla Verilen Haşiyeler

Bu başlık altında ele alınan derkenar bilgisi/haşiyelerde beyit içerisinde anlamının verilmek istendiği kelimeler derkenara aynen yazılmış; anlamları da o kelimelerin altına veya yanına verilmiştir. Bu kullanıma uygun çalışılan varak aralığında beş örneğe rastlanmıştır. Her biri de kelime anlamını vermek için tercih edilmiştir. Özellikle bu kelimelerin okuyucular tarafından anlaşılacağı düşünülmüş ve kelimeler hareketlerle gösterilmiştir.

Aşağıdaki örnekte beyit içerisinde geçen “kâbes” kelimesi harekelenmiş, aynı zamanda derkenara bu kelime aynen yazılarak altına “âteş parçası” şeklinde anlamı verilmiştir:

[50^b]

نور بی ظلمت ایروب هر سو ظلمت دوردن بکزدی ناره نخل طور
حقدر اول نوری اکا اظرار ایدن نور پاکی شعله یوش نار ایدن
جمع جوب خسته بولدی دسترس تاکه ایبه اول ناردن اخذ قبس
چون یقین اولدی اکا ایتدی نظر دودی یوق برآتش اما شعله در
ناردن ایندی که قصد اقتباس کنیزین مرهجور اولور ایتدی قیاس
جانب اعلاى اشجاره شعاع میل ایروب ایلردی اندن التماس
اقتباسه ایلدی که اهتمام حیرت آردی آنده موسیایی تمام
ایتدی چون مرهمیدری طلوع قیلدی یاشی نامیله قصد رجوع
کلی باموسی خطابا کوشنه
حیرت ال و بردی دل مدحوشنه

جمع خوب خشکه بولدی دسترس
تا که ایله اول ناردن اخذ قیس

قیس
اتش بابه

Başka bir örnekte ise beyit içerisinde harekelerle verilen “qubāb” kelimesi derkenara aynen yazılmış; yanına da anlamı “şu köpüğü” olarak verilmiştir:

[58^a]

58
کلمه کج قبله تمکین حال
انلری حقا کمال قدرتی
اولدق سنه استعدادا کا
محم اولق آنلره امر محال
قیلادی مستور قبا ب حکمق
کذبن اظهار ایلمر مرشد کا
چون رسوله اولدی اولدی فرقان کریم
مترل بی رب مولای عظیم
امروزین بیلک ایچون خاصر عام
حق کلامی اولده هر آیت
قول حق اولمده یکسا سر سیر
اولدی مصحف لرده مکتوب اول کلام
اولدی جامع فضل شان عرفی
هب کلام رب رحمان سر سیر

انلری حقا کمال قدرتی
قیلادی مستور قبا ب حکمق

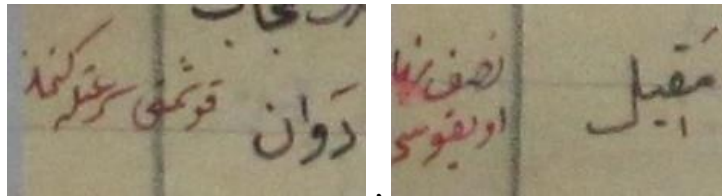
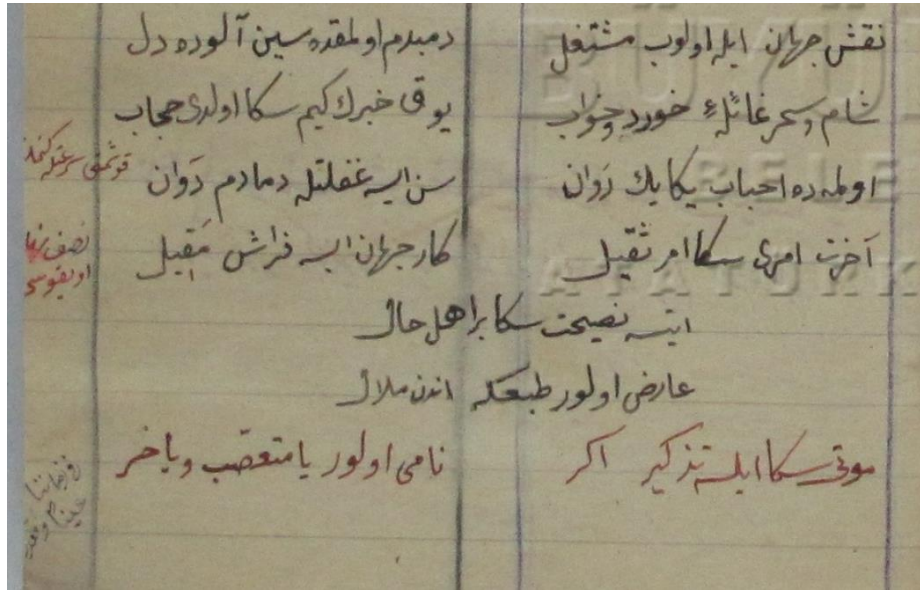
قبا ب
صوکیوی

1.4.11. Doğrudan Kelime Yanına Verilen Haşiyeler

Mecmua içerisinde bu kullanım, beyit içerisinde geçen kelimelerin hemen yanı başına anlamlarını vermek amacıyla tercih edilmiştir. Çalışılan varak aralığında bu kullanıma örnek oluşturabilecek on tane derkenar bilgisi/haşiye tespit edilmiştir. Ayrıca bu kelimeler verilerken harekelenerek verilmiştir.

Aşağıdaki örnekte iki ayrı beyitte geçen “devān” ve “maḳīl” kelimeleri harekelenmiş, hemen yanı başlarına “çoşmak, şür’atle gitmek” ve “nışf-ı nehār uykusı” şeklinde anlamları verilmiştir:

[42^a]

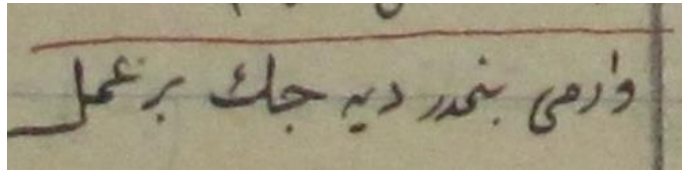
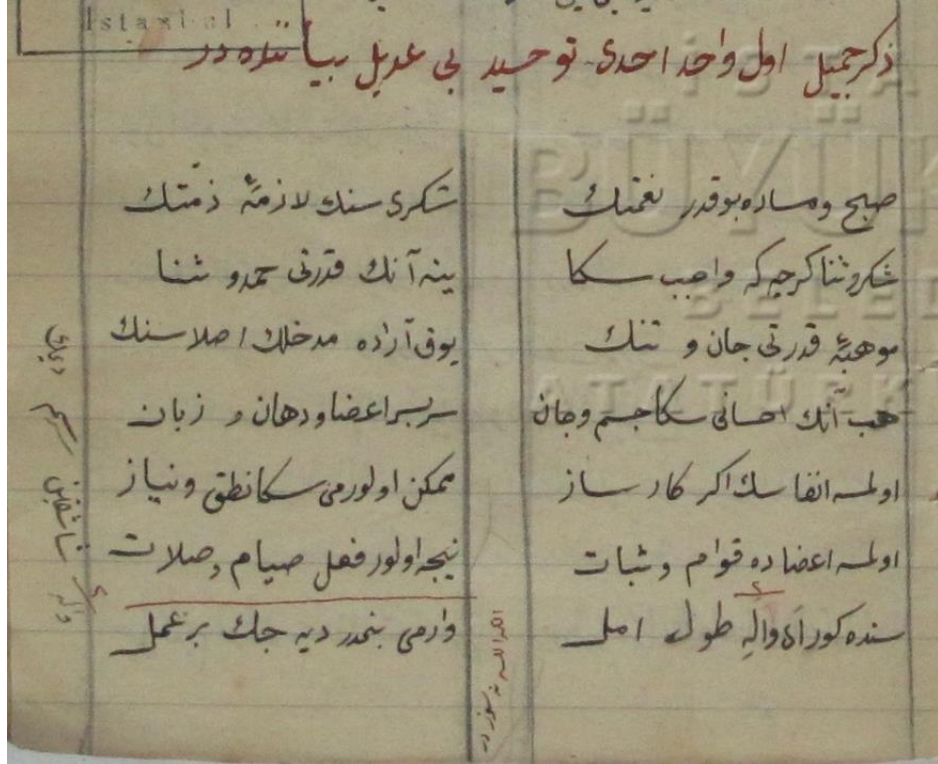

1.4.12. Beyit, Mısra veya Kelime Üzerine Çizgi Çekilerek Verilen Haşiyeler

Bu kullanım daha çok bir konu hakkında yorum yapıldığında tercih edilmiştir. Çalışılan varak aralığında bu kullanıma uygun üç tane örnek tespit edilmiştir.

Aşağıdaki örnekte beytin üzerine kırmızı mürekkeple çizgi çekilerek “Allāh Allāh ne sözdür” şeklinde yorumda bulunulmuştur:

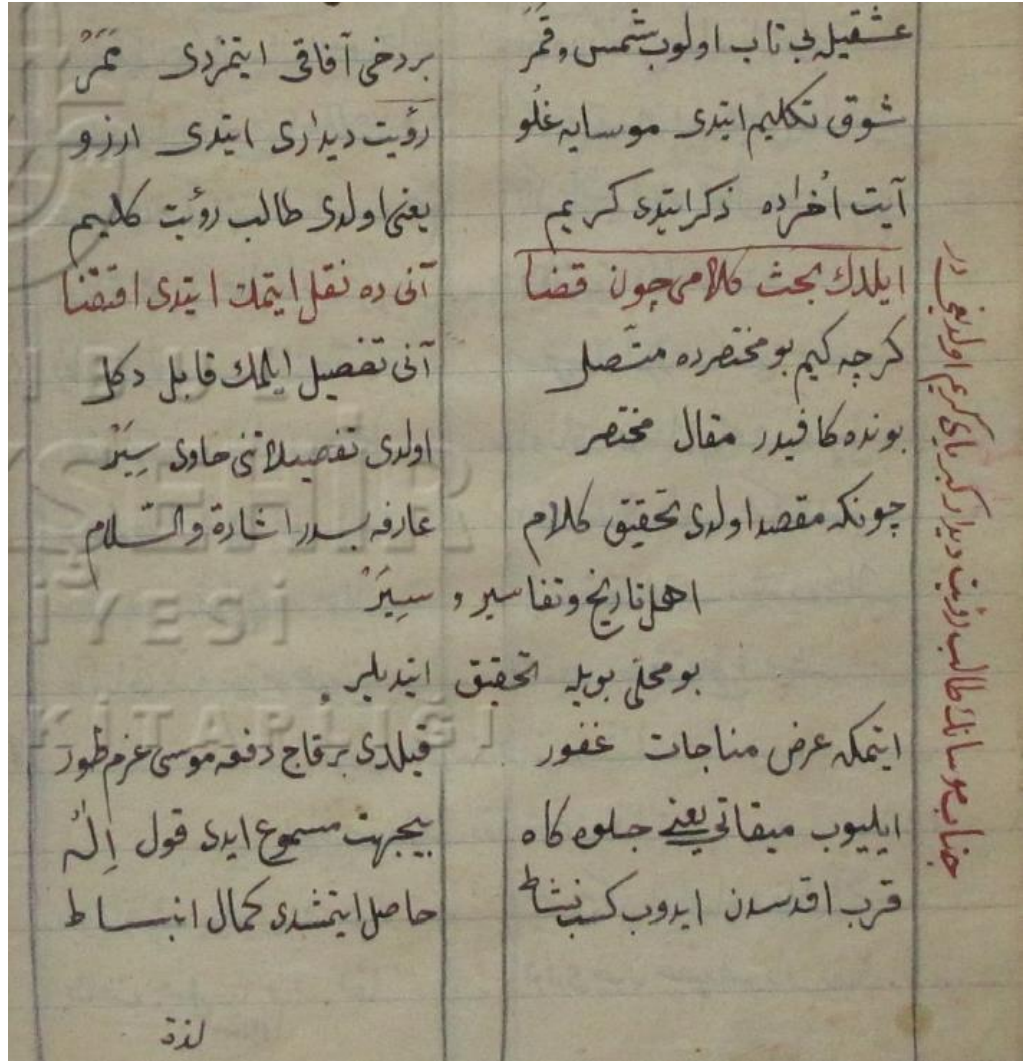
[25^a]

Başka bir örnekte ise beytin muhtevasıyla alakalı “Cenāb-ı Mūsā’nuñ ṭālib-i rū’yet-i dīdār-i Kibriyā-yı Kerīm olduğıdur” şeklinde yorumda bulunulmuştur:

[53^b]

ایلدک بحث کلامی چون قضا
آنی ده نقل ایتمک ایتدی اقصنا

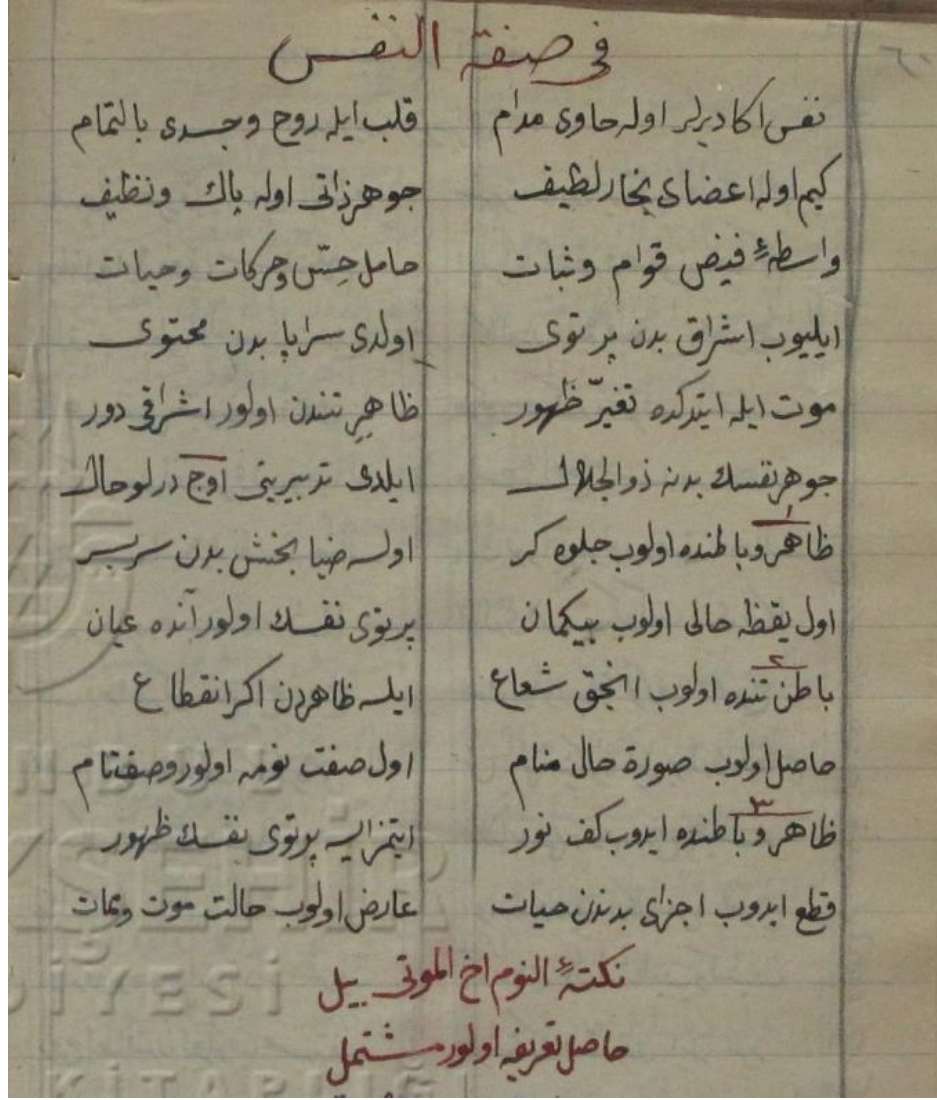
جناب موساندک طالب رؤیت دیدار کبریا کریم اولدیفی در

1.4.13. Sıralama Gözetilerek Verilen Haşiyeler

Bazı varaklarda belli bir konunun önemine dikkat çekmek amacıyla belirli bir sıra gözetilerek çeşitli numaralandırmalar yapılmıştır. Verilmek istenen bilgi kırmızı mürekkeple yazılmış; kelimelerin üzerine çizgiler çekilerek belirtilmiştir.

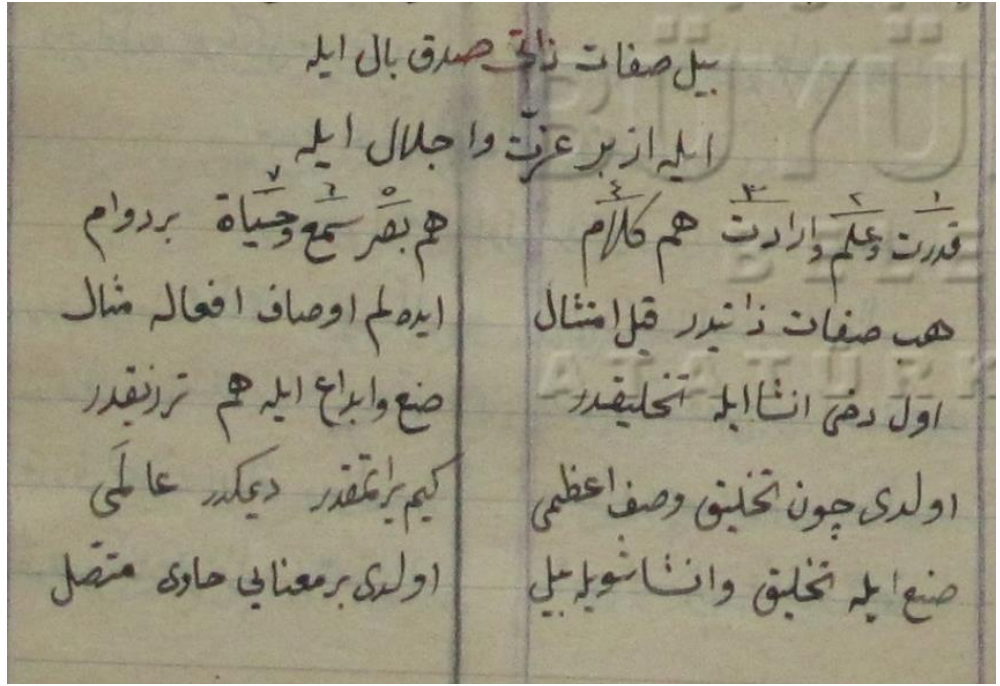
Aşağıdaki örnekte şair, beden içerisindeki nefis için üç türlü hâl ile önlem alındığını belirtir. Bunun üzerine bu üç türlü hâl numaralandırılarak okuyucuya gösterilmiştir:

[30^b]

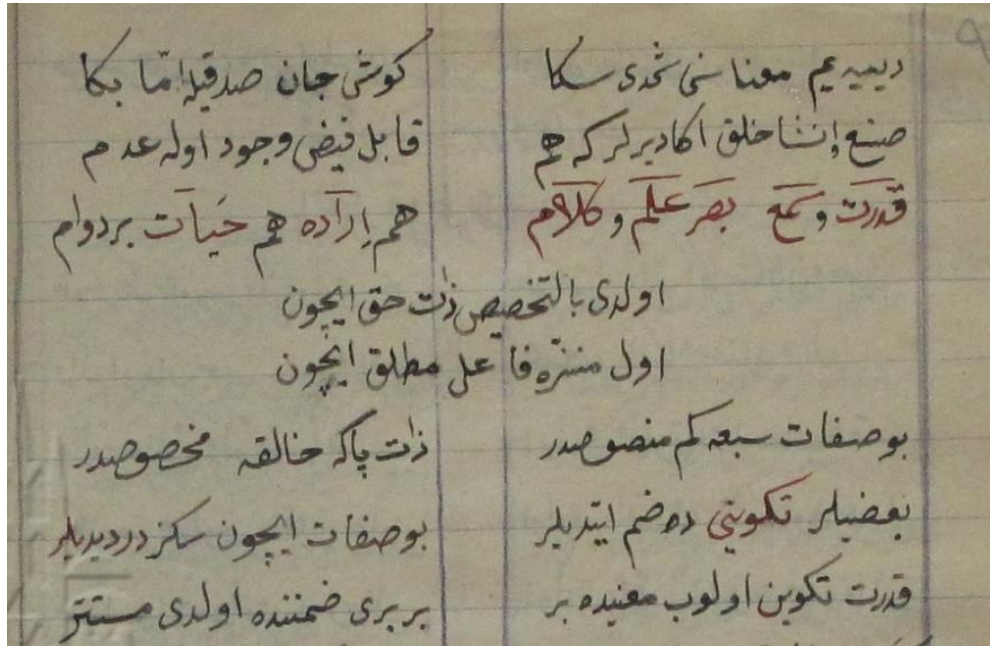

Başka bir beyitte ise şair, Allah'ın zâtî sıfatlarını verir. Bu duruma dikkat çekmek amacıyla sıfatların üzerine numaralar koyulmuştur:

[45^a]

Diğer bir örnekte Allah'ın zâtî sıfatları kırmızı mürekkeple yazılmış; her birinin üzerine çizgi çekilmiştir:

1.5. MECMUADA KARŞILAŞILAN BAZI PROBLEMLER

Mecmualar yazıldığı dönemin şartlarına bağlı olarak müstensih elinden çıkarak yazıldıkları için derlemecinin dikkatsizliği ve ortamda oluşabilecek olumsuzlukların doğurduğu sebeplerden dolayı eserlerde bazı kusurlara yol açabilmektedir.

İncelemesini yapmış olduğumuz İBB Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1172 numaralı mecmua okunaklı bir rika ile kaleme alınmıştır. Mecmuanın tamamı sütunlar ile cetvelenmiş, şiirler uygun görülen başlıklarla belirtilmiştir. Mecmuanın tamamı itibariyle yazıda akma ve bozulma gibi problemler yoktur. Ancak mecmuanın müstensihi tarafından metin yazılırken az da olsa bazı kelimelerin yazımında harf ve nokta hatalarına rastlanmıştır. Bu hatalar oldukça az olduğu için dikkate alınmamış; bu gibi durumlarda kelimenin asıl imlasına dikkat edilmiştir.

Mecmuada karşılaşılan bir diğer problem mecmua içerisinde yer alan metinlerle asıl nüshalarının karşılaştırılmasından ortaya çıkan farklılıklar kısmında olmuştur. Bu farklılıklar kısmında harf, kelime, mısra, sıralama farklılıkları ya da kelime ile beyit fazlalık ve eksiklikleri gibi problemler tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu problemlerin giderilebilmesi adına vezin ve anlam bakımından uygun görülen kullanımlar tercih edilmiştir. Tespit edilen farklılıklar metin neşri sırasında dipnot verilerek nüsha farkı olarak gösterilmiştir. Aynı zamanda tez içerisinde “*Mecmua Metninin Yapılan Çalışmalarla Karşılaştırılması*” başlığı altında bu farklılıklar üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur.

1.6. MECMUANIN DERLEYENİ ŞAİR ŞA‘BÂN ŞEVKÎ

İncelemesini yapmış olduğumuz mecmuada, mecmuanın derleyeni adını Şa‘bân Şevkî olarak belirtmektedir. Ancak mecmuada yer alan şiirlerden hareketle son yüzyılları kapsayan tezkireler tarandığında bu isme dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Müstensih mecmua içerisinde kaydettiği bazı şiirlerin kendisine ait olduğunu göstermek amacıyla “li-muharririhî, li-muharririhî Ş. Şevkî ya da li-muharririhî Şa‘bân Şevkî” ibarelerini kaydetmiştir. Mecmuada müstensihe ait olan 3 mesnevi, 1 nazm, 4 müfred ve 1 mısra nazım şekliyle yazılan 9 adet şiir tespit edilmiştir. Müfred ve mısra nazım şekilleri çalışmamızı yaptığımız 1^b-68^a varak

aralığında bulunurken, diğer nazım şekilleri 68^b-109^a varak aralığında yer almaktadır. Müfred ve mısra nazım şekilleri mecmuanın derkenarına kaydedilmiş, nazm ve mesnevi nazım şekilleri ise mecmuanın içerisine dâhil edilmiştir.

Mecmuanın müstensihi ile alakalı herhangi bir bilgiye ulaşamadığı gibi mecmuada da müstensihin kimliğine dair bir bilgi bulunamamıştır. Dolayısıyla müstensihin hayatı hakkında net bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak mecmuaya kaydedilen şiirlerden ve müstensihin verdiği birtakım bilgilerden hareketle Şevkî'nin son yüzyıllarda yaşamış olabileceği düşünülmektedir.

Müstensihin edebî kişiliği hakkında ise mecmuadaki sınırlı malzemedan dolayı detaylı bir şekilde bilgi verilememektedir. Mecmuada yer alan manzum ve mensur eserlerden hareketle müstensihin şair kimliğinden bahsetmek mümkündür. Müstensih mecmuasını kaleme alırken Arapça ve Farsça metinlere yer vermeyi de ihmal etmemiştir. Bu bilgidan hareketle Şevkî'nin bu dillere vâkıf olabileceği söylenebilir. Ayrıca bu tarz metinleri kaydederken derkenarlara ve eser sonlarına kendi yorumunu da yazmayı ihmal etmemiştir.

Mecmuanın içerisinde yer alan manzum ve mensur eserlerde yoğun bir şekilde tasavvufî malzeme bulunmaktadır. Kendisinin yazmış olduğu manzumelerle birlikte mecmuayı oluşturan metinlerin tamamı bu bağlamda verilmiştir. Ancak kendisinin kaleme almış olduğu eserler incelendiğinde aruz ve kafiye bilgisi bakımından oldukça eksik olduğu görülmüştür. Şair eserleri mecmuasına kaydederken uygun gördüğü beyit yanlarına birçok âyet ve hadisten nâkıs iktibâs ya da iktibâs yapmıştır. Bu bilgidan hareketle Şevkî'nin Kur'an-ı Kerim bilgisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Nazım-nesir karışık olarak tertip edilen mecmuada Şa'ban Şevkî hemen hemen her metne kendine ait ilaveler yapmıştır. Bu ilavelerde yer yer âyetler, atasözleri, içerikle ilgili bilgilendirmeler ve kendi düşüncelerini kapsamaktadır. Dolayısıyla müstensihin hayat tarzı ile derlediği mecmua arasında sıkı bir ilişki söz konusudur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. METİN İNCELENMESİ

2.1. İBB ATATÜRK KİTAPLIĞI OE_YZ_1172 NUMARALI MECMUANIN 1^b-68^a VARAKLARININ İNCELENMESİ

2.1.1. Mecmuanın Şekil Yönüyle İncelenmesi

Bu bölümde 1^b-68^a varakları arasında yer alan şiirler şekil yönüyle incelenmiştir. Şiirler nazım şekilleri, kâfiye ve redifleri, vezinleri olmak üzere üç başlık halinde ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlar gerekli görüldüğü yerlerde tablo halinde gösterilmiştir.

2.1.1.1. Mecmuada Yer Alan Nazım Şekilleri

Çalışılan 1^b-68^a varakları arasında beş farklı nazım şekline yer verilmiştir. Bu nazım şekilleri herhangi bir sıra gözetilmeksizin kaside, rubâî, müfred, mısra ve mesnevi şeklinde verilmiştir. Çalışılan varak aralığında en çok mesnevi nazım biçimine rastlanmıştır. Bunun dışında kalan kaside, rubâî ve mısra nazım şekillerine ait bir; müfred nazım şekline ait dört şiire yer verilmiştir. Aşağıda nazım biçimleri tablo halinde gösterilmiş, tablonun alt kısmına bu nazım şekilleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Tablo II. Mecmuada Yer Alan Nazım Şekilleri

Şair	Varak Numarası	Beyit Sayısı	Nazım Şekli
Mehmed Şâkir Kudsî İstanbulî	[1 ^b -3 ^a]	57	Kaside
Şab'ân Şevkî	[2 ^a]	1	Müfred
Şab'ân Şevkî	[2 ^a]	-	Mısra
Keçecizâde İzzet Mollâ	[3 ^b -5 ^a]	61	Mesnevi

Zeynep Hatun	[5 ^b]	-	Rubâî
Keçecizâde İzzet Mollâ	[5 ^b -6 ^a]	23	Mesnevi
Süleyman Nahîfî	[7 ^a]	3	Mesnevi
Şab‘ân Şevkî	[8 ^a]	1	Müfred
Süleyman Nahîfî	[7 ^b -9 ^a]	56	Mesnevi
Şab‘ân Şevkî	[18 ^a]	1	Müfred
Süleyman Nahîfî	[9 ^b -43 ^a]	1081	Mesnevi
Süleyman Nahîfî	[43 ^b -68 ^a]	754	Mesnevi
Şab‘ân Şevkî	[52 ^b]	1	Müfred

Çalışılan varak aralığında karşımıza çıkan ilk nazım şekli kasidedir. Kaside “niyet etmek, yaklaşmak” anlamlarında “kasada” kökünden gelen Arapça bir kelimedir. Bir kişiyi övmek ve genellikle karşılığında yardım istemek için yazılan şiirlere denir. Arap edebiyatında doğmuş ve İran’da bazı değişikliklere uğrayarak gelişmiş, oradan da Türk edebiyatına girmiştir.²⁶

Kasideler 33 ile 99 beyit arasında olup “aa ba ca...” şeklinde kâfiyelenen ve kendi içerisinde dört ana bölümden meydana gelen uzun nazım biçimleridir. Bu bölümler belli bir sıra gözetilerek nesîb veya teşbîb, methiye, fahriye ve dua şeklinde verilir. Nesîb bölümünde âşıkane duygulardan ve sevgiliden bahsedilirken, teşbîb bölümünde âşıkane duyguların dışında kalan konular işlenir. Nesîb bölümü konularına göre farklı isimlerle adlandırılabilir: Bahariye, ıydiye, şitaiye vb. gibi. Bunun dışında rediflerine göre adlandırılan kasideler de bulunur: Su, kalem, gül kasidesi vb. gibi. Nesîb bölümünden hemen sonra gelen methiye bölümü kasidenin asıl bölümünü oluşturur. Bu bölüm, kaside kime ithaf edildiyse o kişinin övüldüğü bölümdür. Methiye kısmından sonra gelen fahriye bölümünde ise daha çok şair kendi sanatını ve şairliğini över. Kasidenin bölümleri arasında son olarak karşımıza dua bölümü çıkar. Burada ise şiir içerisinde methedilen kişiye dua edilerek kasideye son verilir.

²⁶ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 40.

Kasidenin dört ana bölümü olmakla birlikte iki tane de yedek bölümü bulunur. Bunlar girizgâh ve tegazzül bölümleridir. Giriş ile ana konuyu bağlayan bölüme girizgâh denir. Bir nevi girişten methiye kısmına geçiş beytidir. Tegazzül ise umumiyetle methiye ya da fahriyenin içerisinde bulunan bölümdür. Bu bölüm kaside içerisinde gazel yazmak için kullanılır. Çoğu kasidede bu bölümler umumiyetle bulunur ancak özellikle de bulunması gerekli diye bir şart yoktur.

Mecmuanın çalışılan varaklarına bakıldığında kaside nazım biçimine ait tek örnek karşımıza çıkar. Verilen tek örnekteki kasidenin bölümleri ele alındığında, ana bölümün ilk maddesini oluşturan “nesîb” kısmının olmadığı görülür. Nesîb bölümüyle başlamak yerine kasideye “methiye” bölümüyle başlanmıştır. 1.-49. beyit aralığı kasidenin methiye bölümünü oluşturur. Methiye bölümünün içerisinde “tegazzül” kısmı da yer alır. Tegazzül kısmı “*Ġazel*” başlığıyla verilmiş olup 46. beyitten itibaren başlamaktadır. 46.-49. beyit aralığı “*Ġazel*” kısmına aittir. Tegazzül bölümünden sonra şairin kendisini övdüğü “fahriye” bölümü gelir. Bu bölüm 50.-55. beyit aralığını kapsar. Kasidenin sonunda 56. ve 57. beyitlerle dua edilerek kasideye son verilir.

Kasidenin “fahriye” ve “dua” bölümleri derkenara kaydedilmiştir. 50. beytin hizasına “fahriyesi” ibaresi yazılırken, 56. beytin hizasına “duası” ibaresi yazılmıştır.

Çalışılan varak aralığında karşımıza çıkan bir diğer nazım şekli rubâîdir. Sözlük anlamıyla “dörtlü, dörtlük” demek olan rubâî, nazım terimi olarak dört mısralık bir nazım şeklinin adıdır. Çıkış yeri İran olan bu şekle İranlılar Arapça adıyla rubâî demişler, Araplar da Farsça dübeyt adını benimsemişlerdir. Bu nazım şekli Türk edebiyatına da İran’dan ve rubâî adıyla geçmiştir.²⁷

Rubâîlerde kafiye şeması umumiyetle “a a x a” şeklindedir. Bu durumun haricinde az da olsa kıt’a nazım şeklinin kafiye şeması olan “x a x a” şeklinde ve bütün mısraların kafiyeli olduğu rubâîler de bulunur. Rubâîler kendilerine özel olan aruz kalıplarıyla kaleme alınırlar. Bu kalıplar *ahreb* ve *ahrem* olmak üzere iki türlü adlandırılırlar. Çalışılan varak aralığında rubâî nazım biçimiyle yazılan bir şiire yer verilmiştir.

---

²⁷ Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 76.

Bir sonraki karşımıza çıkan ve çalışılan varak aralığının neredeyse tamamını kapsayan nazım şekli ise mesnevidir. Mesnevi kelimesi, Arapçada “sny” kökünden, “ikişer ikişer” anlamına gelen “mesnen” kelimesinin bir nispet şeklidir.²⁸ İştikakı itibariyle Arapça olan mesnevi tabiri, Farsçada taammüm edip daha sonra Türkçeye geçmiştir.²⁹ Genellikle dinî, tasavvufî, destanî, menkıbevî, tarihî, ilmî, mizahî ve öğretici konuların anlatılmasında, çeşitli aşk hikâyelerinin nazma çekilmesinde, şairlerin yaşadıklarının dile getirilmesinde kullanılan bir nazım şeklidir.³⁰ Mesnevinin her beyti kendi arasında kâfiyeli olup kâfiye şeması “aa bb cc ...” şeklindedir. Mesnevilerde beyit sayısı bakımından herhangi bir sınırlandırma olmadığı için şairin isteğine bağlı olarak çeşitli beyit aralığına sahip mesneviler yazılmıştır. Mesnevilerde her beyit kendi arasında muhteva bakımından uyumlu olup, diğer bütün beyitlerle de kendi aralarında muhteva bakımından uyumlu oldukları görülür.

Belli bir konuyu ya da iç içe girmiş çeşitli konuları ihtiva eden ve bağımsız bir eser olarak kaleme alınan mesnevilerin tertibi, genellikle birbirine benzer şekilde oluşturulmuştur. Özellikle bu şekilde oluşturulan mesnevilerin genel tertibinde üç ana bölüm bulunmaktadır. Bu bölümler şunlardır:

I. Giriş bölümü

II. Konunun işlendiği bölüm

III. Bitiş bölümü³¹

Giriş bölümünde sıkça karşılaşılan başlıklar genellikle besmele, tahmîd, tevhid, münâcât, na‘t, mi‘rac, mu‘cizât, medh-i çehâryâr (bu başlık şairin veya eserin sunulduğu kişinin mezhep ve meşrebine göre değişmekte ya da hiç bulunmamaktadır), methiye, sebep-i te‘lif adlarıyla sıralanır.³²

Mesnevilerde konunun işlendiği bölüm için giriştekine benzer bir plan vermek mümkün değildir. Aynı konuyu ele alan, hatta aynı adı taşıyan mesnevilerde bile

---

²⁸ Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nazım 2*, Akçağ Yayınları, Ankara 2014, s.543.

²⁹ Âmil Çelebioğlu, *Türk Mesnevî Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, s. 19.

³⁰ Mustafa Çiçekler, “Mesnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara 2004, s.320.

³¹ Ahmet Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikayesi*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2018, s.103.

³² Mustafa Çiçekler, *a.g.e.*, s.321.

başlıklardan muhtevaya kadar önemli farklar görülebilir. Bu bölümde şair gazel, murabba, tardiyye gibi manzumelere de yer vererek hem sanat gücünü gösterir hem de konuyu monotonluktan çıkararak hareketli bir anlatım ortaya koyar.³³

Mesnevilerin bitiş bölümü (hâtime) giriş gibi belli bir plan içinde düzenlenir. Bitiş bölümünde şairler genellikle eserin tamamlanması dolayısıyla Allah'a hamd ü senâda bulunur, sultanın veya eserin sunulduğu kişinin ömrünün ve devletinin devamına dua eder, şiiri ve şairliğiyle övünür, tanınmış mesnevi şairlerini ve eserlerini zikreder, eserine koyduğu adı belirtir, hasetçilerin, acemi ve cahil müstensihlerin esere verecekleri zarardan Allah'a sığınır, eserin toplam beyit sayısını, yazılış zamanını veya bitiş tarihini zikredip okuyucudan hayır dua isterler.³⁴

Çalışılan varak aralığındaki mesnevilere bakıldığında ise yukarıda bahsedilen *Kalem Kasidesi*'nin hemen ardından, kasidede işlenen konuyla bütünlük oluşturacak şekilde bir mesnevi yazılmıştır. Bu mesnevi İzzet Mollâ'nın *Mihnet-Keşân*'ında yer alan *Kalem Hakkındaki Methiyesi* olup 61 beyitten oluşmaktadır. Yine diğer bir mesnevi olarak karşımıza İzzet Mollâ'nın *Mihnet-Keşân*'ında yer alan *Na't-ı Şerif*'i çıkıp 23 beyitten meydana gelmektedir.

Bahsi geçen şiirlerden sonra Süleyman Nahîfi'ye ait mesnevi nazım biçimiyle yazılmış olan müstakil eserler tespit edilmiştir. Öncelikle Süleyman Nahîfi'nin *Mesnevî Tercümesi*'ne örnek oluşturması hasebiyle 3 beytine yer verilmiştir. *Mesnevî Tercümesi*'nden hemen sonra *Hilye-i Saadet* adını taşıyan hilyesi gelir. Mesnevinin başını ve sonunu görebilmemiz adına ilk beyit ve son beyit özellikle verilmiştir. Geri kalan kısımda ise sadece "tevhid" ve "na't" bölümleri yazılmıştır. Bu kısım 56 beyitten oluşmaktadır.

Bu iki mesneviden sonra *Enfüs ü Âfâk* ve *Akâid Manzumesi (Tevhid-i Hak)* eserleri gelmektedir. *Enfüs ü Âfâk*'ın beyitlerinin tamamı mecmuada verilmemiş olsa da büyük kısmının verilmeye çalışıldığı eser 1081 beyittir. *Akâid Manzumesi*'nde de

---

³³ Mustafa Çiçekler, *a.g.e.*, s.321.

³⁴ Mustafa Çiçekler, *a.g.e.*, s.321.

diğer eserde olduğu gibi mecmuada olmayan eksik beyitler tespit edilmiştir. Ancak bu eser de umumiyetle verilmeye çalışılmış olup 753 beyitten oluşmaktadır.

Bu müstakil eserlerin mesnevi yazım hususiyetlerine uygun olup olmadığına bakıldığında umumiyetle giriş bölümü ve konunun işlendiği bölümün olduğu görülmüş; bitiş bölümlerinin ise olmadığı tespit edilmiştir. *Hilye-i Saadet*, *Enfüs ü Âfâk* ve *Akâid Manzumesi* mesnevi yazımının giriş bölümündeki sıralamaya uygun olacak şekilde besmele beytiyle başlayıp, tevhid bölümleriyle devam etmektedir. Ardından *Hilye-i Saadet* ve *Enfüs ü Âfâk* isimli mesnevilerde na‘t bölümü bulunurken, *Akâid Manzumesi*’nde böyle bir bölümün bulunmadığı görülmektedir. Ancak *Akâid Manzumesi*’nin tevhid bölümü na‘t özelliği de yansıtmaktadır. Bölüm içerisinde ayrıca Hz. Muhammed için çeşitli övgülerde bulunulmuştur.

Mecmuada *Hilye-i Saadet*’e ait sadece tevhid ve na‘t bölümleri verilmiş, konunun işlendiği bölüm ve bitiş bölümü verilmemiştir. *Enfüs ü Âfâk* ve *Akâid Manzumesi* eserlerine bakıldığında ise konunun işlendiği bölüm bulunurken, her iki eserin de bitiş bölümlerinin klasik mesnevi yazımlarının dışında kaldığı görülmüştür.

Mecmuada az da olsa karşımıza çıkan diğer nazım şekli müfrededir. Beyit müstakil olarak söylenilmiş ise, yani altında ve üstünde bir başka beyit yoksa müfred adını alır. Müfred beyitlerin mısraları kâfiyeli veya kâfiyesiz olabilir.³⁵

Çalışılan varak aralığındaki müfredler tek bir şairin kaleminden çıkmıştır. 4 tane olan bu müfredler mecmuanın derkenarına yazılmış şekilde yer almaktadır. Müfredlerden iki tanesi kendi arasında kafiyeli; biri nazire beyit biri de kâfiyesiz olarak yazılmıştır.

Son olarak karşımıza çıkan nazım şekli ise mısradır. Mısra sözlük anlamı olarak “kapı kanadı, çadır kapısının iki yanı” demektir. Bir edebiyat terimi olarak aruz ile söylenilmiş beytin yarısıdır.³⁶ Ancak bir manzum parça içinde olmayan veya öteki

---

³⁵ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2010, s. 15.

³⁶ M. A. Yekta Saraç, *a.g.e.*, s. 15.

mısraları bütünüyle unutulmuş, anlamı kendi içinde tamamlanan tek mısralara *mısra-ı âzâde* ya da sadece *âzâde* adı verilir.³⁷

Çalışılan varak aralığında yer alan mısra için de *mısra-ı âzâde* tanımlaması yapılabilir. Bu mısra mecmuada derkenara yazılmış olup nazire mısra başlığı adı altında verilmiştir.

2.1.1.2. Mecmuada Yer Alan Kâfiye ve Redifler³⁸

Manzum yazılarda mısra sonlarındaki kelime ve eklerin tekrarlanmasından ya da ses benzerliklerinden oluşan anlamları ayrı, sesleri birbirine benzer kelimelerden her birine *kâfiye* ya da *uyak* adı verilir. Klasik Türk şiirinin geleneğinde iki türlü kâfiye bulunmaktadır. Bunlar **kâfiye-i mücerrede** ve **kâfiye-i mürekkebe** şeklindedir.

Sadece revî harfinin tekrarlandığı kâfiyeler, **kâfiye-i mücerrede** olarak isimlendirilirken, **kâfiye-i mürekkebe** kendi içinde kâfiye-i mürdefe, kâfiye-i mukayyede ve kâfiye-i müessese olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Revî harfinden önce ridf (ا و ی) harflerinin yer aldığı kâfiyeler **kâfiye-i mürdefe** olarak adlandırılmaktadır. **Kâfiye-i müessese**, revî harfinden önce dâhil olan, ondan önce de te'sîs (ل) harfinin bulunduğu kâfiyelerdir. **Kâfiye-i mukayyede** ise revî harfinden önce gelen kayd harfiyle yapılan kâfiyelerdir. Kayd harfi, revîden önce gelen harekesiz harftir.

Yazılış ve söyleniş biçimleri aynı, anlamları farklı sözcüklerin bir arada kullanılmasından oluşan kâfiyelere ise **kâfiye-i cinas** ismi verilmektedir. Aynı zamanda klasik Türk şiirinde beyit içerisinde birden fazla kâfiyenin kullanıldığı şiirler de bulunmaktadır. Aynı beyit içerisinde iki kâfiyenin kullanılması **zü'l-kâfiyeteyn**; ikiden fazla kâfiyenin kullanılması ise “**zü'l-kavâfi**” olarak adlandırılmaktadır.

Manzum yazılarda kâfiye oluşturulurken birtakım kusurlar da yapılabilmektedir. Kâfiyede hazv ve tevcih hareketlerinin farklı şekilde olması kusur olarak görülmektedir. Bu kusura verilen isim **ikvâ** olarak adlandırılmaktadır. Şiir içerisinde kâfiye kelimesinin aynı anlama gelecek şekilde tekrar edilmesi ise **îtâ**

---

³⁷ Haluk İpekten, *a.g.e.*, s. 14.

³⁸ **Bu bölüm yazılırken şu kaynaklardan istifade edilmiştir:** Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.; M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2010.

kusuruna yol açmaktadır. Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerle kâfiye yapılırken bu kelimelerin sonuna gelen aynı görevdeki ekler de îtâ kusuruna sebep olmaktadır. Bu tarz yapılan îtâlar, **îtâ-yı celî** olarak adlandırılır.

Çalışılan varak aralığındaki nazım şekilleri çeşitlilik gösterdiği için bu bölümde kâfiye ve redifler adına sınıflandırmaya gidilmiştir. İlk olarak kaside, rubâî, müfred ve mısra nazım şekillerinin kâfiye ve redifi için tablo hazırlanmış; sonrasında tespiti yapılan nazım şekillerinin kâfiye ve redifleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci olarak ise mecmuadaki mesnevilerin kâfiye ve redifi için tablo verilemeyeceğinden, bütün mesnevilerin kendi arasında değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Mecmuada yer alan nazım şekillerinin kâfiye ve redif tablosu şu şekildedir:

Tablo III. Mecmuada Yer Alan Şiirlerin Kâfiye ve Redif Tablosu

Nazım Şekli	Kâfiye	Redif
Kaside	-ānī / -āni / -ānı	-dür kalem / -dur kalem
Rubâî	-āyet	-dür
Müfred	-ānī	-dür kalem
Müfred	-ān	-
Müfred	-l	-a
Mısra	-ānı	-dur kalem

Yukarıdaki tablodan hareketle ele alınan nazım şekillerinin kâfiye ve redif özellikleri şunlardır:

- ❖ Varak aralığında yer alan kaside, iki müfred ve mısra nazım şekillerinde **mürdef kâfiye** türü tercih edilmiştir. Örnek oluşturması hasebiyle şiirlerden örnekler şu şekildedir:

Her şarîri nefḥa-i nâḳûr-ı İsrâfildür

Cān-dih-i ‘azm-i remīm-i mürdegānidür qalem (K. 1/7)

Dürr ü mürvārīdi çekmiş silk-i imlāya faqat

Mu‘tenā gavvāş-ı deryā-yı me‘ānīdür qalem (K. 1/23)

Mā’-i lezīze nuṭk-ı ‘azbü’l-beyān

Bak Hālīk’uñ eylemiş luṭfin ‘iyān (Mf. 3)

- ❖ Bu bölümde **mücerred kafiye**nin tercih edildiği tek bir örnek karşımıza çıkar. Mücerred kafiye'nin tercih edildiği şiir şu şekildedir:

Allāh Allāh luṭf ide Hāḳ bir qula

Māsivānuñ zevki diñmez bir pula (Mf. 4)

- ❖ **Müesses kâfiye** örneği ise rubâî nazım şekliyle birlikte görülmektedir. Bilindiği üzere rubâîlerin kâfiye şeması umumiyetle “a a x a” şeklindedir. İlk iki mısra ve son mısra şiirin kâfiyesinin verildiği bölümdür. Çalışılan varak aralığında bulunan rubâî bu duruma uygun olacak şekilde kaleme alınmıştır. Varak aralığındaki rubâî şu şekildedir:

Şehā bu şüret-i zībā saña Hāḳḳ’dan hidāyettür

Şanasın süre-i Yūsuf cemālünden bir āyettür

Senüñ hüsñüñ benim ‘aşqum senüñ cevriñ benüm şabrum

Efendim dem-be-dem artar tükenmez bî-nihâyetdür (R. 1)

- ❖ İncelenen şiirlerde umumiyetle kâfiye ve redif önemsemiştir.
- ❖ Şiirlere bakıldığında Arapça ve Farsça kelimelerle kâfiye yapıldığı görülmüştür.
- ❖ Kaside ve iki müfred nazım şeklinde “-dür kalem, -dur kalem” redif olarak kullanılmıştır. Bazı kasideler yazıldıkları rediflere göre isimlendirilmişlerdir. İncelenen varak aralığındaki kaside de yazıldığı kalem redifinin ismiyle anılmaktadır. Bahsi geçen kaside mecmuada “*Kaşidetü'l-Kalem*” başlığını taşımaktadır.
- ❖ Rubâî ve diğer müfred nazım şeklinin redifine bakıldığında ise “-dür” ve “-a” rediflerinin kullanıldığı görülmüştür.
- ❖ Bu bölümdeki şiirlerin rediflerinde Arapça, Türkçe kelime ve eklerden faydalandığı tespit edilmiştir. Rediflerin aynen tekrarlanan kelime ve eklerden oluşturulduğu görülmüştür.

Çalışılan varak aralığındaki bütün mesnevilerin kâfiye ve redifi kendi aralarında incelenmiştir. Mesnevilerde her beyit kendi arasında kâfiyelendiği için bu bölümde tablo verilememiş; kâfiye ve rediflerine dair genel değerlendirmeler yapılmıştır.

İzzet Mollâ'nın *Mihnet-Keşân*'ı içinde yer alan *Kalem Hakkındaki Methiye* kısmının kâfiye ve redif özellikleri şu şekildedir:

- ❖ İncelemesini yapmış olduğumuz mesnevinin 33 beytinde **mürdef kâfiye** kullanılmıştır. Şiirde en çok tercih edilen kâfiye türü budur:

Kaşîdem bulup zîb-i hüsn-i hitâm

Didi kilik-i dil-ḥaste temme'l-kelâm (Ms. 1/1)

Enîsimdür ancak ferîd ü vaḥîd

Kemâlün ide Ḥaḥ te'âlâ mezîd (Ms. 1/4)

Ne ḥâşıl bizüm gibi bir çübden

Nedür farḡumuz çüb u cârübden (Ms. 1/37)

- ❖ İncelemiş olduğumuz mesnevinin 22 beytinde **mücerred kâfiye** kullanılmıştır. Şiirde ikinci olarak tercih edilen kâfiye türü budur:

Kemâlâtına hiç açılmaz dehen

Baḡar aḡzına anuḡ ehl-i süḡan (Ms. 1/22)

Neyim ben ki ḥâşâ ola ḡudretüm

Benân-ı efâzıldadır ḡuvvetüm (Ms. 1/40)

Fuḥūle nola eylesek ser fedā

Bize oldılar Hızr-ı āb-ı beḳā (Ms. 1/52)

- ❖ İncelemiş olduğumuz mesnevinin 4 beytinde **mukayyed kâfiye** kullanılmıştır. Mürdef ve mücerred kâfiyelerden sonra en çok kullanılan kâfiye türü budur:

Be-şehr in meşel şöhre-i ‘ālemest

Ki herkes hüner-pīş rüzī kemest (Ms. 1/32)

Benī nev‘imizden nice derd-mend

Zenānuḡ olur tār-ı cevrinde bend (Ms. 1/42)

- ❖ İncelemiş olduğumuz mesnevinin 2 beytinde **müesses kâfiye** kullanılmıştır:

Ḳalem kāf u nūn’a olup vāsıṭa

Zuhūr itdi eşyāda hem rābıṭa (Ms. 1/6)

Bütün fāzılāna mu‘āşır dur ol

Cemī‘-i mebāhişde ḥāzır dur ol (Ms. 1/23)

- ❖ Şiirde kâfiyeler umumiyetle Arapça ve Farsça kelimelerle yapılmış, Türkçe kelimelerin kullanıldığı beyitlere de rastlanmıştır.
- ❖ Şiir içerisinde kâfiyenin yanı sıra rediflere de yer verilmiştir. Her beyitte redif bulunmasa da şiirin 20 beytinde redif kullanıldığı tespit edilmiştir. Hatta bazı beyitlerde mısranın yarısının rediften meydana geldiği görülmüştür. Redifler genellikle aynen tekrarlanan kelime ve eklerden oluşmuştur:

O zulmetde pinhāndur āb-ı hayāt

Midādında cūşāndur āb-ı hayāt (Ms. 1/9)

Cihān-gerd gītī-nişāndur kalem

Gezer dehri bir dāsitāndur kalem (Ms. 1/12)

- ❖ Redifler oluşturulurken umumiyetle Türkçe kelime ve ekler kullanılmıştır. Fakat incelenen beyitlerin sadece bir tanesinde Farsça kelimenin kullandığı redif tespit edilmiştir:

Fe-li'llāhi derrüh çi hōş güfte est

Ki Sa'dī der-īn ma'nīdür süfte est (Ms. 1/31)

- ❖ İncelemesini yapmış olduğumuz bu mesnevîde de yer yer **ikvâ** kusurları tespit edilmiştir:

Didüm bir zemân sen de var ‘uzlet it

Devâtı feraḥ-gūşe-i rāḥat it (Ms. 1/2)

Kemâlâtına hîç açılmaz dehen

Baḳar aḡzına anuḡ ehl-i süḥan (Ms. 1/22)

İzzet Mollâ’nın *Mihnet-Keşân*’ının içinde yer alan *Na‘t-ı Şerif* kısmının kâfiye ve redif özellikleri şu şekildedir:

- ❖ İncelemiş olduğumuz bu mesnevinin 11 beytinde **mürdef kâfiye** kullanılmıştır. Şiirde en çok bu kâfiye türü tercih edilmiştir:

Ṭutup ‘âlemi nâr-ı zât-ı vaḳūd

Acırdı bize ḳavm-i ‘Ād u Şemūd (Ms. 2/3)

Bahâr-ı çemen-şuffe-i mü’minīn

Anuḡ ile oldı temâm erba‘īn (Ms. 2/13)

Odur ḥānümān-süz-ı ehl-i nifāk

Cenāb-ı ‘Alī ile bi’l-ittifāk (Ms. 2/15)

- ❖ Mesnevinin 10 beytinde **mücerred kâfiye** kullanılmıştır. Şiirde ikinci olarak tercih edilen kâfiye türü budur:

Ebū Bekr olurdu nebī lā-cerem

Ki odur a‘zam evliyā-yı ümem (Ms. 2/11)

Sipih-r-i şafāda üçünci güneş

Anuñ nūrına mihr ü māh olmaz eş (Ms. 2/16)

Odur hem-ser-i duḡter-i Muştafā

Odur āl ü evlādına pişvā (Ms. 2/21)

- ❖ **Mukayyed** ve **müesses kâfiye** türleri şiirin birer beytinde kullanılmıştır:

Kelām-ı Hüdā’yı çeküp rişteye

Odur benzeten anı gül-desteye (Ms. 2/17) (mukayyed kâfiye)

Ḥilāfetde gerçi nihāyetedür

Velī ḡadri şadr-ı bidāyetedür (Ms. 2/20) (müesses kâfiye)

- ❖ Şiirde kâfiyeler umumiyetle Arapça ve Farsça kelimelerle yapılmış, Türkçe kelimelerin kullanıldığı beyitlere de rastlanılmıştır.
- ❖ Şiirde kâfiye ile birlikte rediflere de yer verilmiştir. Şiirin sadece 4 beytinde redif kullanıldığı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu redifler Türkçe kelime ve eklerden meydana gelmiştir. Redifler aynen tekrarlanan kelime ve eklerden oluşmuştur:

Habīb-i Hüdā Muşafā **olmasa**

Eger bizlere muḳtedā **olmasa** (Ms. 2/2)

Hilāfetde gerçi nihāyet**dedür**

Velī ḳadri şadr-ı bidāyet**dedür** (Ms. 2/20)

İnceleme sonucunda, İzzet Mollâ mesnevisinde kâfiye ve redifi oldukça önemsemiştir. Az kullanılmış olmakla birlikte beyitlerde redifi de kullanmayı ihmal etmemiştir. Şiirinde 4 kafiye türüne de kullanmıştır. En çok mürdef ve mücerred kafiye türleri tercih etmiş; müesses ve mukayyed kafiye türlerine de yer vermiştir.

Süleyman Nahîfi'nin *Mesnevi Tercümesi*'nde kullandığı kâfiye ve redif özellikleri şu şekildedir:

- ❖ Mecmuada bu eserin üç beytine yer verilmiştir. Bu üç beyitten ilkinde **müesses kâfiye** tercih edilmiştir:

Diñle neyden çün hikāyet itmede

Ayrılıklardan şikāyet itmede (Ms. 3/1)

- ❖ Örnek verilen üç beyitten ikincisinde **mücerred kâfiye** kullanıldığı görülmüştür:

Dir kāmışlıktan kopardılar beni

Nālişüm zār eyledi merd ü zeni (Ms. 3/2)

- ❖ Son beyit olarak verilen üçüncü beyitte ise **mürdef kâfiye** kullanılmıştır:

Puhte hālin hiç fehm itsün mi hām

İhtişār üzre gerek söz ve's-selām (Ms. 3/3)

- ❖ Kullanılan kâfiyeler umumiyetle Arapça ve Farsça kelimelerden oluşmuştur. Türkçe kelimelerin bulunduğu kâfiyelere de rastlanmıştır.
- ❖ Örnek olarak verilen bu üç beyitten ikisinde redif kullanıldığı tespit edilmiştir. Redifler Türkçe kelime ve eklerle oluşturulmuştur. Redifler kelimenin aynen tekrar edilmesinden meydana gelmiştir:

Diñle neyden çün hikāyet **itmede**

Ayrılıklardan şikāyet **itmede** (Ms. 3/1)

Dir kâmişlıktan kopardılar beni

Nâlişüm zâr eyledi merd ü zeni (Ms. 3/2)

Süleyman Nahîfi'nin *Hilye-i Saadet*'te kullandığı kâfiye ve redif özellikleri şu şekildedir:

- ❖ *Hilye-i Saadet*'in 32 beytinde **mürdef kâfiye** kullanılmıştır. Şiirde en çok tercih edilen kâfiye türü budur:

Hamd ü senâ minnet ü şükr ü sipâs

Hâlık'adur bî-'aded ü bî-қыās (Ms. 4/2)

Her biri bir şer' ile itdi zuhūr

Oldı o hükm ile mükellef dühūr (Ms. 4/11)

Eyledi Mūsā'yı kelīm ü kerīm

Nüşha-i Tevrât ile feth-i 'azīm (Ms. 4/18)

- ❖ Mesnevinin 22 beytinde **mücerred kâfiye** kullanılmıştır. Şiirde ikinci olarak tercih edilen kâfiye türü budur:

İtdi otuz levh ile İdrīs'i Hâk

Mazhar-ı tadrīs-i rumūz-ı sebak (Ms. 4/15)

Şer'î olup nāsih-i şer'-i hālef

Merci'-i kül oldı o kân-ı şeref (Ms. 4/22)

'İllet-i ğā'ıye-i arz u semā

Cevher-i yektā-yı şeref-intimā (Ms. 4/50)

- ❖ Mesnevinin 1 beytinde ise **müesses kâfiye** kullanılmıştır:

Maḥz-ı kerem 'ayn-ı 'ināyettür ol

Āyet-i kübrā-yı şefā'atdür ol (Ms. 4/48)

- ❖ İncelemesini yapmış olduğumuz bu şiirin bir beytinde **zü'l-kavâfi** tespit edilmiştir:

Vāsıṭa-i rahmet-i Rabbü'l-enām

Rābıṭa-i hürmet-i Beytü'l-ḥarām (Ms. 4/53)

- ❖ Kafiyele oluşturulurken Arapça ve Farsça kelimeler tercih edilmiştir.
- ❖ Mesnevide kâfiyeler ile birlikte redif kullanımına da önem verilmiştir. Mesnevinin 8 beytinde redif kullanıldığı tespit

edilmiştir. Redifler genellikle aynen tekrarlanan kelime ve eklerden oluşmuştur:

Ba‘ş olunup a‘zam-ı bürhân **ile**

Hükmini neşr eyledi Kur‘ân **ile** (Ms. 4/41)

Eyleyüp eşrâf-ı ümem ümmet**in**

Eyledi ‘âlî şeref ü hürmet**in** (Ms. 4/47)

- ❖ Redifler oluşturulurken Türkçe kelime ve eklerin kullanıldığı görülmüştür.
- ❖ İncelemesini yapmış olduğumuz bu mesnevinin bazı beyitlerinde **ikvâ** kusurları tespit edilmiştir:

Eşref-i mahlûkdur âdem evveli

Oldı benî âdemüñ ol efđali (Ms. 4/36)

Âdemüñ oldur sebab-i hilqati

Māye-i ‘izz ü şeref ü hürmeti (Ms. 4/38)

Süleyman Nahîfi’nin *Enfûs ü Âfâk*’da kullandığı kâfiye ve redif özellikleri şu şekildedir:

- ❖ *Enfüs ü Âfâk*'ın 633 beytinde **mürdef kâfiye** kullanılmıştır. Şiirde en çok bu kâfiye türü tercih edilmiştir:

Hâl-i tufüliyyet ü hüküm-i şebâb

Sinn-i vukûf u herem-i pür-şitâb (Ms. 5/260)

Vâlîde vü vâlidüñ olsa 'umûr

Cins ü benât olmaz olurdu zükûr (Ms. 5/394)

Eylemez işgâl anı emr-i keşîr

Olmaz ana nesne muhâl ü 'asîr (M. 5/547)

- ❖ İncelemiş olduğumuz bu mesnevinin 363 beytinde **mücerred kâfiye** kullanılmıştır. Şiirde ikinci olarak tercih edilen kâfiye türü budur:

Beyn ü gûşunda olup kâr-ger

İtmededür hıfz reh-i mağz-ı ser (Ms. 5/277)

Kalb-i selîm olsa lisân râst-gû

Hâşıl olur anda hışâl-ı nîgû (Ms. 5/609)

Naşş-ı cihān ile olup müştāgil

Dem-be-dem olmağdasın ālūde dil (Ms. 5/1071)

- ❖ Mesnevinin 45 beytinde **müesses kâfiye** kullanılmıştır. Mürdef ve mücerred kâfiyelerden sonra en çok kullanılan kâfiye türüdür:

Mū-yı beden şanki nebātāt dur

Eyle nazar a‘ceb-i āyāt dur (Ms. 5/290)

Ḳudretüñ a‘zā ile ḥāşıl olur

Ġāyet-i idrākuña vāşıl olur (Ms. 5/476)

Gör kimedür eyledigüñ ḫā‘ati

Ḳalb ile endiše ḫıl ol ḫāleti (Ms. 5/861)

- ❖ Mesnevinin 24 beytinde ise **mukayyed kâfiye** kullanılmıştır:

Eyler iseñ ḫaşm ile āğāz-ı ceng

Zāhir olur sīret-i şīr ü peleng (Ms. 5/338)

Şüret ü resm ile olup aşğareyn

Oldılar anlar şıfat-ı zeyn ü şeyn (Ms. 5/600)

Oldı kebîrûñ taraf-ı pestî ferş

Sakf-şıfat-ı cânib-i bālāsı ‘arş (Ms. 5/968)

- ❖ Mesnevinin 1 beytinde **cinas kâfiye** tespit edilmiştir:

Her kişide qalb-i muqarrer **velî**

Bir mi olur qalb-i ‘adüvv ü **velî** (Ms. 5/884)

- ❖ İncelediğimiz mesnevinin 14 beytinde **zü’l-kâfiyeteyn**, 1 beytinde ise **zü’l-kavâfi** tespit edilmiştir:

Hayr-i enâm ü şeref-i kâ’ināt

Dürr-i yetim-i şadef-i mümkināt (Ms. 5/30) (zü’l-kâfiyeteyn)

Fazlıdur eyler ise ‘afv u ‘aṭā

‘Adlidür eyler ise qahr u cezā (Ms. 5/569) (zü’l-kâfiyeteyn)

Handelerüñ giryeye tahvîl olur

‘Ayş u demüñ guşşaya tebdîl olur (Ms. 5/1013) (zü’l-kavâfi)

- ❖ Süleyman Nahîfi'nin bu mesnevisinde mısra başı kâfiyeler de tespit edilmiştir. Mesnevinin 28 beytinde mısra başı kâfiye kullanılmıştır:

Çanda idi bunca ħurûf u maķâl

Çanda nihândur bu ķadar ķîl ü ķâl (Ms. 5/361)

Çaķ'dan imiş cümle bu vaşf u şü'ün

Çaķ'dan imiş bu ħarekât u sükün (M. 5/433)

- ❖ Şiirdeki kâfiyelerde umumiyetle Arapça ve Farsça kelimeler kullanılmıştır. Bunun yanı sıra yer yer Türkçe kelimelere de yer verilmiştir.
- ❖ Şiirin her beytinde redif bulunmasa da 195 beytinde redif kullanıldığı tespit edilmiştir. Redifler genellikle aynen tekrarlanan kelime ve eklerden oluşmuştur. Bazı rediflerin mısraın yarısına kadar geldiği görülmüştür:

Erħam u Raħmân **olan Allâh odur**

Mün'im u Mennân **olan Allâh odur** (Ms. 5/4)

Ħande vü şadî vü demüħ **başka ħâl**

Girye vü endüh u ħamuħ **başka ħâl** (Ms. 5/325)

- ❖ Redifler oluşturulurken Farsça, Arapça, Türkçe kelime ve eklerden faydalanılmıştır.
- ❖ İncelemesini yapmış olduğumuz mesnevinin 66 beytinde **ikvâ** kusuru tespit edilmiştir:

Feyz-i hayât ile olup müstakar

Müdrük-i külliye vü cüz'iyedür (Ms. 5/714)

Kim biri bu zâhir olan kâlbüd

Dirler aña ya'nî ki cism ü cesed (Ms. 5/773)

Olmağ ile şanı celîlü'l-eşer

Penç namâz idi didi ba'zılar (Ms. 5/818)

- ❖ Çalışmış olduğumuz bu mesnevinin iki beytinde **îtâ** kusuru tespit edilmiştir:

Gülşenüñ ezhârı olup pür-**nümâ**

Her biri bir levn ile şüret-**nümâ** (Ms. 5/205)

Hey'et-i mecmû'a-i fi'l-i **şifât**

Oldı haqîkatde cemîlü'ş-**şifât** (Ms. 5/824)

Süleyman Nahîfi'nin *Akâid Manzumesi* isimli mesnevisinde kullandığı kâfiye ve redif özellikleri şu şekildedir:

- ❖ Mesnevinin 386 beytinde **mürdef kâfiye** kullanılmıştır. Şiirde en çok bu kâfiye türü tercih edilmiştir:

Cümle esmā vü şifāt-ı bî-zevāl

Oldı bākī zāt ile bî-ķıl u ķāl (Ms. 6/54)

Ferd ü Bākī'dür o Hıyy-ı lā-yemūt

Lā-yezāl u lā-yenām u lā-yefūt (Ms. 6/126)

İlm-i Hıķ birdür ki ol vaşf-ı basīt

Cümle ma'lümātı olmuşdur muķīķ (Ms. 6/543)

- ❖ Mesnevinin 320 beytinde **mücerred kâfiye** kullanılmıştır. Şiirde ikinci olarak tercih edilen kâfiye türü budur:

Yāver oldı aķa ol dem bir melek

Dest-gīr oldı aķa ol nūra dek (Ms. 6/279)

Yoķ fenā ile beķānuķ ülfeti

İki zıdduķ mümteni' cem'ıyyeti (Ms. 6/321)

Fehm-i künhe zāt-ı pāk-i Kibriyā

Oldı hayret-baḥş-ı derk-i enbiyā (Ms. 6/438)

- ❖ Mesnevinin 24 beytinde **müesses kâfiye** kullanılmıştır. Mürdef ve mücerred kâfiyelerden sonra en çok kullanılan kâfiye türüdür:

Didi ey mecmū'-ı ḥalkuḥ **Ḥālîk'**ı

Vey bu cümle kâ'inātuḥ **Rāzîk'**ı (Ms. 6/257)

Ol mesā'il kim 'aḳā'id den ola

Baḥş u tedḳîki fevā'id den ola (Ms. 6/455)

'Aybdan anlar ki **sālim** oldılar

Mazḥar-ı feyż-i mekārim oldılar (Ms. 6/698)

- ❖ Mesnevinin 15 beytinde **mukayyed kâfiye** kullanılmıştır:

Kesb-i imān u yaḳîn it naḳl ile

Düşme teşvişe ḥazer kıl 'aḳl ile (Ms. 6/154)

Yāda geldi ḥālet-i bezm-i elest

Bir ‘aceb keyfiyyet ile oldı mest (Ms. 6/254)

Vāridāt-ı sırr-ı ğaybü’l-ğaybdur

İktibās-ı āyet-i lā-rayb’dur (Ms. 6/562)

❖ Mesnevinin 1 beytinde **cinas kâfiye** kullanılmıştır:

Oldı evşāf-ı Hüdā bī-keyf ü **kem**

Yoğdur anlarda ğudūs-ı pīş ü **kem** (Ms. 6/516)

❖ İncelediğimiz mesnevinin 7 beytinde **zü’l-kâfiyeteyn**, 1 beytinde **zü’l-kavâfi** tespit edilmiştir:

İbtidāsına bidāyet yoğ anuğ

İntihāsına nihāyet yoğ anuğ (Ms. 6/35) (zü’l-kâfiyeteyn)

Qābil-i taħrīf ü taħvīl olmaz ol

Qābil-i tağyīr ü tebdīl olmaz ol (Ms. 6/514) (zü’l-kâfiyeteyn)

Şems-i tābān-ı sipihr-i ins idi

Lem‘a-i rağşān-ı mihr-i quds idi (Ms. 6/291) (zü’l-kavâfi)

- ❖ İncelemesini yapmış olduğumuz mesnevide mısra başı kafiyeler de tespit edilmiştir. Mesnevinin 8 beytinde mısra başı kafiye kullanılmıştır:

Bildi ma‘dūmuḡ ‘ademde hey’etin

Bildi mevcūduḡ vücūdı şūretin (Ms. 6/103)

Kimisi Mekkī’dür āyātuḡ ‘ıyān

Kimisi oldı Medenī bī-gümān (Ms. 6/657)

- ❖ Şiirdeki kâfiyelerde umumiyetle Arapça ve Farsça kelimeler kullanılmıştır. Bunun yanı sıra yer yer Türkçe kelimelere de yer verilmiştir.
- ❖ Şiirin her beytinde redif bulunmasa da 187 beytinde redif kullanıldığı tespit edilmiştir. Redifler genellikle aynen tekrarlanan kelime ve eklerden oluşmuştur. Bazı rediflerin mısraın yarısına kadar geldiği görülmüştür:

Ādeme ĩmān ile virdi şeref

‘İlm ile ‘ırfān ile virdi şeref (Ms. 6/ 7)

Pertev-i māh-ı sipihre **berzemez**

Tābiş-i pür zūr-ı mihre **berzemez** (Ms. 6/443)

- ❖ Redifler oluşturulurken Farsça, Arapça, Türkçe kelime ve eklerden faydalanılmıştır.
- ❖ İncelemesini yapmış olduğumuz mesnevinin 39 beytinde **ikvâ** kusuru tespit edilmiştir:

Saḡa tefhîm için oldu bu süḡan

Şanma altıdur aḡa terkîb-i kûn (Ms. 6/87)

Eyler iken her ṡaraf ‘arz-ı nazār

ṡür-ı Şînâ’da görüncü şu‘leler (Ms. 6/213)

Hâlık-ı ‘âlem te‘âlâ şānuhu

Didi Mūsā’ya nedür destünce **o** (Ms. 6/295)

- ❖ Çalışmış olduğumuz bu mesnevinin üç beytinde **îtâ** kusuru tespit edilmiştir:

Ġayr olunca deh iken ol nüh **olur**

Bir ki ġayr ola ‘aded noḡşān **olur** (Ms. 6/551)

- ❖ İncelenen mesnevide **îtâ-yı celf** kusuru bulunan beş beyit tespit edilmiştir. Örnek oluşturması hasebiyle birkaç beyti şu şekildedir:

Oldı ol şeyḫayn a'lem-i kāmīlīn

Fāzīlīn ü 'alemīn ü 'āmilīn (Ms. 6/580)

Cümle ḫaḫdur enbiyā vü mürselīn

Anları gönderdi Rabbü'l-'ālemīn (Ms. 6/667)

İnceleme sonucunda, Süleyman Nahîfî mesnevilerini kaleme alırken kâfiye ve redif unsurlarına oldukça dikkat etmiştir. Enfüs ü Âfâk ve Akâid Manzumesi adlı eserlerinde kâfiye kusurları tespit edilse de mesnevilerin hacmi düşünüldüğünde bu kusurlar oldukça azdır. Diğer bir yandan yine mesnevilerin hacmine bakıldığında, kullanılan rediflerin de oldukça az olduğu görülür.

2.1.1.3. Mecmuada Yer Alan Vezinler

İBB Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1172 numarada kayıtlı olan şiir mecmuasının incelenen 1^b-68^a varakları arasındaki kaside, rubâî, mesnevi, müfred ve mısra nazım şekillerinde kullanılan aruz kalıpları ve bahirleri şu şekildedir:

Tablo IV. Mecmuada Yer Alan Şiirlerin Vezin Tablosu

Nazım Şekli	Vezni	Bahri
Kaside	fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	Remel
Müfred	fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	Remel
Mısra	fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	Remel
Mesnevi	fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül	Müteḫārib
Rubâî	mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün	Hezec
Mesnevi	fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül	Müteḫārib

Mesnevi	fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	Remel
Müfred	fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	Remel
Mesnevi	müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün	Serī'
Müfred	müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün	Serī'
Mesnevi	müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün	Serī'
Mesnevi	fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	Remel
Müfred	fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün	Remel

Yukarıda verilen tablodan hareketle çalışılan varak aralığında yer alan şiirlerde 5 farklı aruz kalıbı tespit edilmiştir. Bu vezinlerden “*mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün*” kalıbı 1; “*fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül*” kalıbı 2; “*müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün*” ve “*fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*” kalıpları 3; “*fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün*” kalıbı 4 kez kullanılmıştır. Çalışılan varak aralığının büyük kısmı mesnevi ağırlıklı olduğu için en çok mesnevi nazım şeklinin kısa kalıpları tercih edilmiştir.

2.1.2. Mecmua Metninin Yapılan Çalışmalarla Karşılaştırılması

Çalışma yaptığımız İBB Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1172 numaralı mecmuanın çalışılan varakları, içerisinde birden fazla şaire ait eserleri barındırmaktadır. Bu yüzden varak aralığında bulunan şiirlerin karşılaştırılması farklı kaynaklara gidilerek yapılmıştır. Mecmuada yer alan her bir nazım şekli için isminden hareketle ayrı başlık açılmış; farklılıklar her bir nazım şekli için ayrı ayrı verilmiştir.

Yapılan incelemeler doğrultusunda çalışmalar ve mecmua arasında harf, kelime, terkip, mısra, sıralama, başlık farklılıkları ya da kelime ile beyit fazlalıkları ve eksiklikleri gibi pek çok farklılık tespit edilmiştir. Çalışılan varak aralığındaki tespit edilen bu farklılıklar dipnotlarda nüsha farkı olarak verilmiştir. Aşağıda ise ayrı başlıklar altında ele alınarak şiirlerden örnekler vermek suretiyle gösterilmiştir.

2.1.2.1. Kasidetü'l-Kalem'deki Farklılıklar

Kasidetü'l-Kalem başlıklı şiir, Fatih Cersel tarafından hazırlanan “*Mehmed Şâkir Gâlip Efendi Dîvânı (İnceleme-Metin)*” isimli yüksek lisans teziyle karşılaştırılmıştır. Şiir içerisinde tespit edilen farklılıklar 6 başlık altında incelenmiştir.

2.1.2.1.1. Harf Farklılıkları

Mecmuada yer alan şiir ile çalışılan yüksek lisans tezi karşılaştırılırken harf farklılığına ait tek örnek karşımıza çıkmaktadır. Bu farklılığın mecmuanın müstensihinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Şiirde tespit edilen harf farklılığı şu şekildedir:

Hikmeten olmuş aqālîd ü muqâllîd-i hîred

Şerveten miftâh-ı genc-i şâyegânıdur qalem (K. 1/17)

“*Hikmeten*” ve “*şerveten*” kelimeleri incelenen tez çalışmasında “*hikmetün*” ve “*şervetün*” şeklindedir. Anlam bakımından her iki kullanımda beyte uygunluk gösterse de mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

İnceleme sonucunda, buradaki harf farklılığının müstensihin kelimenin aslını kullanmak istemesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Karşılaştırmada tespit edilen kelimelere bakıldığında her iki kullanımda anlam bakımından beyitte farklılığa yol açmamaktadır. Anlam bakımından beyitte herhangi bir sorun görülmediği için mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

2.1.2.1.2. Kelime Farklılıkları

Mecmuadaki şiir ile çalışılan tez karşılaştırılırken en çok karşılaştığımız farklılık bu kısımda olmuştur. Şiirin 8 beytinde kelime farklılığı olduğu tespit edilmiştir. Bu 8 beyit içerisinde 10 tane kelime farklılığı gözlemlenmiştir. Anlam ve vezin bakımından hangi kelimenin kullanımı uygun görülmüşse, beyit içerisinde uygun görülen kelime tercih edilmiştir. Tespit edilen farklılıkların tamamı bu bölümde verilmiştir. Şiirden 2 beyit örnek verilmiş, geri kalan farklılıklar ise sıralanarak gösterilmiştir. Şiirdeki kelime farklılıkları şu şekildedir:

Ser-be-ser üftāde-i cāh-i devāt olsa bile

Milket-i iqbāl ü cāhuḡ *ṣeh-niṣānıdır* alem (K. 1/12)

“Ṣeh-niṣānıdır” kullanımını incelenen tez alışmasında “ṣehenṣāhıdır” şeklindeyir. Her iki kullanım beyte uygunluk sağlasa da mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

‘Adl ile Nūřirevān’uḡ nāmın *ibā* eyledi

Bādī-i cāh u celāl ü ‘izz ü řānıdır alem (K. 1/30)

“İbā” kullanımını incelenen tez alışmasında “ıqbāl” şeklindeyir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

şiirde yer alan diğer kelime farklılıkları şu şekildedir:

řiirin 31. beytinde “ecsām” olarak yazılan kelime incelenen tez alıřmasında “cūsām” řeklindeyir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiřtir.

şiirin 33. beytinde “ālem” ve “teřhīr” kelimeleri incelenen tez alışmasında “ale” ve “teshīr” şeklindeyir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

şiirin 34. beytinde “aḡsen” ve “sinānıdır” kelimeleri incelenen tez alışmasında “aḡser” ve “cinānıdır” şeklindeyir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

şiirin 45. beytinde “yazar” olarak yazılan kelime incelenen tez alışmasında “yaşar” şeklindeyir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

şiirin 49. beytinde “emān” olarak yazılan kelime incelenen tez alışmasında “emār” şeklindeyir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Tespit edilen kelime farklılıkları, vezin bakımından beyitlerde hibir kusur yaratmamaktadır. Ancak beyitlere anlam aısından bakıldığında mecmuada yazılan kelimelerin daha uygun olduğu tespit edilmiştir. Fark olarak gōsterilen tezdeki yazımların ise dikkatsizlik sonucu ortaya ıktığı dūřunılmektedir.

2.1.2.1.3. Kelime Fazlalıkları ve Eksiklikleri

İncelemesini yapmış olduğumuz mecmuada, bazı kelimelerin mecmuada bulunmadığı bazı kelimelerin ise karşılaştırması yapılan tez çalışmasından hareketle fazla olduğu görülmüştür. Farklılıklarını ortaya koyduğumuz şiirde ise tezde yer almayan kelimelerin olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen bu kelimeler vezne uygunluk bakımından beyit içerisinde yer alması gereken kelimelerdir. Bu kelime fazlalıkları 2 beyitte kendini göstermektedir. Tespiti yapılan kelime fazlalıkları şu şekildedir:

Bir nerīmān-ı me‘āniyüm ki küşti-gāhda

Şahramān-ı fikrimüñ ser-pehlivānidur qalem (K. 1/52)

“Bir” kelimesi mecmuada bulunurken incelenen tez çalışmasında yer almamaktadır. Vezin bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Ma‘den-i ma‘nā benüm deryā-yı fikrüm mevc urur

Gevher ü dürr-i yetimüñ baħr ü kânıdur qalem (K. 1/53)

“Urur” kelimesi mecmuada bulunurken incelenen tez çalışmasında yer almamaktadır. Vezin bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirdeki kelime farklılıklarının dikkatsizlik sonucu ortaya çıktığı kanaatindeyiz. Elde edilen sonuçlardan hareketle şiir içerisinde, tezde yer alıp da şiirde yer almayan herhangi bir kelimeye rastlanmamıştır. Aksini oluşturacak şekilde şiirde olup, tezde olmayan kelimeler tespit edilmiştir. Bu kelimelerin eksiklikleri beyit içerisinde vezin kusuruna yol açtığı için beyit içerisinde aynen bırakılmıştır.

2.1.2.1.4. Terkip Farklılıkları

Mecmuada yer alan şiir ile yüksek lisans tezi karşılaştırılırken terkip farklılığına ait 4 örnek karşımıza çıkmaktadır. Anlam bakımından hangi kullanımın doğru olduğu düşünülüyse, beyit içerisinde de uygun görülen terkip tercih edilmiştir.

Tespit edilen terkip farklılıklarının tamamı bu bölümde verilmiştir. Şiir içerisinde yer alan terkip farklılıkları şu şekildedir:

Bānī-i mebnā-yı *dehr ü kā'ināta* şad kâsem

‘Ālem-i fānī için bānī-i s̄ānīdür kâlem (K. 1/2)

“Dehr ü kā'ināta” ifadesi incelenen tez çalışmasında “dehr-i kā'ināta” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Hikmeten olmuş *aḳālīd ü muḳāllīd-i* h̄ired

Ṣerveten miftāḥ-ı genc-i şāyegānıdur kâlem (K. 1/17)

“Aḳālīd ü muḳāllīd” ifadesi incelenen tez çalışmasında “aḳālīd muḳāllīd” şeklindedir. Anlam ve vezin bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Bir siyāset muḫlaḳ olsa muḫlaḳā cānı için

Ḳāḏī-i *fetvā-nüvīs-i* h̄ün-feşānıdur kâlem (K. 1/36)

“Fetvā-nüvīs-i” ifadesi mecmuada “fetvā-yı nüvīs” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

El-meded gūyānuḫ her mes'ulini is'āf ider

‘Ālemüñ *şoḫbet-nüvīs-i* el-emānıdur kâlem (K. 1/57)

“Şoḫbet-nüvīs-i el-emānıdır” ifadesi incelenen tez çalışmasında “şoḫbet-nüvīs-i el-emānıdır” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

İnceleme sonucunda, tespiti sağlanan terkip farklılıklarından çoğunun mecmuadaki kullanımları tercih edilmiştir. Tespit edilen bu farklılıklar anlam ve vezin

bakımından ele alınmıştır. Bu unsurlar çerçevesinde beytlere uygunluk sağlayacak kelimeler seçilmiştir.

2.1.2.1.5. Okunuş Farklılıkları

Mecmuadaki şiir ile yapılan tez çalışması karşılaştırıldığında dikkatimizi çeken diğer bir husus okunuş farklılıklarında olmuştur. Tespit edilen okunuş farklılıklarının beyit içerisinde vezin kusuruna yol açtığı, anlam açısından da uygunluk sağlamadığı görülmüştür. Tespit edilen farklılıkların tamamı bu bölümde verilmiştir. Şiirdeki okunuş farklılıkları şu şekildedir:

Her ne dem āsār-ı jeng olsa *nümāyān tīgde*

Maşkala-sāzı anuḡ yāḡūd fesānıdur kalem (K. 1/37)

“Nümāyān tīgde” ifadesi incelenen tez çalışmasında “nümāyān-ı tīgde” şeklindedir. Her iki kullanım beyte anlam bakımından uygunluk sağlasa da vezin açısından “nümāyān tīgde” kullanımı tercih edilmiştir.

Bādī-i mevt olsa da ‘aynen yine bürhānıdur

Ekşeriyyen mūcibāt-ı zindegānīdür kalem (K. 1/22)

“Ekşeriyyen” kelimesi incelenen tez çalışmasında “ekşeriyyā” şeklindedir. Her iki kullanım beyte anlam bakımından uygunluk sağlasa da “ekşeriyyen” kullanımı tercih edilmiştir.

Dürr ü *mürvārīdi* çekmiş silk-i imlāya faḡaḡ

Mu‘tenā ḡavvāş-ı deryā-yı me‘ānīdür kalem (K. 1/23)

“Mürvārīdi” kelimesi incelenen tez çalışmasında “mürr vārīdi” şeklindedir. Anlam bakımından “mürvārīdi” kullanımı tercih edilmiştir.

Her ne dem āsar-ı jeng olsa nümāyān tīgde

Maşkala-sāzı anuñ yāhūd fesānidur kalem (K. 1/37)

“Maşkala-sāzı” kelimesi incelenen tez çalışmasından “maşkala-sāzı” şeklindedir. Anlam bakımından “maşkala-sāzı” kullanımı tercih edilmiştir.

Bülbülānuñ nev-nihāl-i gül-sitānidur kalem

Her gülistān *zīb-zā-yı* hüsñ ü ānidur kalem (K. 1/46)

“Zīb-zā” kelimesi incelenen tez çalışmasında “zīb-i zā” şeklindedir. Anlam bakımından “zīb-zā” kullanımı tercih edilmiştir.

2.1.2.1.6. Sıralama Farklılıkları

2.1.2.1.6.1. Beyitlerin Sıralama Farklılıkları

İncelemesini yaptığımız mecmuada kimi zaman beyitler arasında sıralama farklılıkları gözlemlenmiştir. İncelenen şiirin de beyitleri tam olmakla birlikte, beyitlerin yerleri açısından birtakım farklılıklar tespit edilmiştir. Mecmua içerisindeki beyit farklılığı şu şekildedir:

Olmadan ‘ālemde mīzāb-ı zülāl-i hōş-güvār

Çeşme-sār-ı feyz-i cārī nāvdānidur kalem (K. 1/15)

Bu beyit mecmuada 15. beyit olarak verilmişken, incelenen tez çalışmasında 19. beyit olarak verilmiştir. Anlam açısından herhangi bir soruna yol açmadığından, beytin mecmuadaki yeri aynen korunmuştur.

2.1.2.2. Mihnet-Keşân’da Yer Alan Kalem Hakkındaki Methiye Kısımındaki Farklılıklar

İzzet Mollâ’ya ait *Mihnet-Keşân*’ın içerisinde yer alan *Kalem Hakkındaki Methiye* kısmı Ali Emre Özyıldırım’ın doktora tezi olarak hazırladığı “*Keçeci-zāde*

İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Tahlilî'nden hareketle karşılaştırılmıştır. Şiir içerisinde tespit edilen farklılıklar 5 başlık altında incelenmiştir.

2.1.2.2.1. Harf Farklılıkları

İncelemesini yaptığımız mecmuadaki bu şiirde birkaç tane kelime farklılığı göze çarpmaktadır. Bu kısımdan doğan farklılıklar vezin ve anlam gözetilerek doğru kelimenin tercih edilmesiyle giderilmiştir. Şiir içerisinde tespit edilen bütün harf farklılıkları bu bölümde verilmiştir. Beyitlerdeki farklılıklar şu şekildedir:

Cemāli egerçi siyeh-gündur

Kemāli güneş gibi eفزündur (Ms. 1/11)

“Egerçi” kelimesi mecmuada “gerçi” şeklindedir. Vezin bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Fe-li'llāhi derrüh çi hōş güfte est

Ki Sa' dī der-īn ma'nīdür süfte est (Ms. 1/31)

“Ma'nīdür” kelimesi mecmuada “ma'nī” şeklindedir. Vezin bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Dimezdim ki gelsün bu tavşife had

Hurūf-ı teheccī ile hem-aded (Ms. 1/33)

“Tavşife had” kullanımı mecmuada “tavşif ü had” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

İnceleme sonucunda, tespit edilen bütün harf farklılıklarının tezdeki kullanımları tercih edilmiştir. Anlam ve vezin açısından, tezdeki kullanımlar beyte daha çok uygunluk sağlamıştır. Bu yüzden farklılıkların müstensihinin dikkatsizliğinden kaynaklı olduğu görüşündeyiz.

2.1.2.2.2. Kelime Farklılıkları

Şiirin bu kısmında oluşan kelime farklılıklarının yine müstensihden kaynaklı olduğu görüşünderiz. Şiirde yer alan bu farklılıklar vezin ve anlam bakımından beyit içerisinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu sorunlar gözetilerek şiire uygun olan kelimeler tercih edilmiştir. Tespit edilen farklılıkların tamamı bu bölümde gösterilmiştir. Şiirde tespit edilen kelime farklılıkları şu şekildedir:

Cihān-gerd *gītī-sitā*ndur qalem

Gezer dehri bir dāsītāndur qalem (Ms. 1/12)

“Gītī-sitān” kelimesi mecmuada “gītī-nişān” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Qalur tā idince birāz nūş-ı āb

Midād içre *pā-der-gil-i pīç* ü tāb (Ms. 1/27)

“Pā-der” kelimesi mecmuada “yāver” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Neyistānda qalsaqdı zār u *zebūn*

Olur mıydı dil vāqıf-ı her-fünūn (Ms. 1/39)

“Zebūn” kelimesi mecmuada “būn” şeklindedir. Vezin bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Vuzūya fuḥūl olmasa *reh-nümā*

Ne mümkindi mess-i kelām-ı Hūdā (Ms. 1/46)

“Reh-nümā” kelimesi mecmuada “ibtidā” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Olur ba‘zımız Mevlevî’ye nefîr

Mevâliye *bendir* şağîr ü kebîr (Ms. 1/54)

“Bendir” kelimesi mecmuada “benden”, tez çalışmasında ise “bendiz” şeklindedir. Her iki kullanımda anlam bakımından beyte uygunluk sağlamamaktadır. Kelimenin yazımından tahminimizce çıkardığımız ve anlam bakımından da uygun olduğunu düşündüğümüz “bendir” kelimesi tercih edilmiştir.

Anlam ve vezin bakımından mecmuadaki kullanımlar kusurlu görüldüğü için bu bölümde tespit edilen kelime farklılıkların çoğunda tezdeki kullanımlar tercih edilmiştir. İstisnai durum olarak 54. beyitte kullanılan bir kelime, bizim kendi çabalarımız sonucunda okunmuş; anlam olarak daha uygun olduğu düşünülmüştür.

2.1.2.2.3. Terkip Farklılıkları

Terkip farklılığına dair şiirde 1 örnek karşımıza çıkmaktadır. Bu tür farklılıkların giderilmesinde beyitteki anlam dikkate alınmıştır. Tek örnekteki terkip farklılığı şu şekildedir:

Ne hâşıl bizim gibi bir çübdan

Nedür farķumuz *çüb u cārūbdan* (Ms. 1/37)

“Çüb u cārūbdan” kullanımı tez çalışmasında “çüb-ı cārūbdan” şeklindedir. Anlam bakımından her iki kullanım uygun olsa da mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

2.1.2.2.4. Okunuş Farklılıkları

Yaptığımız incelemelerde karşılaştırmalar sonucu okunuş farklılıkları da tespit edilmiştir. Kimi zaman bu okunuş farklılıkları fark yaratsa da kimi zaman da aşağıda verilen örnekte olduğu gibi herhangi bir fark ortaya koymamaktadır. Beyitte okunuş olarak hangi kullanım uygun görülmüşse, o kullanım tercih edilmiştir. Tespit edilen okunuş farklılığı şu şekildedir:

Hüner-perverāna idüp intisāb

Dağı olmaduğ *hīzem*-i her-kebāb (Ms. 1/47)

“Hīzem” kelimesi incelenen tez çalışmasında “heyzüm” şeklindedir. Her iki kelime de sözlüklerde yer almakta, mana bakımından da aynı anlama gelmektedir. Her iki kelime uygun olsa da “hīzem” kelimesi tercih edilmiştir.

2.1.2.2.5. Sıralama Farklılıkları

2.1.2.2.5.1. Kelimelerin Sıralama Farklılıkları

Şiirde yer yer kelimeler arasında sıralama farklılıkları tespit edilmiştir. Aruz kalıbı gözetilerek uygun görülen kullanım tercih edilmiştir. Şiirde yer alan sıralama farklılığı şu şekildedir:

Kerāmet *degül bende* kilkümdedür

Şu var kim benim dest-i silkümdedür (Ms. 1/34)

“Degül bende” ifadesi mecmuada “bende degül” şeklindedir. Vezne uygun olması bakımından tezdeki sıralama tercih edilmiştir.

2.1.2.3. Mihnet-Keşân'da Yer Alan Na't-ı Şerif Kısmındaki Farklılıklar

İzzet Mollâ'ya ait *Mihnet-Keşân*'ın içerisinde yer alan *Na't-ı Şerif* kısmı Ali Emre Özyıldırım'ın doktora tezi olarak hazırladığı “*Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Tahlili*”nden hareketle karşılaştırılmıştır. Şiir içerisinde tespit edilen farklılıklar 2 başlık altında incelenmiştir.

2.1.2.3.1. Kelime Farklılıkları

Şiirdeki kelime farklılıklarının mecmuanın müstensihinden kaynaklı olduğu görüşüdeyiz. Bu duruma uygun olarak şiirde tek örneğe rastlanmıştır. Bu farklılık beyitte vezin kusuruna yol açmaktadır. Tespit edilen kelime farklılığı şu şekildedir:

Ṭutup ‘ālemi nār-ı zāt-ı vaḳūd

Acırdı bize ḳavm-i ‘Ād u Şemūd (Ms. 2/3)

“Vaḳūd” kelimesi mecmuada “ḳūd” şeklindedir. Vezin bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

2.1.2.3.2. Okunuş Farklılıkları

Karşılaştırmasını yaptığımız beyitlerde dikkatsizlikler yüzünden bazı zamanlar okunuş farklılıklarına da rastlanmaktadır. Kelime içerisinde değişen bir harf bile kelimenin anlamını değiştirmekte ve beytin genel anlamını da etkilemektedir. Bu hususlar doğrultusunda tespit edilen okunuş farklılığı şu şekildedir:

Şalātüm-resān yā İlāhe’l-enām

Be-rūḥ-ı Muḥammed ‘aleyhi’s-selām (Ms. 2/6)

“Salātüm” kelimesi tezde “salātem” şeklindedir. Anlam bakımından “salātüm” kelimesi tercih edilmiştir.

2.1.2.4. Enfüs ü Āfâk’daki Farklılıklar

Süleyman Nahîfi’ye ait olan *Enfüs ü Āfâk* adlı eser Arife Çomar tarafından hazırlanan “*Süleyman Nahîfi Enfüsü’l-Āfâk*” yüksek lisans tezinden hareketle karşılaştırılmıştır. Mecmuanın bu bölümünde beyit fazlalığının çok olmasından kaynaklı pek çok farklılık tespit edilmiştir. Tespit edilen farklılıklarının hepsi verilemeyeceği için şiirden örnek beyitler seçilmiştir. Uygun görülen yerlerde farklılıklarının çoğunu görebilmemiz adına beyitler verilmeyip sadece farklılıklar sıralanmıştır. Şiir içerisinde tespit edilen farklılıklar 9 başlık altında incelenmiştir.

2.1.2.4.1. Harf Farklılıkları

Şiirin karşılaştırması yapılırken 79 beyitte harf farklılığına rastlanmıştır. Ortaya çıkan bu farklılıklar, harf farklılıkları, harf fazlalıkları ve harf eksiklikleri gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar tespit edilirken beyit içerisinde aruz kalıbı ve anlam gibi unsurlara dikkat edilmiştir. Bu bölümde pek çok harf farklılığı yer

aldığı için örnek oluşturması amacıyla şiiirden 10 beyit gösterilmiştir. Diğer harf farklılıkları metin içerisindeki dipnotlarda detaylı bir şekilde verilmiştir. Tespit edilen harf farklılıkları şu şekildedir:

Oldı biri *nev'-i melek* hāş u 'ām

Şoñra beşer şoñra behā'im temām (Ms. 5/141)

“Nev'-i melek” ifadesi incelenen tez çalışmasında “nev'ı melek” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Hātemini eyledi bī-imtinā'

Cümle-i mañlūk-ı cihān-muṭā' (Ms. 5/88)

“Hātemini” kelimesi mecmuada “hātemi” şeklindedir. Vezin bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Halk-ı semāvāt ile arz-ı nihān

Şıdķ-ı *tefekürle* ide ders-i cān (Ms. 5/132)

“Tefekkürle” kelimesi mecmuada “tefekür” şeklindedir. Vezin bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Nefs olup ammā ki beşerde 'adū

'Aql ile cenk *itmededür* sū-be-sū (Ms. 5/157)

“İtmededür” kelimesi incelen tezde “itmedür” şeklindedir. Vezin ve anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

‘Ārife oldu bu kelām-ı alīl

İkmāl-i mi‘yāre etemm-i delīl (Ms. 5/170)

“İkmāl-i mi‘yāre etemm-i delīl” ifadesi incelenen tezde “İkmāl-i mi‘yār ü etemm-i delīl” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Oldı nücüm ile müzeyyen semā

Her biri hayret-zedeye reh-nümā (Ms. 5/188)

“Her biri” ifadesi mecmuada “her bir” şeklindedir. Vezin bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Kimi iki cānibe teslīmde

Ĥālī’a tesbī ile ta‘zīmde (Ms. 5/223)

“Kimi” kelimesi mecmuada “kimisi” şeklindedir. Vezin bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

am iledür çünkü beyāz-ı ‘uyūn

Eyledi mil ile o *amı maūn* (Ms. 5/279)

“amı maūn” ifadesi incelenen tezde “am-ı maūn” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Destū olup feyz ile *bata* maal

‘Ude-i ekālūi itmekde al (Ms. 5/304)

“Bata” kelimesi incelenen tezde “bat-ı maal” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Ḥükm ider elbet ḥired-i rüşenüñ

Mücade *muḥtāc* vücūduñ senüñ (Ms. 5/383)

“Muḥtāc” kelimesi mecmuada “muḥtācdur” şeklindedir. Vezin bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

İnceleme sonucunda, şiirdeki örneklerin tamamı verilememiş olsa da tercih edilen kelimelerin çoğunluğu mecmuada ki kelimelerden yana olmuştur. Tespit edilen 79 farklılıktan 42’sinde mecmudaki kullanımlar tercih edilmiştir. Geriye kalan 37 beyitte ise tezdeki kullanımlar uygun görülmüştür.

2.1.2.4.2. *Kelime Farklılıkları*

Mecmuadaki şiir ile yapılan tez çalışması karşılaştırılırken en çok karşılaştığımız farklılık bu kısımda olmuştur. İncelenen beyitlerin 96’sında kelime farklılıkları tespit edilmiştir. Bu bölümde pek çok kelime farklılığı yer aldığı için örnek oluşturması amacıyla şiirden 10 beyit örnek verilmiştir. Diğer kelime farklılıkları metin içerisindeki dipnotlarda detaylı bir şekilde gösterilmiştir. Tespit edilen kelime farklılıkları şu şekildedir:

Ḥürrem idüp *ālīni* aṣḥābını

Raḥmet ile ṣād ide aḥbābını (Ms. 5/37)

“Ālīni” kelimesi incelenen tezde “altı” şeklindedir. Vezin ve anlam bakımından mecmuada ki kullanım tercih edilmiştir.

İki ṭaraf himmetine *zīr-dest*

Oldı musaḥḥar aṇa bālā vü best (Ms. 5/153)

“Zīr-dest” ifadesi mecmuada “zīr-hest” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Hem-çü ser-i Kays-ı beyābān-tırāz

Olmada mürġān şehine lāne-sāz (Ms. 5/217)

“Şehine” kelimesi mecmuada “şāhına”, tez çalışmasında ise “serine” şeklindedir. Mecmua ve tez çalışmasındaki her iki kullanımda beyit için uygun görülmemiştir. Kelimenin yazımından hareketle vezin ve anlam bakımından da uygunluk sağlayan “şehine” kelimesi tercih edilmiştir.

Cüz’-i irādetle olup ıudretüñ

Kesbüñi sa’y eyle olur hıdmetüñ (Ms. 5/435)

“Sa’y” kelimesi incelenen tezde “şarf” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir. “Hıdmetüñ” kelimesi ise mecmuada “hürmetüñ” şeklindedir. Burada da anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Feyz-i leṭāfetle o dām-ı keşif

Oldı hemān maḥbes-i rūḥ-ı laṭif (Ms. 5/644)

“Maḥbes” kelimesi mecmuada “meclis” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Kim olup aṣfā-yı buḥār-ı laṭif

Cevher-i zātı ola pāk ü nazif (Ms. 5/691)

“Aṣfā” kelimesi mecmuada “a’zā” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Bilmek ise kendüni *mağşad* eger

Ẓāhirüñe bâḫınuña kııl naẓar (Ms. 5/771)

“Mağşad” kelimesi incelenen tezde “mağşüd” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Dir idi vaqt oldı idüp *ihtidā*

Şāhibine ola emānet edā (Ms. 5/830)

“İhtidā” kelimesi mecmuada “edā” şeklindedir. Vezin bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Nāhun u a‘şāb ü reg ü mūy hem

Balgam u şafrā daḫı sevdā vü dem (Ms. 5/974)

“Nāhun” kelimesi incelenen tezde “tāḫin” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Kaşr-ı mu‘allāda iderken kıyām

Taḫta teneşire iderler maḫām (Ms. 5/1046)

“Taḫta teneşire” ifadesi incelenen tezde “taḫta-i ten-şüde” şeklindedir. Vezin ve anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar ışığında kelime farklılıklarının tamamı bu bölümde verilememiş olsa da belirlenen 96 farklılıktan 58’inde mecmuadaki kullanımlar tercih edilmiştir. Geriye kalan 37 beyitte ise tezdeki kullanımlar kullanılmıştır. İstisnai durum olarak bir beyitte ise anlam bakımından ne mecmuadaki ne de tezdeki kullanım uygun görülmüştür. Beyit içerisinde kelimenin yazımından hareketle anlam olarak daha uygun gördüğümüz başka bir kelime tercih edilmiştir.

2.1.2.4.3. Kelime Fazlalıkları ve Eksiklikleri

Tezle yapılan karşılaştırma sonucu şiir içerisinde tespit edilen kelime fazlalıkları ve eksiklikleri, şiirdeki beyit sayısı düşünüldüğünde oldukça azdır. Tespit edildiği kadarıyla şiirdeki bazı kelimelerin mecmuada yer almadığı bazı kelimelerin ise tezle karşılaştırıldığında fazla olduğu görülmüştür. Tespit edilen kelime fazlalıklarının ve eksikliklerinin tamamı bu bölümde gösterilmiştir. Belirlenen kelime fazlalıkları ve eksiklikleri şu şekildedir:

Ġāfil için münkeşif olmaz bu hāl

Dīde-i taşvīrde rū'yet muḥāl (Ms. 5/122)

Mecmuadaki bu beyitte “rū'yet” ve “muḥāl” kelimeleri arasında “çün” kelimesi bulunmamaktadır. “Çün” kelimesinin varlığı vezin bakımından bir kusura yol açmasa da anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Her ne ki āfākda oldı 'ıyān

Var aña enfüsde mişāl ü nişān (Ms. 5/242)

İncelenen tez çalışmasında “mişāl” kelimesi yerine “dahı misl” ifadesi kullanılmıştır. Vezne uygunluğu bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Sen yok idüñ saña bu varlık neden

Yoğda ne mümkün *ola* cān u beden (Ms. 5/413)

“Ola” kelimesi mecmuada olmayıp, vezne uygunluğu bakımından beyte dâhil edilmiştir.

Emr ile nehy *ile* olup kār-sāz

Sende nümāyān şıfat-ı pend ü bāz (Ms. 5/436)

“İle” kelimesi mecmuda olmayıp, vezne uygunluğu bakımından beyte dâhil edilmiştir.

Nāṭıka da olsa eger ‘illetün

(*Bir*) ḥarf beyān itmege yoḡ ḡudretün (Ms. 5/495)

“Bir” kelimesine incelenen tez çalışmasında yer verilmemiştir. Tezde bu kelimededen doğan vezin kusurunu gidermek için “ḥarf-i beyān” tamlaması kurulmuştur. Ancak bu kullanım anlam açısından uygun görülmemiştir. Bu sebeple fazlalık olarak görülen “bir” kelimesinin beyitten atılması yerine parantez içerisinde verilmesi tercih edilmiştir.

Nev‘-i benī ādeme maḡşūşdur

Emr ile *hem* nefḡ ile maḡşūşdur (Ms. 5/726)

“Hem” kelimesi mecmuda olmayıp, vezne uygunluğu bakımından beyte dâhil edilmiştir.

Yoḡ nazaruḡ sür‘at-i rüz u şebe

Fikretün eṭfāl gibi mel‘abe (Ms. 5/1068)

Mecmuadaki bu beyitte “fikretün” ve “eṭfāl” kelimeleri arasında “hep” kelimesi bulunmamaktadır. Vezne uygunluğu bakımından kelime beyte dâhil edilmemiştir.

İnceleme sonucunda, verilen beyitlerde bazı kelimelere yer verilmediği görülmüştür. Eksik olarak belirlenen kelimeler, beyit içerisinde vezin ve anlam açısından birtakım problemlere yol açmaktadır. Bunun haricinde birkaç beyitte de kelime fazlalıklarının olduğu tespit edilmiştir. Yine bu kelime fazlalıkları da beyitte anlam ve vezin bakımından problemlere yol açtığı için beyte dâhil edilmemiştir. Bütün

bu kelime eksikliklerin ve fazlalıkların müstensihinin dikkatsizliği sonucunda ortaya çıktığı görüşündeyiz.

2.1.2.4.4. Beyit Fazlalık ve Eksiklikleri

İncelediğimiz şiir müstakil bir eser olup, mesnevi nazım şekliyle yazıldığı için hacimce büyük bir eserdir. Bundan kaynaklı olsa gerek ki mecmuanın müstensihisi yer yer şiirdeki bazı beyitleri mecmuaya dâhil etmemiştir. Ancak şiir hacimce büyük olmasına rağmen dâhil edilmeyen beyit sayısı oldukça azdır. Bunun dışında mecmuada olup da incelenen tez çalışmasında olmayan herhangi bir beyte rastlanmamıştır.

Mecmuadaki beyit sıralaması dikkate alınarak 4. ve 5. beytin arasına gelmesi gereken beyitler şu şekildedir:

Ḥamd aḡa kim ḡamd aḡa maḡşūşdur

‘Aḡl ile hem naḡl aḡa menşūşdur

Şükr ü şenā aḡa sezā-vārdur

Ḳullarına Erḡam u Ğaffārdur

Minnet aḡa kim keremi tāmdu

Luḡf u ‘aḡā vü ni‘amı ‘āmdur

Şükr aḡa kim şāmil olup raḡmeti

Cümleye vāşıl kerem ü ni‘meti

5. ve 6. beytin arasına gelmesi gereken beyitler şu şekildedir:

Mü’min ü müşril ḡulı maḡlūḡı hep

Muḡtenem-i ni‘met u merzūḡı hep

Cümle cihān bende-i fermānidur

Behre-ver-i rahmet ü ihsānidur

6. ve 7. beytin arasına gelmesi gereken beyit şu şekildedir:

Emrine ser-beste anuñ cümle şey

Ya'ni odur Vāhid u Қayyüm u Hıay

8. ve 9. beytin arasına gelmesi gereken beyit şu şekildedir:

Zātına maḥşūş vucüb-ı vücūd

Cümle anuñdur bu 'ināyāt u cūd

10. ve 11. beytin arasına gelmesi gereken beyit şu şekildedir:

Қuvveti baħrından anuñ қатredür

Hıkmeti mihrinden anuñ zerredür

14. ve 15. beytin arasına gelmesi gereken beyitler şu şekildedir:

Şanma ki ħarf ola ya şavt-ı seħün

Қudretini oldı beyān emr-i kün

Ālete muħtāc degül şan'ati

Zāhir olan hep eşer-i қudreti

Hıayy u Hıakem Қādir u Қayyümdur

Sırrı ħafā 'ilmine ma'lümdur

24. ve 25. beytin arasına gelmesi gereken beyit şu şekildedir:

Zindeye bir mürdeden iħrāc ider

Mürdeyi hem zindeye intāc ider

47. ve 48. beytin arasına gelmesi gereken beyit şu şekildedir:

Her biri tesbīħ ile tevħīdde

Ĥālīk'ı takdīs ile temcīdde

741. ve 742. beytin arasına gelmesi gereken beyit şu şekildedir:

Zātı olup muttaşif-ı emr-i āb

Oldı vücūdı güher-i munteħab

981. ve 982. beytin arasına gelmesi gereken beyit şu şekildedir:

Nuħk-ı beşer olduğı demde bedīd

‘Aql-ı dil-ārādan olur müstefīd

2.1.2.4.5. Terkip Farklılıkları

Mecmuada yer alan şiir ile yüksek lisans tezi karşılaştırıldığında terkip farklılığına dair 60 örnek tespit edilmiştir. Anlam bakımından hangi terkinin doğru olduğu düşünülmüşse, beyit içerisinde o terkibe yer verilmiştir. Tespit edilen farklılıkların çoğundan bütün beyitler bu bölümde verilememiştir. Örnek oluşturması hasebiyle bu bölümde 10 beyitten örnek verilmiştir. Diğer terkip farklılıkları metin içerisindeki dipnotlarda detaylı bir şekilde gösterilmiştir. Şiir içerisinde yer alan terkip farklılıkları şu şekildedir:

İtdi cibāli o Ĥūdā-yı Metīn

Şüret-i evtād-ı *hıyām-ı zemīn* (Ms. 5/56)

“Hıyām-ı zemīn” ifadesi mecmuada “hıyām u zemīn” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Olmada hep Hālīk’a t̄ā‘at-nümün

Arz u semāda *harekāt u sükūn* (Ms. 5/224)

“Harekāt u sükūn” ifadesi incelenen tez çalışmasında “harekāt-ı sükūn” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Düş ile zānūda rüū’s-i ‘izām

Kūh u cibāle bedel oldu temām (Ms. 5/287)

“Kūh u cibāle” ifadesi incelenen tez çalışmasında “kūh-ı cibāle” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Nīk ü bed itdikce *beyān-ı sūḥan*

Bī-te‘ab inşāda zebān ü dehen (Ms. 5/357)

“Beyān-ı sūḥan” ifadesi mecmuada “beyān u sūḥan” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Ġālib ise ‘aql-ı ma‘āda ma‘āş

Nefsün olur beste-i *ḳayd u telāş* (Ms. 5/381)

“Ḳayd u telāş” ifadesi incelenen tez çalışmasında “ḳayd-ı telāş” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Fehm ile ‘aql ile idüp mu‘teber

İtdi seni vākıf-ı ‘ilm ü haber (Ms. 5/512)

“İlm ü haber” ifadesi incelenen tez çalışmasında “‘ilm-i haber” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

İtmedi o fahr-i zemīn ü zemān

Mes’ele-i rūhda *baş u beyān* (Ms. 5/732)

“Baş u beyān” ifadesi incelenen tez çalışmasında “baş-ı beyān” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Olmayup āmāde-i şıdk u edeb

İtmedesüñ cennet ü rahmet taleb (Ms. 5/869)

“Şıdk u edeb” ifadesi incelenen tez çalışmasında “şıdk-ı edeb” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Hem dağı enhār-ı vecd ol ‘ıyān

Bunca sevākī ile āb-ı revān (Ms. 5/984)

“Āb-ı revān” ifadesi mecmuada “āb u revān” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Üns-i ‘imāret gibi vahşet harāb

Şıdk-ı sühan āb u hilāfı serāb (Ms. 5/990)

“Āb u hilāfı” ifadesi mecmuada “āb-ı hilāfı” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

İnceleme sonucunda, şiir içerisindeki terkip farklılıklarının tamamının bu bölümde verilemediğini söylemiştik. Ancak bu bölüm için verilemeyen beyitler de

dâhil edilip genel bir değerlendirme yapıldığında, tercih edilen farklılıkların çoğunluğunda mecmuadaki kullanımların uygun görüldüğünü söylemek gerekir.

2.1.2.4.6. Okunuş Farklılıkları

Tezle yapılan karşılaştırma sonucunda dikkatimizi çeken diğer bir husus okunuş farklılıklarında olmuştur. Tespit edilen okunuş farklılıklarının beyit içerisinde vezin kusuruna yol açtığı, anlam açısından da uygunluk sağlamadığı görülmüştür. Bu farklılıklar şiirin 40 beytinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde pek çok okunuş farklılığı yer aldığı için örnek oluşturması amacıyla şiirden 10 beyit verilmiştir. Diğer okunuş farklılıkları metin içerisindeki dipnotlarda detaylı bir şekilde gösterilmiştir. Tespit edilen okunuş farklılıkları şu şekildedir:

Ṭāq-ı semāvātı idüp bī-sütūn

Gerdişini eyledi ‘ibret-nümūn (Ms. 5/15)

“Gerdişini” kelimesi incelenen tez çalışmasında “gird-i şeni” şeklindedir. Anlama uygunluğu bakımından “gerdişini” kullanımı tercih edilmiştir.

Ḥatm-i rūsūl seyyid-i ‘ālī siyer

Reşk-i *melek* mefḥar-i nev‘-i beşer (Ms. 5/32)

“Melek” kelimesi incelenen tez çalışmasında “mülk” şeklindedir. Anlam ve vezne uygunluğu bakımından “melek” kullanımı tercih edilmiştir.

İtdi melek kısmına Rabb-i Vedūd

‘Aql-ı mücerred ile *feyz-i vücūd* (Ms. 5/142)

“Feyz-i vücūd” kelimesi incelenen tez çalışmasında “feyz ü cūd” şeklindedir. Anlam ve vezne uygunluğu bakımından “feyz-i vücūd” kullanımı tercih edilmiştir.

Sec' ile olsa sühanuñ sâhte

Ġıbta ider *ķumrī* ile fâhte (Ms. 5/329)

“Ķumrī” kelimesi incelenen tez çalışmasında “ķamerī” şeklindedir. Anlam ve vezne uygunluğu bakımından “ķumrī” kullanımı tercih edilmiştir.

Sende dükel naķş-ı *muşavver-ķhurūf*

Anlar için sende görünmez zūrūf (Ms. 5/349)

“Muşavver-ķhurūf” kelimesi incelenen tez çalışmasında “muşavver-i ħurūf” şeklindedir. Anlam ve vezne uygunluğu bakımından “muşavver-ķhurūf” kullanımı tercih edilmiştir.

Salṭanat-ı mülki olup ber-devām

Olmaya ṭārī aña mevt ü menām (Ms. 5/425)

“Salṭanat-ı mülki” kelimesi incelenen tez çalışmasında “salṭanat mülki” şeklindedir. Anlam ve vezne uygunluğu bakımından “salṭanat-ı mülki” kullanımı tercih edilmiştir.

Mālik-i Mülk ol Şamed-i bī-zevāl

Yoķdur aña *ķibh* ü ķerīk ü mişāl (Ms. 5/555)

“ķibh” kelimesi incelenen tez çalışmasında “ķübeh” şeklindedir. Anlam ve vezne uygunluğu bakımından “ķibh” kullanımı tercih edilmiştir.

Ķalb-i selīm olsa *lisān rāst-gū*

Hāşıl olur anda ħişāl-ı nīgū (Ms. 5/609)

“Lisān rāst-gū” kelimesi incelenen tez çalışmasında “lisān-ı rāst-gū” şeklindedir. Anlam ve vezne uygunluğu bakımından “lisān rāst-gū” kullanımı tercih edilmiştir.

Şürete itmez nazar ol *Kird-gār*

Şîret ü a‘māl iledür aşl-ı kār (Ms. 5/799)

“Kird-gār” kelimesi incelenen tez çalışmasında “kird-i gār” şeklindedir. Anlama uygunluğu bakımından “Kird-gār” kullanımı tercih edilmiştir.

‘Ālem-i ekberde ki tıtdı qarār

Arz u cibāl ile *me‘ādin* biḥār (Ms. 5/983)

“Me‘ādin” kelimesi incelenen tez çalışmasında “me‘ādan” şeklindedir. Anlama uygunluğu bakımından “me‘ādin” kullanımı tercih edilmiştir.

2.1.2.4.7. Mısra Farklılıkları

Mecmuanın yapılan çalışmalarla karşılaştırılmasında bazı beyitlerin ikinci mısralarında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılıklar anlam bakımından fark yaratmadığı müddetçe mecmuadaki kullanımlar tercih edilmiştir. Bu bölümde de ele aldığımız şiirin karşılaştırılması sırasında bir beyitte mısra farklılığı olduğu görülmüştür. Farklılık şu şekildedir:

Oldı qarār-i şeref-i ihtiyār

Şāhib-i elbāb olur el-i‘tibār (Ms. 5/756)

Mecmuadaki “Şāhib-i elbāb olur el-i‘tibār” mısrası, incelenen tez çalışmasında “Şāhibü elbāb u ulü‘l-i‘tibār” şeklindedir. Her iki kullanımda anlam ve vezin açısından farklılık yaratmadığı için mecmuadaki kullanım aynen bırakılmıştır.

2.1.2.4.8. Sıralama Farklılıkları

2.1.2.4.8.1. Kelimelerin Sıralama Farklılıkları

Şiirdeki bazı kelime ve kelime grupları, karşılaştırılan tez çalışmasından farklı olarak sıralanmıştır. Bu durumda şiirin aruz kalıbı dikkate alınmış ve kalıba uygun olduğu düşünülen diziliş şekli tercih edilmiştir. Tespit edilen sıralama farklılıkları oldukça az olduğu için bu bölümde bütünüyle verilmiştir. Sıralama farklılıkları şu şekildedir:

Oldı menām ü yağaza fi'l-meşel

Oldı *hayāt ile memāta* bedel (Ms. 5/329)

“Hayāt ile memāta” ifadesi incelenen tez çalışmasında “memāt ile hayāta” şeklindedir. Her iki kullanımda vezinde herhangi bir farklılık yaratmadığı için mecmuadaki sıralama aynen bırakılmıştır.

Sem' u başar dest ü *dehān u zebān*

Muntazır-ı emr-i 'ıyān ü nihān (Ms. 5/471)

“Dehān u zebān” ifadesi incelenen tez çalışmasında “zebān u dehān” şeklindedir. Her iki kullanımda vezinde herhangi bir farklılık yaratmadığı için mecmuadaki sıralama aynen bırakılmıştır.

Vaḥdet-i zātında *Cemāl ü Celāl*

Oldı şıfāt-ı ezeli bī-zevāl (Ms. 5/533)

“Cemāl ü Celāl” ifadesi incelenen tez çalışmasında “Celāl ü Cemāl” şeklindedir. Her iki kullanımda vezinde herhangi bir farklılık yaratmadığı için mecmuadaki sıralama aynen bırakılmıştır.

Düşmān eger olsa ba‘īd ü tarīd

Dilde olur üns-i ḥalāvet bedīd (Ms. 5/928)

“eger olsa” ifadesi mecmuada “olsa eger” şeklindedir. Vezne uygunluğu bakımından tezdeki sıralama tercih edilmiştir.

2.1.2.4.9. Başlıklandırma Farklılıkları, Fazlalıkları ve Eksiklikleri

İncelemesini yapmış olduğumuz şiir, kendi içerisinde başlıklarla ayrı bölümlere ayrılmaktadır. Anlatılan konuya uygun olacak şekilde her bölümün kendine ait başlığı bulunmaktadır. Karşılaştırma sırasında mecmua içerisinde olup da incelenen tez çalışmasında olmayan pek çok başlık görülmüştür. Yine incelenen tezde olup da mecmuada farklı isimlerle adlandırılmış başlıklar da bulunmaktadır. Bunun haricinde mecmuada bulunmayıp da tezde bulunan herhangi bir başlığa rastlanmamıştır. Tespit edilen farklılıklar ve fazlalıklar şu şekildedir:

Şiirin ilk başlığı mecmuada “*Der Beyān-ı Münācāt-ı Rabbü’r-Raḥīm*” iken, incelenen tez çalışmasında “*Fī Beyāni Enfüsü’l-Āfāk*” şeklindedir.

Şiirin 29. beytinden sonra mecmuada “*Der Beyān-ı Na‘t-ı Ḥabīb-i Müste‘ān*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 38. beytinden sonra mecmuada “*Der Beyān-ı Ḥilḳat-i Mümmkināt*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 101. beytinden sonra mecmuada “*Fī Beyāni Ma‘rifeti’n-Nefs*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 176. beytinden sonra mecmuada “*Fī Beyāni Āyāti’l-Āfākiyye*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*Faşlü’l Āyāti’l-Āfākiyye*” şeklindedir.

Şiirin 241. beytinden sonra mecmuada “*Faşl-ı fī temşil-i ‘ālem-i ekber ve ‘ālem-i aşğar hüve aḥsenü’t-temāşil nefsi’l-insān ve ‘ālem-i kevn ü mekān*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 267. beytinden sonra mecmuada “*Teşrîh-i A‘zâ-yı Beden*” başlığı bulunmaktadır. Bu başlık beytin hizasından itibaren derkenara yazılmıştır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 344. beytinden sonra mecmuada “*Faşl*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 417. beytinden sonra mecmuada “*Şübüt-ı vücūd vaḥdet-i Rabbü’l-‘ibād tekaddese zātihi ‘ani’l-ḥādīs ve’l-be‘ād*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 440. beytinden sonra mecmuada “*Rūḥ*” başlığı bulunmaktadır. Bu başlık beytin hizasından itibaren derkenara yazılmıştır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 460. beytinden sonra mecmuada “*Ḥilkat-i Vücūd*” başlığı bulunmaktadır. Bu başlık beytin hizasından itibaren derkenara yazılmıştır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 514. beytinden sonra mecmuada “*Zıkr-i Cemīl ol Vāḥid-i Eḥad’ı tevḥīd-i bī-‘adīl beyānındadır*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 535. beytinden sonra mecmuada “*Zāt-ı akdes-i Zü’l-mineniyy şifāt-ı zātiyye ve şübütiyye-i ulūhiyyesi ve ‘azamet-i Kibriyā’sı beyānındadır*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 565. beytinden sonra mecmuada “*Naşihat*” başlığı bulunmaktadır. Bu başlık beytin hizasından itibaren derkenara yazılmıştır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 597. beytinden sonra mecmuada “*Der beyān-ı ta’rīf-i ĩmān ve tercemān-ı taşdīk-ı lisān*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 616. beytinden sonra mecmuada “*Der beyān-ı hilkat-ı nās mine’l-‘anāşır ve yukāvvihi mine’r-rūh ve ta’rīf’ül-‘kalb*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 644. beytinden sonra mecmuada “*Ta’rīfi’l-rūh fi’l-beden*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 689. beytinden sonra mecmuada “*Fī Şıfati’n-Nefs*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*Fī Ta’rīfi’n-Nefs*” şeklindedir.

Şiirin 832. beytinden sonra mecmuada “*Arz-ı Emānātuy Vechi ve Hıkmeti*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 864. beytinden sonra mecmuada “*Temşil-i Bī-mesil*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*Temşil*” şeklindedir.

Şiirin 889. beytinden sonra mecmuada “*Nefs-i Emmāre*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 919. beytinden sonra mecmuada “*Pend-i Mişāl*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*Pend*” şeklindedir.

Şiirin 945. beytinden sonra mecmuada “*Faşl*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 966. beytinden sonra mecmuada “*Der beyān-ı ‘ālem-i ekber ü aşğar ve timşāl-i müşābehet-hümā*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 1052. beytinden sonra mecmuada “*Der beyān-ı fī ehli’l-‘kubūr kablii yevmi’n-nüşūr*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Elde edilen sonuçlardan hareketle şiir içerisinde toplam 29 başlık tespit edilmiştir. Bu başlıklardan 20 tanesi incelenen tez içerisinde bulunmamaktadır. Geriye kalan 9 başlıktan 6 tanesi farklı olmakla beraber, 3 tanesi aynen verilmiştir. Tespit edilen bütün farklılık metin içerisindeki dipnotlarda detaylı olarak gösterilmiştir.

2.1.2.5. Akâid Manzumesi'ndeki Farklılıklar

Akâid Manzumesi Gıyasettin Ateş tarafından hazırlanan “*Süleyman Nahîfi'nin Zuhrü'l-Âhire Adlı Eseri*” isimli yüksek lisans tezinden hareketle karşılaştırılmıştır. Bu eser Süleyman Nahîfi'ye ait olan diğer bir müstakil eserdir. Bir önceki bölümde olduğu gibi bu bölümde de pek çok farklılık tespit edilmiştir. Elimizden geldiğince farklılıkların görülebilmesi adına şiirden örnekler sunulmuştur. Beyitlerin hepsi verilemediği takdirde, bazı bölümlerde farklılıkların tamamının görülebilmesi adına örnekleri sıralama yoluna gidilmiştir. Şiir içerisinde tespit edilen farklılıklar 9 başlık altında incelenmiştir.

2.1.2.5.1. Harf Farklılıkları

Karşılaştırması yapılan şiirin 34 beytinde harf farklılığı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu farklılıklar, harf farklılıkları, harf fazlalıkları ve harf eksiklikleri gibi sebeplere dayanmaktadır. Farklılıklar ele alınırken beytin aruz kalıbına ve anlamına dikkat edilmiştir. Farklılıkların çokluğundan dolayı şiirden 10 beyit örnek verilmiştir. Geri kalan farklılıkların görülebilmesi adına sıralama yoluna gidilmiştir. Tespiti sağlanan harf farklılıkları şu şekildedir:

‘İlm-i *maḥşūşī* ile ‘âlemdür ol

Ḳudretiyle Ḳâdir ü dâ’imdür ol (Ms. 6/92)

“Maḥşūşī” kelimesi incelenen tez çalışmasında “maḥşūş” şeklindedir. Vezne uygunluğu bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Cümle *mevcūdāt* hep ma‘düm iken

Çün bilürsin oldur ĩcād eyleyen (Ms. 6/153)

“Mevcūdāt” kelimesi mecmuada “mevcūdātī” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

İḳtibāsa eyledikçe ihtimām

Ḥayret aldı anda *Mūsā'ı* temām (Ms. 6/229)

“Mūsā'yı” kelimesi incelenen tez çalışmasında “Mūsā'ya” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Ey *zuhūru* perde-pīrā-yı zuhūr

Nūr-ı zāhir nūr-ı bāṭın nūr-ı nūr (Ms. 6/260)

“Zuhūru” kelimesi mecmuada “zuhūr” şeklindedir. Vezne uygunluğu bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Yoḥsa *kābil mi* fūrūğ-ı nūr-ı zāt

Eyleye işrāk-ı Ṭūr-ı mümkināt (Ms. 6/315)

“Kābil mi” kelimesi incelenen tez çalışmasında “kābili” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Kimsede yoḥdur o *nūra ḥavşala*

Fehm olunmaz 'akl ile bu mes'ele (Ms. 6/324)

“Nūra ḥavşala” ifadesi incelenen tez çalışmasında “nūr-ı ḥavşala” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Ḳāl ile olmaz bu zevḳ-ı ḥāldür

Kim anuḡ *tafşilide* icmāldür (Ms. 6/416)

“Tafşilide” kelimesi incelenen tez çalışmasında “tafşilinde” şeklindedir. Vezne uygunluğu bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Cāy-ı diḳḳatdür ma'āzallāh ḥazer

Eyleme cāy-ı *ḥaṭar-nāka* güzer (Ms. 6/440)

“Ḥaṭar-nāka” ifadesi incelenen tez çalışmasında “ḥaṭar-nāki” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Gelmedikçe *ḳalbūje* temkīn-i ḥāl

Maḥrem olmaḳ anlara emr-i muḥāl (Ms. 6/462)

“Ḳalbūje” kelimesi mecmuada “ḳalb ile” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Eyleyüp teşbīḥ içün sū-i edeb

İtseler icrā-yı elḥān-ı ‘Arab (Ms. 6/510)

“İtseler” kelimesi mecmuada “itse” şeklindedir. Vezne uygunluğu bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirde yer alan diğ̈er harf farklılıkları şu şekildedir:

Şiirin 31. beytindeki “nīk-nām” ifadesi mecmuada “nīk ü nām” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 108. beytindeki “mevcūduḡ” kelimesi mecmuada “mevcūd” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 132. beytindeki “noḳṣān ḳalīl” ifadesi mecmuada “noḳṣān u ḳalīl” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 167. beytindeki “Fir‘avn’ı” kelimesi incelenen tez çalışmasında “Fir‘avn” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 186. beytindeki “mefhūm tām” ifadesi mecmuada “mefhūm u tām” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 200. beytindeki “ḥarfdan aşvâtdan” ifadesi mecmuada “ḥarfdan ü aşvâtdan” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 203. beytindeki “işinde” kelimesi mecmuada “işine” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 240. beytindeki “Feyz-i te’sîr-i” ifadesi incelenen tez çalışmasında “Feyz-i te’sîri” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 253. beytindeki “ihlâşla” ve “ḥāşla” kelimeleri incelenen tez çalışmasında “ihlâş ile” ve “ḥāş ile” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 310. beytindeki “ihlâşla” ve “ḥāşla” kelimeleri incelenen tez çalışmasında “ihlâş ile” ve “ḥāş ile” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 410. beytindeki “kaşdı hemân” ifadesi incelenen tez çalışmasında “kaşd-ı hemân” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 418. beytindeki “baḥşdan” kelimesi mecmuada “baḥşından” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 422. beytindeki “peygamberü” kelimesi mecmuada “peygamberi” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 501. beytindeki “peygambere” ve “āḥire” kelimeleri incelenen tez çalışmasında “peygamber” ve “āḥer” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 518. beytindeki “zıdd-ı kāmildür” ifadesi incelenen tez çalışmasında “zıddı kāmildür” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 529. beytindeki “böyledür” kelimesi mecmuada “böyle” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 549. beytindeki “ayn u ğayr” ifadesi mecmuada “ayn ile ğayr” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 551. beytindeki “ğayrdür” kelimesi mecmuada “ğayr” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 559. beytindeki “oldı” kelimesi incelenen tez çalışmasında “oldur” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 578. beytindeki “oldı” kelimesi incelenen tez çalışmasında “oldur” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 583. beytindeki “Mātürīdiyye” kelimesi mecmuada “Mātürīdī” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 595. beytindeki “fıkhā” kelimesi incelenen tez çalışmasında “fıkhı” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 686. beytindeki “baḥṣī” kelimesi incelenen tez çalışmasında “baḥṣe” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 700. beytindeki “mürselīni” kelimesi mecmuada “mürselīn” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

İnceleme sonucunda, beyitlerdeki harf farklılıklarının çoğunun vezin kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılıkların giderilmesi için çoğu beyitte tezdeki kullanımlar tercih edilmiştir. Mecmuada yer alan bu harf farklılıklarının, müstensihin dikkatsizliği sonucu ortaya çıktığı görüşünderiz.

2.1.2.5.2. Kelime Farklılıkları

Yapılan karşılaştırmalar sonucunda en çok karşılaştığımız farklılık bu kısımda görülmüştür. Şiirin 65 beytinde kelime farklılıklarına rastlanmıştır. Bu bölümde pek çok kelime farklılığı bulunduğu için örnek oluşturması hasebiyle 10 beyitten örnek verilmiştir. Geriye kalan kelime farklılıkları metin içerisindeki dipnotlarda nüsha farklı olarak gösterilmiştir. Tespit edilen kelime farklılıkları şu şekildedir:

Ehl-i Haḳḳ’a ‘urve-i vuṣḳā odur

‘Adl ile iḥsān ile *ibḳā* odur (Ms. 6/18)

“İbķā” kelimesi mecmuada “ittikā” şeklindedir. Anlama ve vezne uygunluğu bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Seng-i *hārāda* ŧeb-i tār iķre ger

Eylese mūr-ı siyāh seyr ü sefer (Ms. 6/96)

“Hārāda” kelimesi mecmuada “hārda” şeklindedir. Anlama ve vezne uygunluğu bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Cümle mevcūdāt hep ma’düm iken

Çün bilürsin oldur icād eyleyen (Ms. 6/153)

“Ma’düm” kelimesi mecmuada “ma’lüm” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Ser-be-ser a’zāsı oldı lerze-nāk

Kıldı ol hāletle kendin *rū-be-hāk* (Ms. 6/278)

“Rū-be-hāk” ifadesi incelenen tez çalışmasında “rūy-hāk” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Bil o nūr-ı pāki nūru’n-nūrdur

Nūr ammā nūr ile *mestūrdur* (Ms. 6/281)

“O” kelimesi mecmuada “ol” şeklindedir. Vezne uygunluğu bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir. “Mestūrdur” kelimesi ise incelenen tez çalışmasında “mesşūrdur” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Hem buyurdı destūj it idhāl-i ceyb

Kim beyāz olur elüñ min ğayr-ı ğayb (Ms. 6/305)

“Ġayb” kelimesi mecmuada “ayb” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Kesb-i rûhāniyyet itdi mā-ħaşal

Şûret-i ma'nîde maħv oldı ħalel (Ms. 6/350)

“Ma'nîde” ifadesi incelenen tez çalışmasında “mu'nîde” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

İ'tirāf izhār iderken enbiyā

Nice mümkin vaşf-ı nûr-ı Kibriyā (Ms. 6/421)

“İzhār” kelimesi mecmuada “acz” şeklindedir. Anlama ve vezne uygunluğu bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Dört melek oldı muħarreb cümleden

Mürsel itdi anları ol Zü'l-minen (Ms. 6/625)

“Melek” kelimesi mecmuada “melā'ik” şeklindedir. Anlama ve vezne uygunluğu bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Ĥalka izhār eyleyüp ħükm-i celî

Nesh ider şer'iyle şer'-i evvelî (Ms. 6/678)

“Nesh” ifadesi incelenen tez çalışmasında “nuşh” şeklindedir. Anlam bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

İnceleme sonucunda, değerlendirmenin içine verilemeyen beyitlerde dâhil edildiğinde mecmuadaki kullanımların daha çok tercih edildiği görülmüştür. Bu

bölümdeki farklılıklar oluşturulurken anlam unsuruna önem verilmiştir. Beyitlerde tercih edilen kelimeler, bu unsura dikkat edilerek seçilmiştir.

2.1.2.5.3. *Kelime Fazlalıkları ve Eksiklikleri*

Karşılaştırmasını yapmış olduğumuz şiirin beyit sayısı düşünüldüğünde tespit edilen kelime fazlalıkları ve eksiklikleri oldukça azdır. Tespiti sağlanan fazlalıklara ve eksikliklere bakıldığında, şiirdeki bazı kelimelerin mecmuada yer almadığı bazı kelimelerin ise tezle karşılaştırıldığında fazla olduğu görülmüştür. Tespit edilen bütün kelime fazlalıkları ve eksiklikleri bu bölümde gösterilmiştir. Belirlenen kelime fazlalıkları ve eksiklikleri şu şekildedir:

Diyeyüm ma'nāsını şimdi saña

Güş-ı cān *tut* şıdķ ile ammā baña (Ms. 6/64)

“Tut” kelimesi mecmuada olmayıp, vezne uygunluğu bakımından beyte dâhil edilmiştir.

‘Ālem-i sırr u ‘alendür ol ‘Alīm

Oldı *her* bir vaşfı zātıyla qadīm (Ms. 6/93)

“Her” kelimesi mecmuada olmayıp, vezne uygunluğu bakımından beyte dâhil edilmiştir.

Cem‘-i çüb-ı huşke buldı dest-res

Tā ide ol nārdan aḥz-ı qabes (Ms. 6/225)

Mecmuadaki bu beyitte “tā” ve “ide” kelimeleri arasında “ki” bağlacı bulunmamaktadır. Vezin bakımından kelime beyte dâhil edilmemiştir.

Lezzet-i teklīm-i tekrīm-i Kerīm

Oldı çün t̄āb-efgen-i *q̄alb-i Kelīm* (Ms. 6/337)

“Qalb-i” kelimesi mecmuada olmayıp, vezne uygunluğu bakımından beyte dāhil edilmiştir.

Bir midür eger o kim diğkat kıla

H̄iç kelāmı H̄ālīķ’uñ maħlūk ile (Ms. 6/505)

İncelenen tezin bu beytinde “eger” ve “o” kelimeleri arasında “aņlar” kelimesi bulunmaktadır. Vezin bakımından kelime beyte dāhil edilmemiştir.

İnceleme sonucunda, beyit içerisinde tercih edilen kelime fazlalıklarında ve eksikliklerinde aruz kalıbından dolayı tezdeki kullanımlar tercih edilmiştir. Eksik olarak görölen bütün kelimeler beyitlere dāhil edilmiş, fazlalık olarak görölen kelimeler ise beyit içerisine dāhil edilmemiştir.

2.1.2.5.4. Beyit Fazlalık ve Eksiklikleri

İncelenen şiir hacimce büyük bir eser olduğu için mecmuanın müstensihi tarafından her beyit mecmuaya dāhil edilmemiştir. Ancak şiirin hacmi düşünöldüğünde dāhil edilmemiş beyitler oldukça azdır. Bunun haricinde mecmuada bulunup da tez çalışmasında bulunmayan herhangi bir beyte rastlanmamıştır.

Mecmuadaki beyit sıralaması gözetildiğinde 25. ve 26. beytin arasına gelmesi gereken beyit şu şekildedir:

Vaş u şöhret bu kitāb-ı fāhire

Oldı mülhem q̄albe *Zuhrü’l-āhire*

300. ve 301. beytin arasına gelmesi gereken beyit şu şekildedir:

İmtiřāl-i emr-i Mevlā eyledi

Kim ‘ařāsın yire ilkā eyledi

348. ve 349. beytin arasına gelmesi gereken beyit şu şekildedir:

Zāhiren naḡş-ı sivādan kıldı pāk

Eyledi mir'āt-ı ḡalbin tāb-nāk

683. ve 684. beytin arasına gelmesi gereken beyit şu şekildedir:

Eyledi Ḥaḡ 'ismet üzre anları

Oldular şirk-i ḡabāyihdan beri

2.1.2.5.5. Terkip Farklılıkları

Şiirin karşılaştırılması sırasında terkip farklılığına dair 16 beyit karşımıza çıkmaktadır. Beyit içerisinde anlam bakımından uygun görülen terkip tercih edilmiştir. Örnek oluşturması hasebiyle bu bölümde 5 beyitten örnek verilmiştir. Diğer terkip farklılıklarının da görülebilmesi için sıralama yoluna gidilmiştir. Şiirde tespit edilen terkip farklılıkları şu şekildedir:

Ḳullara şāmīl nevāl ü raḡmeti

Mü'min ü müşrik ḡarīḡ-ı ni'meti (Ms. 6/79)

“Ḡarīḡ-ı ni'meti” ifadesi mecmuada “ḡarīḡ u ni'meti” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Rü'yet ü sem'inde zāhirdür umūr

Anda olmaz mu'teber nezdik u dūr (Ms. 6/99)

“Rü'yet ü sem'inde” ifadesi incelenen tez çalışmasında “rü'yet-i sem'inde” şeklindedir. Anlam bakımından mecmudaki kullanım tercih edilmiştir.

Kimsede yoḡ ḡudret-i men' u 'aḡā

İ'tikâduñ eyle *maḥfûz-ı ḥaṭâ* (Ms. 6/138)

“Maḥfûz-ı ḥaṭâ” ifadesi mecmuada “maḥfûz u ḥaṭâ” şeklindedir. Anlam bakımından tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Yok anuñ kavlinde *âlât u beyân*

Çün ḥurûf u çün dehân u çün zebân (Ms. 6/144)

“Âlât u beyân” ifadesi incelenen tez çalışmasında “âlât-ı beyân” şeklindedir. Anlam bakımından mecmudaki kullanım tercih edilmiştir.

Bunca maḥkiyyât u aḥbâr u қаşaş

Ya'nî kim cümle ola *manṭûk u naş* (Ms. 6/147)

“Manṭûk u naş” ifadesi incelenen tez çalışmasında “manṭûk-ı naş” şeklindedir. Anlam bakımından mecmudaki kullanım tercih edilmiştir.

Tespit edilen diğerk terkip farklılıkları şu şekildedir:

Şiirin 169. beytindeki “manṭûk u naş” ifadesi incelenen tez çalışmasında “manṭûk-ı naş” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 250. beytindeki “ins-i ḳurb” ifadesi mecmuada “ins ü ḳurb” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 277. beytindeki “ḳurb u vişâl” ifadesi incelenen tez çalışmasında “ḳurb-ı vişâl” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 294. beytindeki “luṭf u nidâ” ifadesi incelenen tez çalışmasında “luṭf-ı nidâ” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 340. beytindeki “luṭf-ı kelâm” ifadesi mecmuada “luṭf u kelâm” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 346. beytindeki “hüsn-i taleb” ifadesi mecmuada “hüsn ü taleb” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 368. beytindeki “luṭf-ı Kerīm” ifadesi mecmuada “luṭf u Kerīm” şeklindedir. Tezdeki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 469. beytindeki “zıkr-i mezkūr” ifadesi incelenen tez çalışmasında “zıkr ü mezkūr” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 532. beytindeki “mevḳūf u mübāhişdür” ifadesi incelenen tez çalışmasında “mevḳūf-ı mübāhişdür” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 674. beytindeki “ḥaşr-ı ‘aded” ifadesi incelenen tez çalışmasında “ḥaşr u ‘aded” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Şiirin 684. beytindeki “zenb ü ‘iṣyān” ifadesi incelenen tez çalışmasında “zenb-i ‘iṣyān” şeklindedir. Mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar ışığında, tespiti gerçekleştirilen terkip farklılıklarının çoğunda mecmuadaki kullanımlar tercih edilmiştir. Bu farklılıklar tercih edilirken, beyit içerisindeki anlam gözetilmiştir.

2.1.2.5.6. Okunuş Farklılıkları

İncelenen tez çalışmasından hareketle karşılaştırması yapılan şiirin bazı kelimelerinde okunuş farklılıklarına rastlanmıştır. Tespit edilen okunuş farklılıklarının beyit içerisinde bazen vezin kusuruna yol açtığı, bazen de beytin anlamı açısından uygun olmadığı görülmüştür. Bu farklılıklar 19 beyitte kendini göstermektedir. Örnek oluşturması amacıyla şiirden 5 beyit örnek verilmiş, geri kalan farklılıklar sıralanarak gösterilmiştir. Tespiti sağlanan okunuş farklılıkları şu şekildedir:

Yok aḡa zāt u şıfātında nazīr

Olmaz emr ü mülki muḥtāc-ı vezīr (Ms. 6/43)

“Muhtāc-ı vezīr” ifadesi incelenen tez çalışmasında “muhtāc-vezīr” şeklindedir. Anlama uygunluğu bakımından “muhtāc-ı vezīr” kullanımı tercih edilmiştir.

Yok *mu‘aḳḳib* hükmini fermānını

Men‘ ider yok luḫfunu iḥsānını (Ms. 6/139)

“Mu‘aḳḳib” kelimesi incelenen tez çalışmasında “mu‘aḳḳab” şeklindedir. Anlama uygunluğu bakımından “mu‘aḳḳib” kullanımı tercih edilmiştir.

Bunca maḥkiyyāt u aḥbār u *ḳaṣaṣ*

Ya‘nī kim cümle ola mantūḳ u naṣ (Ms. 6/147)

“Ḳaṣaṣ” kelimesi incelenen tez çalışmasında “ḳıṣaṣ” şeklindedir. Mecmuanın müstensihî bazı yanlış ya da farklı okunabilecek kelimelere hareke koyarak okuyucuya yol göstermiştir. Bu kelime için de aynı uygulama geçerlidir. Bundan dolayı “ḳaṣaṣ” kullanımı tercih edilmiştir.

Eyleyüp *iḥbār*-ı eslāf-ı ümem

Söyledi iblīs ile Fir‘avn’ı hem (Ms. 6/167)

“İḥbār” kelimesi incelenen tez çalışmasında “aḥbār” şeklindedir. Mecmuanın müstensihî bazı yanlış ya da farklı okunabilecek kelimelere hareke koyarak okuyucuya yol göstermiştir. Bu kelime için de aynı uygulama geçerlidir. Bundan dolayı “iḥbār” kullanımı tercih edilmiştir.

Nahl-i ser-sebzüñ idüp şāḥın maḳām

Şu‘leler eفزāyiṣ itmekde müdām (Ms. 6/219)

“Naḥl-i ser-sebzüj” ifadesi incelenen tez çalışmasında “naḥl ser-sebzüj” şeklindedir. Vezne uygunluğu bakımından “naḥl-i ser-sebzüj” kullanımı tercih edilmiştir.

Tespit edilen diğer okunuş farklılıkları şu şekildedir.

Şiirin 169. beytindeki “kaşaş” kelimesi incelenen tez çalışmasında “kışaş” şeklindedir.

Şiirin 170. beytindeki “ıḥbār” kelimesi incelenen tez çalışmasında “aḥbār” şeklindedir.

Şiirin 296. beytindeki “ālemü'l-ğayb” ifadesi incelenen tez çalışmasında “ālimü'l-ğayb” şeklindedir.

Şiirin 323. beytindeki “tābiş-i berķ-i fenā” ifadesi incelenen tez çalışmasında “tābiş berķ-i fenā” şeklindedir.

Şiirin 337. beytindeki “tāb-efgen-i” ifadesi incelenen tez çalışmasında “tāb-efgen” şeklindedir.

Şiirin 353. beytindeki “müşk-bū” ifadesi incelenen tez çalışmasında “meşk-bū” şeklindedir.

Şiirin 390. beytindeki “bī-keyf-i şifāt” ifadesi incelenen tez çalışmasında “bī-keyf-şifāt” şeklindedir.

Şiirin 463. beytindeki “ķubāb” kelimesi incelenen tez çalışmasında “ķıbāb” şeklindedir.

Şiirin 476. beytindeki “ķavl-i eşref-i ğaffārdur” ifadesi incelenen tez çalışmasında “ķavl-i eşref ğaffārdur” şeklindedir.

Şiirin 501. beytindeki “āḥire” kelimesi incelenen tez çalışmasında “āḥer” şeklindedir.

Şiirin 587. beytindeki “hümām” kelimesi incelenen tez çalışmasında “hemām” şeklindedir.

Şiirin 624. beytindeki “ḥayl-i sürüş” ifadesi incelenen tez çalışmasında “ḥayl sürüş” şeklindedir.

Şiirin 708. beytindeki “menzili” kelimesi incelenen tez çalışmasında “münzili” şeklindedir.

Şiirin 742. beytindeki “sıbṭeyn-i resūl” kelimesi incelenen tez çalışmasında “sıbṭeyn resūl” şeklindedir.

2.1.2.5.7. Mısra Farklılıkları

Şiirin karşılaştırılması sırasında bazı beyitlerin birinci ve ikinci mısralarında farklılıklar olduğu görülmüştür. Bu farklılıklar anlam ve vezin açısından sorun yaratmadığı müddetçe mecmuadaki kullanımlar tercih edilmiştir. Tespit edilen mısra farklılıklarının tamamı bu bölümde verilmiştir. Mısra farklılıkları şu şekildedir:

Bismi'llāhi'r-raḥmani'r-raḥīm

Fātiḥa-i fetḥ-i kitāb-ı mübīn (Ms. 6/1)

Mecmuadaki “Fātiḥa-i fetḥ-i kitāb-ı mübīn” mısraı, incelenen tez çalışmasında “Der ḥamd ü tevḥīd ü şükr ü temcīd” şeklindedir. Her iki mısramda anlamı farklı olsa da vezne uygunluğu bakımından mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Kün anuḡ fermānını taḫrīrdür

Ḳudreti vaşfında bir ta'bīrdür (Ms. 6/88)

Mecmuadaki “Ḳudreti vaşfında bir ta'bīrdür” mısraı, incelenen tez çalışmasında “Ḳudretin ta'rīf için ta'bīrdür” şeklindedir. Her iki kullanımda anlam ve vezin açısından farklılık yaratmadığı için mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

Ḥādīs olan ḥādīse olur maḥal

Bil münezzehdür Hüdā-yı Lemyezel (Ms. 6/487)

Mecmuadaki “Hādise olan hādise olur maḥal” mısraı, incelenen tez çalışmasında “Hādise hādise olur elbet maḥal” şeklindedir. Her iki kullanımda anlam ve vezin açısından farklılık yaratmadığı için mecmuadaki kullanım tercih edilmiştir.

2.1.2.5.8. Sıralama Farklılıkları

2.1.2.5.8.1. Kelimelerin Sıralama Farklılıkları

Şiirdeki bazı kelime ve kelime grupları, karşılaştırılan tez çalışmasından farklı olarak sıralanmıştır. Bu durumda şiirin aruz kalıbı dikkate alınmış ve kalıba uygun olduğu düşünülen diziliş şekli tercih edilmiştir. Tespit edilen sıralama farklılıkları oldukça az olduğu için bu bölümde bütünüyle verilmiştir. Sıralama farklılıkları şu şekildedir:

Hak kelāmı ğayr-ı maḥlūk oldı hem

Bu maḥalde eyle tedkik-i etem (Ms. 6/174)

“Ğayr-ı maḥlūk oldı” ifadesi mecmuada “oldı ğayr-ı maḥlūk” şeklindedir. Vezne uygunluğu bakımından tezdeki sıralama tercih edilmiştir.

Bu‘d u ḳurba ḳalmadı cā-yı ḳarār

İştihāt oldı hep bī-‘itibār (Ms. 6/365)

“Bu‘d u ḳurba” ifadesi incelenen tez çalışmasında “ḳurb u bu‘da” şeklindedir. Her iki kullanımda vezinde herhangi bir farklılık yaratmadığı için mecmuadaki sıralama aynen bırakılmıştır.

Hep şifāt-ı zāt u ef‘āl-i Hüdā

Böyledür bī-ibtidā vü intihā (Ms. 6/529)

“Bī-ibtidā vü intihā” ifadesi incelenen tez çalışmasında “bī-intihā vü ibtidā” şeklindedir. Her iki kullanımda vezinde herhangi bir farklılık yaratmadığı için mecmuadaki sıralama aynen bırakılmıştır.

2.1.2.5.9. Başlıklandırma Farklılıkları, Fazlalıkları ve Eksiklikleri

Karşılaştırmasını yapmış olduğumuz şiir, kendi içerisinde birtakım başlıklar barındırmaktadır. Bu başlıklar, şiir içerisinde anlatılan konuyla alakalı olacak şekilde verilmiştir. İncelenen tez çalışmasından hareketle şiir içerisindeki başlıklarda benzerlik olmakla birlikte birtakım farklılıklara rastlanmıştır. Bunun yanı sıra mecmuada olmayıp da tezde olan başlıklar görülmüştür. Şiirde tespit edilen farklılıklar, fazlalıklar ve eksiklikler şu şekildedir:

Şiirin ilk başlığı mecmuada “*Der Hakk-ı Tevhîd-i Rabbü'l-Âlemîn*” iken, incelenen tez çalışmasında “*Der Tevhîd-i Hak*” şeklindedir.

Şiirin 140. beytinden sonra mecmuada “*Der Beyân-ı Kur’ân-ı Kerîm*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*Beyân-ı Kur’ân-ı Kerîm*” şeklindedir.

Şiirin 203. beytinden sonra mecmuada “*Hâdiş-e Cenâb-ı Mûsâ*” başlığı bulunmaktadır. Bu başlık beytin hizasından itibaren derkenara yazılmıştır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 430. beytinden sonra mecmuada “*Mebhâş-ı Latîf*” başlığı bulunmaktadır. Bu başlık beytin hizasından itibaren derkenara yazılmıştır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 477. beytinden sonra mecmuada “*Beyânü'l-Kur’ân-ı Ğayr-ı Maḥlûḳ*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*Beyân-ı Kur’ân-ı Ğayr-ı Maḥlûḳ*” şeklindedir.

Şiirin 577. beytinden sonra mecmuada “*Beyân-ı ‘Aḳâ'id-i Ehl-i Sünnet*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*Beyân-ı ‘Aḳâ'id-i Ehl-i Sünne*” şeklindedir.

Şiirin 585. beytinden sonra incelenen tez çalışmasında “*Ḳable’l-Müctehid*” başlığı bulunmaktadır. Mecmuada bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 587. beytinden sonra mecmuada “*Beyān-ı Ahkām-ı Şer‘iyye-i E’imme-i Müctehidīn*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*Beyān-ı Ahkām-ı Şer‘iyye E’imme’i Müctehidīn*” şeklindedir.

Şiirin 593. beytinden sonra mecmuada “*Beyān-ı Müctehid ve İctihād*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*Zıkr-i Müctehid ve İctihād*” şeklindedir.

Şiirin 645. beytinden sonra mecmuada “*Beyān-ı Şuḥuf u Kütüb*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*Beyān-ı Şuhufi ve Kütüb*” şeklindedir.

Şiirin 657. beytinden sonra mecmuada “*Beyān-ı ‘Aded-i Süver ve Āyāt-ı Qur’āniyye*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*Beyān-ı ‘Adedi Süver ve Āyāt*” şeklindedir.

Şiirin 687. beytinden sonra incelenen tez çalışmasında “*Maḳāle*” başlığı bulunmaktadır. Mecmuada bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 702. beytinden sonra incelenen tez çalışmasında “*Fī Beyāni Merātib*” başlığı bulunmaktadır. Mecmuada bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 725. beytinden sonra mecmuada “*Çehār Yār-ı Güzīn Rıḍvanullāhi ‘Aleyhim Ecma‘īn*” ve “*Der Zıkr-i Şiddīḳ-ı Ekber Raḍıye ‘Anhullāhu Ekber*” başlıkları bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlıklar “*Çehār Yār-ı Güzīn*” ve “*Der Zıkr-i Şiddīḳ r. ‘a.*” şeklindedir.

Şiirin 731. beytinden sonra mecmuada “*Der Zıkr-i ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb Raḍıye ‘Anhü’l-Vehhāb*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb*” şeklindedir.

Şiirin 734. beytinden sonra mecmuada “*Der Zıkr-i ‘Osmān bin ‘Affān Raḍıye ‘Anhü’l-Ġufrān*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*‘Osmān bin ‘Affān*” şeklindedir.

Şiirin 737. beytinden sonra mecmuada “*Der Zıkr-i ‘Alī bin Ebū Ṭālib Raḍıye ‘Anhullāhü’l-Ġālib*” başlığı bulunmaktadır. İncelenen tez çalışmasında bu başlık “*‘Alī bin Ebī Ṭālib*” şeklindedir.

Şiirin 741. beytinden sonra incelenen tez çalışmasında “*‘Aşere-i Mübeşşere Raḍıyallāhü ‘Anhüm Ecma‘īn*” başlığı bulunmaktadır. Mecmuada bu başlık yer almamaktadır.

Şiirin 746. beytinden sonra incelenen tez çalışmasında “*Taşdīk*” başlığı bulunmaktadır. Mecmuada bu başlık yer almamaktadır.

Verilen bilgilerden hareketle şiirde toplam 24 başlık tespit edilmiştir. Bu başlıklardan 13 tanesi farklılık göstermektedir. Geriye kalan 11 başlıktan 5 tanesi aynen verilmiş, 2 tanesi ise incelenen tez içerisinde verilmemiştir. Bunun haricinde şiirde olmayıp incelenen tez çalışmasında bulunan 4 başlığa rastlanmıştır. Bütün bu bilgiler mecmua metni içerisinde dipnotlarda nüsha farkı olarak gösterilmiştir.

2.1.3. Mecmuanın Muhteva Yönüyle İncelenmesi

Bu bölümde 1^b-68^a varak aralığında yer alan şairlere ve şairlerin biyografilerine yer verilerek, ayrı başlıklar altında şiirlerin muhteva bakımından incelemesi yapılmıştır.

2.1.3.1. Mecmuanın Şiir ve Şairleri

İBB Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1172 numarada kayıtlı olan mecmuada, çalışılan varak aralığında yer alan şairler ve onlara ait şiirler tablo yapılarak gösterilmiştir:

Tablo V. Mecmuanın Şiir ve Şairleri

Şair	Nazım Şekli	Şiir Sayısı
Mehmed Şâkir Kudsi İstanbulî	Kaside	1
Keçecizâde İzzet Mollâ	Mesnevi	2
Zeynep Hatun	Rubâî	1
Süleyman Nahîfi	Mesnevi	4

Şa‘bân Şevkî	Müfred Mısra	4 1
--------------	-----------------	--------

Yukarıdaki tabloya göre çalışılan varak aralığında, Mehmed Şâkir Kudsî İstanbulî’ye ait 1; İzzet Mollâ’ya ait 2; Zeynep Hatun’a ait 1; Süleyman Nahîfî’ye ait 4; Şa‘bân Şevkî’ye ait 5 şiir bulunmaktadır.

2.1.3.2. Mecmuada Şiirleri Bulunan Şairlerin Biyografileri

2.1.3.2.1. Mehmed Şâkir Kudsî İstanbulî³⁹

Mehmed Şâkir Efendi, Elhac İbrahim Hilmi Habibullah nâmında bir zâtın oğlu olup, 1829 yılında İstanbul’un Hubyar mahallesinde doğdu. Mahalle mektebinde okumağa başlayan Mehmed Şâkir, bilâhare Kur’an-ı Kerim’i ezberledi. Hattat Hoca Ahmed Hamdî Efendi’nin uzun müddet hizmetinde bulunup, sülüs ve nesih dersleri alarak “Galib” mahlasıyla icazet aldı.

Babası 1844’de haccı edadan sonra Kızıldeniz’de boğulduğun dolayı kimsesiz kalan Mehmed Şâkir, aynı yıl içerisinde Hacı Keşşaf Efendi’nin himmeti ile Sadaret Mektubî Kalemine kabul edildi. 1849’da Meclis-i Vâlâ Tahrîrât kalemine nakledildi. Mecliste zabıt kitabetini yerine getirdiği sırada “Hoca Şâkir” nâmı ile anıldı. Bir müddet sonra kaleme mümeyyiz oldu. Meclis-i Vâlâ’nın lâğvında Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye’ye devam etti. Dahiliye Kalemine nakledip daha sonra yine Sadâret Mektubî Kalemine memur edildi. Muhacirin Komisyonu azalığına tayin etti. Kırk senede salise rütbesine ulaştı. Birinci sınıf-ı evveli rütbesini elde ederek Girid ve Cezayir ile Biga sancağı kapı kethüdalığına atandı.

Feyzullahi Nakşibendî’den icazet alarak Mesnevihanlık şerefine erişti ve inceleyip ders olarak güvenilir kitapları tamamen hafızasına aldı. Garaibden olarak Firdevsî’nin Şehnâme’sini de ezberleyip, “Firdevsî” mahlasını aldı.

---

³⁹ Bu bölüm yazılırken şu kaynaklardan istifade edilmiştir: Ayşegül Celepoğlu, *İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri*, AKM Yayınları, C. V, Ankara 2013, s. 1731-1734.; Fatih Cersel, *Mehmed Şakir Galib Efendi Divanı (İnceleme-Metin)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2009, s.14.; M. A. Yekta Saraç, *Bursalı Mehmed, Tahir Osmanlı Müellifleri*, TÜBA Yayınları, C. II., Ankara 2016, s.700.

Bir ara Nuriosmani Camii'nde yüz elli öğrenciye ders verdi. 1911 yılında Mirgun'daki evinde vefat etti. Vasiyeti mucibince Yuşa tepesine defnolundu. Tabutunda başına Mevlevî sikkesi konmuştur.

Mehmed Şâkir Efendi Kur'an'ı ve Firdevsî'nin Şehnâmesini ezberlemiştir. Bu yüzden Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaları oldukça fazla kullanmaktadır. Hatta Kur'an'dan iktibaslar yapmış ve Farsça şiirler yazmıştır. Ayrıca uzun yıllar medresede hocalık yapmış olduğundan kültürel, edebî, tarihî, dinî vb. konularda oldukça bilgi sahibidir. Şair bütün bu bilgilerini şiirlerinde kullanmıştır. Etkilendiği şairler arasında Firdevsî, Nef'î ve Fuzûlî ilk sırayı almaktadır. Zira şair, bunlara nazireler yazmıştır. Şiirleri arasında tevhid, münâcât, na't vd. türleri oldukça önemli bir yer kaplamaktadır. Bu da onun dinî ve tasavvufî yönünün güçlü olduğunu göstermektedir. Şairin edebî sanatları başarılı bir şekilde kullandığı söylenebilir. Ayrıca hemen hemen her nazım şekliyle şiir yazmıştır. Bununla birlikte vezin konusunda çok fazla kusuru bulunmaktadır.

Mehmed Şâkir Galib Efendi'nin bir *Divan*'ı ve *Menaba'uz-Zülâl-i Me'anî Mecmau'l-Emsâl-i Meydânî* adında dört ciltten oluşan Arapça'dan tercüme bir eseri vardır.

2.1.3.2.2. Keçecizâde İzzet Mollâ⁴⁰

1786 yılında İstanbul Samatya'da Canbaziye mahallesinde doğan İzzet Mollâ'nın asıl adı Mehmed İzzet'tir. Konyalı bir aileye mensup olup I. Abdülhamid devri kazaskerlerinden Keçecizâde lakabıyla tanınan Mehmed Sâlih Efendi'nin oğlu, Tanzimat devrinin ünlü devlet adamlarından Fuad Paşa'nın babasıdır.

Çocukluk yılları hakkında fazlaca bilgi bulunmayan şairin, babasının ölümüne kadar nispeten rahat bir çocukluk dönemi geçirdiği söylenebilir. Babası gibi ilmiye yoluna yönelmiş ve muhtemelen yine babası vasıtasıyla dahil olduğu ilişkiler sayesinde çocuk denecek bir yaşta 1797-98'de müderris rüusu almıştır. Babasından ve

---

⁴⁰ Bu bölüm yazılırken şu kaynaklardan istifade edilmiştir: Ali Emre Özyıldırım, "İzzet Mollâ, Keçecizâde Mehmed İzzet Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014.; Naci Okçu, "İzzet Mollâ, Keçecizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.23, İstanbul 2001, s. 561-563.; Nihat Öztoprak, *Refî-i Âmidî, Cân u Cânân (İnceleme – Hüsn ü Aşk ile Karşılaştırma – Metin)*, Türk GEV Yayınları, İstanbul 2000, s. 88-89.

ilmiye mensubu yakın aile çevresinden dersler alan, babasının vefatından sonra da kendini yetiştirmeye çalışan şairin düzenli bir medrese eğitimi aldığına dair kesin bilgi yoktur.

Şairin kayıtlara geçen ilk resmî görevi 1809'da atandığı Bursa müfettişliğidir. Bu tarihten bir süre sonra önemli devlet adamı ve Mevlevi muhibbi Hâlet Efendi'yle tanışıp himayesi altına giren ve onun çevresine dahil olan İzzet Mollâ bu yolla kısa zamanda üst düzey devlet yöneticileri arasında da tanınmaya başlamıştır. Aynı zamanda Hâlet Efendi sayesinde zaten aileden dâhil olduğu Mevlevi muhitindeki itibarı daha da artmıştır. İzzet Mollâ bu arada önce “hâmise” rütbesiyle Şahkulu Medresesine müderris olarak atandı ve daha sonra 1821-22'de önemli bir makam olan Galata kadılığına getirildi.

1822'de Hâlet Efendi'nin görevinden azledilip katledilmesi üzerine birçoklarının yaptığı gibi saf değiştirip onun aleyhine dönmediği, aksine onu övüp düşmanlarını yerdığı için 27 Şubat 1823'te mansıbı kaldırılmaksızın Keşan'a sürgüne gönderildi. Şairin tam bir yıl süren ve Sadrazam Gâlib Paşa'ya yazdığı bir kaside üzerine son bulan Keşan sürgünü *Mihnet-Keşân* mesnevisinin yazılmasına vesile olmuştur. Dönüşünden bir yıl sonra Mekke kadısı pâyesini aldı ve 1826'da İstanbul kadısı pâyesiyle Haremeyn müfettişliğine tayin edildi.

Mayıs 1828'de, Mora isyanı dolayısıyla Ruslara karşı savaş ilân edilip edilmemesinin görüşüldüğü Meclis-i Umûmî'de alınan savaş kararına başlangıçta katılmış görünmekle beraber daha sonra savaşa karşı olduğunu açıklayan bir lâyihası padişaha sundu. Lâyihası isabetli görülmediği için idamına karar verilmişken Yâsincizâde Abdülvehhâb Efendi'nin araya girmesiyle bağışlanıp, 17 Kasım 1828'de Sivas'a sürgüne gönderildi. Dokuz ay kadar sonra henüz kırk üç yaşında iken Sivas'ta vefat etti. Naaşı önce Sivas'ta Garipler Mezarlığı'na defnedilmiş, 1919 yılında kemikleri İstanbul'a getirilerek Canbaziye mahallesinde Mustafa Ağa Mescidi'nin avlusunda babasının yanına konulmuştur.

M. Fuad Köprülü'nün “klasik nazmın son ustası” diye nitelendirdiği İzzet Molla derviş ruhlu, olgun ve nüktedan bir şairdir. Gerek divanındaki manzumelerde gerekse mesnevilerinde mahallî renkler ve yerli unsurlar dikkati çekecek derecede

çoktur. Esasen onun şiirinin kaynakları arasında Mevlevîlik’le nazîrecilik geleneği başta gelmektedir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Şems-i Tebrîzî’ye büyük hayranlık duyan ve ilhamını geniş ölçüde Mevlevîlik’ten alan İzzet Molla bu tarikata koruyucusu Hâlet Efendi’nin delâletiyle girmiş olmalıdır. Hemen bütün gazellerinin makta‘ beyitlerinde Mevlânâ’nın adını zikretmesi, onun birçok manzumesini tahmis etmesi, Şeyh Galib’in *Hüsn ü Aşk*’ma nazîre olarak yazdığı *Gülşen-i Aşk* adlı mesnevisinde Mevlevîliğin temelindeki aşk felsefesini anlatmaya çalışması bu tesirle açıklanabilir.

Manzumelerinde başta divan şiirinin klasik şairleri Nef’î ve Nâbî olmak üzere Seyyid Vehbî, Nedîm ve Şeyh Galib’in etkisi açıkça görülmektedir. Kasidelerinde Nef’î yolunu takip etmişse de onun kadar başarılı olamamıştır. *Mihnet-keşân*’da İran şairlerinden en çok Nizâmî-i Gencevî, Unsurî, Şevket ve Bîdil’i beğendiğini kendisi söyler.

İzzet Molla’nın asıl başarısı gazellerinde görülür. Bunlarda kafiye ve mazmunlarının orijinalliği, dilinin sadeliği ve sanat gösterme endişesinden uzak kalmasıyla dikkati çeker. Gençlik dönemi şiirlerini bir araya getirdiği *Bahâr-ı Efkâr*’daki şen şakrak havaya karşılık olgunluk devresinde yazılan *Hazân-ı Âsâr*’daki gazellerinde daha ziyade yaşadığı hayattan gelen kötümser ruh haliyle birlikte genel anlamda bir karamsarlık hâkimdir.

İzzet Mollâ’nın eserleri manzum ve mensur olmak üzere iki türlüdür:

a. Manzum Eserler:

1. Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr: İzzet Mollâ’nın ilk divanı olan eser 1825-26 yılında şairin yakın dostu Ârif Hikmet Beyefendi’nin teşvikleriyle tertip edilmiştir. Bu divan şairin gençlik yıllarına ait şiirlerini içine alır. Eser giriş kısmından sonra kasâid, tevârih, tahmîs ve gazeliyyât başlığı altında dört bölümden meydana gelir. Şair alışılmışın aksine bütün gazellerinin sonunda Mevlânâ övgüsünde bir beyte yer vermiştir. 16 yazma nüshası bilinmektedir.

2. Dîvân-ı Hazân-ı Âsâr: Şairin Sivas sürgünü sırasında yazmış olduğu şiirlerini topladığı elli üç sayfalık küçük bir divandır. Şairin ölümünden sonra muhtemelen ailesi veya dostları tarafından tertip edildiği anlaşılmaktadır. Divanda

devrin padişahı için yazılmış iki kaside, üç mesnevi, dönemin bazı olayları dolayısıyla düşürülmüş otuz beş tarih, kırk üç gazelle müteferrik tahmîs, şarkı, müseddes ve kıtalar mevcuttur. Şairin her gazelin sonunda Şah-ı Nakşebend'i anan bir beyte yer vermesi onun Nakşebendilikle ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. 12 yazma nüshası bilinmektedir.

3. Gülşen-i Aşk: 295 beyitten oluşan bu kısa mesnevi İzzet Mollâ'nın ilk manzum eseri olup 1812 yılında yazılmıştır. *Feilâtün mefâilün feilün* vezniyle kaleme alınmıştır. Şeyh Galib'in ünlü mesnevisi *Hüsn ü Aşk*'ta olduğu gibi sembolik isimlerle ilâhî aşkın anlatıldığı bu manzum hikâyenin kahramanları arasında İzzet Molla bizzat kendisine de yer vermiştir. Sonu vuslatla biten bir seyr ü sülûk hikâyesinin anlatıldığı eserde başkahraman İzzet'in yanısıra Mecnûn, Ferhâd ve Mevlânâ gibi kahramanlar sembolik olarak yer almaktadır. 4 yazma nüshası bilinmektedir.

4. Mihnet-keşân: İzzet Mollâ'nın 1823-1824 yılları arasındaki Keşan sürgünü vesilesiyle yazılan ve 1825 yılında tamamlanan şairin bu ikinci mesnevisi 4167 beyitten oluşmaktadır. İzzet Molla'nın Keşan'a sürgüne gönderilişini, orada çektiği sıkıntıları ve affedilip İstanbul'a geri dönüşünü anlattığı sosyal hiciv türünde bir mesnevidir. *Feûlün feûlün feûlün feûl* vezniyle yazılmıştır.

İzzet Molla eserinde, sadece Keşan'a sürgüne gidişini ve bir yıl boyunca orada çektiklerini anlatmakla kalmamış, bu sırada uğradığı çeşitli yerleri, karşılaştığı ilginç tipleri, zengin bir folklor malzemesini de yazıya geçirmiştir. İçinde 6 gazel, 6 kıta, 4 kaside, 4 rubâî, 1 tahmis ve kısa bir mensur mektup da bulunan eserde şairin sürgün sırasında yazdığı Talat adlı dostunun manzumelerine de yer verilmiştir. 20 yazma nüshası bilinmektedir.

5. Nâz u Niyâz: Şairin sadece başlangıç kısımlarını yazabildiği ve ölümü sebebiyle tamamlayamadığı bu mesnevinin müsvedde hâlinde 2 nüshası bilinmektedir. Mevcut hali 301 beyitten ibaret olan eserin sebep-i telif kısmı dahi tamamlanabilmiş değildir. Eserde yer alan bir Mevlânâ övgüsü yayımlanmıştır.

b. Mensur Eserler:

1. Devhatü'l-mehâmid fi tercemeti'l-vâlid: 1811'de yazılan bu mensur eser şairin babası Keçecizâde Sâlih Efendi'nin biyografisidir. Tarihî bir belge niteliğindeki

kitabta müellif ailesinin şeceresinden, dedesinin Konya'dan İstanbul'a gelişinden ve babasının tayin edildiği görevlerden bahsetmektedir. Klasik nesrin bütün özelliklerini taşıyan bu küçük eserde müellifin nüktedanlığını gösteren satırlar da mevcuttur.

2. Şerh-i Elgâz-ı Râgıb Paşa: Koca Ragıp Paşa'nın "ع" harfi üzerine söylemiş olduğu 147 lugaz ve bilmeceyi kısaca şerheden on varaklık bir eserdir. Dili secili olan risâle, daha çok Arap asıllı Türk alfabesi üzerinde yapılan söz oyunlarına dayanmaktadır. Eserin tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır.

3. Lâyhalar: İzzet Molla'nın doğrudan doğruya devlet yönetimiyle ilgili düşüncelerinin yer aldığı iki önemli lâyihası vardır.

Bunların ilki II. Mahmud'un isteği üzerine kaleme alınmış olup eyalet defterlerinin tevzii müfettişliğine tayin edilmesi dolayısıyla Osmanlı eyaletlerinin gelir gider işleriyle ilgili bazı tesbitlerini ve görüşlerini ihtiva eder. Lâyihanın nüshaları Türk Tarih Kurumu ile İstanbul Üniversitesi kütüphanelerinde bulunmaktadır.

İkinci lâyiha 1828 yılında Rusya'ya savaş ilânı aleyhinde hazırlanmıştır. Burada İzzet Molla, Osmanlı Devleti'nin Batı karşısındaki durumuyla o günkü şartlar altında savaşa girmenin sakıncalarını anlatmaktadır. Onun Sivas'a sürülmesine sebep olan lâyiha, Âkif ve Mehmed Said Pertev paşaların reddiyeleri ve Tayyazâde Ahmed Atâ Bey'in mütalaalarıyla birlikte Atâ Bey tarafından yayımlanmıştır.

2.1.3.2.3. Zeynep Hatun⁴¹

Asıl adı Zeynünnisâ'dır. Doğum tarihi ile alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Zeyneb Hatun, Latîfi'ye göre Kastamonulu, diğer kaynaklara göre Amasyalıdır. Babası kadı Mehmed Çelebi'dir. Babasının hem ilim hem sanatla uğraşması Zeyneb Hatun'un iyi bir eğitim almasını sağladı. Babası onu Farsça divanlar, Arapça kasideler okutarak yetiştirdi. Farsça şiir söyleyecek kadar Fars edebiyatını ve Farsçayı öğrendi. Edebiyat ve musiki ile meşgul oldu.

---

⁴¹ Bu bölüm yazılırken şu kaynaklardan istifade edilmiştir: Mehmet Arslan, "Zeyneb, Zeynep Hatun, Zeynünnisâ", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014.; Hasan Aksoy, "Zeyneb Hatun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul 2013, s. 360-361.

Amasya’da Şehzâde Bâyezîd’le (Sultân II. Bâyezîd) oğlu Şehzâde Ahmed’in hizmetinde ve meclislerinde bulundu. Çağdaşı Mihrî Hatun ile şehzadeye kasideler sundu. II. Bayezid’in ardından oğlu Şehzade Ahmed’in Amasya valiliği sırasında bölgede bir şiir muhitinin teşekkül ettiği ve Zeyneb Hatun’un da bu çevre içinde yer aldığı tahmin edilmektedir. Şair Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi’nin bu dönemde Amasya’da yaşamış olması böyle bir şiir çevresinin varlığı düşüncesini güçlendirmektedir.

Zeynep Hatun Kâdı İshâk Fehmî Çelebi ile evlendikten sonra şiirden ve sohbet meclislerinde bulunmaktan el çekti. 1474-75 tarihinde Amasya’da vefat etti ve oraya defnedildi. Bursalı Mehmed Tâhir, Zeyneb Hatun’un Amasya’da Selâmet Hatun diye anılan bölgede gömülü olduğunu yazmaktaysa da bugün orada mezarla ilgili bir kalıntı bulunmamaktadır.

Zeynep Hatun, Divan edebiyatında adı ve şiirleri bilinen ilk kadın şairdir. Günümüze ulaşan şiirleri onun devrinin önemli şairlerinden biri olduğunu göstermektedir. Edebiyatımızda unutulmaz bir isim olmasını sağlayan gazeli ve özellikle raksân bir ifade ile söylemeye muvaffak olduğu kıt’ası bir Kur’an ve tasavvuf kültürüyle, raks eder gibi musikili bir dil ve aruz anlaşmasıyla söylenmiştir. Tezkirelerin Zeyneb Hatun’un şiirleri hakkındaki değerlendirmeleri övgü doludur. Beyânî’nin şu satırları dikkat çekicidir: “*Mihrî ile hem-asr hem-sohbet olup mâ-beynlerinde nice münâzara ve müşâ’are ve ülfet olmuştur. Eş’ârı ârifânedir. Kız nakşı değildir merdânedir.*” Mehmed Zihni’nin ise Zeyneb Hatun hakkındaki hükmü de şöyledir “*Kendisi kadın idi, ama söz ve şiirinde her bir çehrenin güzelliklerini belirtirdi. Bu davranışıyla erkekler kendisine hayrandı.*”

Latîfi, Zeyneb Hatun’un bilgisini, şiirlerini ve şiir yeteneğini övdükten sonra gençliğinde onun meşhur şiirine bir nazire yazdığını belirterek şiiri tezkiresine de almıştır. Latîfi’nin naziresinin mahlas beyti Zeyneb Hatun’un mahlas beytiyle neredeyse aynıdır: “*Gel ey Latîfi defterini dürmedin felek / Dîvâne olma şi’rünü dîvân u defter it*”.

Latîfi’ye göre Zeyneb Hatun, Farsça ve Türkçe yazdığı şiirlerle Fâtih Sultân Mehmed namına bir *Dîvân* tertip etmiştir. Ancak *Dîvân*’ı günümüze ulaşmamıştır.

Gelibolulu Âli, *Dîvân*'ının karşılığında caize aldığını da söylemektedir. Kâtip Çelebi ise *Keşfü'z-Zünûn*'da ismini yazdığına göre *Dîvân*'ı görmüş olmalıdır. Bursalı Mehmed Tâhir, *Zeyneb Hatun Dîvânı*'nın bir nüshasının Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunduğunu bildirmekteyse de eser, adı geçen kütüphanede mevcut değildir. Şairin, tezkire ve mecmualarda 3 şiiri görülmektedir ki bunlar 7 beyitlik bir gazel, bir kıt'a ve Farsça bir beyitten ibarettir. Gazel, Şeyhî'nin "*Aç alnunu yüzini cihânun münevver it / Çöz zülfünü dimâğını cânun mu'attar it*" matlalı gazeline söylenmiş bir naziredir. Şeyhî'nin gazeline yazdığı nazire gazeli bir münâcât beyti ile taçlandırılmıştır. Divan ve iman kültürüyle yoğrulmuş bir söyleyişle devam eden bu şiir, zarif hikmetler ve teşbihlerle süslü olup maktanda da şairin bir divan teşkil edecek ölçüde şiir söylediğine dikkat çeken bir beyitle sona ermektedir.

2.1.3.2.4. Süleymân Nahîfi⁴²

Tahminen 1640-45 yılları arasında İstanbul'da doğan Nahîfi'nin asıl adı Süleyman'dır. Babası Yazıcı Salihoğlu Abdurrahman olup dedesi ise kâtip Salih diye bilinir. Nakşibendiyeden ve devrin meşhur bilginlerinden olan Müstakimzâde Süleyman Sadettin ile yakın akrabadır. Çocukluğu ve ailesi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

Nahîfi, erken yaşlarda öğrenim hayatına başlayıp dönemin meşhur hattatı Hafız Osman'dan güzel yazı dersleri gördü. Sülûs, nesih ve talikten icazet alarak hat sanatındaki mahareti ile meşhur oldu. Bir taraftan hattatlık yaparken öte yandan memuriyet hizmetinde bulundu ve Dergâh-ı Âli yeniçeri halifelerinden oldu. Eylül 1683'de memuriyetle Mısır'a gitti. Bir görüşe göre Mısır'a giderken, bir görüşe göre ise Mısır yoluyla hacdan dönerken Konya'da Mevleviliğe intisap etti. 1688-89'da İran'a elçi tayin edilen Ebukavuk Mehmed Paşa'nın kâtibi olarak İran'a gitti. Revan, Tebriz, Nahçıvan, Kazvin, Kâşân ve İsfahan'daki ilmî ve edebî muhitlere girerek tanındı ve takdir topladı.

---

⁴² Bu bölüm yazılırken şu kaynaklardan istifade edilmiştir: Mustafa İsmet Uzun, "Nahîfi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32., İstanbul 2006, s. 297-299.; Murat Ali Karavelioğlu, "Nahîfi, Süleyman", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014.; Süleyman Nahîfi, *Mesnevî-i Şerîf* (Sadeleştiren: Âmil Çelebioğlu), Timaş Yayınları, İstanbul 2007, s. 26-29.; Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 311.

Acem âlim ve şairlerle görüştü. İsfahan'da Tekke-i Sâib ve Medrese-i Kâşî'nin duvarlarına Rafizîleri tenkit edici beyitler yazacak kadar Sünni olan Nahîfî, İstanbul'a dönünce Şehit Ali Paşa'nın divan efendisi oldu. Bir süre Şehid Ali Paşa'nın sadâret kâtipliğini yaptıktan sonra Pasarofça Muahedesi dolayısıyla elçi tayin edilen Damat İbrâhim Paşa ile Nemçe'ye gitti; dönüşünde hizmetlerine karşılık Dîvân-ı Sultânî hocalıklarından başmukâtaacılığa getirildi. 1725'te Damad İbrâhim Paşa tarafından *Habîbü's-Siyer*'i tercüme eden heyete dahil edildi. Ertesi yıl tayin edildiği defterdâr-ı şikk-ı sâni görevinden kendi isteğiyle emekliye ayrıldı ve bir daha memuriyet almadı.

İhtiyarlığında III. Ahmed ve bilhassa Damad İbrahim Paşa'nın büyük yardım ve yakınlıklarını gördü. Yarım kalan *Mesnevî Tercümesi* bu iki devlet adamının yardım ve ısrarlarıyla tamamlandı. Uzun bir ömür süren şair, hayatının sonlarında uzlete çekildi ve kendini ibadete verdi. 4 Eylül 1738/1151'de İstanbul'da vefat etti. Mezarı Topkapı'dan Maltepe'ye giden caddenin solunda Sarı Abdullah Efendi'nin mezarının yanındadır. Abdülbaki Gölpınarlı mezar taşının Hamzavilerin usulünce olduğunu söyler. Mezar taşında "*Göçdü dünyadan bu zât-ı pâk-i mevsûf'ül-kemâl / Rahmet-i Hâk cânına olsun nisâr u lâyiha / Kim gelirse kabrine târîh-i fevtin okusun / Bu Süleymân Nahîfî rûhuna el-fâtîha*" yazılıdır ki son mısra ölüm tarihini verir.

Eserlerinden Arapça, Farsça ve İslamî ilimleri iyi bildiği anlaşılan Nahîfî, devrinin önemli bir dil, din ve tasavvuf âlimi idi. Sebk-i Hindî tesirinde bir sanat anlayışına sahip olan Nahîfî, Nâbî ve Sâbit gibi hikemî şiir söylemede belli bir başarıya ulaşmış, şiirlerinde atasözleri, deyimler, İstanbul ağzına mahsus kelime ve tabirleri başarıyla kullanmıştır. Kasidede Nef'î'den, gazelde Bâkî, Fehîm-i Kadîm ve Fuzûlî'den etkilenmiştir. Nesîmî, İbrâhim Cevrî, Dede Ömer Rûşenî yanında Nâbî, Sâbit, Nedîm ve Râsîh gibi şairlere nazireler yazmış, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hâfız-ı Şîrâzî ve Molla Câmî'nin şiirlerine Farsça tahmisler kaleme almıştır.

İlim, fikir ve sanat bakımından güçlü sayılan Nahîfî yaygın olarak Mevlevî kabul edilmekle birlikte Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre Melâmî'dir, ayrıca Nakşî olduğu da ileri sürülmüştür. Nahîfî, dinî heyecanları kuvvetli bir şair olarak Türk edebiyatında en çok na't yazan isimler arasında zikredilir. Ayrıca Yûnus Emre etkisinde birçok ilâhi kaleme almış ve bunların çoğu bestelenmiştir. "*Göz gördü gönül sevdi seni ey yüzü mâhım*" mısraıyla başlayan gazeli, ikisi Hamâmîzâde İsmâil

Dede'ye ait olmak üzere beş ayrı makamda dört sanatkâr tarafından bestelenmiş olup klasik Türk musikisinin günümüzde de zevkle dinlenen örnekleri arasındadır.

İlim, fikir ve sanat bakımından güçlü sayılan Nahîfî ardında pek çok eser bırakmıştır. Eserleri manzum ve mensur olmak üzere iki türdür:⁴³

a. Manzum Eserler:

1. Divan: Nahîfî'nin iki farklı *Divan*'ı vardır. Bunlardan biri sırf Hazreti Muhammed'e yazılmış kasîde, na't, rubaî ve genel olarak dinî şiirlerden meydana gelmektedir. Diğer *Divan*'ı ise Lâle devrinin edâsını aksettiren tabiat, aşk ve seveda gazelleriyle doludur. *Divan*'ın tenkitli metni, İrfan Aypay tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Eserde yer alan çeşitli formlardaki manzûmeler *Divan* dışından derlenenler dâhil 6980 beyit olup bunların çoğunu na'tlar oluşturur. *Divan*'da şâirin Arapça ve Farsça kaside ve gazelleri de yer almaktadır.

2. Terceme-i Manzume-i Mesnevi: Mevlânâ'nın meşhur eserinin aynı vezinde nazmen tercümesidir. Eseri 1730'lu yıllarda tamamlamıştır. Nahîfî, tercümesinin aynen almadığını ve aslının kelime kelime olarak ifade etmediğini belirtmiştir. Dilin imkânları nispetince bazı beyitler meâlen, bazı kelimeler okuyanın anlayışına havale ile bazıları da vezin ve kafiyeyi tamamlamak için atıflı, dolayısıyla doldurma olarak tercüme etmiştir.

3. Hilvetü'l-Envâr: Hz. Peygamber'in evsâfını manzum olarak dile getiren bu eser, 2870 beyitten müteşekkil bir mesnevîdir. 1687-88 yılında, *müfte 'ilün müfte 'ilün fâ 'ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

4. Mevlidü'n-Nebî: 1106 beyitlik bir mesnevî olan eser *müfte 'ilün müfte 'ilün fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır. Eser besmeyleyle başlar ve üç bölümden meydana gelir. Birinci bölümde besmelenin fazileti; ikinci bölümde Allah'ın büyüklüğü ve hamd ü senâ; üçüncü bölümde Hz. Peygamber'in zürriyeti, doğumu ve çocukluğundan bahseder. Eser üzerinde Yusuf Karaca yüksek lisans, Abdülkadir Arpacı da lisans mezuniyet tezi hazırlamıştır.

---

⁴³ Bu bölüm yazılırken şu kaynaktan istifade edilmiştir: Gıyasettin Ateş, "Süleyman Nahîfî'nin Zuhrü'l-Âhire Adlı Eseri", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015, s.12-18.

5. Hicretü'n-Nebî: Eser klasik mahiyetteki mesnevîlerin tertip ve hususiyetlerine uygun olarak besmele, hamdele, tevhid ve na'tla başlar. Hz. Peygamber'in doğumundan, çocukluğundan, Hz. Hatice ile evlenmesinden, mi'râcdan ve nübüvvetten bahsedilir. Eser *müfte 'ilün müfte 'ilün fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

6. Zuhrü'l-Âhire: Mesnevî nazım şekliyle yazılan eser 1013 beyittir. *Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Allah'ın birliğini ve imanın altı rüknünü açıklayan eser, bazı nüshalarda *Tevhîd-i Hak* ve *Manzûme-i Akâid* olarak da geçen ilk bölüm 760 beyittir. Son 253 beyitlik kısım ise bazı nüshalarda *Fazîlet-i Savm* adıyla geçmektedir.

7. Enfüsü'l-Âfâk: Dinî-tasavvufî muhtevalı olan eser Fussilet ve Zâriyât Surelerindeki âyetlerden hareketle “enfüs” ve “âfâk” kavramlarını ele alıp işlenmektedir. Akıl, kalp ve nefis tarifleri yapılmıştır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan eser 1098 beyitten oluşmaktadır. Eser *müfte 'ilün müfte 'ilün fâ 'ilün* kalıbıyla yazılmıştır. Eser üzerinde Arife Çomar yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

8. Hilye-i Saadet: Bu eser çalışmasını yapmış olduğumuz mecmuanın derleyeni tarafından Süleyman Nahîfi'ye atfedilmiştir. Mecmuanın derleyeni mecmuada bu esere ait tevhid ve na't bölümlerini kapsayan 56 beyte yer vermiştir. Ancak yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde Nahîfi'nin *Hilye-i Saadet* isminde bir eserinin olmadığı, *Hilyetü'l-Envâr* isimli bir hilyesinin olduğu tespit edilmiştir. Her iki eser karşılaştırıldığında benzer yanlarının olmadığı görülmüştür.

Hilye-i Saadet'in aynı zamanda Mehtap Erdoğan tarafından hazırlanmış olan *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler* isimli çalışmasındaki bütün hilyelerle bir karışıklığa sebep vermemek adına karşılaştırılması yapılmıştır.

Bu eserin Süleyman Nahîfi'ye yanlışlıkla atfedilmiş olabileceği de düşünülmüştür. Ancak mecmuanın müstensihisi bu mesnevi için birtakım bilgiler sunmuştur. Mecmuada verilen na't bölümünden sonra *Hilye-i Saadet*'in 44 sayfa daha devam ettiğini söylemiştir. Hâkânî'nin hilyesi ile aynı ismi taşıyan eserin *Hilye-i Hâkânî*'den farklı olduğunu belirtmiştir.

Müstensihin verdiği bilgiye göre bu eser pek hüznü, ruhu etkileyen, mahcup hayaller bahşeden ve rağbet gösterilen bir eserdir. Fakat bu mecmuada tamamının yazılmadığını söylemiştir.

9. Mi'râcü'n-Nebî: Hz. Peygamber'in mi'raca yükselişinin anlatıldığı eser, dinî-tasavvufî bir mesnevîdir. 1159 beyit olan eser *fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır. Süleyman Nahîfî'nin Mi'racnâme'sinde diğer mi'racnâmelerden farklı olarak mi'rac olayı detaylı bir şekilde ele alınmış, bu konudaki bütün rivayetlere kapsamlı bir şekilde yer verilmiştir. Eser üzerinde Sıddıka Akbaş yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

10. Mevzatü'n-Nüfûs: Dünyanın fâni olduğunu, ölümün hak ve kaçınılmazlığı ile Allah'ın rahmetini konu edinen 57 beyitlik bir mesnevîdir. *fe 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün* vezniyle kaleme alınmıştır.

11. Mübâhase-i Kazâ vü Kader: Mesnevî nazım şekliyle yazılmış 219 beyitlik bir eserdir. İman esaslarından olan kaza ve kader konusunu didaktik üslûp ve yalın bir dille ele alınmıştır. Yazar kader ve kazaya imanın önemini ve gerekliliğini işler.

12. Âdâb-ı Tarîkat u Kavâid-i Hakikat: "Marifet" teriminin tasavvufî mânâsının anlatıldığı eser 140 beyitten oluşmaktadır. Didaktik bir mesnevî olan eser *fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün* vezniyle yazılmıştır.

13. Kasîde-i Bürde Tahmîsleri: *Kaside-i Bürde*, İmam Bûsîrî (v. 1297) tarafından Hz. Peygamber'i methetmek için yazılan 160-165 beyitlik bir kasidedir. Kaside, asıl şöhretini giriş bölümünde anlatıldığı üzere sanat değerinden çok Hz. Peygamber ile ilgili bir olaydan almaktadır. Şâirlerimiz tarafından Fatih devrinden başlamak üzere bugüne kadar kasideye Türkçe, Arapça, Farsça özellikle Türkçe birçok şerh, tercüme, tahmîs, tesbi' ve nazire yazılmıştır. Nahîfî de kasideye tahmîs yazan şâirlerimizdendir. Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere *mefâ 'ilün fe 'ilâtün mefâ 'ilün fe 'ilün* vezniyle üç tane tahmîs yazmıştır.

14. Bânet Süâd Tahmîsi: Ka'b b. Züheyr'e ait kasîdenin Türkçe tahmîsidir. Tahmîsin tamamı 56 benttir. Nahîfî tahmîsinin sonuna Türkçe 15 bent daha eklemiştir. Eserin başında şâirin Türkçe mukaddimesi vardır.

15. Tercüme-i Kasîde-i Bürde: İmam Saîd Bûsîrî'ye ait Kasîde-i Bürde'nin Türkçe tercümesidir. Bazı nüshalarda nazîre ismiyle de geçmektedir. İlk 22 beyit giriş, son 21 beyit de hâtîme mahiyetindedir. Esas tercüme aradaki 162 beyittir.

16. Tahmîs-i Kasîde-i Mudariyye: İmam Saîd el-Bûsîrî'nin kasidesinin Nahîfî tarafından yapılmış tahmîsidir. Tamamı 40 benttir. Hz. Peygamber ve Aşere-i Mübeşşerenin vasıflarını anlatır. Eserin sonunda şâire ait münacât ve dua vardır.

a. Mensur Eserleri:

1. Ravzatü's-safâ fi Sîreti'l-Mustafâ: Muhammed b. Es'ad el-Cevvânî'nin Şeceretü Resûlillâh adlı eserinin tercümesinden hareketle ve yer yer manzum parçaların ilâvesiyle meydana gelmiştir. Hz. Peygamber, ehl-i beyt ve ashabın soyu hakkında olup içinde manzumeler de vardır.

2. Nasîhatü'l-vüzerâ: Siyasetnâme geleneğinde kaleme alınan bu küçük risâle, padişahlara yönelik nasihatları içeren didaktik bir eserdir. Nahîfî, başta Lütî Paşa Âsaf-name'si olmak üzere bu sahadaki literatürden geniş ölçüde yararlanıp kısmen de devletin çeşitli kademelerinde kazandığı tecrübelerle dayanarak siyasetname tarzında, kendine has bir üslup ile bu eseri kaleme almıştır. Eser bazı kütüphanelerde *Âsâf-nâme* adıyla kayıtlıdır.

3. Risâle-i Hızriyye: Nahîfî, mensur olarak kaleme aldığı eseri, Evhadüddîn Zâviyesi Şeyhi Hüseyin Efendi (v. 1693)'nin ölüm merâsiminden sonra Hz. Hızır ile muhaverelerinden, karşılıklı soru ve cevaplardan oluşan dinî-tasavvufî ve ahlakî bir eserdir. Eserin nüshaları kütüphanelerimizde çokça bulunur.

4. Sefâretname: Osmanlı Devleti ile Avusturya (Nemçe) arasındaki siyasi ilişkiler ve savaşları konu edinen bir risâledir. Nahîfî'nin Avusturya'da bulunduğu sırada kaleme aldığı anlaşılan risâlenin bir nüshası Kahire'de, diğer bir nüshası Viyana'dadır. Viyana'daki nüsha Kraelitz tarafından tercüme ve açıklamalarla birlikte yayımlanmış, Ahmed Refik de eseri Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmuası'nda tanıtmıştır.

5. Kasîde-i Münferice Tercümesi: İbnü'n-Nahvî'nin, İslâm dünyasında dertlilerin virdi haline gelmiş meşhur kasidesinin tercümesi olan eserin tek nüshası

İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar 2342 numarada bulunmaktadır. Eserde önce her kelimenin i‘râbı sonra da beyitlerin şerhi yapılmıştır.

6. Risâle-i Kalemîyye: Güzel söz ve yazı sanatlarına dair Arapça olarak kaleme alınan bir risâledir. Bilinen tek yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan Bölümü nr. 399/6, vr. 243-250’de bulunmaktadır.

7. Münşeât-ı Nahîfî: Şâirin çeşitli hususlarda yazmış olduğu mektuplarının toplamından oluşmaktadır. Ali Canip Yöntem makalesinde Nahîfî hakkında bilgi verirken Ali Emirî nüshasında bulunan mektuplardan hareketle onun aşk maceralarından bahsetmektedir. Mektuplar genel olarak süslü nesirle yazılmıştır. Hitap cümlelerinin oldukça uzun olduğu ve bütün mektupların benzer hitap cümleleriyle başladığı görülür.

8. Kasîde-i Emâliyye: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H.720’de kayıtlı mecmuanın içinde yer alan eser, Ali Osman el-Ûşî’nin Mâtürîdî akâidine dair manzum eserinin Türkçe şerhidir. Yazar has oda hizmeti yaptığı dönemde kaleme aldığını belirttiği eserini daha sonra tekrar gözden geçirerek yeniden yazmıştır.

9. Kasîde-i Lâmiye Şerhi: Ka‘b b. Züheyr’in kasidesinin şerhidir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H.720’de olan eser mecmuanın 12^b -31^a sayfaları arasında yer almaktadır. Eserin başka nüshaları da bulunmaktadır.

2.1.3.2.5. Şa‘bân Şevkî

Şa‘bân Şevkî’nin hayatı ve mecmuadaki şiirleriyle ilgili bilgiler detaylı bir şekilde “*Mecmuanın Derleyeni Şa‘bân Şevkî*” başlığı altında anlatılmıştır.

2.1.3.3. Mecmuada Yer Alan Manzum Metinler

Bu başlık altında, çalışılan varak aralığındaki şiirler muhteva yönünden incelenmiştir. Şiirler arasında bütünlük olmadığı için her şiir adına ayrı başlık açılması uygun görülmüştür.

2.1.3.3.1. Kasidetü’l-Kalem

Kalem kasideleri (kalemîyyeler), hem kaside olmaları hem de kültür ve medeniyetimizde önemli bir yer işgal eden kalemden bahsetmeleri dolayısıyla önemli

bir türdür. Zira bu tür kasidelerde, özellikle nesib ve teşbib adı verilen ilk bölümde, kalemle ilgili birçok husus dile getirilmekte ve kalem hakkında şairlerin duyuş ve düşünüşleri ortaya konulmaktadır.⁴⁴

Kâğıt ve mürekkeple birlikte oluşturduğu bütünlük bakımından kültür hayatının önemli bir ögesi olan kalem, bir taraftan Kur'an ve hadiste ismi zikredilmesi ve kendisine değer atfedilmesi dolayısıyla, diğer taraftan kültür ve medeniyetimiz içerisinde işgal ettiği önemli yer dolayısıyla şairler tarafından önemli bir nesne olarak kabul görmüştür.⁴⁵

Kültürümüzün temel kaynaklarının başında gelen Kur'an-ı Kerim'de kalemin İlâhî anlamda ne denli önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Kur'an'da yer alan 4 farklı surede kalem lafzının kullanıldığı görülür. Bu surelerin başında, bir sureye isim olarak verilmiş olan Kalem Suresi gelmektedir. Surenin ilk ayeti "*Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki*"⁴⁶ şeklinde başlamaktadır.

Kalem bahsinin geçtiği diğer üç sure ise Alak, Lokmân ve Âl-i İmrân sureleridir. Alak Suresi'nin 3.-5. ayetlerinde yaratının kalemle yazmayı öğrettiğine dikkat çekilerek, Allah'ın sonsuz cömertliği ifade edilmiştir: "*Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren Rabbin sonsuz kerem sahibidir.*"⁴⁷

Lokmân Suresi'nin 27. ayetinde ise Allah'ın ilminin sınırsızlığına ve sözlerinin tükenmeyeceğine dikkat çekilmiştir. Surede yeryüzünde bulunan bütün ağaçlar kaleme, denizlerin yedi kat artırılmış hali de mürekkebe teşbih edilmiştir: "*Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsaydı, deniz de -ardından ona yedisi daha*

---

⁴⁴ Necdet Şengün, "Klasik Türk Şiirinde Kalem Kasideleri (Kalemiyyeler)", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/4, Summer 2008, s. 730.

⁴⁵ Necdet Şengün, *a.g.m.*, s. 737.

⁴⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı, "Kalem Suresi 68/1", *Kur'an-ı Kerim Meali*, (haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2011, s. 636.

⁴⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, "Alak Suresi 96/4", *Kur'an-ı Kerim Meali*, (haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2011, s. 692.

eklenmek üzere- mürekkep olsaydı yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi; Allah azîzdir, hakîmdir.”⁴⁸

Son olarak Âl-i İmrân Suresi'nin 44. ayetinde geçen kalem lafzıyla, yontularak yapılan ve kura çekmek için kullanılan oklar kastedilmekte ve Hz. Meryem'i İsrailoğullarından kimin himayesine verileceğinin bu şekilde belirlenmeye çalışıldığı haber verilmektedir:⁴⁹ “(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur'a için) atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda) tartışılırken de sen değildin.”⁵⁰

Kur'an-ı Kerim sosyal hayatımızın yapı taşını oluşturunca, içerisinde geçen kalem lafzına şiirlerde yer verilmemesi beklenemezdi. Dolayısıyla sosyal hayatın bir yansıması olan divan şiirinde de kaleme oldukça önem verilmiştir.

Çalışma yaptığımız varak aralığında kaleme dair bir kaside yer almaktadır. Bilindiği üzere kasideler kimi zaman nesib ve teşbib bölümüne göre isimlendirilirken, kimi zaman da rediflerine göre isimlendirilmişlerdir. Kalemiyye tabiri de kalem redifiyle yazılmış olan kasideler için kullanılmıştır. Divan şairleri kalem ilgili beyitlere sadece kasidelerinde yer vermemişler, farklı nazım şekilleri içerisinde de kalem konulu şiirler oluşturmuşlardır. Hatta bazı şairler müstakil kalem kasideleri yazmışlardır.

Çalışılan varak aralığında yer alan kaside bir “Kalemiyye” örneğidir. Şiire muhteva açısından bakıldığında kasidenin ilk bölümünü oluşturan nesib bölümünün olmadığı görülür. Kasideye doğrudan methiye bölümüyle başlanmıştır. I. bölümü oluşturan bu kısım 1-49. beyit aralığını kapsamaktadır.

I. bölümde kalem çeşitli teşbih ilişkileri kurularak methedilmeye başlanmıştır. Şiirin methiye kısmında özellikle kalemin İlâhî anlamda ne denli önemli olduğuna dikkat çekmek için surelerden birçok nâkıs iktibâs yapılmıştır. Bu bölümde nâkıs

---

⁴⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Lokmân Suresi 31/27”, *Kur'an-ı Kerim Meali*, (haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2011, s. 456.

⁴⁹ Muhammet Koçak, “Kur'ân ve Hadislere Göre “Kalem” Kavramı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 42, Erzurum 2014, s.303.

⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Âl-i İmrân Suresi 3/44”, *Kur'an-ı Kerim Meali*, (haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2011, s. 64.

iktibâs yapılan sureler şunlardır: Yâsin Suresi (36/41,82), Kalem Suresi (68/1), Âl-i İmrân Suresi (3/126), A'râf Suresi (7/143), Hicr Suresi (15/87), Rahmân Suresi (55/50, 66), Alak Suresi (96/5).

Kalem daha ilk beyitten tercüman olarak tasvir edilir, gizli ve mahrem olan bütün sırları açığa çıkartabildiği söylenir. İkinci beyitte ise kalem, kâinatı temelini inşa edip, fani olan alemin ikinci kurucusudur. Kalem, Allah'ın düzenlemesini yapmış olduğu kitabın -yani Kur'an-ı Kerim'in- yazıcısı; “*“Ol!” der ve hemen oluverir*” emrini düzenleyip inşa edendir. O, “*‘Alleme’l-insâne mâ lem ya’lem* (İnsana bilmediğini öğretti.)” lafzını anlatıp, Kur'an-ı Kerim'in dilidir. Başka bir beyitte ise kalem, Kur'an'da “*mâ yesturûn* (yazanların) onunla yazdıklarına andolsun ki” âyetini tüm gerçekliğiyle nükteli bir şekilde anlatan dil ve ağızdır. Bu beyitlerde Allah katında kalemin ne denli önemli olduğu ve hangi konumlarda yer aldığı ifade edilir.

İlerleyen beyitlerde şair, kalemin İlâhî anlamdaki önemine vurgu yapmaya devam eder. Yukarıda kalemin Allah katında önemi verildikten sonra peygamberlere değinilerek kalem ile aralarında çeşitli ilişkiler kurulur. Bu peygamberler sırasıyla Hz. İdris, Hz. Ya'kûp, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ ve Hz. İsâ şeklinde geçer.

Bu peygamberlerden bahsedilirken kalemin Hz. Ya'kûp ve Hz. Yûsuf için müjdeleyici özelliğinden bahsedilir. Mehmed Kudsî'ye göre kalem, Hz. Ya'kûp'un gözününü açılmasına ve Hz. Yûsuf'un kervanına müjde olmuştur. Başka bir beyitte şair, kalemin gizli olan sırları açığa çıkartarak Hz. İdris'in anlayış gücüne sebep olduğunu söyler ve bunun da Allah tarafından ona bir armağan olduğunu dile getirir. Mehmed Kudsî aynı zamanda kalemin Hz. İsâ misali yüzyıllık ölümlere can verdiğini söyler. Hz.Mûsâ'dan da bahsederken Sînâ Dağı'ndaki mucizeden hareketle kalemi “*len terâni* (sen beni asla göremezsın)” fidanına teşbih eder. Bu ibare Kur'an-ı Kerim'de A'râf Suresi'nin 143. âyetinde geçmektedir.

Şair peygamberlerin mucizelerinden hareketle kalemi çeşitli şekillerde tasvir ettikten sonra Allah'a yakın olan dört büyük melekten İsrail ve Cebrail'e değinir. İsrail'den bahsederken kalemin yazı yazarken çıkarttığı gıcırta sesini, İsrail'in kıyamet gününde sûr üflemesine teşbih eder. İsrail'in çıkardığı ses gibi kalemin gıcırtaısının da ölümlerin çürümüş kemiklerine can vereceğini belirtir. Cebrail'in ise

kanatlarından hareketle bir teşbih ilişkisi kurarak, kalemin Cebrail'in aziz cisminin kemikleri olduğunu ifade eder.

Mehmed Kudsî, dinî kişiliklerden Ümmü Hânî ve Haydar lakaplı Hz. Ali'ye de şiirinde yer verir. Ümmü Hânî, Kureyş kabilesine mensup kadınlar arasında isabetli görüşleri ve babası Ebû Tâlib gibi fasih konuşmasıyla tanınarak Resûlullah'tan kırk altı hadis rivayet etmiş, rivayetleri Kütüb-i Sitte'de ve diğer hadis kitaplarında yer almıştır. Mi'rac hâdisesini nakleden sahâbîler arasında yer alan Ümmü Hânî, mi'rac gecesi Resûlullah'ın kendi evlerinde bulunduğunu, o gece yatsı namazını kılıp yattığını, sabah namazından biraz önce kendilerini uyandırıp beraber namaz kıldıklarını belirtmiştir.⁵¹ Şiir içerisinde de Mi'rac hâdiseden yola çıkılarak kalem yüksek divana çıkmaya yarayan merdiven gibi tasavvur edilmiş, bu durumu rivayet edenin Ümmü Hânî olduğu söylenmiştir.

Diğer bir beyitte ise Hz. Ali'nin kılıcı olan Zülfikâr üzerinden bir teşbih ilişkisi kurulmuştur. Bu kılıcın yarısından itibaren ucu çatallaşmaktadır. Zülfikârla kalemin ucu arasındaki şekilsel benzerlik şairlerin bu ilişkiden hareketle farklı hayaller geliştirmelerini sağlamıştır. Eski zamanlarda yaygın olarak kullanılan kamış kalemlerin ucu tek veya çift boğumlu olurdu. Bu kalemlerin iç kısmı Zülfikâr'ın şekline benzerdi.⁵² Mehmed Kudsî'de bu benzerlikten yola çıkarak kalemi iki dilli olarak tasavvur eder.

Şair aynı zamanda kalemin şekli yönüyle şiirde çeşitli teşbih ilişkileri kurar. Yukarıda Zülfikâr'a benzettiği kalemi mızrak, kılıç, nâvdân, lûle gibi nesnelere de benzeter. Mehmed Kudsî kalemin güzel beyanlı kâtiplere kılıç ve mızrak olacağını söyler. Lûle, "çeşme ve musluk gibi şeylere takılan küçük boru, halka gibi dürülmüş şey, kâğıt külah" anlamlarına gelir.⁵³ Nâvdân ise oluk demektir. Şair başka beyitlerde kalemi suyun akıp gittiği lûle ve nâvdâna tasavvur eder. Bunu yaparken de Kur'an'daki âyetlerden nâkıs iktibâs yapar.

---

⁵¹ M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Hânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, İstanbul 2012, s. 321.

⁵² Hasan Kaplan, "Zülfikâr'ın Divan Şiirine Yansımaları", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Ankara 2018, s. 215.

⁵³ İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara 2006, s. 978.

Şair, İran edebiyatının meşhur şairlerinden Enverî, Firdevsî ve İsfahanlı Kemal gibi şairlerle kalem arasında ilişkiler kurar. Enverî, İran edebiyatının en büyük kaside şairi olarak kabul edilir. Firdevsî İran'ın milli destanı olan Şehnâme'nin müellifidir. İsfahanlı Kemal ise İran edebiyatında döneminin önemli şairleri arasında yer alır. Mehmed Kudsî bu üç şairi tek beyitte birleştirerek, kalemi bu şairlere teşbih eder. Kalemin Firdevsi'yi âlemin sergisinde teşhir eylediğini söylerken, aynı zamanda kalemin Enverî tabiatlı ve İsfahanlı Kemal olduğunu ifade eder.

Şair, Nûşirevân'a da şiirinde yer vermeyi ihmal etmez. Nûşirevân İran'ın Sasâniyân sülalesinden adaletiyle ün salmış bir hükümdardır. Asıl adı Hüsrev; lakabı Âdil'dir. Nûşirevân kelimesi “Anûşek-Revân (ölmez ruhlu)” tamlamasından bozulma olup, halk tarafından ona verilen bir sıfattır.⁵⁴ Klasik Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında Nûşirevân-ı Âdil şeklinde zikredilmektedir. Ahlâk ve nasihat kitaplarıyla bazı müstakil hikâye ve mesnevilerde daha çok adalet timsali kahraman bir hükümdar olarak yer almış; diğer manzum türlerde ise bu yönüyle teşbih, mecaz ve mazmunlara konu olmuştur.⁵⁵ Mehmed Kudsî de adaletiyle ünlü olan Nuşirevân'ın nâmının kalem ile sürekli kılındığını söyleyerek, kalemin izzet, şan, şöhret ve mevki sebebi olduğunu dile getirir.

Şair ünlenmiş isimler dışında papağan, bülbül gibi hayvanlarla da kalem arasında ilişkiler kurar. Papağan duyduğu sesleri taklit ederek kendisine öğretilen sözleri öğrenme ve anlamını bilmeden söyleyebilme yeteneğine sahiptir.⁵⁶ Şairlerde doğuştan gelen, güzel söz söyleme kabiliyeti ile papağana özgü insan sesini taklit etme yeteneği arasında benzerlik kurulur. Şairlik yeteneğinin papağana benzetilmesi, esasında istiâre yoluyla şairin papağana benzetilmesidir. Bu şekilde şairler kendilerini, gönüllerini ya da yeteneklerini papağana teşbih ederler. Aynı zamanda kalemlerini de papağana benzetmişlerdir.⁵⁷ Bülbül ise şakıyılarıyla ağlayıp inleyen, durmadan

---

⁵⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015, s. 362.

⁵⁵ Nurettin Albayrak, “Enûşirvân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s. 255.

⁵⁶ Zülfi Güler, “Divan Şiirinde Papağan”, *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.1, Mart 2014, s. 62.

⁵⁷ Zülfi Güler, *a.g.m.*, s. 70.

sevgilinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir aŐıĝın timsalidir.⁵⁸ Bülbül-kalem ilişkisine bakıldığında konuyla iliŐiĝi olan beyitte kalem, bülbülün yuvasına saĝlamlaŐtıran olarak tasavvur edilir. Diĝer bir yandan kalem, papaĝan meşrebine sahip fidanlıktır. Papaĝan gibi hoş lehçeler söylemektedir.

Şair kalemin deĝerine dikkat çekebilmek adına hazine ile aralarında çeşitli teşbih ilişkileri kurar. Kalem ezeli sırları içinde barındıran hazinenin tilsimi olup, hikmet ve cömertlik mülküne ulaşmış olandır. O, hazineyi a an anahtardır. Buradaki benzetim kalemin a ılıyolabilmesinden kaynaklıdır. Mehmed Kuds  deĝer bakımından aynı zamanda kalemi maden yataĝı olarak tasavvur eder. Kalem, “*k n*” dedikçe, olgunluk ehli olan zümre “*yek n*” olur. O “*k n fe-k n*”ın tek cevheri; maden yataĝıdır.

Şair yine  arŐı, k r, terazi gibi unsurlarla da kalem arasında ilişkiler kurar. Kalem, hesap gününe kadar k inat  arŐısının sevdalılar zümresine fayda verendir. O,  lemin dikkatli ölçen terazi koludur. Faydalı ve zararlı olan her ahvale v kıftır.

Başka bir beyitte kalem, inciye iml  ipine çekip manalar denizinin dalgıcy olarak tasavvur edilir. Yine o, irfan gemisinin yelkenine sütun olandır. Aynı zamanda kalem, kılı ta görünen paslı eserlerin cilalayıcısı ve bileĝi taŐıdır. O,  lemin parmakla g sterilenidir.

Şair divan edebiyatındaki sevgilinin güzellik unsurları ve kalem arasında da teşbih ilişkisi kurar. Ona göre kalemin her noktası sevgilinin yanaĝındaki kokulu ben; ebru yapan kalemk rın da kaŐlarıdır. Kalemk r, t lbent üzerine ince fırça ile nakıŐ yapıp yazma satan sanat y, oda duvarlarıyla tavanlarını deĝiŐik boyalarla süsleyen nakkaŐ, gümüŐ ve altından kaplara  elik kalemle nakıŐlar, çiçekler ve yazılar iŐleyen sanat ydır.⁵⁹ Şair kalem için kalemk rın kaŐlarıdır derken, kalemk rın elindeki kalemin kılları ile kaŐın kılları arasında ilişki kurmuŐtur.

Şair bu benzetimlerden sonra “*Kalem, bazen süslü kasideler yazar; bazen de güzel gazel okur. Şairin elinde esasların  l s  olandır.*” diyerek bu kısmın II.

---

⁵⁸ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 77.

⁵⁹ İsmail Parlatur, *a.g.e.*, s. 826.

bölümünü oluşturan tegazzül kısmına geçer. Bu bölüm methiye bölümünde verilip, fahriye kısmına geçmek için aracı olarak kullanılmıştır. Tegazzül kısmı “Gazel” başlığı altında verilip dört beyitten oluşmaktadır. Bu bölümde daha çok şair, sevgilinin çeşitli güzellik hususiyetlerinden hareketle kalemle teşbih ilişkisi kurar.

Kalem ilk beyitte bülbüllerin gül bahçesinde yeni yetişen fidan olarak tasavvur edilmiştir. O her gül bahçesini güzelliğiyle süsleyendir. Diğer beyitlerde şair, kalemi sevgili olarak tasavvur eder. Kalemin yan bakışları fettan, kirpikleri can alıcı oktur. O, ağzı cevherden yapılmış hokkadır. Kalem, güzellerin çok olduğu yerleri daima süsler ve beğenilen tabiatıyla mana üstadıdır. Sevgilinin şimşir ağacı gibi olan boyunu kıskanarak naz ve eda ile yürür. Sanki işve bağının salına salına yürüyen servisidir.

Tegazzül bölümünden sonra şairin kendi tabiatını ve şairliğini övdüğü fahriye bölümü gelir. III. bölümü oluşturan bu bölüm, 50.-55. beyit aralığını kapsamaktadır. Şair 50. beyitte mahlasını vererek kendini övmeye başlar. “*İrfan âleminde Şâkir pir olduysam eğer, kalem tabiatımın ardından giden delikanlı bir gençtir*” diyerek elindeki kalemi keskin kılıca teşbih eder. Çünkü şaire göre kalem, birdenbire ortaya çıkan kaderin keskin kılıcıdır. Şair başka bir beyitte kendisini güreş tutulan yerde manalarla dolu pehlivana teşbih eder; kalemin ise düşünce kahramanının baş pehlivanı olduğunu söyler. Şaire göre anlam cevheri onun düşünce denizini dalgalandırır. Kalem bu denizde bulunan eşsiz cevherin denizi ve maden yatağıdır.

Kalem şair tarafından aynı zamanda ata benzetilir. Kalem atının dizginleri şairin elindedir. Kalem ile at arasındaki benzerlik ilişkisi şekil ve hareket açısından düşünülebilir. Kalem, şairin tuttuğu, at gibi ayakta duran bir nesnedir. Tıpkı bir at gibi varakların ve sayfaların üstünde salınır. Salındıkça mesafe kateder.⁶⁰ Mehmed Kudsi de “*Elimdeki kalem devletin çevik atını methetmez. Kalem, düşünce atımın arkadaşıdır.*” diyerek kalem-at arasında ilişki kurar.

Şair IV. bölümü oluşturan son iki beyitte ise kaleme dua ederek kasidesini sonlandırır. “*Bir zaman için dünya hâli kılıç ve kalemden mahrum kalsın.*” diyerek

---

⁶⁰ Bülent Kaya, *Divan Şirinde At*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008, s. 146.

kılıcı bir sahip, kalemi ise o sahibin hükümdarı olarak tasavvur eder. Ona göre kalem her söyleyicinin talebini kabul eder. O, âlemin yazıcısı ve kurtarıcısıdır.

2.1.3.3.2. İzzet Mollâ'nın Mihnet-Keşân'ında Yer Alan Kalem Hakkındaki Methiyesi

İzzet Mollâ'nın *Mihnet-Keşân*'ından alınan bu kısım, ilk başlıkta incelenen kalem kasidesiyle muhteva bakımından benzerlik göstermektedir. Bu kısım *Mihnet-Keşân*'da bir kaside nazmından hemen sonra gelmektedir. Şair kasidesini sonlandırırken “*Kasidem nihayeti ermenin güzelliğiyle süslenip, kelâmının sonunu gönlü hastalıklı olan kalemlerle bitir, dedi.*” diyerek kalemi methetmeye başlar. Mecmua içerisinde methiye kısmı bu beyitle birlikte başlatılır. Mesnevinin bu kısmında İzzet Mollâ çeşitli teşbih ve teşhis sanatlarından faydalanarak kalemi övmeye başlar.

Bu bölüm kendi içerisinde 61 beyit olup, iki başlıktan oluşmaktadır. Şair şiirine başlarken kalemlerle olan hukukunun çocukluktan geldiğini ve yanında gece gündüz sohbet ettiğini söyleyerek başlar. Beyitlerin devamında kalem için kendisinin tek arkadaşı olduğunu, baş ve canla kendisine hizmet ettiğini belirtir. Bu yüzden de bu methiyeyi ona yazdığını söyler.

İzzet Mollâ kalem hakkındaki methiyesini neden yazdığını açıkladıktan sonra “*Şıfat-ı Hâme ve Ba'z-ı Medâyiğ-i ü*” başlığını verip, kalemin vasıflarını ve övgüye değer hallerini anlatmaya başlar. Bu bölüm 6.-32. beyit aralığını kapsar.

Şair bazı beyitlerde Kur'an'daki âyetlerden nâkıs iktibâs yaparak kalemin İlâhî anlamdaki önemine vurgu yapar. Kalem, “*kâfu nûn (Ol!)*”a vasıta olup, eşyada düzeni ortaya çıkarandır. Nûn harfinin noktasını bahşeden kalem olmasaydı, “*ve mâ yesturûn (onunla yazdıklarına andolsun ki)*” un sırrı bilinmezdi.

Şair sonraki beyitlerde âb-ı hayat ve kalem arasında teşbih ilişkisi kurar. Kalemin içindeki mürekkep siyah renkli olduğu için âb-ı hayatın bu karanlık içerisinde gizlenip, mürekkebinde coştüğünü söyler. Şair aynı zamanda mürekkep renginin siyah oluşundan kalemin yüzünün siyah renkli olduğunu, olgunluğunun ise güneş gibi çok olduğunu dile getirir.

İzzet Mollâ kalemi cihan padişahlarıyla karşılaştırır ve onlardan bile üstün olduğunu belirtir. Kalemi insan gibi tasavvur ederek cihanı dolaşıp, dünyayı ele geçiren olduğunu söyler. Kalemi dünyayı gezen bir destan olarak tasavvur eder. Aynı zamanda başka mülkleri gezdiği için Cem tarafından kıskanıldığını ve Acem ülkesinin başkenti olduğunu belirtir. O, cihan padişahlarının meclisinin süsüdür. Her lisanı bilir, tercümana ihtiyaç duymaz. Şair kalemin her diyara hükmettiğini söyleyerek, yüksek mevkide bulunan kişilerin onunla iftihar ettiğini dile getirir.

Eskiden kamyş kalemlerde mürekkebin kolayca akmasını sağlamak için ağız kısmını ikiye ayırmışlar.⁶¹ İzzet Mollâ'da bu bilgidan istifade ederek kalemi iki dilli olarak tasavvur etmiş ve nimet sahibi olduğunu, var ve yok sözlerinin ona ait olduğunu belirtmiştir.

Şairin değindiği diğerk bir konu ise kalemin cahiller elinde düştüğü durumdur. Şair kalemin kazayla cahilin eline düşecek olsa, titreyişinin sayfaya zelzele vereceğini söyler. Ancak kalemin cahilin elinden telaş etse bile marifet yolunda başını feda edeceğini belirtir. İzzet Mollâ kalemin mizacının ise kararsız olduğunu ifade eder. Bu kararsızlığını da bazen uzun bazen kısa bahislerde bulunmasına bağlar. Şair kalemin bütün fazilet sahibi kişilere çağdaş olduğunu, tartışma konularının hepsine hazır olduğunu söyler. Dil, onun uzlaştırma vasfına erişemez. Tasnifinin adetlerini akıllar idrak edemez.

İzzet Mollâ kalemin mürekkebi bittiği takdirde ne gibi zorluklara düştüğünü de şiirinde anlatır. Kalem derece olarak olgunlukları ile meşhur iken bazen siyah mürekkebinin çeşmesi kurduğunda bir su damlasına muhtaç olur. Ancak şair kalemin biraz su içtiği takdirde mürekkebinin sıkıntı içerisine düştüğünü, sayfanın onun ağzındaki nimeti çekeceğini söyler. Kalemi çaresiz olarak tasavvur eder ve zahmet çektiğini dile getirir. Şair, eğer kalemin ağzında bir parça su kalırsa kâtibin dudağının ondan hissedar olup, birazını da mendilin içtiğini belirtir. Olgunluk ehlinin kısmetinin bu olduğunu söyler.

---

⁶¹ Nejat Sefercioğlu, "Yazı ve Yazı ile İlgili Unsurların Divan Şiirindeki Kullanılışı", *Yeni Defne*, C. 8, S. 94-105, Ocak-Aralık 1990, s. 497.

İzzet Mollâ daha sonra metnin ikinci kısmını oluşturan bölüme geçer. Bu bölüm “*Teşekkür hâme-i berâ-yı medîha-i hõd ve tavşif kerdên-i û fâzılân-ı cihân-râ*” başlığını taşımakta ve 33.-61. beyit aralığını kapsamaktadır. Şair bu bölümde kalemin vasıflarını saymaya devam eder ve ona teşekkürlerini sunar.

Şair ilk olarak kalemin vasıflarının hece ve harflerle, sayılarla sınırlandırılmasını istemediğini dile getirir. Kerametın kendisinde değil, kaleminde olduğunu söyleyerek kerametın aslında kendi kaleminin elinde olduğunu ifade eder. O el, mucizeleri gösteren kalemin vasfını görüp memnuniyetin olgunluğundan ağlayandır. Daima “*Lütfunuz var olsun, zamanın hünerli düşmanları değersiz olsun*” diyendir.

Şair “*Bizim gibi bir tahta parçasından ne hasıl olur; tahta parçası ve süpürge den farkımız nedir?*” diyerek sıradan bir tahta parçası olduklarını ve kalemin vasıflarına erişemeyeceklerini dile getirir. Kamış kalemlerin kaynağı olan kamışlıkta ağlayarak sıkıntı içerisinde kalsalar bile gönlün bütün ilimlere vakıf olamayacağını söyler. “*Ben neyim ki kudretim olsun. Kuvvetim fazilet sahibi kimselerin elindedir*” diyerek şöhretinin onların sözünde olduğunu belirtir.

Bu bölümden sonra şair kalemindeki kuvvetin ve şairlik gücünün sebebini anlatmaya başlar. İzzet Mollâ en önde gelen kişilerin mürekkebine itaat edip, o keramet suyuyla abdest aldıklarını söyler. Cephelerinin secdeye dönük olduğunu söyleyerek, Allah’ın bu ibadette onları muvaffak ettiğini dile getirir. Eğer önder olan kişiler bu yolda rehber olmasalardı, Allah’ın kelâmına dokunmanın mümkün olamayacağını belirtir.

Şaire göre hüner sahibi kişilere intisap edip, pişmiş hâle henüz ulaşamamışlardır. Cisimlerinin hala ateş içerisinde yandıklarını belirten İzzet Mollâ, kendisinin bu hâlini kamışlıkta olan kamışa teşbih edip, burada ab-ı hayatın bulunmadığını dile getirir. Susuzluklarına kurtuluş bulamadıklarını söyler. Bu durumun ise çocukluktan başladığını anlatır. Cayır cayır iltihap olduklarını ancak hiç kimsenin bir damla su vermediğini ifade eder.

Eğer kendilerine rehber olan kişilere başlarını feda ederlerse onların kendilerine Hızır’ın ölümsüzlük suyu olacağını söyler. Bazılarının Mevlevî’ye nefir

olurken bazılarının da cemaate bendir olduklarını dile getirir. Şair Allah'ın onları sürekli kılmasını, cahilleri ise haram etmesini ister. Eğer âlimler olmasaydı evsiz ve ekmeksiz kuş gibi kalacaklarını ifade eder. Onların diviti sığımlacak yer haline getirip, çocuklarının onda uyku ve yiyecek bulacaklarını söyler.

Şair en sonunda âlimlerin nimet sahibi veliler olduğunu söyleyerek, kendilerinde bunların bulunmadığını dile getirir ve bu bölüme son verir.

2.1.3.3.3. Rubâî

Mecmua içerisine dâhil edilen rubâî Zeynep Hatun'a aittir. Bu rubâî mecmuanın müstensihi tarafından Edirneli Sehî Efendi'nin tezkiresinde görülerek hoş olduğu düşünülmüş ve uğur sayılarak bu mecmuaya kaydedilmiştir.

Rubâide muhteva olarak divan edebiyatının klasik sevgili modeli işlenmiştir. Şiirde şair sevgiliye "Ey padişah!" diye seslenir. Ona verilen bu süslü suretin Allah tarafından doğru yolu göstermesi için verildiğini söyler. Sevgilinin cemalini Yusuf Suresi'nin âyetine teşbih eder. Bunun sebebi ise Hz. Yusuf'un güzelliğiyle bilinmesinden ötürüdür. Sevgilinin güzelliğiyle aşkının; cevriyle ise sabrının sürekli arttığını ve tükenmez olduğunu belirtir.

2.1.3.3.4. İzzet Mollâ'nın Mihnet-Keşân'ında Yer Alan Na't-ı Şerif'i

İzzet Mollâ bu başlık altında Peygamber efendimize çeşitli övgülerde bulunmuş; ardında da "Menkıbe-i Çehâr Yâr-i Güzîn Rıdvānullāhi 'Aleyhim Ecma'inden" başlığıyla dört halifenin isimlerini zikrederek onların vasıflarına değinmiştir. 1.-6. beyit aralığı na't kısmını oluşturup, 7.-23. beyit aralığı dört halifeye övgü kısmını içine almaktadır.

Şair Hz. Muhammed Mustafa'yı Allah'ın sevgilisi olarak nitelendirip, bizlere rehber olduğunu dile getirir. Eğer o bizlere rehber olmasaydı zâtının ateşi âlemi tutup, 'Ad ve Semûd kavimlerinin dahi hâlimize acıyacaklarını söyler.

Kur'ân-ı Kerîm'in beyanına göre 'Ad kavmi muhteşem saraylara, mallara, sürülere ve eşsiz bağ ve bahçelere sahipti. Bu yüzden gurur ve kibre kapılmış olan Âd kavmi putlara tapmaya başlamış, insanlara zulmederek azgınlık ve taşkınlıkta bulunmuştur. Allah, Hz. Hûd'u bu kavme peygamber olarak göndermiş, fakat kavmi

onu yalanlayarak kendisine karşı çıkmıştır. Hz. Hûd'un onları uyarması, Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri hatırlatarak O'na inanmalarını istemesine karşı onlar, "İster öğüt ver ister verme, bizce birdir, farketmez" diyerek kendilerine yapılan ikazları dinlememişlerdir. İsyân ve inkârlarının cezası olarak Allah, önce yağmurlarını keserek kuraklık sebebiyle ünlü İrem bağlarını kurutmuş, daha sonra kasıp kavuran bir rüzgârla onları cezalandırmıştır. Sekiz gün süren bu rüzgâr, Kur'an'ın tasvirine göre Âd kavmini hurma kütükleri gibi buldukları yerden söküp atmıştır.⁶²

Semûd kavmi ise Kur'an'da bildirildiğine göre, başlangıçta tevhid inancına bağlı iken daha sonra kendilerine verilen nimetlere karşı nankörlük ederek Allah'tan başka ilâhlara tapmaya ve yaşadıkları yerde bozgunculuk çıkarmaya başlamıştır. Bunun üzerine içlerinden Sâlih onlara peygamber olarak gönderilmiştir. Semûd kavmi mensupları, tek bir Allah'a kulluk etmelerini ve aşırılıkta bulunmamalarını isteyen peygamberlerini yalanlamaları, büyüklük taslamaları, bir mucize ve imtihan olmak üzere kayadan çıkarılan ve kendilerinin sorumluluğuna verilen dişi deveyi bütün uyarılara rağmen öldürmeleri, peygamberlerini de öldürmeye kastetmeleri yüzünden helâk edilmiştir. Sâlih peygamber ve ona tâbi olan küçük bir grup hariç onların şiddetli sarsıntı, korkunç bir ses, gök gürlemesi ve yıldırımla cezalandırıldıkları ve üç günün sonunda helâk oldukları belirtilmektedir.⁶³ Şair de bu kavimlerin nasıl helak edildiklerini biliyor olacak ki eğer Hz. Muhammed'in bizlere rehber olmasaydı, onların bile hâlimize acıyacak duruma düşeceğimizi belirtir.

Şaire göre Hz. Muhammed kabahatli olan kişiye sığınak, düşkün durumdaki ümmetlere ise yardımcı olandır. İzzet Mollâ onun kapısını sığınak olarak görür ve o kapıdan kovulmanın güç olduğunu söyler.

İzzet Mollâ na't bölümünden sonra dört halifeden ilk isim olarak Hz. Ebubekir'i verir. İlk olarak onun Sıddîk ve 'Atîk isimlerini belirterek "iz-hümâ (iki kişiden biri)" yuvasında arkadaş olduğunu söyler. Şair Ebubekir'in kızını yıldız şeklinde tasavvur edip, onun Hz. Peygamberin sarayında yani peygamberliğin gökyüzünde olduğunu dile getirir.

---

⁶² Celal Kırca, "Âd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul 1988, s.334.

⁶³ Celal Kırca, "Semûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul 2009, s.501.

H. Ebubekir'in Allah'ın sevgilisi olan H. Muhammed'in sevgilisi olduğunu, ona Allah'ın sevgilisi denilse yeri olacağını belirtir. H. Muhammed'in onun hakkında “Eğer peygamberlerin sonuncusu olmasam, şüphesiz Ebubekir peygamber olurdu” şeklinde buyurduğunu dile getirir.

İzzet Mollâ diğer halifenin ise H. Ömer olduğunu, “le ‘amrük (hayatına yemin olsun ki)” deki güvenilir nükte olduğunu söyler. Şair onun Müslümanlığın yeşil baharı olup, kırkının onun ile tamamlandığını söyler. Yani H. Ömer'in kırkinci Müslüman olduğuna işaret eder. Hatta bu beytin yanı başına derkenar bilgisi/haşiye düşürülerek Müslüman olma sıralamasında H. Hamza'nın 39.; H. Ömer'in ise 40. Müslüman olduğu ifade edilmiştir.

H. Ömer adaletiyle tanınmış olduğu için şair tarafından kılıcındaki kanlar güllerin açılması gibi tasavvur edilmiş, düşmanlarını da gam kışına teşbih ederek ortadan kaldırdığını dile getirmiştir. Şair aynı zamanda H. Ömer'in münafık ehli olan kişilerin evlerini barklarını yaktığını belirterek, H. Ali ile ittifak içerisinde olduklarını söylemiştir.

Daha sonra şair H. Osman'ı anlatmaya başlamıştır. Şiirde onun ismini geçirmeden gökyüzünün üçüncü güneşi olduğunu ve onun nuruna ay ve güneşin bile eş olamayacağını dile getirir. İzzet Mollâ H. Osman'ın Hakk'ın kelâmını ipe çekip, onu gül destesine benzettiğini söyler. Onun Kur'an-ı Kerim'i okurken bir alçak tarafından şehit edildiğini ve Kur'an'ın da ona şahit olduğunu ifade eder.

Son olarak şair halifelerin dördüncüsü olan H. Ali'ye değinir. Onun halifelikte sonuncu olduğunu fakat itibarlığın başlangıcında da önder olduğunu söyler. H. Ali, H. Muhammed'in kızına eş, ailesi ile evladına önder olandır.

İzzet Mollâ bu bölümü sonlandırırken onların kapılarında bulunan köpeklerinden bile olsa, bu iftiharın iki âlemde ona yeteceğini dile getirir. Şair en sonunda her birinin âline ve ashabına salat ile selamda bulunarak bu bölüme son verir.

2.1.3.3.5. Mesnevi Tercümesi

Bu eser Mevlana'ya ait olan Mesnevi'nin tamamının manzum tercümesidir. Mecmua içerisinde örnek oluşturmaları hasebiyle sadece üç beytinden örnek verilmiştir.

Bu üç beytin hem aslı hem de tercümesi verilerek yazılmıştır. Verilen beyitler eserin baş kısımlarından alınmış olup, ham insandan insan-ı kâmile yapılan yolculuğu anlatmaktadır.

Mecmuada bulunan ilk beyitte “*Dinle neyden*” denilerek neyin ayrılıklardan şikâyet ettiği dile getirilmiştir. Şikâyetinin ise kamışlıktan koparıldığı için olduğu söylenmiş, inleyişlerinin kadın olsun erkek olsun herkesi ağlattığı dile getirilmiştir. Ham olanın pişmişin hâlini anlayamayacağı söylenip bunun için sözün kısa kesilmesi gereklidir, denmiş ve mecmuanın müstensihî beyitleri burada sonlandırmıştır.

2.1.3.3.6. *Hilye-i Saadet*

Bu mesnevi mecmuanın müstensihine göre Süleyman Nahîfi’ye aittir. Ancak bizim yaptığımız araştırmalar sonucunda Süleyman Nahîfi’ye ait böyle bir esere rastlanmamıştır. Eserin Nahîfi’ye ait olup olmadığı meselesi Nahîfi’ye ait eserler kısmında tartışıldığı için burada bahsedilmemiştir.

Hilye-i Saadet besmele beytiyle başlayıp, tevhid ve na’t bölümleriyle birlikte devam etmektedir. Eserin mecmuada 56 beytine yer verilmiştir. Müstensihînin verdiği bilgiye göre bu eser pek hüznü, ruhu etkileyen, mahcup hayaller bahşeden ve rağbet gösterilen bir eserdir. Fakat bu mecmuada tamamının yazılmadığını belirtir. Bu bilgiden hareketle eserin örnek oluşturması hasebiyle sadece tevhid ve na’t bölümlerinin verildiği görülür.

Eserin 1.-27. beyit aralığı tevhid kısmını oluşturur. Eserde tevhid kısmının da tamamının verilmediği anlaşılmaktadır. Mecmuanın müstensihî beyitleri yazarken “11 beyit sonra” ibaresini kullandığı için böyle bir yaklaşım içerisine girilmiştir. Bu bölüme mecmuaya dahil edilmeyen 11 beyitte eklenince toplamda 38 beyitten oluştuğu tahmin edilmektedir.

Şair tevhid kısmına Allah’a hamd, minnet ve şükürlerini sunarak başlar. Adetsizliğin ve eşsizliğin ona mahsus olduğunu söyler. Hamd ve senanın ona yaraşır olduğunu, cümleye kerem bağışlayanın o olduğunu ifade eder.

Onun kudretinin katıksız hikmet üzerine olduğunu ve cümlede binlerce hikmetinin gizlendiğini söyler. Yani Allah yarattıklarında tecelli olmuştur. O kullarına

ihsan eyleyip, peygamberleri ve kitabı insanlar için göndermiştir. Bütün peygamberler kendi ümmetlerine rehber olmuşlardır.

Şair ilk peygamberin Hz. Âdem, son peygamberin ise Hz. Muhammed olduğunu söyler. Hz. Muhammed için cihanın övüncü vasıflandırması yapıp, yaratılmışların en şerefli ve Allah'ın sevgilisi olduğunu dile getirir. Her bir peygamber kendi asrında yol gösteren olmuştur. Her biri bir şeriatla ortaya çıkmış, devirleri bu hüküm ile yükümlü olmuşlardır. Allah tarafından indirilen bütün kitaplar her peygambere delil olmuştur.

Nahîfi bu bilgileri verdikten sonra hangi peygambere hangi kitapların indirildiği hakkında bilgi vermeye başlar. Peygamberlerden Hz. Âdem'e 10 sahife, Hz. Şît'e 50 sahife, Hz. İdrîs'e 30 levha, Hz. İbrahim'e 10 levha indirilmiştir. Geriye kalan kitaplardan Hz. Davûd'a Zebûr, Hz. Mûsâ'ya Tevrât, Hz. İsa'ya İncil, Hz. Muhammed'e Kur'an-ı Kerim indirilmiştir.

Nahîfi Hz. Muhammed'in şeriatının, önceden gelmiş olan bütün şeriatların hükmünü ortadan kaldırdığını söyler. Hz. Muhammed'i şeref madeni olarak nitelendirip, her iş için başvurulabilecek kişi olduğunu belirtir. Onun şeriatı mahşere dek saygıya layık olup, Kur'an-ı Kerim'i cömert kılmıştır. Yani Kur'an'ın eşsiz beyanını mucizesiyle şerh etmiştir. Şaire göre Hz. Muhammed'in hükmü maşere dek devam edecektir. O yaratılmışların düzenini tamamlayan kişidir.

Daha sonra şair, Kur'an'ın içerisindeki âyetlerin kimisinin Mekke'de kimisinin de Medine'de indirildiğini söyler. Bu indirilenler Hz. Muhammed'in haremine şeref vermiş; Mekke ve Medine ona sedef olmuştur. Şair bu âyetlerin düzen içerisinde bulduklarını ve her birinin eşsiz cevherler olduklarını söyler.

Nahîfi 28. beyitten itibaren na't bölümüne başlar. Bu bölüm "*Der Na't-ı Şerîf Efdalî'l-Mahlûkât*" başlığını taşır. Bu bölümde şair, Hz. Muhammed'i çeşitli şekillerde sıfatlandırır. Nahîfi, Hz. Muhammed için yaratılmışların en şerefli, Allah'ın sevgilisi, olgun gökyüzün şerefli, feleğin dolunayı, güzellik ışığını yayan güneş gibi vasıflarda bulunur. İsmi Muhammed ve Ahmed olduğunu beyan eder. Yaratılmışların en faziletli olduğunu söyler.

Nahîfi, bilinmezlik âlemi gizli iken kâinat halkının onun yüzü suyu hürmetine yaratıldığını ifade eder. İnsanın yaratılış sebebi odur. Şerefli ve izzetli mayası onun hürmetindedir. Cenneti müjdeleyen ve cehennem azabıyla korkutan olup, peygamberlikte müjde getiren ve yol gösteren olmuştur. Hz. Muhammed delilin büyüğü ile anılıp, hükmünü Kur'an ile yaymıştır. Yüce şeriatı devam eden olup, merasimi tamamlamıştır. Gerçek olan neyse tek tek anlatmış, şüphe ve sıkıntıya yer bırakmamıştır. O cihanın övüldüğü, halkı tek tek dine davet etmiştir. Şair Hz. Muhammed'in ümmetini, ümmetlerin en şerefli haline getirip, yüce şeref ve hürmetini takdim ettiğini söyler. O katıksız olan keremiyle şefaatin en büyük velisidir.

Şair sona yaklaşırken Hz. Muhammed'i çeşitli vasıflar içerisinde övmeye devam eder. Hz. Muhammed'in olgunluk ve güzellik ülkesine padişah; eşsizliği ile cihanı aydınlatan dolunay olduğunu söyler. O, yedinci feleğin omuzuna ve yeryüzü ile zamanın kucağına süstür. Yaratılmışların rahmet vasıtası ve Kabe'nin hürmet bağıdır. Kâinata sedef olup katıksız cevheriyle yaratılmışların şerefi ve izzet mayasıdır. O peygamberlerin sonuncusu ve sığınılacak yerlerin en başıdır. Şair bu övgülerden sonra Hz. Muhammed'in ümmetine sevinç ile şefaatte bulunmasını dileyerek eserine son verir.

2.1.3.3.7. *Enfüs ü Âfâk*

Enfüs ü Âfâk, kelime anlamı olarak “nefis ve nefis dışı şeyler” demektir. Süleyman Nahîfi bu eserinde pek çok konuyu ele alır; bir nevi kendi görüşlerine yer verir. Eserinin ilk bölümlerinde, detaylı bir şekilde kâinatın ve insanın nasıl yaratıldığına yer verip, Allah'ın kudretine ve büyüklüğüne dikkat çeker. Kâinat yaratılışının verildiği bölümlerde özellikle yeryüzü ve gökyüzü için ayrı başlıklar açar. Bu iki bölümde yeryüzü ve gökyüzünün nasıl yaratıldığına değindikten sonra içlerinde yer alan bütün unsurların vasıflarını anlatır.

İnsan yaratılışının anlatıldığı bölümlerde ise yukarıdan aşağıya doğru, beden zâhirinde ve bânında bulunan bütün organları detaylı bir şekilde ele alır. Bunları âdeta bilim adamı titizliği ile inceleyip, her birinin kâinattan birer yansıma olduğunu dile getirir. Özellikle insanın bânında bulunan akıl, ruh, kalp, nefis gibi unsurları birer

başlık altında incelemeyi uygun görür. Bu unsurları anlatırken, her birinin vücut içerisindeki yerlerine ve vasıtalarına değinir.

Eser içerisinde umumiyetle bu konular üzerinde durulurken, bunların dışında Allah'ın zâtî ve fi'lî sıfatları; hayatın, malın ve mülkün geçiciliği; ahiret endişesi ve ahiret hayatı gibi konulara temas edilir. Bazı bölümlerde temsil başlıklarıyla konularda örneklendirmeye gidilir.

Süleyman Nahîfî eserini âdeta yaşam ve ölümün üzerine yerleştirerek oluşturmuş gibidir. Eserine kâinat ve insan yaratılışıyla başlayan şair, dünya hayatının geçiciliğine vurgu yapıp ahiret hayatını anlatarak son verir. Böylece eserde belli bir sıralamaya dikkat edildiği de görülür.

Eserde dikkat çeken diğer bir husus ise, Süleyman Nahîfî eserinde anlattıklarına kesinlik getirmek amacıyla Kur'an-ı Kerim'in âyetlerinden deliller sunar. Beyitler içerisinde birçok âyetten, iktibâs ve nâkıs iktibâs yapmak suretiyle faydalanır. Bunun yanı sıra âyetler kadar çok olmasa da hadis-i şeriflere de yer verir. Beyitler içerisinde kullanılan âyet ve hadislerin dışında, beyit yanlarına veya derkenarlara derkenar bilgisi/haşiyeler verilerek âyet ve hadislerden iktibâs ve nâkıs iktibâslar yapıldığı da görülür. Beyitler içerisinde ve derkenar bilgisi/haşiyelerde bulunan âyet ve hadislerin hepsi verilemeyeceği için burada ismen verilip, âyetlerin ve hadislerin tamamı ile anlamları metin içerisinde dipnot düşürülerek gösterilmiştir.

Kullanılan âyetler şu şekildedir: Bakara Suresi (2/255), Yâsîn Suresi (36/40), Müddesir Suresi (74/9,10), Tîn Suresi (95/4), Fussilet Suresi (41/53), Zâriyât Suresi (51/21,56), Âl-i İmrân Suresi (3/7,9,11), A'râf Suresi (7/179), İsrâ Suresi (17/44,85), Haşr Suresi (59/2,18), Enfâl Suresi (8/48), Kâf Suresi (50/37), Nûr Suresi (24/35), Ahzâb Suresi (33/72), Hicr Suresi (15/29), Mü'minûn Suresi (23/1).

Kullanılan hadisler ise şu şekildedir: *men 'arefe nefsehü fe-kad 'arefe Rabbehü* “Kendini bilen kuşkusuz Rabb'ini de bilir.”, *en-nevmü ahu'l-mevti* “Uyku, ölümün kardeşi(bir benzeri)dir.”, *niyyetü'l-mü'mini hayrun min 'amelihî*: “Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır.”, *es-salâtü 'imâdü'd-dîn* “Namaz, dinin direğidir”.

2.1.3.3.7.1. Enfüs ü Âfâk'ın Bölümleri

Enfüs ü Âfâk kendi içerisinde 29 başlıktan meydana gelmektedir. Eserde tevhid ve na‘t bölümlerinden sonra kâinat yaratılışının anlatıldığı bir bölüm; nefsin marifetlerinin anlatıldığı bir bölüm; yeryüzü ve gökyüzü alametlerinin anlatıldığı iki bölüm; alem-i ekberin ve alem-i asgarın benzeyişleri ile birlikte güzellik timsalleri, insan nefsi ve kâinatın anlatıldığı bir bölüm; beden uzuvlarının bütünüyle anlatıldığı bir bölüm; vücudun yaratılışının anlatıldığı bir bölüm; eş biçilemeyecek olan Allah’ın birliğinin ve güzelliğinin anlatıldığı bir bölüm; Allah’ın azametiyile birlikte zâtî sıfatlarının anlatıldığı bir bölüm; nasihat verilen bir bölüm; dilin doğru şekilde tercüman edilmesinin ve imanın tarifinin anlatıldığı bir bölüm; anasırdan hareketle yaratılışın, ruhun ve kalbin anlatıldığı bir bölüm; ruh, nefis, akıl ve kalbin tarifinin yapıldığı dört bölüm; emanetin sunuş tarzının ve hikmetinin anlatıldığı bir bölüm; nefsin mertebelerinin anlatıldığı bir bölüm; alem-i ekberin ve alem-i asgarın benzeyiş derecelerinin anlatıldığı bir bölüm; dirilme gününden önceki kabir ehli olanların anlatıldığı bir bölüm; bir pend ile beraber, iki temsil ve iki fasıl bölümünün anlatıldığı beş bölüm yer almaktadır.

Enfüs ü Âfâk’ı inceleme kısmında, bölümleri daha iyi inceleyebilmek adına metin içerisindeki başlıklar esas alınarak 29 bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler altında başlıklar tek tek incelenmiştir:

Enfüs ü Âfâk’ın giriş kısmına bakıldığında besmele beytiyle başladığı görülür. Ardından hemen tevhid ve na‘t bölümleri gelir.

I. Bölüm: “*Der Beyân-ı Münâcât-ı Rabbü’l-Rahîm*” başlığına taşıyan bu bölüm, 1.-28. beyit aralığını kapsamaktadır. Nahîfî, tevhid kısmında umumiyetle Allah’ın birliğini anlatırken, bu konu birliği etrafında bir yandan da Allah’a yakarıştta bulunur. Şair, ilk beytinden Allah’a “Hâlık-ı bî-çün” olarak seslenir. “Kendisine “niçin, neden” denmeyecek olan eşsiz yaratıcı” anlamına gelen bu ifadeyle, daha ilk beytinde Allah’a sabah akşam devamlı olmak suretiyle hamt, sena, minnet ve şükür içerisinde bulunduğunu dile getirir. Bu bölümde Esmâü’l-Hüsna’dan çeşitli isimler verilir. Bunun yanı sıra Allah’ın sıfatlarından da bahsedilir. Yine bu bölüm içerisinde Allah’ın kudretinin büyüklüğüne, yaratıcılığına dikkat çekilir. Canlı ve cansız bütün âlem ona kulluk etmektedir. Aynı zamanda beyitler içerisinde ayetlerden nâkıs iktibâs yapılarak Allah’ın varlığına ve birliğine Kur’an-ı Kerim’den deliller gösterilir.

II. Bölüm: “*Der Beyān-ı Na‘t-ı Ḥabīb-i Müste‘ān*” başlığına taşıyan bu bölüm, 29.-37. beyit aralığını kapsamaktadır. Nahîfî bu bölümde, “ḥayr-i enām, şeref-i kā’ināt, dürr-i yetīm-i şadef-i mümkināt, şāh-ı cihāngīr” vb. gibi sözcüklerle Hz. Peygamber’e övgülerde bulunur. Son iki beyitte ise Peygamber efendimizin âline, ashabına ve ahabına rahmet duasında bulunarak bölüme son verir.

III. Bölüm: “*Der Beyān-ı Ḥilḳat-i Mümkināt*” başlığını taşıyan bu bölüm, 38.-101. beyit aralığını kapsamaktadır. Süleyman Nahîfî, 38. beyitten 71. beytin sonuna kadar kâinatın ve tüm kâinat halkının yaratılışını anlatır.

Şair, kâinatın Allah’ın gizli hazinesinde bulunan bir cevherden yaratıldığını dile getirir. Allah, o cevhere heybetiyle bakar ve cevher bütün ihtişamını kaybedip suya dönüşür. Coşmaya başlayan suyla birlikte dalgalar ve buhar oluşur; onlar da yeryüzünü ve gökyüzünü meydana getirirler. Süleyman Nahîfî buradaki gayenin, Allah’ın tecelli edebilmesi adına olduğunu söyler.

Gökyüzü yaratıldıktan sonra Allah önce burayı melek sürüleriyle doldurur. Meleklerin kimisi rükû kimisi de secde ederek, Allah’a ilk itaat eden olurlar. Allah, daha sonra gökyüzünü devretmekle görevlendirir. Bu sayede zaman ve yeryüzü görünürlük kazanır. Zamanın görünür olmasıyla birlikte gece ile gündüz, ay ile güneş ortaya çıkar. Bu sayede haftalar, aylar, yıllar meydana gelir. Allah, gökyüzünü tamamladıktan sonra yeryüzü halkını da tamamlayıp buraya düzen verir. Yeryüzü meyve, yemiş veren bir yer haline gelip su üstünde karar kılar ve buraya yerleşir. Yeryüzünün suyu buhar, tabanı ise kuşatan olup yaratılanların meskeni olur. Dağlar da yeryüzündeki çadır direklerinin suretinden yaratılır.

Allah yaratılışa düzen veren zıt unsurları bir araya getirip insanı yaratmıştır. Süleyman Nahîfî, bu zıt unsurların ateş, su, hava ve toprak olduğunu belirtir. Bu unsurlar gizli iken Allah’ın kudretiyle görünür hale gelip, insan ve cinlerin vücutlarını meydana getirirler. Allah ilk insan olan Hz. Âdem’i, güzelliğin aynasından yaratır ve olgun insanı görünür kılar. Nahîfî burada, insanın yaratılanların en güzeli olduğuna kanıt getirmek için Kur’ân’daki “*ahsen-i takvim*” (en güzel yaratılış biçimi) ibaresiyle

delil getirir. Sonrasında da insana bilmediğini bildirip, onlara ilim hazinesinden kulluk edebilmeleri için bilgi ve tecrübe verdiğini söyler.

Bu kısımdan sonra Süleyman Nahîfi 72. beyitten 101. beytin sonuna kadar, Hz. Âdem'den başlayıp, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsmâil, Hz. Eyyûp, Hz. Dâvud, Hz. Süleyman, Hz. Lût, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsa, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed'in yaratılışlarına ve mucizelerine değinir.

Şair insanların aslının Hz. Âdem ve Hz. Havva olduklarını söyleyerek, cihan halkının zürriyetinin onlardan ortaya çıktığını dile getirir. Allah onların neslinden peygamberleri yaratıp, her kavmin nizam bulabilmesi için peygamberleri göndermiştir.

Süleyman Nahîfi, daha sonra yukarıda ismi geçen peygamberlerin kısa kısa mucizelerini dile getirir. Bölümün sonunda ise Hz. Muhammed'in ruhuna, âline ve ashabına salavat ve selam getirerek, bu bölüme son verir.

IV. Bölüm: “*Fî Beyân-ı Ma‘rifeti’n-Nefs*” başlığını taşıyan bu bölüm, 102.-175 beyit aralığını içine almaktadır. Süleyman Nahîfi bu bölümde, nefsin insana verebileceği zararlara temas eder. Mecmuada bu bölüm başlığının hemen yanı başına derkenar bilgisi/haşiye düşürme hususiyetiyle bir hadis-i şeriften iktibas yapılmıştır. Bu hadis-i şerif “*men ‘arefe nefsehü fe-kad ‘arefe Rabbehü*” (Kendini bilen kuşkusuz Rabbini de bilir.) şeklindedir. Bölüm içerisinde tamamıyla bu hadis-i şerif ele alınmıştır.

İslâm ahlâk literatüründe ma‘rifet-i nefis insanın kendi ruh dünyasının ahlâkî boyutunu, karakter yapısını, ahlâka temel oluşturan güçlerini, yeteneklerini ve zaafalarını tanımasını ifade etmekte, bu çaba ahlâkî eğitim ve gelişmenin, yani kişinin ruhunu kötü huylardan arındırıp erdemlerle bezemesinin ilk şartı olarak görülmektedir. İnsan merkezli bir bilgi teorisini esas alan tasavvufî düşüncede insanın kendini tanıması temel ilkedir. İnsanın Hakk’a dair bilgisi nefsinde dair bilgisi ölçüsünde olduğundan, Hakk’ı daha iyi bilmesi için nefsin/kendini daha iyi bilmesi gerekir.

Tasavvufta Hakk'a dair bilgiye "ma'rifet-i Hak" (ma'rifetullâh), sâlikin kendine dair bilgisine de "ma'rifet-i nefis" denir.⁶⁴

Nahîfi de yukarıda bahsedildiği üzere insanın Allah'ı görünür kılabilmesi için öncelikle kendisine bakmasını söyler. Kendisine bakarken de nefsin marifetlerini araştırıp, onu uzak tutarak Hakk'ın deliline ulaşması gerektiğini öğütler. Özellikle ben nefsimi ve kendimi biliyorum diye böbürleneni yererek, aykırı olan yolun yolcusu olmamalarını ister. Böyle düşünen insanların ne denli aşağıda olduklarını belirtebilmek adına, onları behayime (dört ayaklı hayvan) teşbih eder. Bu yolda âyetleri ders edinmeleri gerektiğini söyleyen Nahîfi, Allah'ı o şekilde görünür kılacaklarını dile getirir. Bu duruma örnek olarak da Kur'ân'daki "*ve fi enfüsihim* (kendileri için)" ve "*senürîhim* (göstereceğiz)" ibarelerini delil gösterir.

Süleyman Nahîfi, insanın kendini anlayabilmesi adına öncelikle kalbine ve ruhuna bakması gerektiğini söyler. "*Kalp gözünün aynasıyla bak ki, iyi ve kötü olanın ayrımını yapabilesin*" der. Ardından Allah'ın ve kâinatın onda tecelli ettiğini belirterek, her şeyin kendisinde gizli olduğunu ifade eder. Bu duruma da "*lâ-raybe fih*" (hiç şüphe yok) âyetinden delil getirir. Eğer insanın yaratılış sebebini düşünüp namaz hallerinde devamlı Allah'ı zikrederse, Hakk'ın rızasını kazanacağını belirtir.

Süleyman Nahîfi, bu konuya temas ettikten sonra Allah'ın halkı üç kısma böldüğünü söyler. Bu üç kısmın ilki melek, ikincisi insan, üçüncüsü ise behâyim olmuştur. Allah meleklerle soyut akıl verip, onlara vücut ihsan eder. İnsan mayasını ise kusursuz yaratıp, akıl ve nefis ile görünür hale getirir. En aşağıda olan behâyimin vasfı ise şehvet olup, nefsin lezzetlerine işaret olur. Allah bu üç kısmı da belli bir denge içerisinde yaratmıştır. Melek kısmı en üst kısmı, insanlar orta kısmı, behâyim ise en alt kısmı oluşturur. İnsan ise hem üstten hem de alttan hissedar olup, hepsinden daha yüksekte olmuştur.

Süleyman Nahîfi, Allah'ın insana seçim hakkı tanıdığını söyler. Eğer insanın akıl cevherini kazanabilirse meleklerden hisse alabileceğini, belki de mertebe olarak

---

⁶⁴ Süleyman Uludağ, "Ma'rifet-i Nefs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.28, Ankara 2003, s.56-57.

meleklerden daha iyi olabileceğini öğütler. Ancak nefsine meyledip şehvete tama ederse, aşağı tarafta olan behâyimden farkı kalmayacağını dile getirir. Süleyman Nahîfi behâyim için sıfatının kusurlu olup, akıldan uzak olduğu bilgisini vermiştir.

Şair bölüme son verirken, insanın kalp gözüyle görüp hikmet sahibi olanlardan olması gerektiğini nasihat eder. Böylece bâtılın bâtıl, gerçeğin de gerçek olarak görülebileceğini söyler.

V. Bölüm: “*Fî Beyân-ı Âyâti’l-Âfâkiyye*” başlığını taşıyan bu bölüm, 176.-200. beyit aralığını kapsamaktadır. Süleyman Nahîfi bu bölümde, gökyüzünün alametlerini anlatır; bu alametleri teşbih ve teşhis sanatlarıyla verir.

Şair gökyüzünün yedi kat hâlinde olduğunu ve kubbelerden meydana geldiğini söyler. Allah’ın bu gök kubbeyi yıldızlarla süslediğini, her birinin şaşkın kimselere yol gösterdiklerini belirtir. Nahîfi onları birer pusulaya teşbih eder. Bu yıldızlar lamba misali yeryüzünü ve gökyüzünü aydınlatırlar. Kuzey ve güney yönleri, güneşin doğuşu ve batışıyla gökyüzünün kemeri olur. On iki burç ise güneşin aşağı inip yukarı çıkabilmesi için merdiven olur. Gündüz, gecenin perdesinden başını gösterip her yeri aydınlatır. Güneş, ay, yağmur, kar, gece ve gündüz kulların menfaatine sebep biçilir. Süleyman Nahîfi, yağmur ve karın kâinatı ıslattığını, güneş ve ayın ise terbiye eden olduğunu söyleyerek bu bölümü sonlandırır.

VI. Bölüm: “*Faşlün Fî’l-Âyâti’l-Arzıyye*” başlığını taşıyan bu bölüm, 201.-240. beyit aralığını içine almaktadır. Süleyman Nahîfi bu bölümde, yeryüzünün alametlerini anlatır. Bunları verirken yukarıdaki bölümde olduğu gibi teşhis ve teşbih sanatlarından faydalanır.

Şair bu bölüme dört mevsimle başlayıp yaz, kış, ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinin gece ve gündüzün hareketleriyle ortaya çıktığını söyler. Daha sonra yeryüzü bahçesinin renk renk çiçeklerle süslendiğini ifade eder. “*Kimisi kırmızı elbisesiyle yüzünü gösterdi; kimisi de mavi ve yeşil renklere büründü*” diyerek, her birinin farklı bir tavır içerisinde olduğunu anlatır. Çiçeklerin her biri, bir görünüşle sıfatlandırılmıştır. Kimisi gül, sümbül; kimisi de diken olmuştur. Nahîfi, her birinin suretlerine razı geldiklerini belirtir.

Süleyman Nahîfi daha sonra her birinin vasıflarını saymaya başlar. Gülün sureti ve kırmızı yanağı, güzelliğin yaratılmasına delildir. Yasemin ve sümbül misk kokulu olup, suretlerinin rengi lalenin süsü olmuştur. Menekşe aya benzeyen güzellere teşbih edilerek, güzel koku saldığı söylenmiştir.

Şair aynı zamanda çiçeklerin vasıflarını, divan edebiyatındaki sevginin güzellik unsurlarına teşbih eder. Taze sümbülü, sevgilinin saçına; lale ve gülü ise sevgilinin yanağına benzetir. Lalenin gönlünü yaralı olarak tasvir edip, buna rağmen dünyanın yüzüne gülücükler saçtığını söyler. Bu çiçeklerin her biri ağaçların sevgilisi olup, gül bahçesini süslemektedirler. Ağaçların da kimisi meyve veren, kimisi de gölge salan olarak tasavvur edilmiştir. Süleyman Nahîfi bunlara kalp gözüyle bakılsa, her birinin ibadet vaziyetinde olduğunu görülebileceğini vurgular.

Şair çiçeklerin vasıflarından bahsettikten sonra bitki köklerinin vasıflarını anlatmaya başlar. Her birinin kendisine has niteliklerinin olup, içlerinde nice gizli hikmetlerin var olduğunu belirtir. Kimi sıhhatli kimseye yiyecek içecek; kimisi hastalara şifa olur. Bazıları da yaralara merhem olur. Her birinin bir derde devası vardır. Kimisi tatlılığıyla öldürücü olurken, kimisi acılığıyla hastalığın şifası olur. Bunlardan da bazısı kokulu, bazısı ise kokusuzdur. Şair bunların her birinin Allah'ın hikmetinin eseri olduğunu söyleyerek, hiçbirinin görünüşüne aykırı davranmadığını bildirir.

VII. Bölüm: “*Faşl-ı fî temşîl-i ‘âlem-i ekber ve ‘âlem-i aşgar hüve ahsenü’l-temâşîl nefsi’l-insân ve ‘âlem-i kevn ü mekân*” başlığını taşıyan bu bölüm, 241.- 268. beyit aralığını içine almaktadır. Süleyman Nahîfi bu bölümde, umumiyetle âlem-i ekberin ve âlem-i asgarın birbirlerine benzeyen yönlerini ele alır. Bu konu çerçevesi etrafında da güzelliğin timsalleri, insan nefsi ve kâinat âlemi gibi konulara değinir.

Âlem-i ekber, büyük âlem; âlem-i asgar ise küçük âlem anlamına gelir. Tasavvufi düşünceye göre âlem-i ekber, kâinata göre çok küçük olduğu halde her şeyi kendinde topladığı, âlemlerin aslı ve yaratılış sebebi olduğu için mecazen insandır. Âlem-i asgar ise, kendi küçük olduğu halde her şeyi kendinde topladığı, âlemlerin aslı ve yaratılış sebebi olduğu için en büyük âlem (âlem-i kübrâ) sayılan insana göre fer’i

yâni teferruat vaziyetinde olan diğerk varlıklar, diğerk yaratılmışlardır.⁶⁵ Süleyman Nahîfi de insan ile kâinatın bu arasındaki benzerliğe birçok örnek verir. Yedi tabakadan oluşan gökyüzünü, insandaki görme, işitme, koklama, tat alma, konuşma, dokunma duyularıyla birlikte idrâka benzetir. Nefiste bulunan yedi mertebeyi ise insanda bulunan kafa, iki el, iki uyluk ve iki baldıra teşbih eder. Bunların haricinde insanın sağ ve sol tarafındaki uzuvlarını kuzey ve güneye; ön ve arka taraflarını da doğu ve batıya benzetir. Gözün gözcü olduğunu belirterek, onu da cihat-ı sitteye teşbih eder.

Süleyman Nahîfi bu bahsettiklerinin dışında, insanın yaratılış maddesi olan anâsır-ı erbaa ile insanın vücudunu ve mizacını etkileyen ahlât-ı erbaa arasında da benzerlikler kurar. Anâsır-ı erbaa, dört unsur anlamına gelip su, ateş, toprak ve havadan ibarettir. Bu dört unsurun kendilerine has belirli özellikleri bulunmaktadır. Su, nemlilik; ateş, sıcaklık; hava, soğukluk; toprak ise kuruluk ile bezenmiştir. Şair, bu vasıfların hepsinin insanda da olduğunu belirtir.

Ahlât-ı erbaa ise insan vücûdunu ve mizâcını meydana getirdiğine inanılan, insan sağlığının bu unsurlarla dengesini sağladığı kabul edilen dört hıltır. Bu hıltlar dem, balgam, sevda (kara safra) ve safra (sarı safra) şeklindedir. Bu dört hıltın anâsır-ı erbaadaki özellikleri şu şekildedir: Kan, havaya; safra, ateşe; sevda, toprağa; balgam, suya muadildir. Bu dört hıltın vücut içerisinde yerine getirdiği görevler ve her birinin kendine has özellikleri vardır.

Bu unsurlar haricinde Süleyman Nahîfi, nebâtiyyet mertebelerine de değinmeyi ihmal etmemiştir. Nebâtiyyet mertebeleri, bitkilerde var olan dokuz kuvvetin insan vücudunda da var olduğunu ortaya koyar. Metin içerisinde bu dokuz kuvvetten dördü ele alınmıştır. Bunlar cazibe, hazıme, masike ve dafia mertebeleridir. Cazibe mertebesi faydalı olan yenilip içilen gıdaları batına doğru çeker. Masike mertebesi bu gıdaları karın içerisinde depolar. Hazıme mertebesi vücuda giren bu gıdaları hazmederek dört süzgeçten geçirir ve gereksiz maddelerden temizler. Dafia mertebesi ise hazimenin ayıkladığı gereksiz maddeleri vücuttan dışarıya atar.

---

⁶⁵ İlhan Ayverdi, “Alem”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005, s. 40.

VIII. Bölüm: “*Teşrih-i A‘zā-yı Beden*” başlığını taşıyan bu bölüm, mecmuaya müstensih tarafından eklenmiştir. 269.-343. beyit aralığını kapsamaktadır. Süleyman Nahîfî bu bölümde, bedende bulunan organların detaylı bir şekilde anlatır. Bu organların kâinattaki benzeyen yönlerini dile getirir.

Şair, bedendeki organları anlatırken teşhis ve teşbih sanatlarından oldukça faydalanmıştır. Nahîfî insan vücudunu âleme benzetip, burada iki gizli denizin bulunduğunu söyler. Bu iki gizli denizin insandaki ağız suyu ile göz yaşı olduğunu belirterek, bunlardan birisinin tatlı iken diğersinin tuzlu olduğunu dile getirir. İnsan vücudundaki gizli damarları da nehirlerle teşbih eder. Bu damarların nehirler gibi devamlı akıp gittiğini söyler.

Nahîfî, insan vücudundaki tatlı suyun kaynağının ağız ve dilde; tuzlu suyun kaynağının beyin ve kulakta olduğunu ifade eder. Ağız ve dil, tatlığın feyziyle papağan gibi şirin sözler söylerken, beyin ve kulaktaki tuzlu suyun tadı acıdır ve pis kokar. Nahîfî buradaki acılığın ve pisliğin sebebinin ise haşereleler girmesin diye, olduğunu belirtir.

Tuzlu suyun barındığı yerlerden birisinin de gözde olduğuna temas eden şair, bunun sebebinin gözlerin beyaz kısmının yağlı oluşuna bağlar. Tuz ile o yağın korunduğunu söyler. Göz içerisindeki göz bebeğini ise, kirpiklerin hizmetinde saf tutanlar olarak tasavvur eder. Kaşlar için ise “*Gözlerin koruyucusu olup, ünlenmiş Anka kuşu gibidirler.*” tanımlamasını yapar. Aynı zamanda gözlerde yedi tabaka olduğunu, bu tabakaların da yedi diyara benzediğini söyler.

Şair gözlerden sonra omuzlara ve dizlere geçerek, burada bulunan kemik başlarının dağlara bedel olduğunu ifade eder. Ağaç suretlerindeki değişkenliklerini, el ve ayaklarda bulunan parmakların hareketlerine teşbih eder. El ve ayak parmakları ağaç olunca, tırnakları da süslü çiçeklere benzetir. Bedendeki kıllar ise bitkiler gibidir diyerek, haftada bir tıraş edilseler bile haftanın son günü yeniden uzadıklarını söyler. Kaşların ve kirpiklerin yaratılışının da kıllarla olduğunu söyleyen Nahîfî, başta bulunan kılların aksine uzamadıklarını belirtir. Ağız içindeki dişleri ise kırmızı renkli hokka içerisindeki cevherlere teşbih eder.

Daha sonra kulaklara geçen Nahîfi, bunların el ve ayağın emrine itaat eden olup, maksatlarının icraatlarını göstermek olduğunu belirtir. Buradaki her bir parmak mızrak ve kılıç gibidir. Avuçlar ise terazi kefesi gibi ölçülülük sıfatıyla kuşatılmıştır. Aynı zamanda Nahîfi, bu parmakların uzun ve kısalıklarının farklı olup, her birinin gizli sırlara bağlı olduğunu ifade eder. Geriye kalan sinirler, damarlar ve kemikler için vücut memleketine düzen vesilesi olduklarını söyler. Allah, bütün bu organları ölçülülük sınırı içerisinde yaratmış; belli bir düzen içerisine sokmuştur. Her bir organın meşgul olduğu bir sorumluluğu vardır. Hiçbir organ birbirinin işini yapamaz.

IX. Bölüm: “*Faşl*” başlığını taşıyan bu bölüm, 344.- 416. beyit aralığını kapsamaktadır. Nahîfi yukarıda organlardan yapmaya başladığı tarifi, bu bölümde insandaki söz ve bilgiden hareket ederek tarif etmeye devam eder.

Nahîfi insanı, mecmuaya; mecmua içerisindeki yazıları da insanın ağzından çıkan sözlere teşbih eder. Bu sözlerin sesi çevrelediğini söyleyerek, hitap ve sesleniş sözlere bağlar. Gelecek, geçmiş ve şimdiki zaman kiplerinin sözlerin üslubundan türediğini belirterek, bu dil bilgisinin gönül levhasından okunduğunu ifade eder. Kafiye, aruz ve hece vücut nüshasında sayfa sayfa gizlidir. Geometri, astronomi, fizik gibi ilimler ise şuur ve akılda sürekli olacak şekilde resmedilmiştir. Şair bu örneklendirmeden hareket ederek, aslında insanın bir sanat mahsulü olduğunu dile getirir.

Bu bahisten sonra Nahîfi, insandaki beş duyu ile akl-ı maad ve akl-ı maaş arasındaki benzerliklere ve vasıflarına değinir. Akl-ı maad, insanı yaratılışının hikmetini ve bu hikmete göre varacağı son merhaleyi araştırmaya sevk eden akıldır. Akl-ı maaş ise, dünya işlerini, maddî meseleleri yürütmeye yarayan akıl, dünya hayâtına dönük akıldır.⁶⁶ Şair, insan vücudundaki bu beş duyuya maddî aklın hükmettiğini söyleyip, insanın geçinme sebebini bu hislere bağlar. Duyuları akıl askerlerine teşbih ederek, insan hallerinin bu askerlerle düzen bulduğunu belirtir.

Bu örneklendirmelerden sonra Nahîfi, verdiği iki akıl türünün vasıflarını anlatmaya başlar. Maddî akıl dünyevî iken, manevî akıl uhrevîdir. Maddî akıl

---

⁶⁶ İlhan Ayverdi, “Akıl”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005, s. 29.

mertebede manevî akıldan daha aşağıdadır. Onun sorumluluğu dünya işleriyle olup, dünya için hizmet etmektedir. Manevî akıl ise Allah'a ibadet etmeyi kendine iş bilmiştir. Nahîfi, maddî aklın manevî akla galip geldiği anda nefsinin telaş ve tasaya bağlı olacağını söyleyerek bölüme son verir.

X. bölüm “*Şübüt-ı vücūd-ı vahdet-i Rabbü'l-‘ibād teḳaddese zātihi ‘ani'l-ḫādiş ve'l-be‘ād*” başlığını taşıyan bu bölüm, 417.- 439. beyit aralığını içine almaktadır. Nahîfi içerik olarak bu bölümde, kulların Rabbi olan Allah'ın gelip geçici olmadığını, kudretinin sonsuz olduğunu işler.

Şair, Allah'a hiçbir şeyin denk olamayacağını söyleyerek her şeye gücünün yettiğini dile getirir. Varlık ve yokluğun onun emrine tâbi olduğunu belirtir. Bu suretlerin insandan olamayacağını söyleyerek, bu vasıtaların hepsinin insana emanet olarak verildiğini dile getirir. İnsanın da bu emanete ihanet etmemesi gerektiğini, sonrasında pişman olacağını öğütler.

XI. Bölüm: “*Rūḫ*” başlığını taşıyan bu bölüm, mecmuaya müstensih tarafından eklenmiştir. 440.-459. beyit aralığını kapsamaktadır. Nahîfi burada ruhun, insan vücudundaki niteliklerini ele alır.

Şair, insan vücudundaki durgunluk ve hareketlilik eylemlerinin ruhla görünür olduğunu söyler. Ruhun tecellisi son bulduğunda, insan cismine feyiz veren her şeyin zerresinin yok olduğunu belirtir. Nahîfi insanda ne geliş gidiş ne de eylem ve söz olduğunu söyleyerek, bunların hepsini ruha atfeder. İnsan bedenindeki organların cümbüşü bile ruh ile dir. Ruh, vücudun hâkimi olup zâhir ve bâtında insanı kuşatandır.

Nahîfi, ruhun vücutta olduğunu ancak mevkiinin belli olmadığını beyan eder. İnsanda onun sırrını anlayacak kadar güçlü bir anlayış yoktur. Şair insanın ruhun vücudundaki olan hükmünü görüp, Rabbini bilmesi gerektiğini öğütler.

XII. Bölüm: “*Hilḳat-i Vücūd*” başlığını taşıyan bu bölüm, mecmuaya müstensih tarafından eklenmiştir. 460.- 513. beyit aralığını kapsamaktadır. Nahîfi bu bölümde, vücudun yaratılışındaki yedi kıstası ve bu kıstasların özelliklerini, vücuttaki görevlerini konu eder.

Vücuttaki bu yedi kıstas Allah'ın zâtî sıfatlarından olan sem', basar, kudret, ilim, kelâm, irade ve hayattır. İnsanda bunların hiçbiri yokken, Allah ona vücut vermiştir. O vücudun içerisine de ruhu yerleştirmiş; ruh Allah'ın emirleriyle sıfatlandırılmıştır. Ruh, vücut içerisinde hayata sebep olmuştur. Sonra Allah, insana vücuduna organları bahşedip, irade vaktinde her birine sorumluluk vermiştir. Vücut ruha itaat edip, vücuttaki organlar ruhun emirlerine gözcü olmuştur. Kulak işitmeye, göz ise görmeye sebep olmuştur. Kudret ile organlar ortaya çıkıp, amaçlarına kavuşmuştur. İlim ve iradeyle bu sığata yol gösteren ise kudret olmuştur.

Nahîfi, organların işlevleri kadar onlara gelebilecek hastalıklara da değinmiştir. Hastalık halinde organ iş göremez hale gelir ve insanın gücünde eksiklik olur. Şair, göz iltihabının göze perde olup, görme duyusunu engelleyeceğini söyler. Kulağın ise sağrılıkla birlikte işitemeyeceğini dile getirir. Sözü anlamını anlamak için de dil ve ağızın ona âlet olduğunu belirterek, harf ve ses ile düzen bulunduğunu dile getirir. Konuşma yeteneğine hastalık gelmesi hâlinde ise bir harfî bile anlatmaya güç olamayacağını ifade eder.

XIII. Bölüm: “*Zıkr-i Cemîl ol Vâhid-i Ehad'ı tevâhid-i bî-'adîl beyânındadır*” başlığını taşıyan bu bölüm, 514.-534. beyit aralığını içine almaktadır. Nahîfi bu bölümde, insanın bu kadar şeyin yaratılmasında hiçbir tasarrufunun olmadığını ve bunların hepsinin Allah'a mahsus olabileceğini anlatır.

Nahîfi, kâinattaki bu kadar nimetin insandan gelemeyeceğine vurgu yaparak, şükür ve övgünün Allah'a vacip olduğunu söyler. Ruh ve vücut ise onun kudretinin bağışdır. Hamd, sena, zikir, ibadet, inanış ve yakarışlar hep onadır. Kuvvet ile kudret, teklik ile büyüklük ona mahsustur.

Şair, bu güç karşısında kulun Allah'a emirlerinde itaat etmesi gerektiğini beyan eder. Allah'ı itiraf edip, kulluğun kalp temizliğiyle yerine getirilmesini belirtir. Her ne yasak koyulduysa ondan kaçınıp, devamlı Allah'ı zikretmek gerektiğini nasihat eder. Allah, Vahid ve Ehad isimleriyle daima birdir. O, zat ve sıfattan yüce olandır.

XIV. Bölüm: “*Zât-ı akdes-i Zü'l-minenüñ şıfât-ı zâtiyye ve şübütiyye-i ulûhiyyesi ve 'azamet-i Kibriyâ'sı beyânındadır*” başlığını taşıyan bu bölüm, 535.-

564. beyit aralığını içine alır. Nahîfi bu bölümde, Allah'ın ululuğuyla birlikte zâtî sıfatlarını ve nimetler bahşeden kutsal zâtını anlatır.

Nahîfi, Allah'ın başlangıcının ve nihayetinin olmadığını söyleyerek, zâtının ezeli olduğunu belirtir. Allah'ın zâtî sıfatlarından olan sem', basar ve ilmin ona layık olduğunu ifade eder. Onun zâtı bir, isimleri ve sıfatları çoktur. Zâtî sıfat ile bir olup, onda fazlalık ve noksanlık yoktur. Her sıfatı hikmetlerin ve hâkimlerin toplandığı yerdir. İhsan ve lütuf sahibi olan Allah, varlığın yaratılış gerekçesinden uzaktır. Allah sem' sıfatıyla her şeyi duyan; basar sıfatıyla her şeyi görendir. Onun görebilmesi ve duyabilmesi için göze ve kulağa ihtiyacı yoktur.

Nahîfi, Allah'ın kitap ve peygamberleri yollayarak emir ve yasaklarını bildirdiğini söyler. Allah kullarını cennetle müjdeleyip, cehennem azabıyla korkutmuştur. Lütfu büyük, azabı ise şiddetli olmuştur. Nahîfi bu duruma Kur'an'dan "*vallâhü şedîdü'l-ikâb. (Allahın cezası çok çetin ve şiddetlidir.)*" âyetini delil getirir.

XV. Bölüm: "*Naşihat*" başlığını taşıyan bu bölüm 565.-596. beyitleri kapsamaktadır. Nahîfi, bu bölümde insanın Allah'a kulluk edip, şükretmesi için nasihatlerde bulunur. Aynı zamanda vücutta bulunan kalbin önemine dikkat çekerek, marifete gidilecek olan yolun kalpten geçtiğini anlatır.

Nahîfi, Allah'ın vücudu kalp ile güvenilir hâle getirdiğini söyler. İnsan onun vasfı ile nitelendirilmiştir. Bütün organların güzelliği onda görünürdür. Kalp ile dil, insanın kulluğuna tercümandır. Şair, ruhu inci olarak, bedeni ise sedef olarak tasavvur eder. Bu hazinenin tılsımının da ten olduğunu belirtir. Marifete gidilecek yolda takip edilecek olan vücuda yerleştirilmiş ve insana emanet edilmiştir. Allah, bilim dallarının çeşitlerini ona yerleştirmiştir.

Marifete doğru yolu gösteren kalptir. Nahîfi'ye göre kalp, marifete ve akla mevki; Hakk'ın sırlarının aynasıdır. Şair, insanın gözünü açıp ona tam inançla bakmasını öğütler. Çünkü kalp, güzel vasıfların yansımasıdır. Ona göre ârif olan kişinin gönlü pusula gibidir ve Hakk'a doğru yönelmiştir.

XVI. Bölüm: "*Der Beyân-ı ta'rîf-i ĩmân ve tercemân-ı taşdıķ-ı lisân*" başlığını taşıyan bu bölüm, 597.-615. beyit aralığını kapsar. Nahîfi bu bölümde iman tarifinin

kalp ve dil ile yapılabileceğini anlatır. Bununla birlikte dilin doğru şekilde nasıl tercüme edileceğini ve imana faydalarının neler olduğunu beyan eder.

Nahîfi, Hz. Muhammed'in hadis-i şerifinden "*İnsan, kalp ve söz ile dir*" lafzını hatırlatır. İnsanın insanlığının kalp ile, muhteremliğinin ise dil ile olduğunu söyler. Suretleri küçük olsa da onların hem kusurlu hem de süslü olan sıfatlarla dolu olduğunu belirtir. Kalbin imana temel direk olduğunu, dilin ise kalbin doğruluğundan haber veren olduğunu dile getirir. Dil, anlatma ve açıklamanın delili, kalbin doğruluğuna şahitlik edendir. Ona göre kazanç ehli kalp ve dil ile olup, herkesin itibar ettikleridir. Ancak kalp ile dilin, söz ve işte uygun bir biçimde denk olması gerektiğini söyler. Eğer yapılan iş ile söylenen söz arasında farklılık olursa, bunlara sahip olan kişinin iki yüzlü kimselerden olacağını belirtir.

İmanın kalp ve dil ile olacağını anlatan Nahîfi, insandaki tavırların da kalp ve dil ile ortaya çıkacağını söyler. Kalp, ölçülü bir şekilde iyi ve kötü ayrımını yapabilir. Dil ise kalbe geleni beyan edendir. Yani dil ona tercüman olur. Nahîfi, dil ile yapılan işin ahenk içinde olmazsa, yapılan işin istenilene aykırı olacağını söyler.

XVII. Bölüm: "*Der beyân-ı hilkat-ı nâs mine'l-anâşır ve yukavvîhi mine'r-rûh ve ta'rîf'ül-kalb*" başlığını taşıyan bu bölüm, 616.-643. beyit aralığını içine almaktadır. Nahîfi bu bölümde, kalbin ve ruhun tariflerini yapıp, çeşitli unsurlarla insan varlığının yaratılışını anlatır.

Nahîfi insan vasfının nefis, kalp, ceset ve ruhla açıklandığını söyler. Bu dört sıfatının her biri başlangıç için gereklidir. İnsanın yaratılışı için gerekli olan unsurları da su, ateş, hava ve toprak olarak verir. Cesedin bu dört aslî unsur ile bilindiğini söyler.

Nahîfi farklı kişilerin cesedin vasfı için çeşitli şeyler söylediklerini beyan eder. Şerh ehli olanlar cesedin vasfı için kalp, nefis ve ruhun dayanak olduğunu ifade ederken, bazı rivayetlerde ruh ve cesedin, nefis ile istenilene kavuştuğunu söylerler. Dil ehli olanlar ise tek mana içinde ruh ve nefsin, ona sıfat olduklarını dile getirirler. Kimisi de kalp, nefis ve ruhun birbirlerinin peşinden giderek ona aşikâr olduklarını söylerler. Nahîfi, bütün bu sözlerin ilim insanlarını fikir birliğine ittiğini belirterek, ruh ile nefsi tabakalara ayrıldıklarını dile getirir.

Nahîfî daha sonra kalbin tarifini yapmaya başlar. Kalp için çeşitli tanımlamalarda bulunur. Ona göre şerefli ve hâlis olana, organların şerefli olup nesnenin en yücesine kalp denir. Kalp vücudun içerisinde olup, göğsün sol tarafında bulunur. Orası Allah'ın tecelli ettiği yerdir. Nahîfî, hakikat ehli olanların kalbe ruh dediklerini söyler. Ona göre kalbin iki âleme nispeti vardır. Birincisi kalp, vücut mülküne göz kulak olandır. İkincisi ise kalp, tabiat olarak nemli bir mizaca sahiptir. Nahîfî okuyucuya bunların bilinmesi gerektiğini nasihat eder.

XVIII. Bölüm: “*Ta’rîfî’l-rûh fi’l-beden*” başlığını taşıyan bu bölüm, 644.-661. beyit aralığını içine almaktadır. Nahîfî bu bölümde, beden içerisindeki ruhun tarifini yapar.

Nahîfî, hakikati gören kişilerin ruha hayat dediklerini söyler. Hayat feyzi onunla devamlılık gösterir. Allah'ın izniyle ruh, uyku zamanında gidiş geliş eylemi içerisindeydir. Ancak şair, bu gidiş geliş müsaadesinin vücudun temizlik mertebesine göre değiştiğini ifade eder.

Nahîfî, ruhu ikiye ayırarak birinin hayvanî diğerinin de insanî olduğunu söyler. Hayvanî olan ruhun feyzi, kuvvetinin gelişebilmesi için gıda iledir. Bu ruhun, ruhu olan herkesle ortaklığı bulunur. İnsanî ruh ise yeme ve içmeyle iyi geçinemez. Ona gıda feyzinden ihtiyaç yoktur. Hayvanî ruhun aksine, ona ortak olan bir sıfat yoktur. İnsanî ruh, ahlak ile tamamlanıp saygı sıfatı haline gelmiştir. O ezeli olarak yaratılmıştır ve sonsuz neşe ile mutludur.

XIX. Bölüm: “*Temsîl*” başlığını taşıyan bu bölüm, 662.-688. beyit aralığını kapsamaktadır. Süleyman Nahîfî bu bölümde, bedeni, fitile; ruhu ise ateşe teşbih eder. Bir önceki bölümde ruh ile ilgili anlatılanların daha iyi kavranabilmesi için fitil ve ateş üzerinden bir temsil ortaya koyar.

Nahîfî bu bölüme, “*Kandil ateşi ile fitilin ışığı sana bu güzel olanı açıklamak için örnek olsun*” diyerek başlar. Beden fitil misali olup, ateş ise hayvanî olan ruha işarettir. Ateş fitilin içine yerleşip onda tecelli eder. Nur ise ikisinden de daha üstündür. Nur, fitilin parlaklığına sebep olan, kendi nuruyla örtülü olandır. Fitilin ateşine herhangi bir musibet musallat olduğunda, nurun ateşine yine de engel olamaz. Tam

aksine nur daha da genişleyip yayılarak her yerde görünür olur. Çünkü nur, o fitile hakiki ruh gibidir. Fitilin sırrı ondan meydana çıkar.

Nahîfi bu temsilden sonra kalbe geçerek, onun vasıflarını anlatmaya başlar. Kalbin yaratılmışlar arasında et parçası olarak bilindiğini söyleyerek, aslında onun gerçek şöhretiyle nam saldığını belirtir. Kalp, sağlam mayaya sahip olabilmek için konuşma vasfına hükmetmektedir. Ruh ise konuşma melekesinin içine gizlenmiştir. Onun görünüşü hayvanî nefistir; taşıyıcılığı ise hikmette gizlidir.

Daha sonra şair nefis ve kalbe, ruh ile cesedin vasıta olduğunu söyler. Ruh ile ceset, kalp ile nefse benzemektedir. İnsan bedeni bu dört unsurla sınırlıdır. Bedendeki bütün alametlerin açıklaması bunlarla mümkün olur.

XX. Bölüm: “*Fî Şıfatı'n-Nefs*” başlığını taşıyan bu bölüm, 689.-701. beyit aralığını kapsar. Nahîfi bu bölümde, nefsin insan vücudunda nasıl görünür hale geldiğini anlatıp, kalp, ruh ve cesetle ile olan ilişkisine değinir.

Nefis; kalp, ruh ve cesedi tamamıyla içine alır. Hayat, hareket ve his ondan meydana gelir. Bedenin parlaklığını ışığı yaparak baştan ayağa kendisinde toplar. Nahîfi, Allah tarafından nefsin üç tedbir ile oluşturulduğunu söyler. Bunlardan birincisi uyanıklık hâlidir. Uyanıklık hali görünüşte ve ahlakta tecelli edip, bedende ışık saçandır. Nefsin parıltısı o zaman görünür olur. İkinci tedbir uyku hâlidir. Vücuttaki ışık eğer görünüşten uzakta kalırsa, uyku hâli görünür olur. Görünüşte ve ahlakta parlaklığından vazgeçip, parlaklığı son bulur. Şair sonuncusunun ise ölüm olduğunu söyler. Bu açıklamaya bir hadis-i şeriften de delil getirir: “*en-nevmü ahu'l-mevt* (Uyku, ölümün kardeşi(bir benzeri)dir.)”

XXI. Bölüm: “*Fî Ta'rîfi'l-'Akl*” başlığını taşıyan bu bölüm, 702.-706. beyit aralığını kapsamaktadır. Nahîfi bu bölümde, aklın yüce vasıflarını ele alır.

Yüce makamın akli cevher olup, maddeden tamamıyla soyutlanmıştır. Akıl, konuşma melekesiyle sıfatlandırılmıştır. Maddeler onunla ilişki kurmazlar. O, konuşma melekesi ile isteğine kavuşmuş olandır.

XXII. Bölüm: “*Fî Ta’rîfi’l-Ğalb*” başlığını taşıyan bu bölüm, 707.-831. beyit aralığını kapsamaktadır. Nahîfî, bu bölüm üzerinde oldukça durur. Şair bu bölümde 707. beyitten başlayıp 718. beytin sonuna kadar kalbin vasıtaları, insana aracı olması, ruh ve nefse vasıta olması gibi konuları ele alır.

Kalp, basit olan insan için aydınlatan cevher, olgun olan insanın ise aracısı ve öz hâlidir. Kalp, ruh ile nefse vasıttadır. Şeref onunla ispatlanan olup, “*men ‘aref*” (kendini bil) haberi onda gizlidir. Kalp topraktan yaratılmış vücuda mevkii olmayıp, hayatın verdiği feyizle cüz’î ve küllî olanı anlayandır. Allah’ın emir ve gerçeklikleri onda olup, görünüşte ve ahlakta “*kün*” (ol!) haberiyle görünür hale gelir. Hâlinin vasıfları soyut olup, açıklanması imkansızdır yakındır. Amaç onu tanımlamak değil; mümkün olduğunca mertebesini anlamaktır. Görünüş gözüyle onu görmek imkansızdır.

Nahîfî, 719.-756. beyit aralığında kalp-ruh ilişkisi üzerinde durur. Şair, ehl-i edeplerin ruha soyut dediklerini ifade eder. Allah’ın emriyle kendine has olup, hayatın sırrı ona bağlıdır. Emanet yükünü taşıyan olan ruh, marifet ve akıl ile açıklanır. Beden organları onun âletidir. Ruh, emir ve yasaklarla Kur’an-ı Kerim’de açıklanmıştır. Nahîfî bu duruma sebep olarak, ruhun akılla anlaşılmasına müsaade edilmediğini belirtir. Hatta Hz. Muhammed’in bile ona açıklık getirmediğini söyler.

Ruh, temizliği içinde barındırıp vücudun bütün parçalarını kuşatmıştır. Ruh sonsuz olup, onda ölüm ve yokluk yoktur. O yokluk ile yok olmaz ve akılla kavranamaz. Nahîfî ruhun sadece temizlenmiş olan kalpler tarafından anlaşılır olabileceğini, şüphe duyan kimselerce idrâk edilemeyeceğini söyler. “*Ancak ilimde yüksek dereceye erişenler gerçek olan ilmi bilebilir*” diyerek bu bölümü sonlandırır.

Nahîfî, kalbin ruh ile olan ilişkisini verdikten sonra 757.-769. beyit aralığında ruhun nasıl yaratıldığını, bedene nasıl cevher olduğunu anlatır. Allah ruhlar âlemini isteği üzerine yaratıp, parlak olan öze bakmış ve o cevher kaynamaya başlamıştır. Ruhun cevherden olan zâtı, nur ile ortaya çıkmıştır. Allah kurtuluşun ona mahsus olduğunu ortaya koymuştur. Ruh, peygamberlerin ruhu olup, onların temiz başlarına taç olmuştur. Ârif kimselerin gönül ruhları ise velilik ehli ile görünür olmuştur.

Nahîfi, 770.-787 beyit aralığında insan bedeninin iki şeyden yaratıldığını, bunların ruh ve ceset olduğunu anlatır. Aynı zamanda bu ikisinin, kalp ile aralarındaki ilişkiye değinir. Ceset gözle görülebilen olup, vücut ile alışkanlık kazanmıştır. Şair, onun namının nefis, kalp ve ruh ile olduğunu, ruhun ise vücutta parlayan bir cevher olduğunu söyler. Bazen ona kalp, bazen de ruh dendiğini ifade eder. Allah'ın ihsan feyizleri onda bulunur. Nahîfi gökyüzünün ruhu, yüceliği ve şöhretiyle derecelendirdiğini söyler. Allah tarafından verilen emir ve yasakların hep ona olduğunu belirtir. Hayvanî olan ruhun ise düşman olduğunu söyler. Şair, vücut için taşıyıcı; ruh için ise binici vasıflandırmasını yapar. Ruh cesede hâkimdir; ceset ise ruha mahkûmdur.

Nahîfi, ruh ve cesedin vasıflarını değindikten sonra her insanın nefis, ruh ve cesetten meydana geldiğini söyler. Hükmetme, soru sorma ve hitabı onlara atfeder. Şair söylediği bu duruma örnek de sunar. Eğer huzur ve kötülük kalbe rehin olursa, doğru yolu seçme ya da yanlış yola sapma kararı onlara bağlıdır. Nahîfi, kalp eğer sonsuza kadar günah işlemekten kaçınırsa cesed ve organların ona faydalı olacağını, bozulursa bütün organların günaha bulaşmış olacağını beyan eder.

Süleyman Nahîfi, 788.-804. beyit aralığında kalp-niyet ilişkisi üzerinde durur. Nahîfi, organların yaratıldıktan sonra kalp ile amele gayret gösterdiklerini söyler. O, insanın aslının kalp ile olduğunu belirtir. Niyet de kalbin içinde gizlidir. Her amelin başlangıcı niyetlerdir ve hayırlı niyet en şerefli olanıdır. Hayırlı niyet amelden de faydalı olup, musibetlerden uzak durur. Bu bölümde şair tarafından olmasa da derkenara bir hadis-i şeriften dipnot düşürülmüştür. “*Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır*” denilerek, Nahîfi'nin verdiği bilgi kuvvetlendirilmiş ve hadis-i şeriften delil sunulmuştur.

Nahîfi, Allah için görünüşün önemli olmadığını, kazancın ameller ve ahlak ile olacağını söyler. Allah'ı bulabilmek için de bakılacak yerin kalp olduğunu dile getirir. Çünkü kalp, Allah'ın tecelli ettiği yerdir. Bu yüzden kalbin aralıksız olarak temizlenmesi gerektiğini ve ona başka ortaklığın layık görülmemesini öğütler. Bu duruma da kendisinden bir örnek getirir. Eğer insanın böyle bir tavır içerisine girerse, mescit iken kilise ile sıfatlandırılacağını ifade eder.

Bölümün sonuna doğru gelindiğinde Nahîfi, 805.-831. beyit aralığında sonraki başlıkla ilişki kuracak şekilde emanetin arz edilme olayını anlatır. Şair, Allah'ın emaneti arz etmek için dağlara, gökyüzüne ve yeryüzüne seslendiğini söyler. Ancak onlar emanetin yükünün ağırlığından korkarlar ve emaneti arz etmekten kaçınırlar. Nahîfi, bu duruma Ahzab Suresi'nin 72. âyetinden delil sunmayı da ihmal etmez. İnsanın ise cahillik ve zalimlik sıfatlarıyla o yükü kabul ettiklerini bildirir. Ancak böyle bir yükün altına girdilerse, onu gözetip korumak için de dindarlık gerektiğini vurgular.

Nahîfi, emanetin vasfı için bazı âlimler topluluğunun yorumlarda bulduklarını belirtir. Bazılarının emanetin vasfı için ibadet ve itaat anlamlarını kullandığını söyler. Bazılarının ise namaz ile anlamlandırıldığını dile getirir. Nahîfi namaz için, Müslümana merdiven olup zât ve sıfatların yüce vasıtası olduğunu söyler. Namaz, ibadet ahlaklarının toplandığı yer ve dinin direğidir. Namaz ile insan yücelik ve şöhret bulur. Bu bilginin verildiği yerde “*Namaz, dinin direğidir*” hadis-i şerifi ile delil getirilmiştir.

Nahîfi burada Hz. Ali üzerinden de bir örnek sunar. Hz. Ali'nin namaz vakti geldiğinde korku ve alçakgönüllülük ile ibadetini yerine getirdiğini, vakit geldiğinde doğru yolayım gireyim dediğini aktarır. Böylelikle sahibinin emanetini yerine getirdiğini söyler. Nahîfi, emaneti korumaya gayret edildiğinde, kula boyun eğmenin düştüğünü söyleyerek bu bölüme son verir.

XXIII. Bölüm: “*Arz-ı Emānātuñ Vechi ve Hikmeti*” başlığını taşıyan bu bölüm, 832.-863. beyit aralığını kapsar. Nahîfi bu bölümde, emanetin arz edilmesi olayına değinerek, bu durumun önemine temas eder. Nahîfi bu olayı Ahzab Suresi'nin 72. âyetinden bildirmektedir.

Allah, emaneti arz ederken dağlara, gökyüzüne ve yeryüzüne şuur verir, onlara ıstırabı ve sevabı bildirmiştir. Dağlar, gökyüzü ve yeryüzü de emanetin yükünün ağırlığından korktukları için bu durumdan kaçınmışlardır. Daha sonra Nahîfi, emaneti arz etmede üç tabakanın hissedar olduğunu söyler. İlk tabakada bulunanlar haya ile emanetin yükünden kaçınmışlardır. Melekler ve cansız cisimler merhamet edip bu hâli gizlemişlerdir. Onlara azap ve sevaba vaat edilmiş olan hükümler için kitap

yazılmamıştır. İkinci tabakadakiler ise emaneti kabul etmişler, fakat sonrasında ona ihanet ederek bu yoldan vazgeçmişlerdir. Emanete ihanet ettikleri için şiddetli ıstırap ile cezalandırılmışlardır. Üçüncü tabaka ise cesur davranıp emaneti kabul etmişler, fakat bu yolda emaneti kusurlu hale getirmişlerdir. Sonrasında ihanetten kaçındıkları için utanç içerisinde aczlerini ve yakarışlarını bildirmişlerdir. Nefislerine kanıp hata ettiklerini, Allah'ın onlara merhamet edip bağışlamalarını istemişlerdir. Nahîfi onların az ilme sahip olduklarını ve yüce olanın emrine vâkıf olamadıklarını bildirir. Bu yüzden de bu yolda emanetin yükünü taşıyan olduklarını ifade eder.

Nahîfi bunları bildirdikten sonra okuyucuya öğütte bulunmaya başlar. Emanetin şartı neyi gerektirirse, devamlı olarak kuvvettin bu yolda harcanması gerektiğini söyler. Ahlaklarını inanç ile doldurup, ibadeti âdet edinmeleri gerektiğini vurgular.

XXIV. Bölüm: “*Temşîl-i Bî-meşîl*” başlığını taşıyan bu bölüm, 864.-888. beyit aralığını kapsar. Nahîfi bu bölümde, konunun daha iyi kavranabilmesi adına örneklendirmeye gider.

Şair, insanın padişah karşısına çıkarken gösterdiği hassasiyeti, Allah karşısında göstermediğine dikkat çeker. Padişahın insanı huzuruna davet ettiğinde, onun karşısında korku ve ümitle ayakta durduğunu söyler. Allah'ın ise herkes için gerçek sultan olup, insanların ahlak ve doğrulukta hazır olmadıklarını ifade eder. Birde buna rağmen cennet ve merhamet talep ettiklerini belirtir.

Daha sonra Nahîfi, ibadetin ve namazın önemine temas eder. Namaz vaktinin insanlar için yakarış makamı olduğunu söyler. Lakin burada kazanılacak itibarın gönlü temiz olana ait olduğunu beyan eder. Uyanıklık hâlinin hikmetine değinerek, bütün marifetleri içinde topladığını belirtir ve tam inancın uyanıklık hâlinde bulunduğunu dile getirir.

Nahîfi verdiği bu temsilin insana ders olmazsa eğer Kur'ân'dan iktibâs yaparak “*limen kâne lehü kalbü*” (akıl ve şuur sahibi olan kimseler için)” hitabını okuyucuya bildirir. Yani bu dersi akıl ve şuur sahibi kişilerin idrâk edebileceğini söyler.

XXV. Bölüm: “*Nefs-i Emmâre*” başlığını taşıyan bu bölüm, 889.-918. beyit aralığını kapsamaktadır. Nahîfi bu bölümde, nefis mertebeleri hakkında bilgi verip, bu mertebelerin özelliklerine değinir.

Nefsin yedi mertebesi bulunur. Bunlar sırasıyla nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râziye, nefs-i marziyye ve nefs-i sâfiye şeklindedir. Nahîfi nefsin ilk mertebesi olarak emmâreyi, ikinci mertebesi olarak levvâmeyi söyler. Eğer nefse emmâre sahip olursa, insanı derece olarak en aşağıya koyar. İnsanda kötü ahlaklardan hırs, haset, şehvet, kibir ve iki yüzlülük gibi huylar görünür olur. Eğer nefse levvâme hâkim olursa, onun da sahibini kınayacağını söyler. İnsanı kötü eylemleriyle ayıplayıp, amellerin güzelliğine delil getirir.

Üçüncü mertebe olan mülhem, Allah’tan ilham alarak kazancını amel güzelliği üzerine kurar. Nahîfi onun vasfının dini koruyup günahattan sakınarak, ibadetin yerine gelmesini sağlayan olduğunu söyler. O hem tevekkül eden hem de alçak gönüllü olandır. Allah’a kanaat edip korku duyarak, onun karşısında boyun eğer. Gönül rahatlığıyla nura erişen olup, kendinden geçme hâli onda görünür olur.

Nahîfi dördüncü mertebe olarak mutmaini söyler. Mutmain kalpte görünür olup, daima Allah’a ibadet hâlinindedir. Güzel ahlak onda toplanır. Cömertlik vasfıyla sıfatlandırılmıştır. Onun temizliğiyle nefis kurtuluşa erişir. Nahîfi bu duruma Kur’ân’dan nâkıs iktibâs yaparak “*kad eflah* (kurtuluşa ermiştir)” âyetiyle delil getirir.

Nahîfi beşinci ve altıncı mertebe olarak, râziye ile marziye mertebelerini verir. Onlar gönül ehlinin özetlenmiş suretleridir. Makama kavuşma yakınlığı onlarla görülür. Güzellik ve güzel huylar onlarda belirgindir.

Son mertebe olarak sâfiye mertebesini veren Nahîfi, onun gizliliği giderip kalbi meşguliyetten arındırdığını söyler. Nahîfi kalbi aynaya teşbih ederek, ancak süsleme ve cilalama ile kalbin serbest kalabileceğini söyler. Kalbin süsü nurun parlaklığıdır. Anlayışın süsü onda görünür olur. Nahîfi, kalbin önce temiz duruma getirilip sonra süsleme ve cilalama yapılacağını ifade eder.

XXVI. Bölüm: “*Pend-i Mişâl*” başlığını taşıyan bu bölüm, 919.-944. beyit aralığını kapsamaktadır. Nahîfi bu bölümde marifet mertebesine ulaşıp, insan

gönlünün temizlenmesi gerektiğini ve kalbin vesveseden korunması gerektiğini öğütler.

Marifet mertebesi Allah'a ulaşma yolundaki dört makamdan biridir. Bu mertebeler sırasıyla şeriat, tarikat, hakikat ve marifet şeklindedir. Son makam olan marifet makamı, insanın Allah ile aynileştiği makamdır. Mutasavvıflara göre ise mârifet “kalbin Allah'la olan hayatı”, “Allah'ı sıfat ve isimleriyle tanıyanın niteliği”, “birbirini izleyen nurlarla Hakk'ın kalplere doğması”, “ilâhî bir na't/vasıf”, “kalbe atılan bir nurla iç aydınlığa kavuşma hali”, “kalp gözüyle ilâhî gerçekleri görmek”tir.⁶⁷

Nahîfî, gönül hanesinin marifete has olduğunu söyleyip, sadece marifet sahibi olanların buraya erişebileceğini söyler. Kalbin düşmana karşı korunması gerektiğini ve devamlı temizlenmesi gerektiğini öğütler. Kalp, heveslerle meşgul edilmemelidir. Nahîfî, vesveseyi ibadetin en büyük engellerinden biri olarak görür. “*Vesvese sineye nüfuz etse de vesveseli olan kalbe giremez*” diyen Nahîfî, sinenin vesvesenin geçmesine engel olduğunu söyler. Ama eğer vesvese ona zarar verirse, kalbe sıkıntı verip, ibadetten alınan lezzeti yavaşlatacağını dile getirir. Nahîfî, kalbin ibadetlerle açılacağını söyleyerek, ibadetin lezzetinden ganimet sahibi olan olduğunu beyan eder. Şair, kalbin ise Allah'ı zikretmekle korunabileceğini belirtir. Ancak kalbin korunması için sadece dilin zikretmesi yetmez; kalp ile dil, birbirleriyle birleşen olmalıdır.

XXVII. Bölüm: “*Faşl*” başlığını taşıyan bu bölüm, 945.- 965. beyit aralığını içine almaktadır. Nahîfî bu bölümde, yukarıdaki bölümlerde bahsi geçen anasır-ı erbaanın özelliklerini verip, insan bedeninin bu dört unsurdan meydana geldiğini anlatır.

Nahîfî, basit olan insan bedeninin maddelerin birleşiminden bir araya geldiğini söyler. Bu dört unsuru da su, ateş, hava ve toprak olarak verir. Ateş sıcaklıkla vasıflandırılırken, su nemlilikle vasıflandırılmıştır. Hava ise soğuklukla vasıflandırılırken, toprak kurulukla vasıflandırılmıştır. Aynı zamanda şair, insanın yaratılışını ve mizacını etkileyen dört hıltında onlara eş olduğunu belirtir. Bu dört unsur birbirine zıt iken, Allah tarafından toplanıp bir araya getirilmişlerdir. Nahîfî bu

---

⁶⁷ Süleyman Uludağ, “Ma‘rifet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.28, Ankara 2003, s.55.

duruma misal vererek, bütün harflerin ve kelimelerin toplanıp tek noktada görünür olmasına benzetmiştir.

Nahîfi bu dört unsuru verdikten sonra insan bedenindeki bazı organlara temas eder. Şair, insan teni için karanlıkları ve aydınlıkları kendinde toplayan vasıflandırmasını yapar. Bedendeki kıllar ise karanlıktan nasiplerini alırken, ruhun nasibi letafet ile olur. Açıklanmış olanların feyzi onda toplanır. Kemiklerin nasibi de çoklukla görünür olur. Akıl ise düşünce ile vasıflandırılır. Onun lezzeti kelimelerin söylenişinde gizlidir.

XXVIII. Bölüm: “*Der beyân-ı ‘âlem-i ekber ü aşğar ve timsâl-i müşâbehet-hümâ*” başlığını taşıyan bu bölüm, 966.-1051. beyit aralığını kapsamaktadır. Nahîfi bu bölümde, insanın küçük âlem, kâinatın ise büyük âlem olduğunu söyleyip birbirleri arasındaki benzerliklere temas eder. Aslında insanın, kâinatın yansıması olduğuna dikkat çeker. Diğer bir yandan dünya hayatının geçiciliğine vurgu yapıp, dünyada elde edilen mal ve mülkün hiçbir kazanç sağlamadığını anlatır.

Nahîfi, âleminin büyük ve küçük olmak üzere iki tane olduğunu söyler. Büyük âlemin yukarı tarafı gökyüzü iken, aşağı tarafı yeryüzüdür. Şair, bunların insanda baş ve ayak taraflarına denk düştüğünü belirtir. Büyük âlemde ne görünürse, küçük âlemde de benzerlerinin olduğunu dile getirir.

Büyük âlemde on üç cevherin iş gördüğünün söyleyen Nahîfi, bunların insanda on üç direk olduğunu söyler. İnsan bu on üç direk ile düzen bulmuştur. Bunlar et, ten, deri, beyin, kemik, tırnak, sinir, damar, saç, balgam, safra, sevda ve kandır. Şair tende bulunan üst ve alttaki kanalları ise on iki burca benzetir. Bunlar da burun deliği, kulak, iki sebil, göbek, iki meme, iki göz, ağız, görme, işitme, tat alma, dokunma duyularıyla birlikte konuşma melekesidir. Nahîfi gökyüzündeki güneş ve ayın süreklilik hareketlerini, insandaki kuvvetlere eş tutar. Yıl ve gün adetlerinin ise insan vücudundaki eklemlere eş olduğunu söyler. Küçük âlemdeki ceset ise büyük âlemdeki yeryüzüne misaldir. İnsan bedeninin zemini deniz olurken, bağırsakların iç yağı çamurdandır. İnsan bedeninin nefes alış verişi de rüzgarlara misaldir. Saç ise nazik bitkilere eşittir.

Nahîfi insan vücudundaki benzerliklere değindikten sonra ruh hâlindeki benzerliklere temas eder. İnsandaki hüznün ve keder hâlleri gecenin karanlığına, sevinç ve neşe halleri ise gündüzün parlaklığına benzer. Uyku ve uyanıklık hâli de ölüm ve hayata eş olur. Yıldırımlar ve gök gürültüsü, sese; yağmurlar ise göz yaşlarına misal olur. Nahîfi insan ömrünün yılları için de çeşitli benzerlikler kurar. Nahîfi'ye göre haftalar, köylere; aylar, kasabalara; seneler ise şehirlere benzer. Ömür yıllarını verdikten sonra bu yılların çeşitli dönemleriyle mevsimler arasında benzerlikler kurar. Ona göre çocukluk zamanı, bahar mevsimine; gençlik zamanı, yaz mevsimine; orta yaşlılık zamanı, sonbahar mevsimine; yaşlılık zamanı ise kış mevsimine misaldir.

Nahîfi bu benzerlikleri verdikten sonra insan vücudunun ölüm zamanı yaklaştığında ne gibi değişikliklere uğrayacağını dile getirir. Saç ve sakal şimşek gibi tutuşup, ağarmaya başlar. Gönül çeken yanaklar renksizleşmeye başlar. Tat alma duyusu ve iştah, ömürle birlikte son bulur. İnsanın zevk, sefa ve eğlence eylediği zamanlar cefa, kahr ve hastalıkla son bulur. Gülüşler ağlayışlara, zevk ve sefa hüznün dönüşür. Gençlik zamanında olan işveler, öteki dünyanın suretine tecelli eden olur. Yürüyüş sürati ve organların kuvveti gerilemeye başlar. Nefes birbiri ardınca ilerledikçe hevese meyli eksilir.

Nahîfi, bu bölümden sonra ahiret hayatına değinmeye başlar. Şair akrabaların ve ahabpların ölümlerini, yüreğe sürekli sıkıntı veren bela olarak görür. Ölüm zamanının bilinemeyeceğini söyleyen Nahîfi, ölümü sürati hızlı olan bir kuşa teşbih eder. Ölümün göz yumup açincaya kadar son bulacağını belirtir. Nahîfi, mal ve mülkün ise geçici olduğuna, zengin kimselere özenilmemesi gerektiğini vurgular. İnsanlara istedikleri kadar mal ve mülk sahibi olsalarda, sonunda kazançlarının başkalarına kalacağını söyler. Dünya malının baştan başa onlara ait olsa da, yine mevkilerinin toprak altı olacağını hatırlatır. İnsan için elbisesini bile giymeyi üşenirken, bir iki kişinin onu soymağı yük edindiğini söyler. İnsan ölümün hakirliği ile aşağı çekilir ve kensini vücudunu yıkayan kişinin elinin altında bulur. Yüce köşkte ayakta dururken, onu tahta salacak makam ederler. Dünya onun haşmetine gıpta ederken, bir nefes içinde gözden kaybolur. Nazdan toprağa basmayan o insanoğlu, vücudunu acz içerisinde toprağa teslim eder.

XXIX. Bölüm: “*Der beyân-ı fî ehli’l-kubûr kablü ye’vmi’n-nüşûr*” başlığını taşıyan bu bölüm 1052.- 1081. beyit aralığını kapsamaktadır. Nahîfi bu bölümde, kabir ehli olan insanlardan örnekler vererek insaoğluna dirilme gününü hatırlatır ve nasihatta bulunur. Aynı zamanda Nahîfi bu bölümle birlikte eserine son verir.

Şair kabir ehli olan kimseleri düşünerek, onlardan nasihat alınmasını öğütler. Onların da insanlar gibi etrafta dolaşıp, mal mülk sahibi olduklarını hatırlatır. Ancak her birinin ahirete geç edip, dünyayı terk ettiklerini belirtir. O işve ve güzellik içinde yaşayanlar, beklenmedik bir sıkıntıyla sessizleşirler. Ölüm acısıyla fakirleşip, itibarsızlaşırlar. Nahîfi, mezardayken kulaklarına ah, vah seslerinin geleceğini ama yine de uyanıklık hâline erişemeyeceklerini söyler. Bir hâl ehlinin insanlara nasihat etse, onların nâmının baġnaz ya da eşek olacağını belirtir. Çünkü ölüm hâlinin hatırlanması insanların nefesine ağır gelir. Şair, dünya dilinin yalanı âdet edindiğini söyler ve nefse uygun bir söz duyduklarında, hemen ona yöneceklerini ifade eder. Nahîfi o insalara, “*Sizin aklınıza, şurunuzaya yazık!*” diye seslenir. Çünkü onların inleyen kalbe merhametleri yoktur. Merhametleri olsaydı eğer, kazanç düşüncesiyle kendilerine hayırlı olan kişileri dost edinirlerdi. Nahîfi, insanların mâsivayla meşgul olup, heves ve nefse itaat ettiklerini söyleyerek eserine son verir.

Mecmuanın derlemecisi eseri sonlandırırken eser hakkında yorumda bulunur ve beğenisini sunar. Ona göre bu eser şaire ait bir nasihat manzumesi ve ebedî hayatın kıymetini bilmek için seçkin ve eşsiz bir hatıradır.

2.1.3.3.8. Akâid Manzumesi

Akâid, “dügümlenmek” manasındaki **akd** kökünden türemiş olan **akîde** kelimesinin çoğuludur. Aynı kökten türetilen ve “iman” ile eş anlamlı olarak kullanılan **i’tikad** ise “dügüm atmışçasına bağlanmak, bir şeye gönülden inanmak, gönülden benimsemek” demektir. Bu durumda **akîde** “gönülden bağlanılan şey” anlamına gelir; bir terim olarak da “inanılması zaruri olan ilke” diye tarif edilebilir. Buna göre akâid, “İslâm dininin temel kaideleri, inanılması zaruri

hükümleri” anlamına gelir. Bu temel kaidelerden bahseden ilme de akâid ilmi denilmiştir.⁶⁸

İslâm inancına göre İlâhî dinlerin akîde esasları, vahye dayalı dinlerde ilk peygamber Hz. Âdem’den son peygamber Hz. Muhammed’e kadar değişikliğe uğramamıştır. Kur’ân-ı Kerîm’e göre bütün peygamberlerin tebliğ ettiği akâidin temelini tevhid inancı oluşturmuştur.⁶⁹ İslâm akâidini oluşturan esaslar Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde hiçbir yoruma mahal bırakmayacak şekilde açık ve seçik olarak yer almıştır. Kur’ân’da Allah’a, peygamberlerine, kitaplara, meleklerle, âhirete, kazâ ve kadere iman konusuna temas eden ve yer yer ayrıntılı bilgiler veren birçok âyet vardır. Hadis kitaplarının birçok bölümünde de iman esasları ile ilgili çeşitli bilgiler mevcuttur.⁷⁰

İslâm akâidinin konuları iki bölüm halinde ele alınabilir:

1. Mânaya delâlet yönüyle de kesinlik ifade eden mütevâtir naslarla sabit olmuş, inkârı küfrü gerektiren temel esaslar,
2. Tevâtür derecesine ulaşmayan veya mütevâtir olsa da mânası açısından zan ifade eden naslarla sabit olan prensipler.

Bu sonuncuların inkâr edilmesi küfrü gerektirmez. Akâid hükümleri zamana, mekâna, fert ve toplumlara göre değişiklik göstermez ve bir bütün olup bölünme kabul etmez. Yani akîde esaslarının bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamak söz konusu olamaz.⁷¹

Âyet ve hadislerle akâid-kelâm literatürü çerçevesinde, ayrıntılarla ilgili bazı görüş farklılıkları bir yana, bütün İslâm ümmeti ve genel olarak İslâm mezheplerince kabul ve tasdik edilen İslâm akâidini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Allah vardır, varlığı kendinden olup kimseye muhtaç değildir, ezeli ve ebedîdir.

---

⁶⁸ Ahmet Saim Kılavuz, “Akâid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul 1989, s.212.

⁶⁹ Ahmet Saim Kılavuz, *a.g.e.*, s. 212.

⁷⁰ Ahmet Saim Kılavuz, *a.g.e.*, s. 213.

⁷¹ Ahmet Saim Kılavuz, *a.g.e.*, s. 213.

2. Kâinat bütün nesne ve olaylarıyla yaratılmıştır, tek yaratıcısı Allah'tır.

3. Allah birdir, yegâne tapılacak varlık O'dur; hiçbir şeye benzemez. Cisimlere has zaman, mekân ve benzeri kategorilere, durumlara bağımlılıktan ve her türlü eksiklikten münezzehtir.

4. Allah diridir, bilendir, irade edendir, güç yetirendir, işitendir, görendir, yaratandır, kelâm sahibidir; O, bütün kemal ifade eden sıfatlarla vasıflanmıştır.

5. Her insanın bir kaderi vardır. Fakat kul cebir altında değildir.

6. Peygamberlik müessesesi hakktır; Hz. Muhammed son peygamberdir; peygamberler güvenilen, tebliğ görevini yerine getiren, günah işlemekten korunmuş kimselerdir. Fakat onlarda tanrılık özelliği yoktur; peygamberlerin mucizeleri hakktır.

7. Meleklerle ve ilâhî kitaplara iman gereklidir; melekler Allah'ın bütün emirlerine boyun eğen ruhanî varlıklardır. Tevrat, İncil, Zebûr, Kur'an, Hz. İbrâhim ve Mûsâ'nın "sahîfeler"i Allah tarafından indirilmiş kitaplardır.

8. Âhîret hayatı, cennet ve cehennem hakktır.⁷²

Akâid ilmi İslâm dininin itikadî hükümlerinden bahseder. Bu ilimde akîdeyi oluşturan prensipler, selef metoduna bağılı kalınarak naklin ışığı altında incelendiği gibi kelâm metodu kullanılarak aklî yorumlara da tâbi tutulmuştur. Buna göre akaid ilmi, hangi metotla olursa olsun iman esaslarından bahseden ilmin genel adıdır. Özel mânada ise akaid, İslâm dininin iman esaslarından tartışmaya girmeden muhtasar olarak bahseden bir ilimdir.⁷³

Akaid ilmi dinin aslî hükümlerinden bahsettiği için "usûlü'd-dîn", en önemli konusunu Allah'ın birliği ve sıfatları teşkil ettiği için "ilmü't-tevhîd ve's-sıfât" adlarıyla da anılmıştır. Ebû Hanîfe, genel anlamda fikhî, "kişinin, lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir" şeklinde tarif etmiş ve akâid konularını fer'î hükümlerden ayırmak için bu ilme "el-fikhü'l-ekber" adını vermiştir.⁷⁴

---

⁷² Ahmet Saim Kılavuz, *a.g.e.*, s. 213.

⁷³ Ahmet Saim Kılavuz, *a.g.e.*, s. 213.

⁷⁴ Ahmet Saim Kılavuz, *a.g.e.*, s. 214.

Akâid ilminin konusu, âmentüde ifadesini bulan iman esaslarıdır. Gayesi, iman esaslarının felsefesini yaparak kişilerin imanını taklitten kurtarmak, doğru yolu arayanları irşad etmek, bâtil ve bid'at ehlinin görüş ve itirazlarını aklî ve ilmî delillerle çürütmek suretiyle iman esaslarını savunmaktır.⁷⁵

Süleyman Nahîfî'de yukarıda bahsedilen akâid esaslarını temel alarak, Akâid Manzumesi isimli eserini kaleme almıştır. Eserine besmele ile başlayan şair, tevhid bölümüyle devam etmiştir. Bu bölümde Allah'ın birliği, büyüklüğü ve yaratıcılığı üzerinde duran Nahîfî, daha sonra akâidin temel esaslarını çeşitli başlıklar altında anlatmaya başlamıştır.

Şair, akâidin temel esaslarından öncelikle imanın altı şartı üzerinde durur. Bu bölümün altı beytinde, imanın altı şartını verir. Daha sonra diğer bir akâid esası olan, Allah'ı birlemenin vacip oluşunu ele alır. Bu başlık altında aynı zamanda Allah'ın zâtî ve subûtî sıfatları üzerinde durarak, bu sıfatları tek tek açıklar. Sonrasında Kur'ân-ı Kerim'in beyanı ve Allah'ın kelâmı konuları üzerinde oldukça durur. Hatta bu bölümde Kur'an-ı Kerim'den delil getirerek, Hz. Musa'nın Sînâ Dağı'ndaki mucizesini anlatır. Bu konunun hemen ardında Kur'an'ın mahlûk olmayışı konusunu ayrı bir başlık altında inceleyen Nahîfî, bölüm içerisinde Allah'ın sıfatlarının aynî ve gayrî olamayacağına da değinir. Son olarak peygamberlere inanmanın önemi ve meleklerin beyanı konularıyla akâid konularına son verir.

Nahîfî, akâidin konularına değindikten sonra çeşitli dini konular üzerinde durarak eserine devam eder. Ehl-i sünnetin itikâdî mezheplerinden Mâtürîdî ve Eş'arî ile imamlarını ayrı bir başlık altında anlatır. Hemen ardından amelî mezhep ile bu mezhebin imamlarına da ayrı bir başlık altında değinir. Daha sonra sırasıyla müçtehit ve içtihadın beyânı, peygamberlere indirilen sayfeler ve kitaplar, Kur'an'daki âyet ve surelerin adedi, peygamberlerin beyanı ve sayısı, dört halife ve aşere-i mübeşşerenin beyânı gibi dini konularla eserine son verir.

Nahîfî'nin eserini oluştururken kendisine kaynak olarak Kur'ân-ı Kerim'i, hadisleri, akâid ilmini ve İslâmî ilimleri örnek aldığı görülür. Hatta bu duruma delil olarak bazı bölümlerde Kur'an-ı Kerim'den ve hadislerden nâkıs iktibâs ya da iktibâs

---

⁷⁵ Ahmet Saim Kılavuz, *a.g.e.*, s. 214.

yaparak, verdiği bilgileri sağlamlaştırır. Nahîfi haricinde mecmuanın müstensihî tarafında da bazı beyit yanlarına derkenar bilgisi/haşiyeler verilerek, âyetlerden ve hadislerden nâkıs iktibâs ya da iktibâs yapıldığı görülür. Beyitler içerisinde ve derkenar bilgisi/haşiyelerde bulunan âyet ve hadislerin hepsi verilemeyeceği için burada ismen verilip, âyetlerin ve hadislerin tamamı ile anlamları metin içerisinde dipnot düşürülerek gösterilmiştir.

Kullanılan âyetler şu şekildedir: Bakara Suresi (2/2,256), Yâsîn Suresi (36/78,82), Müddesir Suresi (74/26), Âl-i İmrân Suresi (3/9,), A'râf Suresi (7/143), İsrâ Suresi (17/85), Nûr Suresi (24/35), Tâhâ (20/11,12,21), İhlâs Suresi (112/1), Cuma Suresi (62/11), Kasas Suresi (28/30).

Kullanılan hadisler ise şu şekildedir: “*lâ-uhsî senâ'en aleyke ente kemâ esneyte alâ nefsike*” (Hakkındaki övgüleri sayamam, sen kendini övdüğün gibisin.), “*mâ arafnâke hakka ma'rifetike yâ ma'rûfu*” (Ey Allah, seni şanına yakışır bir şekilde bilemedik.).

2.1.3.3.8.1. Akâid Manzumesi'nin Bölümleri

Akâid Manzumesi kendisi içerisinde 19 alt başlıktan oluşmaktadır. Eser besmele beytiyle başlayıp, tevhid bölümüyle devam etmektedir. Sonrasında sırasıyla imanın altı şartının anlatıldığı bir bölüm; Hakk'ı birlemenin vâcip olduğunun ve zâtî ile fi'lî sıfatların anlatıldığı bir bölüm; Kur'an-ı Kerim'in beyanının yapılp mahlûktan ayrı olduğunun anlatıldığı iki bölüm, Hz. Musa'nın hâdisesinin verildiği bir bölüm, latif bir bahsin anlatıldığı bir bölüm; ehl-i sünnetin akâid beyanının yapıldığı bir bölüm; içtihat ve müçtehidin anlatıldığı bir bölüm; meleklerin anlatıldığı bir bölüm; kitap ve sahifelerin anlatılıp Kur'an-ı Kerim'deki âyet ve sure adetlerinin anlatıldığı iki bölüm; peygamberlerin tasdikinin anlatıldığı bir bölüm; dört halife olan Hz. Ebubekir'in, Hz. Ömer'in, Hz. Osman'ın ve Hz. Ali'nin anlatıldığı dört bölüm yer almaktadır.

Akâid Manzumesi, kendi içerisinde çeşitli başlıklar bulundurup bölümlere ayrıldığı için incelemesinin de bölümler halinde yapılması uygun görülmüştür. Bu bölümde Akâid Manzumesi'ndeki bütün başlıklar ayrı ayrı ele alınmıştır:

Yukarıda da belirtildiği gibi eser besmele beytiyle başlayıp, tevhid bölümüyle devam etmektedir.

I. Bölüm: Tevhid kısmını oluşturan bu bölüm, “*Der Haqq-ı Tevhîd-i Rabbü’l-‘Âlemîn*” başlığını taşımaktadır. 1.-24. beyit aralığını kapsayan bu bölümde, Allah’ın birliği üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda na‘t özelliği taşıyan bu bölümde Hz. Muhammed’e çeşitli övgülerde de bulunulmuştur.

Nahîfî, Allah’ın evvel ve âhir olduğuna dikkat çekerek, gücünün büyüklüğüne vurgu yapar. Allah kâinatı, insanları ve peygamberleri yaratıp, tebliğ için her bir kavme peygamber yollamıştır. Şair, bölümde Hz. Muhammed hakkında da çeşitli söylemlerde bulunur. Hz. Muhammed’in sıfatının cümleden eşref olup şeriatının bâkî olduğu söyler. O, mucizelerle sağlamlaştırılıp, delillerle sonsuz olmuştur. Nahîfî bu duruma Kur’an-ı Kerim’in Bakara Suresi’nin 256. âyetinden nâkıs iktibâs yaparak, Hz. Muhammed’i “*urveti’l-vuska*” ibaresine teşbih eder. Bu ibare “sağlam bir kulp” anlamına gelmektedir. Bu bölümden sonra yine Allah’ın birliğine övgülerde bulunup, hamd ve senalar edilerek bölüme son verilir.

II. Bölüm: “*Beyân-ı Şart-ı İmân*” başlığını taşıyan bu bölüm, 25.-30 beyit aralığını içine almaktadır. Nahîfî bu bölümde, akâid ilminin konusu olan imanının altı şartını sırasıyla verir. İmanın altı şartı şu şekildedir: Allah’ın birliğine inanmak, meleklerle inanmak, Kur’an-ı Kerim’e inanmak, Peygamberlere inanmak, kıyamet gününe inanmak, hayır ve şer’in Allah’tan geldiğine inanmak.

III. Bölüm: “*Vücüb-ı Tevhîd-i Haqq*” başlığını taşıyan bu bölüm, 31.-139. beyit aralığını kapsamaktadır. Nahîfî bu bölümde, akâidin temel esaslarından olan Allah’ı birleminin vacip olduğunu söyleyip, bu konuya temas eder. Aynı zamanda Allah’ın zâtî ve fiilî sıfatlarına da değinir.

Nahîfî, Allah’ın başlangıcının ve sonunun olmadığı söyleyerek, evvel ve âhir olduğunu ifade eder. Onun zâtını anlamaya kimse kâdir olamaz. Külli akıl bile onun masnuatına hayrandır. Ruh ve beden onun mahlûkudur. O cihet-i sitteden münezzehtir. Süleyman Nahîfî, bu bölümde İhlas Suresi’nden nâkıs iktibâs yaparak, Kur’an-ı Kerim’den bu duruma delil getirir. Allah, Hz. Muhammed’e İhlas Suresi’nin ilk âyetiyle buyurmuştur: “*kul hüve’l-lâhü ehad* (De ki: O, Allah’tır, tektir.)”.

Daha sonra Süleyman Nahîfî, Allah'ın zâtî ve fiilî sıfatları hakkında bilgi vermeye başlar. Bu konu hakkında Müslüman âlimler içinde buldukları düşünce ve sahip oldukları bilgi ile farklı açıklamalar ve sınıflamalar yapmışlardır. Buna ilk dönemde Ebû Hanîfe'de rastlanılmaktadır. Ebû Hanîfe sıfatları zâtî ve fiilî olarak iki sınıfa ayırır ve her iki sınıfa ait sıfatları farklı olarak sayar. Ona göre zâtî sıfatlar hayat, kudret, ilim, kelâm, sem'î, basar ve irâdedir. Fiilî sıfatlar ise tahlîk, terzîk, inşâ, ibda', sun' ve diğerleridir. Ona göre ister zâtî ister fiilî olsun, Allah'ın tüm sıfatları ezeldir.⁷⁶

Eş'arîler de Allah'ın sıfatlarını zâtî ve fiilî olmak üzere ikiye ayırırlar. Ancak zâtî sıfatların ezeli ve Allah Teâla'nın zâtında var olduğunu, fiilî sıfatların ise hadis olduğunu ve Allah'ın zâtî ile var olarak bulunmadığı fikrini benimserler.⁷⁷ Eş'arîlere göre fiilî sıfatların hadis kategorisinde değerlendirilmesi, onların yaratmayı Mâtürîdîlerden farklı olarak "tekvin" sıfatına değil de "kudret" sıfatına atfetmelerinden kaynaklanmaktadır.⁷⁸ Eş'arîler, Allah'ın subûtî sıfatlarını hayat, ilim, sem'î, basar, kudret, irâde, kelâm olmak üzere yedi olarak kabul eder, tekvin sıfatını kudret sıfatı içinde olduğunu ifade ederler.⁷⁹

Mâtürîdî ise ezeliyet-yaratılmış olmak açısından, zâtî ve fiilî sıfatlar arasında bir ayrım yapmamıştır. Bu noktada, fiilî sıfatların ezeli olmadığını savunan Eş'arî'den ayrılmaktadır. Benzer bir şekilde, Mâtürîdî'nin tekvin sıfatı ile ilgili yorumu, her ne kadar Allah, ezeli olarak tekvin sıfatına sahip olsa da, yaratmanın gerçekleşmesi zaman içinde olmaktadır diyen Eş'arî'den farklıdır. Mâtürîdîler, Allah'ın subûtî sıfatlarına tekvin sıfatını ekleyerek sekiz olarak kabul ederler. Mâtürîdî, İslam düşünce geleneğinde, ilk kez fiilî sıfatların ezeliğini ortaya koyan Ebû Hanîfe'nin bakış açısını benimsemiştir.⁸⁰

---

⁷⁶ Furat Akdemir, "İslâm Düşüncesinde Allah'ın Sıfatlarını Anlama Sorunu", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.9, S.2, 2020, s.1595.

⁷⁷ Furat Akdemir, *a.g.m.*, s. 1602.

⁷⁸ Hikmet Yağlı Mavil, "Kelâmî Bir Problem Olarak Fiilî Sıfatlar", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S.5, Bahar 2015, s.182.

⁷⁹ Furat Akdemir, *a.g.m.*, s. 1602.

⁸⁰ Furat Akdemir, *a.g.m.*, s. 1602.

Verilen bilgiler ışığında Nahîfî'ye göre ise Allah'ın bütün zâtî ve fiilî sıfatları bâkîdir. Bu sıfatların kimisi aslî, kimisi zâtî, kimisi de fiilî sıfatlardır. Süleyman Nahîfî burada Allah'ın zâtî -diğer bir adı subûtî- sıfatlarını yedi olarak verir. Bunlar “kudret, ilim, irâde, kelâm, basar, sem'î ve hayat” şeklindedir. Bunların örnek alınıp herkes tarafından ezberlenmesi gerektiğine vurgu yapan Süleyman Nahîfî, yaratma eyleminin bu yedi sıfatla gerçekleştiğini ifade eder. Bu yedi sıfat Kur'an-ı Kerim'de açıklanmıştır ve Allah'ın zâtına mahsustur. İlerleyen bölümlerde Süleyman Nahîfî, bu sıfatları sekize çıkartarak, bazı kimselerin bu yedi sıfatın içine “tekvîn”i de ilave ettiklerini belirtir. Ancak Süleyman Nahîfî, “kudret” ve “tekvîn”in tek bir anlama mahsus olduğunu, iç içe geçtiklerini söyleyerek bu ikisini birlikte ele alır.

Şiirde Allah'ın zâtî sıfatlarından sonra fiilî sıfatları da verilmiştir. Nahîfî bu fiilî sıfatları, “inşâ, tahlîk, sun‘, ibdâ‘ ve terzîk” şeklinde verir. Sonra bu sıfatları tek tek açıklamaya başlar. “Tahlîk”in vasfî kâinatı yaratmaktır. “Sun‘, tahlîk ve inşâ” tek bir anlam içerisinde toplanır. Sun‘ ve inşâyâ “halk” denir; vücudun yoktan yaratıldığını ifade ederler. “Terzîk”in vasfî ise rızık vermektir. Allah'ın rızkının ihsanına derece yoktur. Kudret hazinesinde erzak çoktur. Bu bölümde Cuma Suresi'nin 11. âyetinden nâkıs iktibâs yapılarak, Kur'an-ı Kerim'den delil getirilmiştir: “*va'llâhü hayru'r-râzîkîn* (Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır)”.

Allah'ın fiilî sıfatları da açıklandıktan sonra, 83. beyitle birlikte zâtî sıfatlara geri dönülerek tek tek özellikleri verilmeye başlanır. İlk olarak “kudret” sıfatı ele alınır. Allah, kudretiyle kâdirdir. Onun kudretine imkân yoktur, “*kâf u nûn*” (Ol!) emrinin sırrıyla yaratılmış olan her şey onun eseridir. “*Kûn*” emri onun fermanına beyandır. Kudretinin vasfî için bir tabirdir. Kâinat, kudretinden bir parçadır. Kudretiyle her şeye gücü yeten ve daimî olandır. Daha sonra “ilim” sıfatı gelir. Allah, ‘Alîm ismiyle her şeyi bilen ve her vasfıyla ezeldir. Onun ilminde gizli olan şeyler yerle yeksan olur. Kendi ilmiyle elde edendir. Gizli ve açıkta olan her şeyi bilendir. Ardında “sem’” ve “basar” sıfatları ele alınır. Allah, Semî‘ ismiyle her şeyi duyan; Basîr ismiyle her şeyi görendir. Karanlık gecede siyah bir karınca sefer etse, Allah hem onun yürüyüşünü görür hem de ayak sesini işitir. Onun görmesi ve işitmesi aklın idrâkına sığmaz; insan aklıyla kavranamaz. Allah, “Hayat” sıfatıyla Hayy ve Kayyûm isimlerine mahsustur. Allah, bütün yaratılmışların hayat kaynağı ve hakikî hayatın

sahibidir. Süleyma Nahîfi burada hayatın, ölümün zıttı olan hayatla karıştırılmamasını söyler. Allah, Hayy ismi ile hiçbir şeye ihtiyaç duymadan kendi hayatıyla sürüp gidendir. Onun başlangıca ve sona ihtiyacı yoktur. Ölüm ve hayatı yaratan odur. Allah'ın "irâde" vasfı olmasa hiçbir şey vücuda gelmez; sivrisinek dahi kanatlarını oynatamaz. Eğer Hakk'ın irâdesi olmazsa, en küçük bir şey dahi iktidara sahip olamaz. Küçük, büyük; az, çok; fazla, eksik; hayr, şer; yarar, zarar; dünyada ve ahirette ne varsa onun irâdesiyle mümkün olmuştur.

Allah'ın yedinci sıfatı olan "kelâm" bu bölümde ele alınmamış; birkaç başlık altında incelenmiştir. Süleyman Nahîfi özellikle bu konu üzerinde çokça durmuştur.

IV. Bölüm: "*Der Beyân-ı Qur'ân-ı Kerîm*" başlığını taşıyan bu bölüm, 140.-202. beyit aralığını kapsamaktadır. Bu bölümde Kur'an-ı Kerim ve Allah'ın kelâmı üzerinde durulmuştur.

Kelâm, Allah'ın zâtından, sıfatlarından ve fiillerinden, peygamberlikle ilgili meselelerden, başlangıç ve sonuç bakımından varlıkların durumundan, İslâm ölçüleri içinde bahseden ilimdir. Bu ilmin gayesi, deliller getirip akideyi ispat ederek şüpheleri ortadan kaldırmak, inatçıları susturmak, imanı yakîn derecesine vardırıarak insana dünya ve ahiret saadeti kazandırmaktır. Kelâm ilmindeki bilginin kaynağı vahiy ve akıldır. Saha olarak fizik ve metafizik âlemleri içine alır.⁸¹

Nahîfi'ye göre Allah'ın kelâmı ezelîdir. İnsanların kelâmına benzemez. Onun kelâmında harf, ses, uzatma ve kısaltma yoktur; sessiz ve harfsizdir. Bütün âletlerden münezzehtir. Süleyman Nahîfi bu duruma kanıt getirmek için Kur'an-ı Kerim'den delil sunar. Tâhâ Suresi'nin 11. ve 12. âyetlerinden nâkıs iktibâs yaparak Hz. Musa'nın hâdisesini beyan eder. Allah, Sînâ Dağı'nda Hz. Musa'ya hitap ederken sessiz ve harfsiz olan kelâmıyla seslenmiş, kendi kelâmıyla ona haber vermiştir.

Kur'an-ı Kerim de Allah'ın kelâmıyla oluşmuştur. Bütün nakledilen hikayeler, haberler, kıssalar Kur'an-ı Kerim'de beyan edilmiştir. Onda emir ve yasaklar anlatılıp, peygamber kıssaları zikredilir. Bizden önceki ümmetlerden ve İblis, Firavun, Nemrud kıssalarından haber verir.

---

⁸¹ Hasan Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İşâret Yayınları, Ankara 1995, s. 256.

Kur'an'da harf ve sesler bulunmaktadır ama bu kelâm mahlûka ait değildir. Bu kelâm Hak kelâmıdır. Sadece kitap üzerine harf ile yazılmıştır. Burada Süleyman Nahîfî, Bakara Suresi'den nâkıs iktibâs yaparak, “*lâ-raybe fih*” (hiç şüphe yok) âyetiyle delil getirir. Kitap, mürekkep ve sayfa Allah'ın vasfıyla ortaya çıkmıştır fakat kelâm mahlûk olmamıştır. Telaffuz etmek ve okumak baştan başa mahlûka mahsustur. Hak kelâmı için âlete gerek yoktur. Âlet, mahlûka mahsustur. Allah, âletten, dil ve harften, sestem münezzehtir. Âletleri yaratan Allah'tır. Kul ise âletlerle iş yapan olup, ona muhtaçtır.

V. Bölüm: “*Hâdiş-e-i Cenâb-ı Mûsâ*” başlığını taşıyan bu bölüm, mecmuaya müstensih tarafından eklenmiştir. Bu bölümde Hz. Musa'nın Sînâ Dağı'ndaki mucizesi konu edilmiştir. Buna istinaden mecmuanın müstensihi konunun başladığı beyit hizasından derkenara bu başlığı not düşmüştür. 203.-429. beyit aralığını kapsayan bu bölümde Süleyman Nahîfî, yukarıda bahsi geçen Allah kelâmına örnek oluşturması ve kıssaların Kur'an'da yer aldığına delil getirmesi amacıyla bu kıssaya temas etmiştir. Kıssa, kısaca şu şekildedir:

“Hz. Musa, ehl-i beytiyle birlikte Medyen'den Mısır'a göç etmeye niyetlendi. 5 gün kadar yol gittikten sonra Sînâ Dağı'nda dinlenmek için durdular. Hava kararmış, soğuk ve karanlık vücutlarına ıstırap vermeye başlamıştı. Ateş yakmak için hazırlık yaptı ancak ateşi yakması mümkün olmadı. Etrafına bakınmayı başlayıp, Sînâ Dağı'nda şüpheli bir ışık gördü. O ışığı uzaktan ateş zannetti. Bu ateşten alayım diyerek, esasını da alıp dağın yolunu tuttu. Eymen Vadisi'nden tarafa yol alıp dağa ulaştığında, bütün ağaçların ateşle ışığa boğulduğunu gördü. Kuru çalılar toplayıp o ateşten ateş alayım, dedi. Ateşten faydalanmak istedikçe Hz. Musa'yı hayret sarmaya başladı. Çünkü ateşten bir kıvılcım bile alamadı. Üzüntü içinde geri dönmeye niyetlendiği vakit Eymen Vadisi'nden “Ya Musa!” hitabını işitti ve o sese doğru yöneldi. O ses bütün organlarında duyuldu, Hz. Musa'nın gönlüne korku düştü. Temkinli bir şekilde “buyurunuz” cevabını verdi. Sesi üç defa daha işittiğinde şevk ile birlikte coşmaya başladı. “Kimsin? Bu ses nereden gelir?” dedi. Allah, “Ben hem yeryüzünün ve gökyüzünün hem de senin ve kâinatın Rabbiyim. Varlık ve yokluk benim dergahımda olmaz. Mevkiimde ve yüceliğimde değişim yoktur. Kullarım beni nerde isterse, varlığımın nuru orayı kuşatır. Dehşete düşüp ıstırap etme, utangaçlığı defedip yakınlaş” dedi. O anda Hz. Musa, hâcetlerini arz edip, aşk ve şevk ile yalvarmaya başladı. Allah'a çeşitli vasıflarıyla seslenip “Bu sestem şevk ile coştum, mâsivâyı unuttum. Güzelliğinin nuru varlığımı mahvetti; zâtım olgunluğun sırlarıyla mazhar oldu. Benliğim bende yok olup, nurun beni kül etti. Bildim bu kelâma benzemez. Bu işittiğim aziz ses, aşığa candır. Bu aciz kuluna hitap eden sen misin bizzat

Rabbim?” dedi. Allah, “O hitap mutlak benimdir, hoş kelâm zâtımın vasfıdır. İşittiğin benim kelâmım; gördüğün nur, parlayan nurumdandır. Ben sana ikram ve saygıda bulunup ihsanıyla söyledim” dedi. Hz. Musa şüpheden kurtulup bu vasıtasız kelâmın ona ait olduğunu, konuşanın Hak olduğunu bildi. Hak feyziyle ona Kelîm şeklinde hitap edip, isteğine kavuşturdu. Kelîm, o nura doğru yöneldiğinde bir melek ona yâver olup, o nura dek yardımcı oldu. Kutsal vadi tecelli yeri oldu. Allah, “varlık bağlarından sıyrıl” diye emretti. Hz. Musa bu nurun karşında boyun eğip itaat etti. Allah, “Elindeki nedir?” diye sordu. Hz. Musa, “Ya Rabb, bu asa benim desteğimdir. Ağaç yapraklarını onunla ufalarım. Koyunumun geçimini sağlarım. Gerektiğinde de kendi ihtiyaçlarımı yerine getiririm” dedi. Allah’ın emriyle asasını yere attı. Cansız olan asa yılan gibi titremeye başladı. Bunu gören Hz. Musa korkuyla geriye çekildi ve “*lâ-tahaf* (korkma)” emri geldi. Allah, “Elini yakana sok ki, elinin rengi beyaz olsun. Bu beyaz el sana mucizedir. Düşmanlarına hayret salar.” dedi. Bu şevk ile Hz. Musa Allah’ın yüzünü görmeyi arzuladı. Allah “*len terâni* (sen beni göremezsin)” kelâmıyla hitap etti. Hz. Musa, “Ezeli nurundan faydalandım. Yüzünü görmek istesem bu nur ile kalp gözüm parlarsa, sevinçli gönlüm isteğine kavuşsa” dedi. Allah’ın hitabının lezzeti Hz. Musa’yı sabırsız etti. Tekrardan cüret edip, yalvarmaya başladı. Allah, tekrardan “Sen beni göremezsin” emrini buyurdu. Sonra Allah tecelli etti ve yüce dağ param parça oldu. O yüce melekler saklanıp utanca boğuldular. Hz. Musa, baştan başa saygı ve hürmetle her cephede meleklerin secde ettiğini gördü. Hayretle kendinden geçip kalbini korku sardı. Üç gün üç gece sarhoşlukla vücudunda mecal kalmadı. Bu görünen nurun güzelliğinin parlaklığıyla sabrı gitti ve cüretinden pişman oldu. O tövbeğe sağlığına kavuştu. Tespih ve istiğfara başladı. Hz. Musa, “Ya Rabb, tövbe! Haddimi bilmedim. Acizliğimi ve zayıflığımı düşünemedim. Dağlar ona dayanamazken, bende tecellinin gücü hiç var mıdır?” dedi.”

Süleyman Nahîfî, bu bahsi anlatmasındaki maksadının, sade tabiatlı kimselerin doğru olan yolda şüphe etmelerini engellemek amacıyla olduğunu söyler.

VI. Bölüm: “*Mebhâş-ı Latîf*” başlığını taşıyan bu bölüm, yine mecmuanın müstensihî tarafından derkenara kaydedilmiştir. Bu başlık altında 430.-476. beyit aralığı bulunmaktadır. Süleyman Nahîfî bu bölümde, küstahlık ederek Hakk’a vâsıl oldum diyenleri yermektedir.

Bazı kişiler küstahlık ederek Hakk’a vâsıl oldum iddiasında bulunurlar. Halkı bu iddia ile yanlış yola saptırırlar. Kendilerini tehlikeye atıp sade gönüllü kişilerin şüphelerini tahrik ederler. Süleyman Nahîfî bu durumun sır olduğunu söyleyip, bunu söyleyen kişinin kendini bilmediğini belirtir. Tecelli eden şeyin sadece Allah’ın nuru olup, kendi varlığının olmadığını ifade eder. Allah’ın nuru yetmiş bin hicâbın arkasındadır. Şair, eğer Allah’ın hicâbının ortadan kalkarsa, yeryüzü ve gökyüzünün

onun nurunun etkisiyle tutuşacağını belirtir. Hatta burada Nûr Suresi'nin 35. âyetindeki “*nûru's-semâvât* (göklerin nuru)” lafzıyla delil getirir.

Bu meselelerin akâidden incelenip bahsedilmesi gerektiğini ifade eder. Ehl-i hâlden olan kişilerin sırları keşfetme hevesinde olmayıp, bu yola rağbet etmeyeceklerini dile getirir. Nahîfî o kişileri, denizde nefeslerini tutan dalgıçlara teşbih eder.

VII. Bölüm: “*Beyānū'l-Ḳur'ān-ı Ğayr-ı Maḥlūk*” başlığını taşıyan bu bölüm, 477.-576. beyit aralığını içine almaktadır. Süleyman Nahîfî bu bölümde, Kur'an'ın mahlûk olmadığına ve Kur'an kelâmının mahlûklara ait olan kelâmla mukayese edilemeyeceğine temas eder.

Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı konusu “Halku'l-Kur'an” başlığı altında tartışılmıştır. Başta Selefiyye olmak üzere Ehl-i sünnet ile başka bazı gruplar, Kur'an'ın Allah'ın kelâm sıfatının bir gereği olması hasebiyle mahlûk olmadığını savunmuşlardır. Bunların – aralarında farklar olmakla birlikte – temel gerekçeleri kısaca şu şekildedir:

a. Kur'an'da “*Bilesiniz ki halk (yaratmak) da emr (emretmek) de O'na mahsustur*” buyrulularak yaratma ve emretme birbirinden ayrılmıştır. Bunlar âmm lâfızlar olması hasebiyle “halk/yaratma” yaratılan her şeyi kapsar. Ayrıca zikredilen ve kelâmdan ibaret olan emr ise onun kapsamı altına girmez. Bu da Kelâmullahın yaratılmadığını gösterir.

b. Hz. Peygamber, birtakım İlâhî kelimelerle istiâzede bulunmayı emretmiştir. Eğer Kur'an mahlûk olsa, Hz. Peygamber mahlûkla istiâzede bulunmayı tavsiye etmiş olur. Hz. Peygamber'in böyle bir tavsiyede bulunmayacağı ise açıktır.

c. Kur'an'ın yaratıldığını ileri sürenlerin görüşleri zayıftır. Zikrettikleri âyetlerdeki “muhdes/sonradan meydana getirilmiş” kelimesi, Kur'an'ı değil, peygamberi gösterebilir veya Kur'an'ın insanlara indirilişinin yeni olduğunu belirtiyor olabilir. Allah her şeyi “kün/ol!” sözüyle yaratmıştır. Eğer Allah'ın “kün” sözü mahlûk olsa, Allah'ın bir şeye “kün” demesi için de daha evvel “kün” demesi gerekir. Bu da sonsuza kadar zincirleme “kün” emri olmasını gerektirir. O halde teselsüle meydan vermemek için Allah'ın “kün” emrinin mahlûk olmadığına kabul edilmesi kaçınılmaz

bir durumdur. Yararılmamış ezeli “kûn” emriyle Kur’an kelâmı arasında ise hiçbir fark yoktur. Birinin ezeli sayılıp diğzerinin mahlûk addedilmesi çelişkili bir tutumdur.

d. Mahlûk ya bedenî bir varlık olur ya da bir şahsın sıfatı (araz) olur. Kur’an şahıs olamaz. Çünkü onun hakkında yeme-içme ve nikâh düşünülemez. Bir şahsın sıfatı da olamaz. Çünkü sıfatlar göz açıp kapanacak süre kadar dahi kalıcı olamaz. Eğer Kelâmullah sıfat olsa fâni olur. Kelâmullah şahıs veya sıfat olmadığına göre mahlûk da değildir. Kelâmı şahıs olarak düşünen onun ölmesini de kabul etmek durumundadır.⁸²

Verilen bilgiler ışığında Nahîfi’ye göre ise, eğer bir kişi ezeli olan Hak kelâmına mahlûk derse, yaratıcının temiz vasfını inkâr etmiş demektir. Bu durumda Allah vasfının gizliliği görünür kılınmış olur. Nefsinin alçaklığına uyup bunu yapan kişi, Hak kelâmına iftira attığı için kâfirdir. Kur’an-ı Kerim’in hükümlerinde bu küfürler açıklanmıştır. Allah bu kişinin kötülüğünü söylemek için onun meskenini cehennem etmiştir. Süleyman Nahîfi, bu duruma delil getirmek için Müddesir Suresi’nin 26. âyetinden “*seuslihi sekar* (Ben onu cehenneme sokacağım)” lafzını iktibâs eder. Ancak başka bir kişinin mahlûktan kastı harf ve ses olsa ve niyetinde kötülük bulunmadan inkâr etse, kâfir olmasa bile günahkâr olur. Müslümanlar bu duruma cesaret edemezler. Akıl ehli olan kimseler bu durum hakkında sözler ve rivayetlerde bulunurken, bunların bahsine razı olmazlar.

Kur’an’daki söylemler, başka söylemlerden daha seçkindir. Onda her şey anlatılmıştır. Her bir âyetinde az söz olup, nice anlama delil olur. Onunla İslam dininin hükmüne itibar gelip, hükmü kıyamete dek geçerli olmuştur. Bu eşsiz kitap indirilince belagat ashabı şaşkın ve dilsiz olmuştur. Fesahat ehli baştan başa dinleyip, anlama kısmında hayrete düşmüştür. Yüce sure ve âyetlerle dolu olan kitap, şüphesiz insana gerdanlık olmuştur. Bir âyet değil, bir söz bile mahlûk ile ortak olamaz. Süleyman Nahîfi bu söylediklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için okuyucuya bir örnek sunar. Bir kelam etkili bir şekilde fesahatle nizam bulsa ve edebiyatçılar onu Arap nağmelerine

---

⁸² Harun Ögmüş, “Halku’l-Kur’ân Tartışmalarının Vahyin Allah’tan İnsana İntikaliyle İlgili Telakkiler Üzerindeki Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 28, Güz 2009, s. 33-34.

icra etseler, Kur'an hâletine benzeyemeyeceğini söyler. İşte o an kalb-i selim insanlar idrâk ederek, onun Kur'an nazmı olmadığını bilirler.

Süleyman Nahîfî, bu söylemlerinden sonra yine Allah'ın zâtî sıfatlarını sıralayarak, bu sıfatların onun ezeli vasıfları olduğuna değinir. Onun zâtından başka her şeyin mahlûk olduğunu söyleyip, eksiltilmiş veya ilave edilmiş her şeyin zâtî ve fiilî sıfatlarından olduğunu ifade eder.

Şair, daha sonra Allah'ın zâtında bulunan bu sıfatların 'ayn-ı zât ve gayr-ı zât olamayacağına temas eder. Bu konu hakkında bilgi verilecek olursa bazı mezhepler Allah'ın zâtındaki sıfatları aynî olarak, bazı mezheplerse gayrî olarak ifade etmişlerdir. Ancak bunların her ikisini de reddeden ehl-i sünnet olmuştur. Ehl-i sünnet kelamcıları, Allah'ın sıfatlarının zâtı ile kaim ezeli sıfatlar olduğunu söylerler. Sıfatların Allah'ın dışında bir sıfat olarak görmek, Allah'tan başka bir varlığın kadim olmasını gerektireceği endişesi ile Allah'tan başka olmadığını söylerler. Sıfatlar Allah'ın zâtının aynıdır denildiğinde, sıfatların nefyi söz konusu olacağından bunun da Kur'an ile çelişmek olduğunu ileri sürerler. Bu endişelerle ehl-i sünnetin sıfat-zât ilişkisinde geliştirdikleri söylem "Sıfatlar Allah'ın zâtının ne aynıdır ne de gayridir" şeklinde olmuştur.⁸³

Nahîfî de bu görüş doğrultusunda, bir kişinin Allah'ın sıfatlarına gayr derse şirk koşmuş olacağını, 'aynî derse o sıfatları inkâr etmiş olacağını söyler. Hakk'ın ilmi tektir ve basit vasıfları kuşatandır. Süleyman Nahîfî, dışarıda temsile fırsat olmadığını söyleyip 'ayn ile gayre bir misal vereceğini ifade eder. Tek olana 'ayn-ı ahad denildiğinde gerekli olanın sınırlandırıldığını, gayr denildiğinde ise ihtimal dahilinde ve cüz olan birle söylenmiş olduğunu dile getirir. Gayr denildiğinde adet noksan olur ve ondan dokuza düşer. Adetlerin sırrına vâkıf değilken, idrâka kâdir olunamayacağını söyler. "‘Ayn ve gayri ârif kimseysen hayal et ki, tevhîd kalbinde olgunlaşsın" diyen Süleyman Nahîfî, bu örneği şüpheyi defetmek için söylediğini belirtir ve kendi tabiatıyla kaleme aldığını dile getirir.

---

⁸³ Mustafa Bozkurt, "Zât-Sıfat İlişkisi Bağlamında İlahi Bilgi", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C.7, S. 13, 2014, s. 133.

Şair, bu örnekten sonra “*Ey oğul!*” diye seslenerek insanlara nasihatte bulunmaya başlar. Çıkarımlara ve yorumlara bakmamaları gerektiğini, sözünün mutlak ve gerçek olduğunu belirtir. Bu konuda tereddütlerinin olmamasını da söylemeyi ihmal etmez. Kim bu yolda aklını ve şüpheyi terk ederse, Hakk’ı gerçeğiyle anlayabileceklerini söyler.

VIII. Bölüm: “*Beyān-ı ‘Aḳā’id-i Ehl-i Sünnet*” başlığını taşıyan bu bölüm, 577.-586 beyit aralığını içine almaktadır. Nahîfî bu bölümde, ehl-i sünnetin itikâdî mezhepleriyle birlikte bu mezheplerin imamları üzerinde durur.

Ehl-i sünnet itikâdının imamları Ebü’l-Hasan ve Ebü’l-Mansûr’dur. Bu iki şeyh, olgunluğun âlimleridir. Ebü’l-Hasan Eş‘arî nispetiyle meşhurken, Ebü’l-Mansûr Mâtürîdî nispetiyle meşhurdur. Fıkıh hükmünde Numân’a gidenler Mâtürîdî mezhebini takiptedirler. Onlar Hanefî mezhebini taklit ederler. İmam Şâfi‘î’ye tâbi olanlara ise itikâtta Eş‘arî’ derler.

IX. Bölüm: “*Beyān-ı Ahkām-ı Şer‘iyye-i E’imme-i Müctehidîn*” başlığını taşıyan bu bölüm, 587.-592. beyit aralığını kapsamaktadır. Nahîfî bu bölümde, amelî mezhepleri ve Ebu Hanife’yi ele alır.

Amelî mezhepler, Hanefî, Şâfi‘î, Mâlikî ve Hanbelî olmak üzere dört tanedir. Bu dört mezhebin hükümlerinde ihtilaf olsa da ehl-i sünnet mezheplerindendir. Ebu Hanife, mezheplerin başıdır. Nâmı, Numân bin Sâbit’tir. Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer onun talebeleridir. Her birinin içtihadı sonsuz olup hüküm ehline ve fetvaya senettirler.

X. Bölüm: “*Beyān-ı Müctehid ve İctihād*” başlığını taşıyan bu bölümde, müçtehit ve içtihadın beyanı yapılmıştır. 593.-606. beyit aralığını kapsamaktadır.

Müçtehit, Kur’an ve sünnette bulunmayan veya açıkça belirtilmeyen bir meselede yine Kur’an ve sünnetin özüne, ruhuna uygun olarak fikir yürütmek suretiyle şer‘î hüküm koyan büyük din âlimidir.⁸⁴ İctihat ise müçtehidin ortaya koyduğu hükme verilen isimdir.

---

⁸⁴ İlhan Ayverdi, “Müçtehit”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul 2010, s. 866.

Ebu Hanife, Şâfi‘î, Mâlik ve Hanbel fıkıh hükümlerinde gayret gösterip Peygamber’in şeriatına itaat ettiler. Kitap ve sünneti okuyup Hakk’ı izhar etme niyetinde bulundular. İctihat ehlinin her biri, bir yola girdi. Fakat hepsinin niyeti ortak oldu. Nahîfi, müçtehidin iki sevabı olduğunu söyler. Birisi ecr-i isabet, diğeri ecr-i sa‘ydir. Yani birisi kasten yapılmayan hata sonucu kazanılan sevap, birisi de gayret sonucunda kazanılan sevaptır. Şair, Hak yolunda hizmette bulunduktan sonra hata yapılsa da amelin kötü olmadığını söyler.

XI. Bölüm: “*Beyân-ı Melâ’ike*” başlığını taşıyan bu bölüm, 607.-644. beyit aralığını içine almaktadır. Bu bölümde melekler anlatılmaktadır.

Melekler, latif cisimli varlıklar olup hepsi gûnahtan arındırılmışlardır. Yaratılışları gereğince her şekle girebilirler. Onların dişi ve erkek diye cinsiyetleri yoktur. Nahîfi meleklerin iki kısımdan oluştuğunu söyler. Birinci kısım ibadetle görevlendirilmişlerdir. Kimisi rûkû eder; kimisi de secde eder. Her biri bağlılıkla ibadet etmektedir. Kimisi de Hakk’ın irfanına boğulmaktadırlar. Şair, sebak ehli olanların onların bazılarına “‘illiyyûn”; bazılarına da “kerrûbiyân” dediklerini dile getirir.

İkinci kısım ise “ehl-i tedbir” olmuştur. Bunlar Hak emriyle gözcü olmuşlardır. “Hâmilân-ı ‘arş” ismini taşıyan melek sürüsü gece gündüz takdis ile coşmaktadır. Dört büyük melek olan Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve Azrâil ise hepsinden daha yakın olmuşlardır. Cebrâil, âyetleri taşıyıp, peygamberlere vahiy indirirken, Mikâil, erzaka vekil olmuştur. İsrâfil, kıyamet gününde sur üflemekle görevlendirilmiş; Azrâil ise ruhları teslim almakla yükümlü olmuştur. Bu meleklerden bazıları da “Hâfızûn” melekleri olmuştur. Onlar sabah akşam insanı korumakla görevlendirilmişlerdir. Kimisi de “kirâme’l-kâtibîn” melekleri olup, insanların sağ ve sol taraflarında ayakta durur vaziyette sabah akşam hayr ve şerlerini yazmaktadırlar.

XII. Bölüm: “*Beyân-ı Şuħuf u Kütüb*” başlığını taşıyan bu bölüm, 645.-656. beyit aralığını kapsamaktadır. Süleyman Nahîfi bu bölümde kitap ve levhalar hakkında bilgi verip, hangi kitabın hangi peygambere gönderildiğini ele alır.

Şair, levha ve kitapların sayısını 104 olarak bildirir. Bunlardan 10 sahife Hz. Âdem’e, 50 sahife Hz. Şît’e, 30 levha Hz. İdrîs’e, 10 sahife Hz. İbrâhim’e indirilmiştir.

Geriye kalanlardan Zebûr Hz. Davûd'a, Tevrât Hz. Mûsâ'ya, İncil Hz. İsa'ya, Kur'an'da Hz. Muhammed'e indirilmiştir.

Sûreler, Mekkî ve Medenî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Konuyla ilgili görüşler arasında en fazla kabul göreni hicretten önce nâzil olan âyet ve sûrelerin Mekkî, sonra nâzil olanların Medenî olduğu şeklindedir. Sûrelerin seksen altısı Mekkî, yirmi sekizi ise Medenî'dir.⁸⁵

Mekke döneminde indirilen sûre ve âyetlerde daha çok inanç konularından, müşriklerin içine düştüğü çelişkilerden, geçmiş peygamberlerin çağrularına olumlu karşılık vermeyen ümmetlerin başına gelen ibret verici olaylardan, ahlâkî ve insanî değerlerden bahsedilmiş olup bu sûrelerde âyetler çoğunlukla kısa ve mensur şiir biçimindedir. Âyet sonları (fâsıla) arasında büyük çapta benzerlik vardır. Medenî sûrelerde toplumun inşası, İslâm kardeşliği, içtimaî ve fikhî konularla ilgili âyetler yer alır; genellikle anlatım üslûbu hâkim olduğundan âyetler ve sûreler uzundur.⁸⁶

Nahîfi'ye göre de bu kitaplarda ve levhalarda yer alan âyetlerin kimisi Mekkî âyet kimisi de Medenî âyettir.

XIII. Bölüm: “*Beyân-ı Aded-i Süver ve Âyât-ı Kur'âniyye*” başlığını taşıyan bu bölüm, 657.-662. beyit aralığını kapsamaktadır. Süleyman Nahîfi bu başlık altında Kur'an'da yer alan âyet ve surelerin adetlerini verir.

Süleyman Nahîfi, Kur'an-ı Kerim yüz on dört sure; altı bin altı yüz altmış altı âyet olduğunu söyler. Bu âyetlerin bin tanesi cenneti müjdeleyen, bin tanesi cehennem azabını bildiren, bin tanesi emirleri, bin tanesi yasakları, bin tanesi ibretleri, bin tanesi kıssaları haber veren âyetlerdir. Geriye kalanlardan beş yüz tanesi helal ile haramı, yüz tanesi tespih ve duayı bildiren âyetlerdir. Altmış altı tanesi ise hükmü ortadan kaldıran âyetlerdir.

XIV. Bölüm: “*Beyân-ı Enbiyâ 'Aleyhimü's-selâm*” başlığını taşıyan bu bölüm, 663.-709. beyit aralığını içine almaktadır. Süleyman Nahîfi bu bölümde, Peygamberlerin sayısı ve isimleri konusunda bilgiler verir.

---

⁸⁵ Abdülhamit Birışık, “Sûre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul 2009, s.538.

⁸⁶ Abdülhamit Birışık, *a.g.e.*, s. 538.

Peygamberler'in ilki Hz. Âdem; sonuncusu Hz. Muhammed'dir. Allah her birini, insanlara tebliğ amacıyla göndermiştir. Onlar, yaratılan insanları Hakk'a davet etmişlerdir. Süleyman Nahîfî, bazı kimselerin peygamberlerin sayısını yüz yirmi dört bin ile sınırlandırdıklarını söyler. Onlardan üç yüz on üç tanesi şeriat ve kitap sahibi peygamberlerdir. Bazı kimselerde peygamberlerin sayısını sınırlandırmanın caiz olmadığını söyler. Şeriat ve kitap sahibi olan bazı peygamberlere "Ulu'l-âzım" denmiştir. Geçerli olan hükmü halka izhar edip, şeriatlarıyla evveldeki şeriatları hükümsüz kılmışlardır. Bazı ilim sahibi kimseler ise iki bin peygamberin husus ile umum olduğunu söylemişlerdir.

Her nebi resul değil ama her resul nebi olmuştur. Küçük ve büyük günahlardan beri hepsi halkın fâzılları olmuştur. Onların kalplerin kötü fiillere yer yoktur. Hepsi günahattan arındırılmışlardır. İleri gelen kimseler, kalplerinde hata şeklinde fiil bulunma dahilinde ona zelle adını verip, caiz olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise bu duruma karşı çıkıp, zellenin dahi caiz olmadığını ifade etmişlerdir. Allah onların her birini yaratılış ve fitrat olarak güzel kılmıştır. Her birine sevinç, akıl nuru ve sağlıklı mizaç vermiştir.

Süleyman Nahîfî bu başlık altında, peygamber ve evliya mertebelerini de mukayese etmiştir. Peygamberliğin mertebesi evliyaya göre daha hayırlı ve şerefli dir. Peygamberler velayetin kaynağı olurken, evliya peygamberliğin mazharı olamaz. Peygamberlik ile velilik arasında umum ile husus farkı vardır. Veli olan bir kimse olgunluk mertebesine ulaşsa bile peygamberlik mertebesine ulaşamaz.

XV. Bölüm: "*Beyân-ı Taşdîk-i Enbiyâ 'Aleyhimü's-selâm*" başlığını taşıyan bu bölüm, 710.-724. beyit aralığını kapsamaktadır. Süleyman Nahîfî bu bölümde, peygamberlerin doğruluğunu bildirmeyi amaçlamıştır.

Süleyman Nahîfî, peygamberlerin hepsine iman etmenin vacip olduğunu söyleyip, ayırım yapmaksızın hepsine iman edilmesi gerektiğini ifade eder. Kur'an'da 28 peygamberin isminin zikredildiğini söyleyerek, tek tek isimlerini verir. Peygamberlerin isimleri sırasıyla Hz. Âdem, Hz. İdrîs, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Yusûf, Hz. Yakûb, Hz. Davûd, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, Hz. İshâk, Hz. Üzeyr, Hz. Elyesa', Hz. İlyâs, Hz. Zü'l-kifl, Hz. Şuayb, Hz. Zekeriyâ, Hz. Lût, Hz. Zü'l-kârneyn, Hz.

Lokmân, Hz. Eyyûb, Hz. Süleymân, Hz. Yûnus, Hz. Hârûn, Hz. Mûsâ, Hz. Sâlih, Hz. Yahya, Hz. Îsâ ve Muhammed şeklindedir.

XVI. Bölüm: “Çehâr Yâr-ı Güzîn Rıdvanullâhi ‘Aleyhim Ecma‘în” ve “Der Zîkr-i Şiddîk-ı Ekber Rağıye ‘Anhullâhu Ekber” başlıklarını taşıyan bu bölüm, 725.-730. beyit aralığını kapsamaktadır. Süleyman Nahîfî, bu başlık altında 4 halifenin ilki olan Hz. Ebubekir hakkında bilgi verir.

Süleyman Nahîfî, Hz. Ebubekir’in insanlardan sonra en hayırlısı olduğunun bilinmesini ister. O, “Siddîk” ve “Atîk” isimleriyle şöhret bulmuştur. Hicret sırasında Hz. Peygamber’e mağarada arkadaşlık etmiş, Mi‘râc âyetini tasdiklemiştir. Evliyanın seyidi olup, tasdik hazinesinin sahibidir. Kimse onunla çekişmemiştir. Günaha hiç batmamıştır.

XVII. Bölüm: “Der Zîkr-i ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭâb Rağıye ‘Anhü’l-Vehhâb” başlığını taşıyan bu bölüm, 731.-733 beyit aralığını kapsamaktadır. Süleyman Nahîfî, bu bölümden halifelerin ikincisi olan Hz. Ömer hakkında bilgi verir.

Hz. Ömer, “Na‘t-ı Fârûk” ismiyle şöhret bulmuştur. İslam dininin emirleri onunla birlikte kuvvetlenmiştir. Adaleti hakkıyla izhar edip, tam ikbal kazanmıştır.

XVIII. Bölüm: “Der Zîkr-i ‘Osmân bin ‘Affân Rağıye ‘Anhü’l-Ġufrân” başlığını taşıyan bu bölüm, 734.-736 beyit aralığını içine almaktadır. Süleyman Nahîfî bu bölümde, halifelerin üçüncüsü olan Hz. Osman hakkında bilgi verir.

Hz. Osman Kur’an âyetlerini toplayan kişidir. Allah onun zâtını hilm ve haya ile süslemiştir. O, Hz. Muhammed’in damadıdır. Hz. Muhammed’in iki kızıyla evlendiği için “Zi’n-nûreyn” ismiyle şöhret bulmuştur.

IX. Bölüm: “Der Zîkr-i ‘Alî bin Ebû Ṭâlib Rağıye ‘Anhullâhü’l-Ġâlib” başlığını taşıyan bu bölüm, 737.-757 beyit aralığını içine almaktadır. Süleyman Nahîfî bu bölümde, halifelerin sonuncusu olan Hz. Ali hakkında bilgi verir. Ayrıca aşere-i mübeşşere hakkında da bilgiler sunar.

Hz. Ali, gûnahtan kaçınandır. O, ilim şehrinin kapısı olmuştur. Onun fazlının beyanı ve şerhi mümkün değildir. Hayberî’nin kapısını zapt etmiş; Haydar ismiyle

şöhret bulmuştur. Hz. Muhammed'in torunları olan Hz. Hasan ve Hüseyin'in babalarıdır. Zevcesi ise Hz. Betül'dür.

Süleyman Nahîfi, dört halifeyi anlattıktan sonra aşere-i mübeşşere hakkında bilgi vermeye başlar. Onları on nefer olarak tanımlayıp, cennetle müjdelendiklerini söyler. Süleyman Nahîfi okuyucuya, bu on kişiyi ezberlemelerini tembihler. On kişinin dördü yukarıda bahsi geçen dört halifedir. Geri kalan altı kişinin Abdurrahman, Talha, Sa'd, Sa'îd, Ebu Ubeyde ve Zübeyr olduklarını ifade eder.

Süleyman Nahîfi, Resulullâh'ın bütün ashabına temiz kalplerle sadık dostlarız diyerek, hepsinin müçtehit olduğunu dile getirir. Cemel ve Sıffin Savaşları'nı içtihat ahvali olarak söyleyip, bu konuda münakaşa edilmemesini ifade eder. Bazen Resul'ün anne ve babasının ahvallerinin, kalbe bu vakalarla mesul olduğunu söyler ve eserini sonlandırır.

2.1.3.4. Mecmuada Yer Alan Mensur Metinler

Çalışılan varak aralığında mensur metnin olduğu bir parça bulunmaktadır. Bu metin mecmuanın müstensihî tarafından Süleyman Nahîfi'nin hayatına yer verebilmek adına Fâik Reşad'ın *Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir* isimli eserinden alınmıştır.

Bu eser Fâik Reşad'ın *Eslâf* isimli tezkiresinin devamı niteliğinde çıkartılan ve eserin son kısmını oluşturan altı hal tercümesinden ibaret olan bir kitapçıktır. *Eslâf* ise Osmanlı şair ve âlimlerinin hal tercümeleriyle manzum eserlerinden parçalar veren ve müellifin “tezkire” diye takdim ettiği eserdir.⁸⁷ Bu eserin birde *Terâcim-i Ahvâl* adıyla ikinci bir kısmı bulunmaktadır. Bu eser hacimce *Eslâf* tan daha küçüktür. Ancak eserin *Eslâf* tan farkı yalnız geçmiş asırlardaki şahsiyetlerle sınırlı kalmayıp çağdaşlarını da içine almasıdır. Müellif, öteki eserin devamı olmakla beraber buna çağdaş şahsiyetleri dışarıda tutmayı icap ettirecek bir “eslâf” adını koymadığına işaret eder.⁸⁸

---

⁸⁷ Ömer Faruk Akün, “Fâik Reşad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul 1995, s. 106.

⁸⁸ Ömer Faruk Akün, *a.g.e.*, s. 107.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. METİN

3.1. METİN KURULURKEN TAKİP EDİLEN YOL

Metin kurulurken takip edilen yol şu şekildedir:

1. Metnin yazımında transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.
2. Metinde geçen başlıklar koyu harflerle şiirin boyutundan iki punto büyük olacak şekilde şiirlerin en üstüne yazılmıştır. Metinlerin vezinleri ve bahirleri ise şiirlerin boyutuna göre bir punto küçültülüp, italik yazı ile başlıklardan sonra verilmiştir.
3. Metin oluşturulurken öncelikle mecmua esas alınmıştır. Gerekli görülen yerlerde mecmua içerisinde yer alan şiirler, yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarından hareketle karşılaştırılmıştır.
4. Mecmua metni düzenlenirken şiirlerle alakalı yapılan tüm karşılaştırmalar dipnotlarda nüsha farkı olarak gösterilmiştir. Mecmuada kullanılanlar “M”, yapılan tez çalışmalarında kullanılanlar “T” şeklinde dipnotta belirtilmiştir.
5. Dipnotlarda nüsha farkı verilirken, mecmuada olmayan kelime için – M, çalışılan tezlerde olmayan kelime için –T kısaltmaları kullanılmıştır. (Ms. 6/337 kalb-i: - M)
6. Mecmua içerisindeki şiirlerde çeşitlilik görüldüğü için her nazım şekli için kendi arasında sıralamaya gidilmiştir. Nazım şekilleri için belirlenen kısaltmalar, “Kısaltmalar ve İşaretler” başlığı altında verilmiştir. (M. 1, M. 2; Mf. 1, Mf, 2 ...)

7. Mecmuada olmayıp incelenen tez çalışmalarda olan beyit eksiklikleri ve fazlalıkları, beyit ve mısra farklılıkları vb. dipnotta verilmek yerine tez içerisindeki farklılıklar başlığı altında verilmiştir.
8. Metin içerisinde metin tamiri yapılırken şiirde bulunmayan harf, hece veya kelimeler köşeli parantezle “[ ]”; vezin gereği fazla olanlar ise yay parantezle “( )” gösterilmiştir.
9. Metin içerisinde okunamayan kelimeler için “.....” işareti kullanılmış, dipnotta eski harflerle yazımı gösterilmiştir.
10. Metinde yer alan Arapça ve Farsça mısralar, beyitler, kelimeler, âyet ve hadisler Latin harfleriyle yazılmıştır. Âyet ve hadislerin eski harflerle yazımları ve anlamları dipnotta verilmiştir.
11. Vezin aksaklığının görüldüğü mısralar dipnotta belirtilmiştir.
12. Metinde geçen kelimelerin nokta eksiklikleri veya fazlalıkları dikkate alınmamış, kelimenin doğru yazımı tercih edilmiştir.
13. Metinde geçen özel isimlerin ve yer adlarının ilk harfleri büyük yazılmış, bu isimlere gelen ekler ayrılmıştır. (Ümmī Hānī’dür, Haydar’u; Mekke’de, Ka’be...)
14. Metnin derkenarlarında anlaşıldığı üzere mecmuanın müstensihî tarafından sonradan düzeltmeler yapılmıştır. Bu düzeltmeler adına 2 türlü not düşürülmüştür:
  - a. Böyle olmalı
  - b. NüshaNüsha notunun bulunduğu yerlerde gerekli görüldüğü takdirde değişiklikler uygulanmıştır. Böyle olmalı dediği yerlerde ise metinde uygulanmak yerine dipnotta gösterilmiştir.
15. Mecmuada 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar farklı metin bulunmaktadır. Her metin için ortak ses özellikleri belirlenmiştir. Mecmua metni de bu ses özellikleri çerçevesinde kurulmuştur.

16. Farsça kelimelerde yer alan vâv-ı ma'dûleler (و) işaretiyle gösterilmiştir. (üstüḥḥān, ḥḥāb...)
17. Farsça ön ekler, eklendiği kelimelerden “-” işaretiyle ayrılmıştır. (Hem-ser, hem-nefesān, bī-çāre...)
18. Farsça son ekler eklendiği kelimelerden “-” işaretiyle ayrılmıştır. (derd-mend, sevdā-ger...)
19. Farsça sıfat ve birleşik isimlerin arasına “-” işareti getirilerek yazılmıştır. (cihān-gīr, ḥun-feṣān...)
20. Aslı pādšāh, kāmrān vb. kelimeler, şiirin veznine göre bazı yerlerde pādīšāh, kāmurān şekliyle yazılmıştır.
21. ‘Īsī, da‘vī vb. kelimelerde elif-i maksûre daima “ā” şeklinde yazılmıştır.
22. Çokluk eki (-lar, -ler) büyük ünlü uyumuna uydurulmuştur.
23. İyelik ekleri daima yuvarlak ünlü ile yazılmıştır. (sabrum, maksadum...)
24. Tamlayan eki daima yuvarlak ünlü ile yazılmıştır. (dehānuḥ, cevrüḥ...)
25. Partisip eki daima yuvarlak ünlü ile yazılmıştır. (itdük, gördükçe...)
26. Soru eki olan “mı” tüm metinde ayrı ve düz ünlü ile yazılmıştır. (Ms. 5/520 Var mı benimdür diyecek bir ‘amel)
27. Bildirme eki daima yuvarlak ünlü ile yazılmıştır. (‘iyāndur, kulumdur...)
28. Geniş zaman eki daima yuvarlak ünlü ile yazılmıştır. (olur, gelir...)
29. “-ip” eki daima yuvarlak ünlü ile yazılmıştır. (kılup, virüp...)
30. Öğrenilen geçmiş zaman eki daima düz ünlü ile yazılmıştır. (olmuş, bilmiş...)
31. Görülen geçmiş zaman eki daima düz ünlü ile yazılmıştır. (oldı, kıldı...)

3.2. TRANSKRİPSİYONLU METİN

Vikâye Sayfaları

Kıṭ‘a-ı Nāfi‘a

Ey ḳārī-i şāhib-şu‘ūr başdan başa hep süzivir
İlhām alup her baḥşden fihristi de sen düzivir

Rengīn zengin güzīde bir mecmū‘adur.

Leṭā‘if ve ḍurūb-ı emşāli ve neşāyiḫi zihī ḥāvīdür.

Şā‘ir-i şehīr Veysī merḥūm Ḥāb-nāme’sini bu Sulṭān Aḥmed’e taḳdīm
eylemiştir.

Veysī’nün tārīḫ-i irtihāli ḡazel 1037’dür.

Sulṭān Aḥmed ol emānāt-ı peyḡamberīyi ziyāret iderken na‘leyn-i şerīfi
dest-i ta‘zīmle alup bir zemān-ı naẓar ve sertāc-ı tekrīm ve iftiḫār
eyledükden sonra irticālen bu kıṭ‘asını söylemiştir:

fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

baḥr-ı remel: . . . - / . . . - / . . . - / . . . -

N’ola tācum gibi başumda götürsem dā‘im

Ḳadem-i pākini ol ḥāzret-i şāh-ı Rüsülün

Gül-i gülzâr-ı nübüvvet o kadem şâhibidür
Bahtiyâ⁸⁹  turma yuzin s r kademine o g l n 

[1^a]

Sefâlet n   apusu sefâhatd r.

Yâd-gâr

[1^b]

Besmele v  hamdele v  şalvele

M cib-i irşâd olur ehl-i dile

M şkilâtu  çâresid r meşveret

Meşveretle h şıl olur maşlahat

*ve şâvirh m fi'l-emri*⁹⁰ el-âyet

*el-müsteşâru mü'temen n*⁹¹ el-had s

---

⁸⁹ Bu kelimenin altına “Sultân-ı müşâr n-ileyh ma laşıdır ki târi -i cul sını gösterir” şeklinde bir dipnot düşürülmüş ve “1012” tarihi kaydedilmiştir.

⁹⁰ “ *ve şâvirh m fi'l-emri*” bu ibâre Âl-i İmrân Suresi’nin 159. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “iş hakkında onlara danış” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Sen onlara sırf Allah’ın lutfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.” şeklindedir.

⁹¹ “ *el-müsteşâru mü'temen n*” bu had s-i şerifinden iktibâstır. Anlamı “Kendisiyle istişare edilen, güvenilir kimsedir.” şeklindedir. (bkz. Buhar , Edeb, 99; Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013, s. 560.)

Kaşidetü'l-Çalem⁹² (K. 1)

Kethüdā-yı bāb-ı ‘ālī

el-Meħmed Şākir Çudsi İstānbūlī (Vefātı 1327)

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

baħr-i remel: - . - / - . - / - . - / - . -

1. Maħrem-i rāz-ı nihānuğ tercemānıdur çalem
Tercemān-ı maħrem-i rāz-ı nihānıdur çalem
2. Bānī-i mebnā-yı dehr ü kâ’ināta şad çasem
‘Ālem-i fānī için bānī-i şānīdür çalem
3. Kātib-i ümmü’l-kitāb-ı maħv ü işbāt-ı Ĥüdā
Bādī-i tanzīm-i emr-i *kün fe-kān*⁹³ idur çalem
4. Zāt-ı Furçān’uğ be-ħaķķ-ı āyet-i *mā yeşturün*⁹⁴

---

⁹² Bu manzume, Fatih Cersel tarafından hazırlanan “*Mehmed Şākir Gālib Efendi Divānı (İnceleme-Metin)*” isimli yüksek lisans tezinin okunuşuyla karşılaştırılmıştır. Mecmuanın kısaltması “M”, tezin kısaltması “T” olarak verilmiştir.

2 dehr ü kâ’ināta: dehr-i kâ’ināta T

⁹³ “*kün fe-kān*” bu ibāre Yâsin Suresi’nin 82. âyetinden nâkıs iktibâstır. Surede “*كُنْ فَيَكُونُ kün fe-yekün*” şeklinde geçmektedir. Anlamı “Ol! [der], hemen oluverir.” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Bir şeyi istediğinde, O’nun buyruğu “Ol!” demekten ibarettir; hemen oluverir.” şeklindedir.

⁹⁴ “*مَا يَشْتَرُونَ mā yeşturün*” bu ibāre Kalem Suresi’nin 1. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “(yazanların) onunla yazdıklarına andolsun ki” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Nün. Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına andolsun ki” şeklindedir.

Ya lisān-ı nüktedānı ya dehānıdur alem⁹⁵

5. Eylemişdür fehm-i İdrīs'e nuḥustīn keşf-i rāz
Zü'l-‘aṭāyānuḡ aḡa bir armaġānıdur alem
6. Ravza-i Firdevs-i a‘lāda bulup neşv ü nemā
Yādigār-ı ney-sitān-ı āsumānıdır alem
7. Her şarīri nefḡa-i nāķūr-ı İsrāfıldür
Cān-dih-i ‘azm-i remīm-i mürdegānıdır alem
8. Hızr-ı necrān tā ebed reyyān-ı feyz-ā-feyzıdır
Cedvel-i āb-ı ḡayāt-ı cāvidānıdır alem
9. Ni‘mezā terkīb olunmuş şeh-per-i Cibrılden
ḡabbezā cism-i ‘azīzün üstüḡ ānıdur alem

[2^a]

10. Pīr-i Ken‘ān çeşmine ġüyā olur bir mükḡüle
Olsa da ebyaz yine ‘ayne’l-‘iyānıdur alem

---

⁹⁵ Bu beytin yanına “Nāzımın ḡaṭṡıyla *mā yesṡurūn* yazılması ammā sehvidir” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

11. Yazdı Ya'kūb-ı ḥazīne nāme-i *büṣrā leküm*⁹⁶
Yūsuf'ı da bir beṣīr-i kārṵānıdır ḳalem
12. Ser-be-ser üftāde-i cāh-i devāt olsa bile
Milket-i iḳbāl ü cāhuṅ ṣeh-niṣānıdır ḳalem
13. Zırve-i Ṭūr-ı tecellādur maḥall-i neṣ'eti
Mīve-i *erīn*⁹⁷ nihāl-i *len terān*⁹⁸dür ḳalem⁹⁹
14. Cān virür 'İsā miṣāli mürde-i ṣad sāleye
Belki de cism-i Mesīḥāyān-ı cānıdır ḳalem
15. Olmadan 'ālemde mīzāb-ı zülāl-i ḥōṣ-güvār
Çeṣme-sār-ı feyz-i cārī nāvdānıdır ḳalem

---

⁹⁶ *büṣrā leküm* “بُشْرَى لَكُمْ” bu ibāre Âl-i İmrān Suresi'nin 126. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “size bir müjde olsun” şeklindedir. Âyetin tamamının me'âli “Allah bunu, sırf size bir müjde olsun ve bununla kalpleriniz yatışsın diye yapmıştır. Zafer, yalnız güçlü ve hikmet sahibi Allah katından gelir.” şeklindedir.

12 ṣeh-niṣānıdır: ṣehenṣāhıdır T

⁹⁷ *erīn* “رَبِّي” bu ibāre A'râf Suresi'nin 143. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “bana görün” şeklindedir. Âyetin tamamının me'âli “Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, “Sen beni asla göremezsın. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin” buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.”” şeklindedir.

⁹⁸ *len terān* “لَنْ تَرِيَنِي” bu ibāre A'râf Suresi'nin 143. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “sen beni asla göremezsın” şeklindedir.

⁹⁹ Bu mısraın vezni aksamaktadır.

16. Tılsım-ı gencîne-i sırr-ı ezeldür tâ ebed
Mülk-i fazl u hikmetüñ bir kâmurânıdur qalem
17. Hikmeten olmuş aqālîd ü muqālîd-i hıred
Şerveten miftâh-ı genc-i şâyegânıdur qalem
18. Hacle-i tibyânda kılmış dem-be-dem teşmîr-i sâq
Mâşiṭa-kâr-i ruḥ-i seb‘a’l-meṣānî¹⁰⁰’dür qalem
19. Oldı mecrâ-yı sünühâṭ u şü’ünât-ı hikem
Lüle-i neḍḍāhatān¹⁰¹’uñ tecriyān¹⁰²’ıdur qalem
20. ‘Alleme’l-insāne mā lem ya’lem¹⁰³’i takrîr ider
Maḥz-ı Furqān-ı İlāhî’nüñ lisānıdur qalem

---

17 Hikmeten olmuş aqālîd ü muqālîd-i hıred: Hikmetüñ olmuş aqālîd muqālîd-i hıred T

17 Şerveten: Şervetüñ T

¹⁰⁰ “seb‘a’l-meṣānî” bu ibâre Hicr Suresi’nin 87. âyetinden nâkıs iktibâstır. Sûrede “سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي seb‘ā’n mine’l-meṣānî” şeklinde geçmektedir. Anlamı “tekrar tekrar okunandan (âyetlerden) yedisi” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Kuşkusuz sana tekrar tekrar okunandan (âyetlerden) yedisini ve yüce Kur’an’ı verdik.” şeklindedir.

¹⁰¹ “نَضَّاحَاتَانِ neḍḍāhatān” bu ibâre Rahmân Suresi’nin 66. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “gürül gürül akan” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “İkisinde de gürül gürül akan iki su kaynağı bulunur.” şeklindedir.

¹⁰² “تَجْرِيَانِ tecriyān” bu ibâre Rahmân Suresi’nin 50. âyetinden nâkıs iktibâs yapılmıştır. Anlamı “akıp giden” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “İkisinde de akıp giden iki kaynak vardır.” şeklindedir.

¹⁰³ “عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ alleme’l-insāne mā lem ya’lem” bu ibâre Alak Suresi’nin 5. âyetinden iktibâstır. Âyetin me’âli “İnsana bilmediğini öğretti.” şeklindedir.

21. *Kün*¹⁰⁴ didükçe zümre-i ehl-i kemāl oldu *yekūn*¹⁰⁵
*Kün fe-kān*¹⁰⁶’uñ cevher-i yektāsı kânıdur alem
22. Bādī-i mevt olsa da ‘aynen yine bürhānıdur
Ekşeriyyen mūcibāt-ı zindegānīdür alem
23. Dürr ü mürvārīdi çekmiş silk-i imlāya faa
Mu‘tenā avvāş-ı deryā-yı me‘ānīdür alem
24. Nā-üdā-yı *fülki meşhūn*¹⁰⁷-ı civārü’l-münşe’at
Keşti-i ‘irfān sūtün-ı bād-bānīdür alem
25. Olmasa olmazdı tensi-ı amūz-ı kā’ināt
Ya‘ni allāl-ı rumūzāt-ı cihānīdür alem

---

¹⁰⁴ “*kün*” bu ibāre Yāsın Suresi’nin 82. āyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “Ol!” şeklindedir. Āyetin tamamının me’āli “Bir şeyi istediğinde, O’nun buyruğu “Ol!” demekten ibarettir; hemen oluverir.” şeklindedir.

¹⁰⁵ “*yekūn*” bu ibāre Yāsın Suresi’nin 82. āyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “oluverir” şeklindedir. Āyetin tamamının me’āli “Bir şeyi istediğinde, O’nun buyruğu “Ol!” demekten ibarettir; hemen oluverir.” şeklindedir.

¹⁰⁶ “*kün fe-kān*” bu ibāre Yāsın Suresi’nin 82. āyetinden nākıs iktibāstır. Surede “*kün fe-yekūn*” şeklinde geçmektedir. Anlamı “Ol! [der], hemen oluverir.” şeklindedir. Āyetin tamamının me’āli “Bir şeyi istediğinde, O’nun buyruğu “Ol!” demekten ibarettir; hemen oluverir.” şeklindedir.

22 Ekşeriyyen: Ekşeriyyā T

23 Dürr ü mürvārīdi: Dürr ü mürr vārīdi T

¹⁰⁷ “*fülki meşhūn*” bu ibāre Yāsın Suresi’nin 41. āyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “yüklü gemi” şeklindedir. Āyetin tamamının me’āli sūrenin 42. āyetiyle birlikte verilmiştir. Me’āli “Onları ve nesillerini yüklü gemide taşımamız ve binecekleri benzer araçlar yaratmamız da kendileri için açık bir kanıttır.” şeklindedir.

26. Müşterīdür ol ‘Uṭārid fehme ecrām-ı felek
Kāh-ı Keyvān’uḡ bile Keyḡüsrevān’ıdur ҡalem

27. Çārsū-yı kâ’inātuḡ tā ilā-yevmü’l-ḡisāb
Sūd-zā-yı zümre-i sevdā-gerānıdur ҡalem

[2^b]

28. Mince-m-i mīzān-ı diḡḡat-sencidür bu ‘ālemüḡ
Vākıf-ı aḡvāl-i her-sūd u ziyānıdur ҡalem

29. Ya nihālistān-ı ṭūṭī-meşrebān olmuş veyā
Bülbülüḡ rükn-i rekīn-i āşiyānıdur ҡalem

30. ‘Adl ile Nüşirevān’uḡ nāmın ibḡā eyledi
Bādī-i cāh u celāl ü ‘izz ü şānıdur ҡalem

31. Bir ҡafesdür ḡilḡaten ecsām-ı ebnā-yı beşer
Ṭūṭī-i ḡōş-lehçe-i efşah-beyānıdur ҡalem

32. Her niḡāṭı ḡāl-i müşḡīn-i ‘izār-ı dilberān
Tā ki ebrū-yı ҡalem-kār ebrūvānıdur ҡalem

---

30 ibḡā: iḡbāl T

31 ecsām: cūsām T

33. Meşher-i ‘ālemde Firdevsī¹⁰⁸’yi teşhīr eyleyen
Enverī ṭab‘ u Kemāl-i İsfahānī’dür qalem
34. Hüsni maḳṭa‘ olmasa ḥāşıl eger bir mādde
Kātib-i aḥsen-beyān tīğ ü sinānidur qalem
35. Nāmu mezkūr olmadıysa seyf-i çālākūñ eger
Şafḥa-i Qur’ān’da kırān-ı zebānidur qalem
36. Bir siyāset muṭlaḳ olsa muṭlaḳā cānı için
Kāḍī-i fetvā-nüvīs-i ḥün-feşānidur qalem
37. Her ne dem āşār-ı jeng olsa nümāyān tīğde
Maşḳala-sāzı anuñ yāḥūd fesānidur qalem
38. Qalb-i kāmil levḥ-i maḥfūz-ı İlāhī’dir faḳaṭ
Şübhesiz ol levḥanuñ ḥāṭır-nişānidur qalem

---

¹⁰⁸ Bu kelime için derkenara “Nāzımuñ bir maḥlaşıdır” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

33 teşhīr: teshīr T

33 Meşher-i ‘ālemde: Meşher-i ‘ālede T

34 Kātib-i aḥsen-beyān: Kātib-i aḥser-beyān T

34 tīğ ü sinānidur: tīğ ü cinānidur T

36 Kāḍī-i fetvā-nüvīs: Kāḍī-i fetvā-yı nüvīs M

37 nümāyān tīğde: nümāyān-ı tīğde T

37 Maşḳala-sāzı: Maşḳala-sāzī T

39. Hacle-i endîşe-i kitâb-ı ‘âlî-fikretüñ
Nâzenin-ter nev-‘arūs-ı dil-sitânıdur qalem
40. Zü’l-me‘âric maḥzar-ı dīvânına eyler ‘urüc
Rāvî-i eblağ beyân-ı Ümmü Hânî’dür qalem¹⁰⁹
41. Gerçi faḥr-ı ‘âlemüñ maḥrûm-ı destidür faqat
Zü’l-fikâr-ı Ḥaydar’uñ dü-peykerânıdur qalem
42. Her kim i‘râz eyledi ḥükm-i qalem-den lâ-muḥâl
Ḥâkim-i tiğ ü sinân-ı ser-keşânîdür qalem
43. Bu qalem-den maḥsadum ancak vücûd-ı kâmilân
‘Âlemüñ zîrâ müşârün-bi’l-benânıdur qalem¹¹⁰
44. Her beyân-ı bü’l-me‘âniye olur revnaḳ fezâ
Her bedî‘-i nüktedân bir nüktedânıdur qalem

[3^a]

45. Geh yazar zîbâ ḳaşâ’id geh oḳur ra‘nâ ğazel

---

40 maḥzar-ı dīvânına eyler ‘urüc: maḥzar-ı dīvânına ‘urüc T

¹⁰⁹ Bu beytin yanına “Allâhu ‘âlem ḥâne-i Cenâb-ı Ümmühânî” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

¹¹⁰ Bu beyit için derkenara “Nâzım bu muşrâ‘ ile maḥsadını vücûd-ı kâmilâna ḥaşr eylemekle kerâmât-i qalemi ferâmûş itmese olamaz” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

45 yazar: yaşar T

Şâ‘irünj destinde hendâz-ı mebnîdür kalem

Gazel

46. Bülbülânunj ney-nihâl-i gül-sitânıdur kalem
Her gülistân zîb-zâ-yı hüsni ü ânıdur kalem
47. Ğamzesi fettân ise müjgânı tîr-i cân-siţân
HoĞka-i gevher dehânı ebrûvânîdür kalem
48. Dâ‘imâ tezyîni ider hüsniünj Nigâristân‘ını
Tab‘-ı müstaĞsen ile üstâd-ı Mânî‘dür kalem
49. Kâmet-i şimşâd-ı yâre reşk ile eyler hırâm
Şanki bâĞ-ı ‘işvenünj serv-i çemânıdur kalem
50. ‘Âlem-i ‘irfânda Şâkir¹¹¹ pîr oldumsa eger
Tab‘umuñ bir ney-civân-ı pey-revânıdur kalem
51. Kilküm elde maĞz-ı şamşâm-ı kazâ-yı nâgehân
Çünkü şamşâm-ı kazâ-yı nâ-gehânîdür kalem

---

46 zîb-zâ-yı hüsni ü ânıdır: zîb-i zâ-yı hüsni ü ânıdır T

49 serv-i çemânıdır: serv-i çemânıdır T

¹¹¹ Bu kelime için derkenara “İsmi Mehmed, bir maĞlaş da Şâkir’dür.” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

52. Bir nerīmān-ı me‘ānīyüm ki küşti-gāhda
    Çahramān-ı fikrümün ser-pehlivānidur çalem
53. Ma‘den-i ma‘nā benüm deryā-yı fikrüm mevc urur
    Gevher ü dürr-i yetīmün baħr ü kānidur çalem
54. Bir şarīrüm ğaşy ider lā-büd ze-nām-ı zāmiri
    Ġıbta-baħş-ı nağme-i Fārābiyānī’dür çalem
55. Elde hāmem eylemez medħ-i semend-i devleti
    Eşheb-i endişemün tā hem-‘inānidur çalem
56. Çalmasun hāli cihān seyf ü çalem-den bir zemān
    Seyf bir şāħib ise şāħib-ķırānidur çalem
57. El-meded ğüyānuñ her mes’ulini is‘āf ider ¹¹²
    ‘Ālemün şöħbet-nüvīsi el-emānidur çalem

Temmet

[3^b]

---

52 Bir: - T

53 urur: - T

¹¹² Bu mısraın vezni aksamaktadır.

57 şöħbet-nüvīsi el-emānidur: şöħbet-nüvīs-i el-emānidur T

Keçecizāde, Sultān Maḥmūd-ı şānī zemānında şa‘ir-i māhir şadr-ı sebaḳ meşhūr Meḥmed Fū’ad Pāşā merḥūmuḡ peder-i vālā-güheri Meḥmed ‘İzzet Monlā merḥūmuḡ *Miḥnet-Keşān*’ında 136’ncı şaḥīfede inşād eyledügi ḳalem ḥaḳḳındaki medḥiyyesi¹¹³ (Ms. 1)

Bir ḳaşıde nazımından şonra şöylece bede’ idiyorlar.

fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ül

baḥr-i müteḳārib: . - / . - - / . - - / . -

1. Ḳaşıdem bulup zīb-i ḥüsn-i ḥitām
Didi kilik-i dil-ḥaste temme’l-keḷām
2. Didüm bir zemān sen de var ‘uzlet it
Devāti feraḥ-güşe-i rāḥat it
3. Ḳalemle ḥuḳūḳum şabāvetdedür
Yanumda şeb ü rüz şoḥbetdedür
4. Enīsümdür ancaḳ ferīd ü vaḥīd
Kemālün ide Ḥaḳ te‘ālā mezīd

---

¹¹³ Bu manzume, Ali Emre Özyıldırım tarafından hazırlanan “*Miḥnet-keşān*” isimli doktora tezinin okunuşuyla karşılaştırılmıştır. Mecmuanın kısaltması “M”, çalışmanın kısaltması “T” olarak verilmiştir.

5. Ser ü cān ile h̄idmet itdi baḡa
Bu medḡiyyeyi kıldum inṣād aḡa

Şıfat-ı H̄āme ve Ba'z-ı Medāyiḡ-i ū

6. Ḳalem *kāf u nūn*¹¹⁴'a olup vāsıṭa
Zuhūr itdi eşyāda hem rābıṭa
7. Tehī āyetinde ider mi ḡasem
Tırāzende-i ḡāme-i *ve'l-ḡalem*¹¹⁵
8. Ḳalem olmasa nokṡa baḡṣā-yı nūn
Bilinmezdi sırr-ı *ve ma yeṣṡurūn*¹¹⁶
9. O zulmetde pinhāndur āb-ı ḡayāt
Midādında cūṣāndur āb-ı ḡayāt

---

¹¹⁴ “*kāf u nūn*” bu ibāre Yâsin Suresi’nin 82. âyetinden nâkıs iktibâstır. “*kāf u nūn*” aslında kevn kökünden “*کُفُّ kün*” emrindeki iki harfin (kef ve nun harflerinin) ayrı ayrı okunuşudur. Anlamı “Ol!” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Bir şeyi istediğinde, O’nun buyruḡu “Ol!” demekten ibarettir; hemen olur.” şeklindedir.

¹¹⁵ “*وَالْقَلَمِ ve'l-ḡalem*” bu ibāre Kalem Suresi’nin 1. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “kaleme” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Nûn. Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına andolsun ki” şeklindedir.

¹¹⁶ “*وَمَا يَسْطُرُونَ ve ma yeṣṡurūn*” bu ibāre Kalem Suresi’nin 1. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “(yazanların) onunla yazdıklarına andolsun ki” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Nûn. Kaleme ve (yazanların) onunla yazdıklarına andolsun ki” şeklindedir.

10. Degüldür o āb-ı beķā lezzeti
Olur olmaz İskender'ün kısmeti
11. Cemāli egerçi siyeh-gündur
Kemāli güneş gibi efzundur
12. Cihān-gerd gītī-sitāndur ķalem
Gezer dehri bir dāsitāndur ķalem

[4^a]

13. Olur zīb-i bezm-i şehān-ı cihān
Bilür her lisān istemez tercemān
14. Gezer mülk-i ğayrı o maḥsūd-ı Cem
Velī pāy-ı taḥtı diyār-ı 'Acem
15. Odur ḥākim-i ḥāsim-i her-diyār
Mevālī anuḡla ider iftiḥār
16. Odur ma'nevī bir veliyyü'n-ni'am
Dü şaķķ-ı zebānında lā vü ne'am

---

11 egerçi: gerçi M

12 gītī-sitāndur: gītī-niṣāndur M

17. Dehânın küşâd eylemez nâ-kese
Meger kim bir ehl-i ma'ârif kese
18. Eger ez-każâ alsa nâdân ele
Virür ra'sesi şafhaya zelzele
19. Reh-i ma'rifetde virür gerçi baş
İder dest-i câhilden ancak telâş
20. Mizâcında vardur televvün birâz
İder bahşı geh kaşır u gâhî dirâz
21. Geçüp zulmet-i vaşf-ı gîsüydan
Olur gâh rencide bir müydan
22. Kemâlâtına hiç açılmaz dehen
Bağar ağzına anuñ ehl-i sülhan
23. Bütün fâzılâna mu'âşırdur ol
Cemî'-i mebâhişde hâzırdur ol
24. Zebân nâ-resâ vaşf-ı te'lîfine
'Ukûl irmez a'dâd-ı taşnîfine

25. Bu rütbe kemālâtı meşhūr iken
Cihān āb-ı luṭfıyla ma‘mūr iken
26. urur eşmesār-ı midād-ı siyāh
Olur atre-i āba muḥtāc gāh
27. alur tā idince birāz nūş-ı āb
Midād ire pā-der-gil-i pī ü tāb
28. O bī-āre anca eker zaḥmeti
Alur şafḥa ağızındaki ni‘meti
29. Dehānında alursa bir pāre āb
Leb-i kātib andan olur ḥişşe-yāb
30. Birāzın daḥı nūş ider dest-māl
Budur işte rūzī-i ehl-i kemāl

[4^b]

31. Fe-li‘llāhi derrūh i ḥōş güfte est
Ki Sa‘dī der-īn ma‘nīdür süfte est

---

27 pā-der-gil-i pī ü tāb: yāver gil-i pī ü tāb M

31 ma‘nīdür: ma‘nī M

32. Be-şehr ĩn meşel şöhre-i ‘ālemest
Ki herkes hüner-pīş rūzī kemest

**Teşekkür hāme-i berā-yı mediḥa-i ḥōd ve tavşif kerden-i ũ
fāzılān-ı cihān-rā**

33. Dimezdüm ki gelsün bu tavşife ḥad
Ḥurūf-ı teheccī ile hem-‘aded
34. Kerāmet degül bende kilkümdedür
Şu var kim benüm dest-i silkümdedür
35. Görüp vaşfını kilki mu‘ciz-nümā
Kemāl-i teşekkürden itdi bükā
36. Didi dā’imā luḥfuḥuz var ola
Hüner-düşmenān-ı zemān ḥ̄ār ola
37. Ne ḥāşıl bizüm gibi bir çübdan
Nedür farķumuz çüb u cārübdan

---

33 tavşife ḥad: tavşif ü ḥad M

34 degül bende: bende degül M

37 çüb u cārübdan: çüb-ı cārübdan T

38. Eger itmese terbiyet kâbilân
Ne kâbildi olmağ küşâde-zebân
39. Neyistânda kâlsağdı zâr u zebûn
Olur mıydı dil vâkıf-ı her-fünûn
40. Neyüm ben ki hâşâ ola kudretüm
Benân-ı efâzıldadır kuvvetüm
41. Benüm şöretüm anlaruñ nuṭkıdur
Cihân-gîr o hâkânlaruñ nuṭkıdur
42. Benî nev'imüzden nice derd-mend
Zenânıñ olur târ-ı cevrinde bend
43. Sebeb eyledi Hâk te'âlâ sizi
Hâlâs itdünüz ol cefâdan bizi
44. Midâd-ı fuḥûle idüp ser-fürû
O âb-ı kerâmetle itdük vuzû
45. Olup cebhemüz lâyıķ-ı secde-gâh

---

39 zâr u zebûn: zâr u bûn M

Perestişde kıldı muvaffağ İlāh

46. Vuzūya fuḥūl olmasa reh-nümā
Ne mümkindi mess-i kelām-ı Hūdā

[5^a]

47. Hüner-perverāna idüp intisāb
Daḥı olmaduğ hīzem-i her-kebāb
48. Olup cismümüz müsta‘idd-i leheb
Yağardı bizi cāhilān bī-te‘ab
49. Neyistānda var mıydı āb-ı ḥayāt
Niçün bulmadıq teşnelikden necāt
50. Daḥı tıfl-ı nev-sāle iken henüz
Yağardı dil ü cānı tāb-ı temüz
51. Cayır cayır itmiş idük iltihāb
Gelüp virmedi kimse bir ḫatre āb

---

46 reh-nümā: ibtidā M

47 hīzem: heyzüm T

52. Fuḥūle n'ola eylesek ser fedā
Bize oldılar Hızr-ı āb-ı beḳā
53. Eger itmesek intisāb-ı kibār
Binerdi bize kūdek-i ney-süvār
54. Olur ba'zımız Mevlevī'ye nefīr
Mevālīye bendir ṣaḡīr ü kebīr
55. Bize ehl-i dil maḥrem-i rāzdur
Görenler ṣanurlar ki bir sāzdur
56. Bizi terbiyet kıldı ehl-i kemāl
İdüp maḥrem-i meclis-i ḥāl u ḳāl
57. Ḥüdā anları ber-devām eyleye
Bizi cāhilāna ḥarām eyleye
58. Kerem eyleyüp dem-be-dem ehl-i ḥāl
Bizümle iderler ḥafī ḳīl ü ḳāl
59. Ḳalurduḳ eger olmasa 'ālimān

---

54 bendir: benden M, bendiz T

Bu mürgân-ı bî-nân u bî-âşiyân

60. Devâtı iderler melâz u me'âb
Bulur anda eḫfâlümüz ḫõrd u ḫ' âb
61. Neyiz biz ola bizde lâ vü ne'âm
Yine 'âlimândur veliyyü'n-ni'âm

Temmet

[5^b]

Edirneli Sehî Efendi'nün tezkiresinün 122'nci şaḫîfesinde muḫarrir şu'arâdan Zeyneb Ḥâtün'un ḫulûm ve fûnûn ve nazm-ı semerde mâhire bir ḫâtem olduğunu beyân ile iḫtidâr-ı 'ilmini gösteren şu rubâ'îsini yazmış ve ḫab'-ı zarîfâne ḫõş olduğu görilerek teberrüken yazıldı.¹¹⁷ (R. 1)

Beyt

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

baḫr-i hezec: .---/.---/.---/.---

1. Şehâ bu şüret-i zîbâ saḫa Ḥaḫḫ'dan hidâyetdür

---

¹¹⁷ Bu manzume, Haluk İpekten vd. tarafından hazırlanan “*Sehî Beg Heşt-Bihişt*” isimli çalışmanın okunuşuyla karşılaştırılmıştır. Mecmuanın kısaltması “M”, çalışmanın kısaltması “T” olarak verilmiştir.

Şanasın sūre-i Yūsuf cemālünden bir āyetdür

Senüñ hüsünüñ benüm ‘aşkum senüñ cevrüñ benüm şabrum

Efendüm dem-be-dem artar tükenmez bī-nihāyetdür

**Medḥ-i Ḥazret-i Peygamberī ḥaḳḳında ‘İzzet Monlā
merḥūmuñ Na‘t-ı Şerīf’inden birḳaç ebyāt-ı güzīde¹¹⁸ (Ms.
2)**

fe‘ülün fe‘ülün fe‘ülün fe‘ül

baḥr-i müteḳārib: . - / . - / . - / . -

1. Ḥabīb-i Ḥüdā çün cefāhā keşīd
Cefā sünnet āmed be-üm̄met resīd
2. Ḥabīb-i Ḥüdā Muştafā olmasa
Eger bizlere muḳtedā olmasa
3. Tıutup ‘ālemi nār-ı zāt-ı vaḳūd
Acırdı bize ḳavm-i ‘Ād u Şemūd

---

1 Efendüm: Bular hep T

¹¹⁸ Bu manzume, Ali Emre Özyıldırım tarafından hazırlanan “*Mihnet-keşān*” isimli doktora tezinin okunuşuyla karşılaştırılmıştır. Mecmuanın kısaltması “M”, çalışmanın kısaltması “T” olarak verilmiştir.

3 nār-ı zāt-ı vaḳūd: nār-ı zāt-ı ḳūd M

4. Odur mücrime mültecā vü zahīr
Odur düşkīn ümmetlere dest-gīr
5. Anuḡ kapusıdur penāh ü melāz
O derden kovulmaḡ ne güç el-‘iyāz
6. Şalātüm-resān yā İlähe’l-enām
Be-rūḡ-ı Muḡammed ‘aleyhi’s-selām

[6^a]

Velehu

Menḡıbe-i Çehār Yār-i Güzīn Rıd̡vānullāhi ‘Aleyhim Ecma‘īnden*

7. Ebū Bekr-i Şıddīḡ-i yār-i ‘Atīḡ
Odur *iz-hümmā*¹¹⁹ lānesinde refīḡ

---

6 Şalātüm: Şalātem T

* Menḡıbe-i Çehār Yār-i Güzīn Rıd̡vānullāhi ‘Aleyhim Ecma‘īnden: Der-menḡabet-i çār-yār-ı güzīn rızvāna’llāhu ‘aleyhim ecma‘īn T

¹¹⁹ “ *iz-hümmā* ” bu ibare Tevbe Suresi’nin 40. âyetinden nâkis iktibâstır. Anlamı “iki kişiden biri” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli deḡil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar maḡaradaydılar; arkadaşına “Tasalanma! Allah bizimle beraberdir” diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediḡiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü deḡersiz hale getirdi. Allah’ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.” şeklindedir.

8. Resülün serâyındadır duğteri
Sipihri-i risâletdedür ağteri
9. Ĥabīb-i Ĥüdâ’nuñ ĥabīb-i ola
Ĥabīb-i Ĥüdâ’dur dinilse nola
10. Buyurdı anuñ ĥađđına Muştafâ
Eger olmasam ĥâtemü’l-enbiyâ
11. Ebū Bekr olurdu nebī lā-cerem
Ki odur a’zam evliyâ-yı ümem
12. Ĥüdâvend-i dīger Cenâb-ı ‘Ömer
*Le ‘amrük*¹²⁰teki nükte-i mu’teber
13. Bahâr-ı çemen-şuffe-i mü’minîn
Anuñ ile oldı temâm erba’in¹²¹
14. Dem-i tīđi güller açup her taraf
O itdi şitâ-yı ġamı ber-ťaraf

---

¹²⁰ “لَعْمْرُكُ le ‘amrük” bu ibare Hicr Suresi’nin 72. âyetinden nâkis iktibâstır. Anlamı “hayatına yemin olsun ki” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “(Ey resulüm!) Hayatına yemin olsun ki onlar, sarhoş (sersem) halleriyle saçmalayıp duruyorlardı.” şeklindedir.

¹²¹ Bu beytin yanına “‘Ümm-i nebī Cenâb-ı Ĥamza 39, ‘Ömer 40’ındadır” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

15. Odur hānümān-süz-ı ehl-i nifāk
Cenāb-ı ‘Alī ile bi’l-ittifāk¹²²
16. Sipıhr-i şafāda üçünci güneş
Anuñ nūrına mihr ü māh olmaz eş
17. Kelām-ı Hüdā’yı çeküp rişteye
Odur beyzeten anı gül-desteye
18. Oğurken şehīd eyledi bir le’īm
Anuñ şahididür Kitāb-ı Kerīm¹²³
19. Cenāb-ı ‘Alī çārüm-i aşfiyā
Muhammed gibi hātem-i evliyā
20. Hılāfetde gerçi nihāyetdedür
Velī kadri şadr-ı bidāyetdedür
21. Odur hem-ser-i duğter-i Muştafā

---

¹²²Bu beytin yanına “Cenāb-ı ‘Alī müşāvir-i halīfe-i s̄anī Fārūğ-ı ekberdür” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

¹²³ Bu beytin yanına “şibğatallāhi ve men aḥsenü minellāhi şibğaten, el-āyet” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً” şibğatallāhi ve men aḥsenü minellāhi şibğaten” bu ibāre Bakara Suresi’nin 138. āyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “Allah’ın boyasıyla boyandık. Boyaca O’ndan daha güzel olan kim vardır?” şeklindedir. Âyetin tamamının me’āli ““Allah’ın boyasıyla boyandık. Boyaca O’ndan daha güzel olan kim vardır? Biz yalnız O’na kulluk ederiz” (deyin).” şeklindedir.

Odur āl ü evlādına pīšvā

22. Kilāb-ı deriyle olunsam şümār

Yeter iki ‘ālemde ol iftiḥār

23. Heme bād ez-men şalāt ü selām

Be-āl-i nebīyy ü be-şahb-ı kirām

Temmet

[6^b]

Şā’ir-i Şehīr Naḥīfī

Sulṭān Aḥmed-i şālīş ve Maḥmūd-ı evvel zemānlarında yetişmiş olan İstānbülī Süleymān Naḥīfī Efendi (1110) tārīḥinde vefāt iden ḥaṭṭāt-ı şehīr Ḥāfız ‘Osmān Efendi’den temeşşuk eylediği nesh ve sülüş-i ḥuṭūṭ ‘ālīyyesinden icāzet alduktan sonra ta’līk ḥaṭṭında daḥı kesb-i mehāret eylemişdür.

Ḥaṭṭatlıqda devāmla berāber bir müddet ḥidemāt-ı devletde istiḥdām ve (1100) tārīḥinde Saġīr Mehmed Pāşā ma’iyyetinde Īrān’a gitmiş ve Īrān’dan ‘avdetle mühimce bir iki me’mūriyetde bulunmuş ve (1130) tārīḥinde Īlçi İbrāhīm Ağā refākatinde Macāristān’a gitmiş idi. Macāristān’dan ‘avdetinde şıkk-ı şānī defterdārı olmuşken bir müddet sonra vāqī’ olan istid‘āsı üzerine tekā’udı icrā idilmiş ve (1151) tārīḥinde irtihāl-i dār-ı na’īm ile Topkapu ḥāricinde Şarı ‘Abdullāh Efendi merḳadi ḳurbında medfūndur. Raḥmetullāhi

Seng-i mezārında şü tārīḥ maḥkūkdur:

بو سليمان نحيفى روحنه الفاتحه

۵۲۵ ۲۶۹ ۱۵۸ ۱۹۹

Şā'ir-i şehīr-i müşārün-ileyhün başlıca āsārı şunlardır:

Birçok nu'ūt-ı şerīfe ve medh-i peygamberīyi hāvī (Hilyetü'l-Envār) ismiyle mevsüm hilye-i şerīfesiyle Enfüs-i Āfāk'ı ve mükemmel Dīvān'ı

[7^a]

ve manzūm Meşnevī-i Şerīf Tercümesi her mışrā'ını bir mışrā' ile tercüme eylemişdür ve menşūr olarak Risāle-i Hızriyye'si vardır.

Müşārün-ileyh şehīdür. Koca İstanbul'un yetişdüdüğü fuzalā-yı şu'arānuñ kuvvet-i tabī'at cihetiyle en büyüğü ve 'ayn-ı zemānda emr-i diyānetde ittikā vü vera' şāhibi olduğu āsār-ı manzūmesiyle şābitdür. Hilye-i Sa'ādet'i ile Enfüs-i Āfāk'ı kārīlerine toyulmaz bir lezzet bahş ider.

Huşūşıyla Meşnevī-i Şerīf Tercümesi'ne bakılduğça bu şerefi kendilerine virmek mecbūriyyet ü ıztırārında qalmamak mümkün olamıyor.

... 18 beyti hāvī olan Meşnevī Tercümesi'nün fātihasındaki üç beyti şöyle tercüme itmişdür (Ms. 3)

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

baħr-i remel: - . - - / - . - - / - . -

1. Bişnev ez ney çün hikāyet mīkuned

Ez cüdāyihā şikāyet mīkuned

Dişle neyden çün hikāyet itmede

Ayrılıklardan şikāyet itmede

2. Kez neyistān tā merā bübrīde end
Ez nefirem merd ü zen nālīde end

Dir kāmışlıkdan kopardılar beni

Nālīşüm zār eyledi merd ü zeni

3. Der niyābed hāl-i puhte hīç hām
Pes sūhan kütāh bāyed ve's-selām

Puhte hālin hīç fehmi itsün mi hām

İhtişār üzre gerek söz ve's-selām

Raḥmetullāhi 'aleyhim raḥmeten vāsi'aten min *Terācīm-i Aḥvāli'l-*
Meşāhir vesā'ire li-Fā'ik Reşād

Temmet

[7^b]

***Ḥilye-i Sa'ādet*'ün ibtidāsında şöyle bede' idiyor (Ms. 4)**

Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

Rehber-i ferhunde-i bî-ḥavf u bîm

müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün

baḥr-i serî: - . . - / - . . - / - . . -

1. Ḥamd ü ṣenā minnet ü şükr ü sipās
Ḥālîḳ'adur bî-'aded ü bî-ḳiyās
  2. Ḥamd aḡa kim ḥamd aḡa maḥşüş pes
Mişl ü şerîk olmaz aḡa hiç kes
  3. Ḥamd ü ṣenā oldı sezā var aḡa
Oldur iden cümleye cüd u 'aḡā
- 11 beyt sonra
4. Ḥikmet-i maḥż üzre olup ḳudreti
Cümlede muzmer nice biḡ ḥikmeti
  5. Ḳullarına eyleyüp iḥsān-ı gül
Eyledi irsāl-i kitāb u rüsül
  6. Kim ḥazarāt-ı rüsül ü enbiyā
Oldılar ümmetlerine pîşvā

7. Ādem olup evvel-i peygamberān
Ĥatm-i rüsül oldı o faħr-ı cihān
8. Faħr-ı cihān ya‘ni Muħammed o māh
Eşref-i maħlūk u Ĥabīb-i İläh
9. Her biri ‘aşrında olup reh-nümā
Geldi cihāna bu kadar enbiyā
10. Her biri bir şer‘ ile itdi zühür
Oldı o ĥükm ile mükellef dühür
11. Cānib-i Ĥaķ‘dan kütüb-i münzile
Ĥüccet ü bürhān idi her mürsele
12. Ādem için on şuħuf itdi nüzül
Ĥavmine ol idi medār-ı ħabül
13. Eyledi şonra keremiyle Ĥüdā
Şit‘e daħı elli şaħıfe ‘aṭā
14. İtdi otuz levħ ile İdrīs‘i Ĥaķ
Mażhar-ı tedrīs rumüz-ı sebaķ

[8^a]

15. Hem daħı on levħ-i cemīl ü celīl
Olmış idi münzel-i şer'-i Ĥalīl
16. řonra gelüp çār nebī-i resūl
Bil kütüb-i erba'a itdi nüzūl
17. Eyledi Mūsā'yı kelīm ü kerīm
Nüşħa-i Tevrāt ile feth-i 'azīm
18. Eyledi Dāvūd-ı nebī çün zuhūr
Aŗa nüzūl itdi kitāb-ı Zebūr
19. Hem daħı 'İsā'ya Cenāb-ı Ĥüdā
Eyledi İncīl-i celīli 'aŗā
20. şonra olup ĥātime-i mürselīn
Çünki zuhūr itdi o faħr-ı güzīn
21. şer'ī olup nāsiħ-i şer'-i ĥalef
Merci'-i kül oldı o kān-ı şeref
22. şer'in idüp maħşere dek muħterem
Eyledi Furķān-ı Kerīm'i kerem

23. Ya'ni ki Qur'an-ı bedi'ü'l-beyân
Mu'cizesin eyledi şerh u 'ıyân
24. Hükmi olup maşşere dek ber-devâm
Eyledi tekmil-i nizâm-ı enâm
25. Kimi bulup Mekke'de feyz-i vuşul
Kimisi oldu Medeniyyü'l-nüzul
26. Virdi nüzulı haremine şeref
Mekke Medîne aña oldu şadef
27. Gevher-i âyât-ı bedi'ü'n-nizâm
Olmış idi ya'ni müneccim temâm

[8^b]

**Velehu Der Na't-ı Şerif Efđalü'l-Mağlûkât (şallallâhu te'âlâ
'aleyhi ve sellem)**

28. Efđal u ezkâ-yı şalât u selâm
Olsun o mağbûb-ı Hüdâ'ya müdâm
29. Eşref-i mağlûk u Habîb-i Hüdâ

Efdal-i mevcūd-ı nebīyyü'l-hüdā

30. Bedr-i felek adr-i sipihr-i kemāl
Mihr-i ziyā-güster-i hüsn ü cemāl
31. İsmi semavāt-ı şehādetde māh
Vaşf-ı şafā-baḡş-ı resül-ı İlāh
32. Seyyīd-i muḡtār u Ḥabīb-i Ḥüdā
Ya'ni Muḡammed o şeh-i muḡtedā
33. İsmi Muḡammed ile Aḡmed 'ıyān
Ḥāvī-i ḡamd olduḡın eyler beyān
34. Oldı o maḡbüb-ı sütüde-şıfāt
Eşref-i 'ālem şeref-i kā'ināt
35. Eşref-i maḡlūḡdur Ādem evveli
Oldı benī ādemüḡ ol efḡali
36. Olmuş iken muzmer-i ḡayb u nihān
Oldı yüzi şuyına ḡalk-ı cihān
37. Ādemüḡ oldur sebab-i ḡilḡati

Māye-i ʿizz ü şeref ü hürmeti

38. Vaʿd ü vaʿīd ile olup hem müşīr
Oldı risāletde beşīr ü nezīr
39. Hātīme-i mürsel idüp bā-ḥuşūş
Ḥatm-i rüsül oldı ḥitām u nuşūş
40. Baʿş olunup aʿzam-ı bürhān ile
Ḥükmini neşr eyledi Qurʿān ile
41. Şerʿ-i muʿallāsı olup ber-devām
Eyledi tekmīl-i merāsım temām
42. Ḥaḫ ne ise itdi beyān yek-be-yek
Ḳalmadı hīç ġāʿile-i reyb ü şekk
43. Şonra idi biʿseti ammā ʿıyān
Evvel-i ḫalḫ idi o faḫr-ı cihān
- [9^a]
44. Nevbet-i irsālin anuḫ yek-sere
Raḫmet-i maḫz eyledi ʿālemlere
45. Rūz-ı ezel ḫilḫatinüḫ sebḫati

Oldı delîli sebaķat raķmeti

46. Eyleyüp eŗrāf-ı ũmem ũmmetin
Eyledi ‘ālī ŗeref ũ ħũrmetin
47. Maķz-ı kerem ‘ayn-ı ‘ināyettũr ol
Āyet-i kũbrā-yı ŗefā‘atdũr ol
48. Ol ŗeh-i iķlīm-i cemāl ũ kemāl
Bedr-i cihān-tāb-ı ‘adīmũ’l-miŗāl
49. ‘İllet-i ġā’ibe-i arz u semā
Cevher-i yektā-yı ŗeref-intimā
50. Zīver-i dũŗ-ı felek-i heftmīn
Zīnet-i āġũŗ-ı zemān u zemīn
51. Ĥāŗıl-ı ‘ŕmr-i felek-i kŕhne sāl
Lem‘a ber-endāz-ı yemīn ũ yesār
52. Vāŗıta-i raķmet-i Rabbũ’l-enām
Rābıta-i ħũrmet-i Beytũ’l-ķarām
53. Gevher-i ħālīŗ ŗadef-i ķā’ināt

Māye-i ʿizz ü şeref-i mümkināt

54. Hıtm-i rüsül server-i ʿālem-penāh
Yaʿni Muḥammed o Ḥabīb-i İläh

Temmet

55. Budur ümîd ol şeh-i raḥmet nihād
Ümmetin ide şefāʿat ile şād

Nihāyeti şöylece hitām buluyor:

56. Cümle-i aşḫāb-ı resül-i İläh
Ravza-i Rıdvanı ide cilve-gāh

Bu Naʿt-ı Şerîfʼden sonra 44 şaḫîfelik (Ḥilye-i Sâʿadet) vardır ki Ḥilye-i Ḥākānîʼden başkadur. Ḥilye-i Ḥākānî ğāsîl-i nebî Cenāb-ı ʿAlîʼden Ḥilyetüʼl-Envār ise dem-i hicretde ğār-ı şerîfden semt-i Medîneʼye ʿazîmetlerinde şeref-teşādüf Ümmü Maʿbedʼün zevci <Ebü Maʿbedʼe> vaşf u beyān eylediği evşāf cümle-i celîle-i Peyğamberî şallallāhu ʿaleyhi ve sellemdür ki yazılamadı.

[9^b]

Şā'ir-i Şehīr Būlbūl-nevānuḡ *Enfūs ü Āfāk'* indan¹²⁴ (Ms. 5)

Müntehab şūretiyle ba'zıları yazılmaḡ taşavvurundan bi'l-āhire ferāḡatle temāmu yazılmışdur.

Müşārün-ileyh Süleymān Naḡīfī merḡūm Enfūs ü Āfāk'ına şöyle başlar:

Der Beyān-ı Münācāt-ı Rabbü'r-Raḡīm

Bismi'llāhi'r-raḡmani'r-raḡīm

Yaḡtetimü'l-emrü bi-ḡayrin 'azīm

müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün

baḡr-i serī': - . . - / - . . - / - . . -

1. ḡamd ü şenā minnet ü şükr-i müdām

ḡālīḡ-ı bī-ḡūna gerek şubḡ u şām

2. ḡālīḡ-ı bī-ḡūn u 'adīmü'l-mişāl

Ḳādir ü Vāḡid Eḡad-ı bī-zevāl

3. Erḡam u Raḡmān olan Allāḡ odur

---

¹²⁴ Bu manzume, Arife Çomar tarafından hazırlanan “*Süleyman Nahifî Enfüsü'l-Āfāk*” isimli yüksek lisans tezinin okunuşuyla karşılaştırılmıştır. Mecmuanın kısaltması “M”, tezin kısaltması “T” olarak verilmiştir.

1 şükr-i müdām: şükr ü müdām M

Mün‘im u Mennān olan Allāh odur

4. Muḳtedir ü Ḳādir ü Ḥallāḳ odur

Cümle nüfūs ehline Rezzāḳ odur

5. Ādem ü cin ḥayl-i vuḥūṣ u ṭuyūr

Mazḥar-ı luṭf u keremi bī-ḳuṣūr

6. *Neṣm ü sīne*¹²⁵ ‘arızasından beri

Vaṣfı anuḳ her şıfatuḳ ekberi

7. Ketm-i ‘ademden ne ki eyler müṣūl

Vaḥdetine cümle şühūd-ı ‘udūl

8. Arz u semā şubḥ u mesā baḥr u ber

Cümle ‘ubūdiyyetine secde-ber¹²⁶

---

¹²⁵ “*neṣm ü sīne*” bu ibâre Bakara Suresi’nin 255. âyetinden nâkıs iktibâstır. Surede “سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ *sinetün velâ neṣm*” şeklinde geçmektedir. Anlamı “ne uykusu gelir ne de uyur” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Allah, O’ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O’na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. O’nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaata edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O’nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür.” şeklindedir.

7 şühūd-ı ‘udūl: şühūd u ‘udūl M

¹²⁶ Bu beytin yanına “*ve küllün fî felekin yesbeḥūn*” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ *ve küllün fî felekin yesbeḥūn*” bu ibâre Yâsin Suresi’nin 40. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “her biri bir yörüngede yüzüp gider” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Ne güneşin aya yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider.” şeklindedir.

9. Şems ü kamer mūr u melek ins ü cān
Hāşılı başdan başa halk-ı cihān
10. Arz u semā kudreti āsarıdur
Kevn ü mekān zerre-i esrāridur
11. Hālık odur arz u semāvāt anuḡ
Rāzık odur ser-be-ser āyāt anuḡ
12. Her ne murād eylese Kādir aḡa
Zerre ile arz u semā bir aḡa
13. Ol dimesiyle o Hūdā-yı Şekūr
Her ne murād eylese eyler zuhūr

[10^a]

14. Tāk-ı semāvātı idüp bī-sütün
Gerdişini¹²⁷ eyledi ‘ibret-nümün
15. Arzı varup secdeye tā haşre dek
Vaḡf-ı rükū‘ oldı dem-ā-dem felek

---

9 mūr u melek: hūr u melek T

¹²⁷ Bu kelimenin yanına “5151 devrān” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

14 Gerdişini: Gird-i şeni T

16. Māni' ü Mu'ṭī-i memālik odur
Mülk anuṣ cümleye mālīk odur
17. Bir ḳulunı 'āleme sulṭān ider
Ḳaṭreye deryāları iḥsān ider
18. İster ise dehre ider pādiṣāh
İster ise mülkini eyler tebāh
19. İstedügin 'izz ile eyler celīl
İstedügin ḳahr ile eyler zelīl
20. Emr-i ṣerī'atde olup müstaḳil
Oldı ḥaḳīḳatde Mu'izz ü Muzil
21. Ḥayr yed-i ḳudreti iḥsānidur
Her ne ki var bende-i fermānidur
22. Cümle-i eṣyāya çün oldur Ḳadīr

---

18 eyler: ider T

20 Emr-i ṣerī'atde: Emr-i ṣerīfinde T

Oldur iden emr-i ‘asīr¹²⁸’i yesīr¹²⁹

23. Giceyi gündüzde ider muḥtefī
Gündüz olur gice içinde ḥafī
24. İstedigi kullarına bī-ḥisāb
Vüs‘at-i rızq ile ider kām-yāb
25. ‘İzzet ü zillet ne ki taqḍīr ider
Hikmet-i bī-ḥūnını taqḍīr ider
26. Ba‘zı ‘ibāda virür ecr ü şevāb
Ba‘zına eyler nice ḳahr u ‘itāb
27. Ḳudretine yoḳ anuḡ emr-i muḥāl
Olmaz aḡa naḳş u fenā vü zevāl
28. Hem ola ta‘zīm ü şalāt ü selām
Maḡşere dek vāşıl-ı ḡayrū’l-enām

---

¹²⁸ “عَسِيرٌ ‘asīr” bu ibāre Müddesir Suresi’nin 9. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “zorlu” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “İşte o gün zorlu bir gündür” şeklindedir.

¹²⁹ “يَسِيرٌ yesīr” bu ibāre Müddesir Suresi’nin 10. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “kolay” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “İnkârcılar için hiç de kolay olmayan bir gündür.” şeklindedir.

22 emr-i ‘asīr’i yesīr: emr-i ‘asīr-i yesīr T

Temmet

[10^b]

Velehu

Der Beyān-ı Na‘t-ı Ḥabīb-i Müste‘ān*

‘Aleyhi’s-şalāti’r-rahmān

29. Ḥayr-i enām ü şeref-i kā’ināt
Dürr-i yetīm-i şadef-i mümkināt
30. Faḥr-ı ‘Arab ğıbta-i Rüm u ‘Acem
Şāh-ı cihāngīr melā’ik-i ḥaşem
31. Ḥatm-i rüsül seyyid-i ‘ālī siyer
Reşk-i melek mefḥar-i nev‘-i beşer
32. Eşref-i maḥlūk u cemīlü’l-ḥaseb
Server-i eşrāf-ı celīlü’n-neseb
33. Şāhib-i mi‘rāc-ı muḳaddes ḥırām

---

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

29 Dürr-i yetīm-i şadef-i mümkināt: Dürr-i yetīm şadef-i mümkināt T

31 Reşk-i melek: Reşk-i mülk T

31 nev‘-i beşer: nev‘i beşer T

33 ḥırām: ḥarām T

Mazhar-ı hâss-ı şeref-i ihtirâm

34. Luţf u ‘aţā menba‘ı kân-ı kerem
Seyyid-i kevneyn ü şeh-i muhterem
35. Hâk’dan aña şām u seher tayyibāt
Ola mişāl suhūb-ı tayyibāt
36. Hürrem idüp ālini aşhābını
Raḥmet ile şād ide ahbābını
37. Ğāyet-i kırb u derecāt-ı bülend
Kevkebe-i kıdrin ide ercümend

Temmet

[11^a]

Velehu

Der Beyān-ı Hılķat-i Mümkināt*

---

34 Luţf u ‘aţā menba‘ı kân-ı kerem: Luţf u ‘aţā menba‘-ı kân-ı kerem M

36 ālini: altı T

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

38. Hikmet-i mahz ile o Rabbü'l-'ibād
Eyledi icād-ı cihānı murād
39. Kenz-i hafādan yaradup bir güher
Heybet ile eyledi aña nazar
40. Kalmadı ol cevher-i yektāda tāb
Saṭvet-i heybetle hemān oldı āb
41. Āba daḥı eyledi feyz-i nazar
Başladı cüş eylemege ser-be-ser
42. Mevc ü biḥār oldı şudan rū-nümā
Keffi zemīn oldı duḥānı semā
43. Olmağ için cilve-nümā-yı enām
Arz u semāvātı yaratdı temām
44. Muttaşif-ı hilkat olup baḥr ü ber
Oldı maḳarrinde 'ıyān ḥuşk ü ter
45. Ḥayl-i melā'ikle pür oldı felek

---

42 Keffi zemīn: Keff-i zemīn T

Fevc-be-fevc oldu cünūd-ı melek

46. Kimisi rāki‘ kimi sācid temām
Kimi Һuzū‘ ile rehīn-i kıyām
47. Devr ile me’mūr olıcağ āsumān
Oldı bedīdār-ı zemīn ü zemān
48. Oldı nücūm ile müzeyyen semā
Rūy-ı zemīn oldı Һarāvet-nümā
49. Oldı Şeb ü rüz ü meh ü āfitāb
Olmağā ma‘lūm sīnīn ü Һisāb
50. Rüz u Őeb üsbū‘ u Őühūr u sīnīn
Eyledi evkātumuzı müstebīn
51. Őābit ü seyyār-ı nücūm u semā
Oldı bu Şüret ile ‘ibret-nümā
52. Һalk-ı semāvāt u zemīne temām

---

45 cünūd-ı melek: cünūd u melek M

49 ma‘lūm sīnīn ü Һisāb: ma‘lūm u sīnīn ü Һisāb M

Ḥikmet-i bī-çün ile virdi nizām

53. Oldı ber-āverde miḥād ü zemīn
Buldı ũu üstünde qarār ü mekīn

[11^b]

54. Eyledi Ḥaḳ arzı miḥād ü firāş
Leyli libās itdi nehārı ma‘āş
55. İtdi cibāli o Ḥüdā-yı Metīn
Şūret-i evtād-ı ḥıyām-ı zemīn
56. Buldı qarārını zemīn-i basīţ
Mā’i buḥār oldı zemīni muḥīţ
57. Ferş-i zemīn oldı maḳarr-ı nüfūs
Mevḳi‘ine eyledi eşyā cülūs
58. Cem‘ idüp ezdādı o Rabb-i Ḳadīr
Her birini eyledi ülfet-pezir

---

55 ḥıyām-ı zemīn: ḥıyām u zemīn M

56 zemīn-i basīţ: zemīn ü basīţ M

56 zemīni muḥīţ: zemīn-i muḥīţ T

59. Birbirine itdi hilâf-ı kıyās
Āteş ü bād āb u türābı mümās
60. Oldı ‘anāşır sebab-i intizām
Mādde-i hilķate geldi nizām
61. Olmuş iken müstetir ü müstekīn
İtdiler işbāt-ı vücūd ins ü cin
62. Geldi mecāmi‘-i zuhūra hemān
Oldı bu maħlūk ser-ā-ser ‘iyān
63. Ādemi mir’āt-i cemāl eyledi
Nüşha-i kübrāyı kemāl eyledi
64. albin idüp maşrıķ-ı nūr-ı kemāl
Aħsen-i taķvīm ile virdi cemāl¹³⁰
65. Tesviye vü ‘adl ile buldı vücūd

---

62 mecāmi‘-i zuhūra: mecālī‘-i zuhūra T

63 Nüşha-i kübrāyı kemāl eyledi: Nüşha-i kübrā-yı kemāl eyledi T

¹³⁰ Bu beytin yanına “İşāret, *leķad haleķnā’l-insāne fī aħseni taķvīm*” şeklinde bir dipnot düşürölmüştür. “لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ *leķad haleķnā’l-insāne fī aħseni taķvīm*” bu ibāre Tın Suresi’nin 4. āyetinden iktibāstır. Āyetin me’āli “Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” şeklindedir.

65 Tesviye vü ‘adl: Tesviye ve ‘adl T

Oldı şafā-baḥş fezā-yı şühūd

66. Eyledi terkībine feyz-i fütūḥ
Buldı ta‘ayyün şıfat-ı nefis ü rūḥ
67. Eyledi her vech ile insānı ḥāş
Virdi ‘ubūdiyyet ile iḥtişāş
68. Nuṭḡ u feşāḥatle idüp ser-firāz
Eyledi mir’āt-i mücellāya rāz
69. Bilmedigin bildirüp insāna hem
Eyledi gencē-i ‘ilm ü ḥikem
70. Penç ḥavās ile nüfūs-ı beşer
Oldı şeref-yāb ‘uḡūl-ı ‘aşer
71. Zāhir ü bāḥında ḡuvā vü ḥavās
Oldılar esbāb-ı vuḡūf u ḡıyās

[12^a]

---

70 nüfūs-ı beşer: nüfūs u beşer M

71 esbāb-ı vuḡūf u ḡıyas: esbāb u vuḡūf-ı ḡıyās M

72. Ādem ü Havvā olup aṣl-ı beṣer
Halk-ı cihān oldu ḥalef ser-be-ser
73. Bī-peder ü māder olup ḥilḳati
Ṭutdı cihān mülkini zürriyeti
74. Eyledi neslinden anuṣ o Ḥüdā
Bunca mülük u rüsül u enbiyā
75. Virmege her ḳavme niḳām-ı umūr
Geldi nice mürsel-i ‘ālī zuhūr
76. Nūḥ’ı idüp maḳhar-ı fevz ü necāt
Zevraḳına virdi ṣu üzre ṣebāt
77. Seyl-i ‘azāb ile ṭolup ğarb u ṣarḳ
Eyledi a‘dāsını ṭufāna ğarḳ
78. Eyleyüp İbrāḥīm’e fażl-ı Celīl
Eyledi ser-nāme-i vaṣfın cemīl

---

77 ğarb u ṣarḳ: ğarb ṣarḳ T

77 ṭufāna ğarḳ: ṭufān ğarḳ M

79. Beytini bünyād için itdi h̄iṭāb
İtdi nice ni‘met ile behre-yāb
80. Nār ‘adū oldığı demde maḳām
Āteşi kıldı aḳa berd ü selām
81. Gerden-i İsmā‘īl’e t̄iḡ-ı ḥadīd
Oldı devā-dāde-i ḳurb-ı mezīd
82. Zebḥ-i ‘azīmi idüp aḳa fedā
Eyledi memdūḥ-ı kemāl-i rızā
83. Şabr ile Eyyūb’ı idüp ser-firāz
İtdi ser-encāmını mir’āt-i rāz
84. Eyledi Dāvud’a ḥilāfet ‘aṭā
Kıldı ḥōş-elḥān h̄iṭāb-ı şenā
85. Salṭanat-ı mülk ü nübüvvetle hem
İtdi Süleymān’a ‘aṭā vü kerem
86. İns ile cin bād u vuḥūş u ṭuyūr

---

81 devā-dāde: revā-dāde T

Oldı muṭî' emrine nezdîk ü dūr

87. Ḥātemini eyledi bî-ımtinā'
Cümle-i maḥlûḳ-ı cihān-muṭā'

88. Ḳavmi olup ḳahr ile zîr ü zeber
Lûṭ nebî buldı necāt u zafer

[12^b]

89. Menzil iken Yūsuf'a zindān ü cāh
İtdi anı memleket-i Mıṣr'a ṣāh

90. Eyledi Mūsā'ya 'aṭā-yı 'Azîm
Virdi şeref zātına vaṣf-ı Kelîm

91. Oldı 'aşāsında nice mu'cizāt
Her biri ḥayret-figen-i kā'ināt

92. Fıṭrat-ı 'İsā'yı idüp bî-peder
Meryem için eyledi nūr-ı baṣar

---

87 Ḥātemini: Ḥātemi M

91 ḥayret-figen-i kā'ināt: ḥayret-figen kā'ināt T

93. Zātın idüp mazhar-ı adr-i celī
Eyledi merfū‘-ı mekân-ı ‘alī
94. Şonra o maħbūbın idüp kām-kār
atm-ı nebiyyin ile virdi şı‘ār
95. Ya‘ni ki Muħammed o Ĥabīb-i Ĥūdā
İsm-i müsemmasına cānum fedā
96. Ādem olup evvel-i peygamberān
atm-i rüsül oldı o faħr-i cihān
97. ‘İllet-i ğā‘ibe-i kevn ü mekân
Vāsıřā-i ĥilat-i deryā vü kân
98. Raħmet-i ‘ālem şeh-i ferħunde zāt
Seyyid-i kevineyn ü şefī‘-i ‘uşāt
99. Rūħına olsun şalavāt u selām
Āline aşħābına hem bi’t-temām

---

93 Eyledi merfū‘-ı mekân-ı ‘alī: Eyledi merfū‘ u mekân-ı ‘alī M

95 İsm-i müsemmasına: İsm ü müsemmasına T

100. Hem dahı cümle rüsül u enbiyā
Maẓhar-ı teslīm ola şubḥ u mesā

[13^a]

Ḳāle'llāhu te'ālā 'izz ü cel

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سُنُرِهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعِنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكُنْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

Senürīhim āyātinā fi'l-āfāḳı ve fī enfüsihim ḥattā yetebeyyene lehüm ennehü'l-ḥaḳḳu evelem yekfi birabbike ennehu 'alā külli şey'in şehid¹³¹
(fī āḥar-i süret-i Fuşşilet 'aded 53'ünci)¹³²

Fī Beyān-ı Ma'rifeti'n-Nefs* ¹³³

Velehu

101. 'İbret ile enfüs ü āfāḳa baḳ

Tā mütebeyyin ola envār-ı Ḥaḳ

---

101 rüsül: resül T

¹³¹ Âyetin me'âli "Kur'an'ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir?" şeklindedir.

¹³² Karşılaştırılan tez çalışmasında bu sürenin devamına ez-Zâriyat Suresi yazılmıştır.

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

¹³³ Başlığın yanına "men 'arefe nefsehü fe-ḳad 'arefe Rabbehü" şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. " مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ men 'arefe nefsehü fe-ḳad 'arefe Rabbehü" bu hadîs-i şerîfenden iktibâstır. Anlamı " Kendini bilen kuşkusuz Rabb'ini de bilir." şeklindedir. (bkz. Aclunî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/262; Mehmet Yılmaz, *a.g.e.*, s.492.)

102. Ma‘rifet-i nefsüñi kıl cüst u cū
Ma‘rifet-i Hakk’a delîl oldı bu
103. Ma‘rifet-i nefse olan muhtedî
Ma‘rifet-i Rabb’e olur mühtedî
104. İtmege âyâtını ders ü sebağ
Enfüs ü âfâkda gösterdi Hakk
105. Gör ki buyurdı *senürîhim*¹³⁴ Kadîr
Eyledi âyâtını âfâk-gîr
106. Oldı *ve fî enfüsihim*¹³⁵ ‘atf aña
Hakk mütebeyyin ola tâ kim saña
107. Oldı dil-i ‘arife şevk-ı derün

---

102 Ma‘rifet-i Hakk’a: Ma‘rifet-i Rabb’e T

¹³⁴ “ *سنُورِهِمْ* *senürîhim*” bu ibâre Fussilet Suresi’nin 53. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “göstereceğiz” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Kur’an’ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir?” şeklindedir.

¹³⁵ “ *وَفِي أَنفُسِهِمْ* *ve fî enfüsihim*” bu ibâre Fussilet Suresi’nin 53. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “kendileri için” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Kur’an’ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz. Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir?” şeklindedir.

Remz-i hitâb-ı efelâ tubşirün¹³⁶

108. Enfüs ü âfâk ile taḥbîk kı
Cân u dilün vâkıf-ı taḥkîk kı
109. Eyledi âyât-ı kitâb-ı mübîn
Nisbet-i ‘ilm ü ḥaber-i mûkınîn
110. Ehl-i başiretten olup dâ’imâ
Kıl dilün âyîne-i ‘ibret-nümâ
111. Derd ü devâsındadır eyle nazâr
Ola başiret saḡa ‘ayn-ı başâr
112. Sende olup aḥrûf ile müstebîn
Muzmer olan remz-i kitâb-ı mübîn
113. Cirm-i şaġîr ile ‘acebdür ‘ıyân
Sende ola ‘âlem-i ekber nihân

---

¹³⁶ “ أَفَلَا تُبْشِرُونَ ” *efelâ tubşirün* bu ibâre Zâriyât Suresi’nin 21. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “Hiç görmüyor musunuz?” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Hatta kendinizde de. Hiç görmüyor musunuz?” şeklindedir.

108 Enfüs ü âfâk: Enfüsi âfâk T

[13^b]

114. Hārice hācet ne iderse eger
Sende zūhūr ālem-i feyż-i nazār
115. Mürtesem-i şafha-i kalb-i nebīh
Āyet-i ferhunde-i *lā-raybe fīh*¹³⁷
116. Saña muşannifden olursa haber
Sende ‘iyān her kütüb-i mu‘teber
117. Zāhir ü bāṭın seni Rabb-i Qadīr
Eylemiş āyīne-i sırr-ı setīr
118. Fehm ide gör nefşünjün esrārını
Tā bilesünj Rabb’ünjün envārını
119. Ğaflet ile olma behāyim¹³⁸-şıfat

---

115 nebīh: nebīye T

¹³⁷ “ *لَا رَيْبَ فِيهِ* *lā-raybe fīh*” bu ibāre Bakara Suresi’nin 2. âyetinde ve Âl-i İmrân Suresi’nin 9. âyetinde geçmektedir. Anlamı “hiç şüphe yok” şeklindedir. Bakara Suresi 2. âyetin tamamının me’âli “Bu kitap, hiç şüphe yok, sakınanlar için bir rehberdir.” şeklindedir.

116 pür-‘iber: mu‘teber M

¹³⁸ Bu kelime için derkenara “ İşâret ilā, *ülā’ike kāl en’āmi bel hüim eḍallü ülä’ike hüümü’l-ğāfilün*” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “ *أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَصْلُ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ* *ülā’ike käl en’āmi bel hüim eḍallü ülä’ike hüümü’l-ğāfilün*” bu ibāre A’râf Suresi’nin 179. âyetinde nâkıs iktibâstır. Anlamı “Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmış olduk. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama

ıl yri kesb-i Şeref-i ma'rifet

120. ıbet ile ıl nazır insn gibi
ılma an'at göze ayvn gibi
121. fil içün münkeşif olmaz bu l
Dde-i taŐvrde r'yet mul
122. Manzaru olduda sipihr  zemn
Cümlede yokdur Őaa senden yan
123. Sen Őaa t olmayasu aŐn
yra ne mümkin nazır-ı rŐen
124. Nefsmi bildüm diyü sen itme lf
Olma Őan slik-i rh-ı ilf
125. Herkes idüp 'alı adar ictihd
Bildi Őanur nefsinin ol n-murd
126. Eyleyüp a'zsına ya'ni nazır

---

onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da Şaşkındırlar. İŞte asıl gafiller onlardır." Şeklinde-dir.

121 r'yet mul : r'yet n mul M

Ma'rifet-i nefsi budur zann ider

127. Nefsini bu rütbede fehm eylemek
Fehm-i behāyimle olur müsterek

128. Ma'rifet oldur olup āgāh-dil
'Ākıbet-i kāra ola müštağil

129. Mā-ḥaşal-ı ḥilḳatini fikr ide
Ḥāl-i dem-i riḥletini fikr ide

130. 'Ārif odur ḥāl-i ḳu'ud u ḳıyām
Zıkr ide Ḥallāḳ-ı Kerīm'i müdām

[14^a]

131. Ḥalk-ı semāvāt ile arz-ı nihān
Şıdḳ-ı tefekkürle ide ders-i cān

132. Eyle taşavvur sebab-i ḥilḳatün
N'olsa gerek fā'ide-i fıtratuñ

---

131 Şıdḳ-ı tefekkürle: Şıdḳ-ı tefekkür M

133. Bil ki nedür sırr-ı hayāt u memāt
Meb‘aş ü maḥşerde vukūf u sebāt
134. Fikrūñ idüp kesb-i rızā-yı Hüdā
Olmaya gör vaḥdet-i Hāk’dan cüdā
135. Böyle tefekkürdür olan bī-cedel
Nice ‘ibādāt-ı sīnīne bedel
136. Böyle tefekkürdür olan mu‘teber
Kim ola fikr-i ḥikem-i pür-‘iber
137. Her nefesūñ ‘ayn-ı ‘ibādet olur
Her nazaruñ maḥz-ı sa‘ādet olur
138. Sā‘ati bu fikrūñ olur dem-be-dem
Ṭā‘at-i bisyāre bedel lā-cerem
139. Ḥikmet ile Rabb-i Qadīr ü Hākīm
Eyledi üç kısma bu ḥalkı ḫasīm

140. Oldı biri nev[‘]-i melek h̄āş u ‘ām
Şoḡra beşer şoḡra behā’im temām
141. İtdi melek kısmına Rabb-i Vedūd
‘Aql-ı mücerred ile feyz-i vücūd
142. Māye-i terkīb-i beşer bī-kuşūr
‘Aql ile hem nefis ile itdi zuhūr
143. Şehvet olup cins-i behā’imde şān
Lezzet-i nefis anlara oldı nişān
144. Tab[‘]-i behīmiyyet ü şān-ı melek
Oldı beşerde şıfat-ı müşterek
145. Oldılar üç mertebe halk-ı enām
Esfel ü a’lā daḡı evşaḡ temām
146. Vaşf-ı vasaḡ oldı çü ḡayr-ı umūr
Sırr-ı şeref itdi beşerde zuhūr

---

140 nev[‘]-i melek: nev[‘]i melek T

141 feyz-i vücūd: feyz u cūd T

147. Esfel ü a'lādan olup hişşe-mend
Mertebesi cümleden oldu bülend

[14^b]

148. 'Aql ile nefis ile vücūd-ı beşer
Eyledi fark 'amel-i hayr u şer¹³⁹
149. Kağı taraf kim aña merğübdur
Ol şifatuñ hükümüne mensübdur
150. Eyler ise cevher-i 'aql ile kār
Ol melekiiyetden olur behre-dār
151. Belki dağı eşref ü a'lā olur
Mertebede ekmel ü evlā olur
152. İki taraf himmetine zīr-dest
Oldı musahhar aña bālā vü pest
153. Evc ü haziz oldı aña cilve-gāh

---

147 hişşe-mend: haşşa-mend T

¹³⁹ Bu mısraın vezni aksamaktadır.

150 behre-dār: behre-vār T

152 zīr-dest: zīr-hest M

Kağısın isterse bulur aña rāh

154. Eylese meyl-i melekîyyet eger
‘Ālem-i bālāda olur cilve-ger
155. Çünkü melek olmadı nefse qarīn
‘Aql-ı mücerred ile oldı emīn
156. Nefs olup ammā ki beşerde ‘adū
‘Aql ile cenk itmededür sū-be-sū
157. Nefs ile tā eylemeye ihtilāf
Her dem ider kesb-i şevāb-ı ribāf
158. İtse hilāf ile anuñ ictihād
İtmiş olur ekber-i kār-ı cihād
159. Şehvet-i maḥz ile iderse ‘amel
Rütbede ḥayvān gibi oldı eḍall
160. Ğālib ise nefesine meyl-i derūn

Cins-i behā'imden olur belki dūn¹⁴⁰

161. Cins-i behā'im hele ma'zūrdur
‘Aql u hıredden şıfatı dūrdur

162. ‘Aql ile oldu şeref-i kevkebe
Nefs-i ḥasīs oldu denī mertebe

163. Eşref olur ‘aqla iden iktidā
Esfel olur nefsi iden pişvā

164. Dūn u denī olmağı fikr it hele
Eyleme rağbet taraf-ı esfele¹⁴¹

[15^a]

165. Sağa bu remz oldu müselleme mihek
Cevherüni eyle aña ‘arz u ḥak

---

¹⁴⁰ Bu beytin yanına “*bel hüüm eḍall*, el-āyet” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “*بَلْ هُمْ أَصَلُّ* *bel hüüm eḍall*” bu ibâre A‘râf Suresi’nin 179. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “hatta daha da şaşkıncıdır” şeklindedir. Âyetin tamamının me‘âli “Andolsun biz, cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmış olduk. Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkıncıdır. İşte asıl gafiller onlardır.” şeklindedir.

161 ‘aql u hıredden: ‘aql-ı hıredden T

¹⁴¹ Bu beytin yanına “Cenāb-ı Ebu’l-Beşer kendüsüne rûḥ-ı nefḥ olduğunda bir kere kendüsine im‘ânla bakmış âlet-i tenāsüli baş aşağı görünce buña meyl ü rağbet göbekten aşağıya kendini süfliyyete sūfî ve ‘ulviyyetden mahrûm itmek olur didiği mervîdür.” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

166. Şayrefî-i kâmil isen bî-gümân
Sîm ü zer ü mis olur andan ʿiyân
167. Eyle bu taḫsîm ile tefrîḫ-ı ḥâl
Cümle budur eyleme tazʿîf-i ḳâl
168. Gör şeref-i zâtıḡa bâʿiş nedür
Maʿnî-i muḫtâr-ı mebâḡiş nedür
169. ʿĀrife oldu bu kelâm-ı ḳalîl
İkmâl-i miʿyâre etemm-i delîl
170. Cāmiʿ-i ebvâb u fuṣûl u kitâb
Fihris-i mecmûʿa-i faşluʿl-ḡiḡâb
171. Kendüḡi fikr ile gör insân mısın
Yoḡsa behâʿim ile yeksân mısın
172. Ādem ü insân gibidür şüretüḡ
Eyle tecessüs nicedür sîretüḡ

---

167 tazʿîf-i ḳâl: tazʿîf-i ḥâl T

169 İkmâl-i miʿyâre etemm-i delîl: Ekmel-i miʿyâr ü etemm-i delîl T

171 Yoḡsa: Yoḡsa T

173. Mūcib-i ‘aql ile mi kār-ı ‘amel
Yoḡsa hemān nefse mi ḡaṣr-ı emel

174. Ḥaḡ buḡa ser-riṣte-i efkārdu
Vuṣlat-ı maḡṣūda meded-kārdu

175. Çeṣm-i baṣiretle ḡakimāne baḡ
Bātlı bātl göresin ḡaḡḡı ḡaḡ

Temmet

Faṣl

Fī Beyānı Āyāti’l-Āfāḡiyye*

176. İmdi naḡar ḡıl ki bu eṣyā temām
Ḥikmet ile oldı cemilü’n-nizām

177. Aç gözün it ḡudret-i Ḥaḡḡ’a naḡar
Nūr-ı baṣiretle pür olsun baṣar

---

173 kār-ı ‘amel: kār u ‘amel T

173 Yoḡsa: Yoḡsa T

* Fī Beyān-ı Āyāti’l-āfāḡiyye: Faṣlü’l Āyāti’l-Āfāḡiyye T

178. A‘zam u ekberdür o Rabb-i Eḥad
Muḫtedir ü Mālik-i Mülk ü Şamed

179. Zāt-ı müberrā-yı şerīk ü nazīr
Oldur olan cümle-i şey’e Ḳadīr

[15^b]

180. Oldur iden ḥalk-ı memāt u ḥayāt
Hep eṣer-i ḳudretidür kā’ināt

181. Heft ü semāvātı ki itdi ṭibāḳ
Eyledi müstev‘ib-i ṭāḳ u revāḳ

182. Ḳıl aḡa ircā‘ baṣar-ı bī-fütūr
Var mı cihātında şuḳūḳ u fuṭūr

183. Ḳıl nazar eflākda bu‘d u mesīr
Dide-i idrākuḡı eyle ḥasīr

184. Eyledi dünyā gögini pür-nücūm

---

180 ḥalk-ı memāt u ḥayāt: ḥalkı memāt u ḥayāt M

181 ṭāḳ u revāḳ: ṭāḳ-ı revāḳ T

183 bu‘d u mesīr: bu‘d-ı mesīr T

Ḥizb-i şeyāṭīne hem itdi rücüm

185. Ƙubbe-i zībende-i seb‘a şidād
Gör ki nice ƙā'im olur bī-‘imād
186. Hendese-i ƙudret idüp bī-naẓīr
İtmiş anuñ her cihetin müstedīr
187. Oldı nücüm ile müzeyyen semā
Her biri ḥayret-zedeye reh-nümā
188. Oldı meşābīḥ-i sipihr-i berīn
Vāsīṭa-i zabṭ-ı şühūr u sīnīn
189. Ḥayme-şıfat ‘ālemi olmuş muḥīṭ
Arz anuñ altında firāş-ı basīṭ
190. Encüm-i eflākda seyr ü şebāt
Ƙible-nümā-yı cihet-i ƙā'ināt
191. Maşrıƙ u mağrible şimāl ü cenūb

---

184 Ḥizb-i şeyāṭīne : Ɖarb u şeyāṭīne M

185 Ƙubbe-i zībende-i seb‘a: Ƙubbe-i zībende seb‘a M

187 her biri: her bir M

Kaṅṅara-i ‘adl-i semāvāt-ı ḥūb

192. Mıhr-i münevverde ṭulū‘ u ğurūb

Āyet-i kübrā-yı ūhūd u ğuyūb

193. Māhda keyfiyyet-i bedr ü hilāl

Oldı nümūdār-ı cemāl ü celāl

194. Őems-i cihān-tāba on iki burūc

Süllem-i eṭvār-ı ḥübūṭ u ‘urūc

195. Őemsün olup nūrı ziyā-baḥş-ı rüz

Her ğün ider ebr-i ḥafādan bürüz

196. Rüz kılop perde-i ūbden zuhūr

Olmada nūr-efgen-i nezdīk ü dūr

[16^a]

197. Őems ü kamer ūlc ü maṭar rüz u ūb

Olmadadur nef‘-i ‘ibāda sebeb

---

191 semāvāt-ı ḥūb: sumūt u cenūb T

196 nezdīk ü dūr: nezdīk ü nūr M

197 nef‘-i ‘ibāda: nef‘i ‘ibāda T

198. ‘Ālemi tartībde selc ü maṭar
Terbiye-sāz olmada şems ü kamer
199. Hikmet-i maḥz üzredür ef‘āl-i Hıak
Kudretine çeşm-i başiretle bak
200. Arz u semā şubḥ u mesā baḥr u ber
Her biri mecmū‘a-i naḫş-ı ‘iber

Faşlün Fi’l-Āyāti’l-Arzıyye

201. Çār fuşül olmada her yıl ‘ıyān
Şayf u şitā faşl-ı bahār u ḥazān
202. Haşre dek āmed-şüd-i leyl ü nehār
‘Ārife oldı şuhuf-ı i‘tibār
203. Reng-i dilārā-yı siyāh ü sefid
Rüz u şeb olmaḫda ‘ademden bedid
204. Gülşenüñ ezhārı olup pür-nümā
Her biri bir levn ile şüret-nümā

---

203 āmed-şüd-i leyl ü nehār: āmed-şüd leyl ü nehār T

205. Cāme-i sūrḥ ile kimi rū-nümūd
Kimisi pūṣīde-i sebz ü kebūd
206. Manzar-ı zībendesı ḥāṭır-güşā
Vaz'-ı ḥōṣ-āyendesı ḥālet-fezā
207. Her birinüñ levḥi olup muḥtelif
Her biri bir şüret ile muttaşif
208. Kimi gül ü sünbül anuñ kimi ḥār
Her biri itmiş şıfatın ihtiyār
209. Gülde ruḥ-ı sūrḥ ü cemāl-i cemāl
Ḥalk-ı dil-ārāsına olmuş delāl
210. Ḥār-ı bed-umūr-ı ḥadīdü'l-lisān
Hem-nefesān gele renciṣ-resān
211. Yāsemen ü sünbül olup müşk-bū
Lālenüñ ārāyişidür reng-i rū
212. Oldı benefşe çü ḥaṭṭ-ı mehveşān

Nefhā-nişār-ı dil-i ḥasret-güşān

213. Sünbül-i ter hem-ser-i zülf-i nigār
Lāle vü gül şafha-i vaşf-ı ‘izār

[16^b]

214. Lāle idüp dāğ-ı derūnı nihān
İtmededür ḥande-i rû-yı cihān
215. Serv idüp edā ile ḥüsn-i kıyām
Cāy-ı ‘ubūdiyyeti itmiş maḳām
216. Hem-çü ser-i Ḳays-ı beyābān-tırāz
Olmada mürgān şehine lāne-sāz
217. Her biri eşcāruḡ olup dil-pesend
Olmadadır gülşene pīrāye-bend
218. Kimisi eşcāruḡ olup mīve-dār

---

213 ‘izār: ‘azār T

215 edā: ādāb T

216 ser-i Ḳays-ı beyābān-tırāz: ser-i Ḳays beyābān-ı tırāz T

216 şehine: şāhına M, serine T

217 Olmadadır: Olmadur M

Kimi olur sāye ile sāz-kār

219. Ser-be-ser eşcār eger ezhārdur

Hep hikem-i kudretin izhārdur

220. ‘Ayn-ı başiretle bakılsa hemān

Cümlede evzā‘-ı ‘ibādet ‘ıyān

221. Kimi kıyām ile te‘abbüdedür

Kimi ku‘ūd ile teşehhüdedür

222. Kimi iki cānibe teslīmde

Hālīk’a tesbīh ile ta‘zīmde¹⁴²

223. Olmada hep Hālīk’a tāt-nümün

Arz u semāda harekāt u sükün¹⁴³

---

222 Kimi: Kimisi M

¹⁴² Bu beytin yanına “kemā kalā te‘ālā, *ve in min şey’in illa yüsebbihū*, el-āyet” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “*وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ* *ve in min şey’in illa yüsebbihū*” bu ibāre İsrā Suresi’nin 44. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız. O halîmdir, bağışlayıcıdır.” şeklindedir.

¹⁴³ Bu beytin yanına “*ve küllün fī felekin yesbeḥūn*” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “*وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ* *ve küllün fī felekin yesbeḥūn*” bu ibāre Yâsin Suresi’nin 40. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “her biri bir yörüngede yüzüp gider” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Ne güneşin aya yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzüp gider.” şeklindedir.

223 harekāt u sükün: harekāt-ı sükün T

224. Kimi kıyām üzre kiminde ku‘ūd
Kimi rükū‘ itmede kimi sücūd
225. Bunca ‘aķākīr ü nebātāta baķ
Şüret ü ma‘nāda bu āyāta baķ
226. Cümlede var hāşiyet-i pīş ü kem
Cümlede maḥfī nice sırr u ḥikem
227. Kimi eşihhāya olur aĝdiye
Kimi maraz ehli için edviye
228. Ba‘zıları merhem-i zaḥm-ı cerīh
Her biri bir derde devā-yı şarīh
229. Kimi ḥalāvetle çü semm-i katīl
Kimi merāretle şifā-yı ‘alīl
230. Biri ḥalāvetle tutar hāşiyet
Biri merāretle virür menfa‘at

---

224 itmede: itme M

226 hāşiyet-i pīş ü kem: hāşiyet ü pīş ü kem M

231. Kimisi rûḥa sebeb-i inbisât
Kimi mükedder kimi ‘ayn-ı neşâṭ

[17^a]

232. Her birinüñ var nice ḥâşiyeti
Cümle Ḥüdâ’nuñ eşer-i ḥikmeti
233. Kimi muzırdur kimi nâfi‘ anuñ
Her biri bir ḥikmete râci‘ anuñ
234. Kimi dil-âzâr kimi dil-nüvâz
Kimisi pest ü kimisi ser-firâz¹⁴⁴
235. Kimisi olmağda taḥarrük-nümün
Kimisi mevḫûf u şebât ü sükün
236. Ba‘zısı bû ya kimi bî-râyiḥa
Kimi olur müşk-şifat-ı fâyiḥa
237. Ṭa‘mı dil-ârâ vü şemîmi ğarîb
Levni pesendîde vü resmi ‘acîb

---

231 sebeb-i inbisât: sîb-i inbisât T

¹⁴⁴ Bu beytin yanına “Ḳuvvet ‘ilâcı gibi, seḳâvet yâ cezer ḥareket sözi fi ‘s-saḥar” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

238. Naḥl u şükûfe ne ise huşk u ter
Cümlesi bir hikmet ile behre-ver

239. Eyledi eşyâyı Hüdâ bî-kuşûr
Muhtelifü't-ṭab' u bedî'u'z-zuhûr

240. Nesne 'abeş itmedi ḥāşā zuhûr
Kimi ğidâ kimi şifâ-yı şudûr

**Faşl-ı fî temsîl-i 'âlem-i ekber ve 'âlem-i aşgar hüve
aḥsenü't-temâşîl nefsü'l-insân ve 'âlem-i kevn ü mekân***

241. Her ne ki âfâkda oldı 'ıyân
Var aña enfüsde mişâl ü nişân

242. Fevķ-ı sırruḡ ḡubbe-i eflâkdur
Muttaşîf-ı rif'atı idrâkdur

243. Gökde melâ'ik yirine bî-ķıyâs
Sende de tedbîr-i 'uķûl u ḡavâs

---

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

241 mişâl: daḡı mişl T

242 Fevķ-ı sırruḡ: Farķ-ı sırruḡ M

242 rif'atı idrâkdur: rif'at u idrâkdur M

244. Heft ı̇ıbaķ ise felekler eger
Sende dağı heft ı̇ıbaķ oldu ser
245. Kevkeb-i seyyāre-i seb‘a ‘adīl
Sende dağı heft kuvā-yı cemīl
246. Bāşıra vü sāmi‘a vü zevķ u Şem
Nātıķa vü lāmise fehm oldu hem
247. Re’s ü yedeyn ü feħizeyn ü dü-sāk
‘Ālem-i enfüsde çü seb‘a ı̇ıbaķ

[17^b]

248. Sende de var on iki burca¹⁴⁵ nazīr
Eyler anı Şems-i şabi‘at mesīr
249. Dīde-i ‘ibret ile itseñ nazār
Sende de var encüm-i ‘ālī-güher
250. Hem dağı var Şems ü ķamer ğarb u Őarķ
Hem Şıfat-ı selc ü maşar ra‘d u berķ

---

247 feħizeyn: faħz M

247 Re’s ü yedeyn ü feħizeyn ü dü-sāk: Re’sü yedeyn ve feħizeyn ü dü-sāk T

¹⁴⁵ Bu kelime için beytin yanına “12 delik Őaķb, ħüñsāda 13 dür” Şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

248 burca nazīr: burc-ı nazīr M

251. Sende her a‘zā-yı yemīn ü şimāl
Semt-i şimālī vü cenūba mişāl
252. Vechüñ olup maşrıq-ı nūr-ı şafā
Cānib-i mağrib aña semt-i kafa
253. Her ne yaña dīde nigeḥ-bān olur
Altı cihet sende nümāyān olur
254. Piş ü pesün cānib-i ḥalf ü emām
Taḥt ile fevḳ arz u semādur temām
255. Oldı her a‘zā-yı yemīn ü şimāl
Semt-i şimālī vü cenūba mişāl
256. Gāhi ‘ıyān ra‘d-şıfat-ı nāleler
Gözlerinün yaşı mişāl-i maḥar
257. Giryelerün şüret-i bārān olur
Ḥandelerün mihr-i dıraḥşān olur

---

254 emām: İmām T

254 arz u semādur: arz-ı semādur T

255 Semt-i şimālī: Semt ü şimālī M

258. Şayf u şitā faşl-ı bahār u hazān
Çār fuşūl olmada sende ʿiyān
259. Hāl-i tufūliyyet ü hük-m-i şebāb
Sinn-i vukūf u herem-i pür-şitāb
260. Sende ruṭūbet mi yübüset mi yok
Sende harāret mi bürüdet mi yok
261. Çār ṭabīʿat biri sevdā anuḡ
Üçi dem ü balğam u şafrā anuḡ
262. Oldı ise bād-ı fuşūl-ı çehār
Yaʿni şitā şayf u hazān u bahār
263. Cāzibedür sende bahāra bedel
Hāzımedür şayfa muḡābil meşel

[18^a]

264. Māsikedür faşl-ı harīḡa mişāl
Oldı şitā dāfiʿa kılsaḡ hayāl

---

261 şafrā: sevdā T

263 meşel: mişāl T

265. Kimi ider celb-i münāfi‘ anuḡ
Kimi mażarratları dāfi‘ anuḡ
266. Cāzibedür celb-i ġidā eyleyen
Hāzimedür rāh-nümā eyleyen
267. Hāzımeden ḡāşıl olur nef‘-i tām
Māsike temyīze ider ihtimām
268. Şonra idüp dāfi‘-i tedbīr-kār
Def‘ ile me’mūr anı leyl ü nehār

(Teşriḡ-i A‘zā-yı Beden)¹⁴⁶

269. Oldı sirişkūḡ ile āb-ı dehān
‘Ālem-i tende iki baḡr-ı niḡān
270. Birisi mālīḡ biri ‘azb-i fūrāt
Her biri mevc-efgen-i nehr-i ḡayāt

---

266 rāh-nüma: rāh-ı nüma T

267 nef‘-i tām: nef‘i tām T

268 dāfi‘-i tedbīr-kār: dāfi‘a tedbīr-kār M

¹⁴⁶ Başlık bu beytin hizasından derkenara yazılmıştır.

271. Bunca ʿurūḳ oldı tenün̄de nihān
Nehr-şıfat olmada her dem revān
272. Tatlı şuyun̄ mevḳiʿi oldı dehān
İtdi tenaʿum anun̄ ile zebān
273. Feyz-i ḫalāvetle zebān ü dehen
Tā ola ṭūṭī gibi şirīn süḫen
274. Hem iki cū mevḳiʿi beyni vü gūş
Müntin ü telḫ itmede dāʿim ḫurūş
275. Telḫi taʿam ile ider ḫıfz-ı zāt
Aḫa duḫūl itmeye tā mūzıyāt
276. Beyn ü gūşunda olup kār-ger
İtmededür ḫıfz reh-i mağz-ı ser
277. Eşḳ dü-çeşmün̄ nemekīn̄ eyledi
Çeşmi tağayyürden emīn̄ eyledi

---

271 tenün̄de: ten̄de T

276 kār-ger: kār u kār M

277 çeşmi: çeşm M

278. Şahm iledür çünki beyāz-ı ‘uyūn
Eyledi milh ile o şahmı maşūn
279. Merdüm-i çeşm oldı maḥall-i naẓar
Oldı naẓar tār-ı şu‘ā‘-ı başar
280. Manẓar-ı ḥāşş-ı başaruḡ kā’ināt
Cilve-nümā-yı naẓaruḡ her-cihāt
281. Nūr ider idrāk mūrāyā velī
Bāşıradur vāsıta-i evvelī

[18^b]

282. Taḥt-nişīn merdüm-i çeşm-i terüḡ
Ḥidmetine şaf-zede müjgānlaruḡ
283. Zīr ü zeber pilk-i dü çeşmüḡ hemān
Mışra‘-ı bāb-ı naẓar-ı dil-sitān
284. Çeşmünüḡ ebrūlar olup ḥācibi
Sāye-nümā şehīr-i ‘Anḳā gibi

---

278 şahmı maşūn: şahm-ı maşūn T

280 naẓaruḡ: naẓar M

283 Zīr ü zeber pilk-i dü çeşmüḡ: Zīr ü zeberpilik-i dü çeşmüḡ T

284 çeşmünüḡ: çeşmüḡ M

285. Her yedi oldı ʔabaqāt-ı ʕuyūn
Heft eḡālīm gibi ḡōd-nümūn
286. Dūş ile zānūda rüū's-i ʕizām
Kūh u cibāle bedel oldu temām
287. Nışf-ı vücūduḡda rüsūm-ı zemīn
Cilve-nümā-yı naḡar-ı ḡūrde-bīn
288. Sende benān ile olur dest ü pā
Şūret-i eşcāra temeşşül-nümā
289. Mū-yı beden şanki nebātātdur
Eyle naḡar aʕceb-i āyātdur¹⁴⁷
290. Kimi nümā-yafte-i leyl ü nehār
Kimi ider şūreti üzre ḡarār
291. Nāḡun u ezḡaruḡa eyle naḡar
Oldı şükūfe gibi zībende-ter

---

286 kūh u cibāle: kūh-ı cibāle T

287 rüsūm-ı zemīn: rüsūm u zemīn M

¹⁴⁷ Bu beytin yanına “Cavlaḡ yir de şen olur” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

292. Mū-yı serüñ heftede itseñ tırāş
Hefte-i āhırde bulur inti‘āş
293. Hılķati müjgān ile ebrūlaruñ
‘Aksinedür başda olan mūlaruñ
294. ‘Ömrüñ olur ğāyetine müntehī
Hācib ü eşfār-ı ‘alā-ḫālihī
295. Seblet ü ḫaṭṭuñ daḫı efzūn olur
Mū-yı sere nisbet ile dūn olur
296. Ol daḫı kesb ile ider kesb-i ṭūl
Neşv ü nemā itmede ya‘ni ḳabūl
297. Oldı dehānuñda lisānuñ hemān
Ṭūṭī-i ḫōş-lehce-i şīrīn beyān
298. Ḳıl şaf-ı dendān-ı dehāna nazār
Hoḳķa-i la‘līn-femüñ pūr-güher

---

293 hılķati müjgān: hılķat-i müjgān T

294 eşfār: eş‘ār M

295 seblet: sebt M

296 kesb: terk T

[19^a]

299. Her nefesün bā'is-i tefrīḥ-i zāt
Feyz-resānende-i sırr-ı ḥayāt
300. İki ṭarafda iki zībende gūş
Sāmi'a-gīr-i ṭaraf-ı 'aql u hūş
301. Emrüne fermān-ber olup dest ü pā
Maḳşaduñ icrāya iṭā'at-nümā
302. Destüne engüştün eyle nigāh¹⁴⁸
Bir naẓar ammā naẓar-ı intibāh
303. Destün olup feyz ile baṭşta maḥal
'Uḳde-i eşkālünj itmekde ḥal
304. Ālet olup destüne her bir benān
Oldı nümāyende-i seyf ü sinān
305. İki kefüñ keffe-i mīzān mişāl
Oldı muḥīṭ-i şıfat-ı i'tidāl

---

300 gūş: güç T

¹⁴⁸ Bu mısraın vezni aksamaktadır.

303 baṭşta maḥal: baṭş-ı maḥal T

306. T̄ül u k̄āşırda mütefāvit benān
Her biri vābeste-i sırr-ı nihān
307. Ser-be-ser a‘şāb u ‘urūḳ u ‘izām
Memleket-i cisme medār-ı nizām
308. Zāhir ü bāṭın ‘aceb āşārdur
Mürtesem-i ḥikmet-i Settār’dur
309. Bir yere gelse ḥükemā-yı cihān
Eyleseler sa‘y-i ‘iyān u nihān
310. Zā’id ü nāḳış aṇa mümkin degül
Kim dehā aḥsen ola bu āb u gil
311. Gör ki seni ḥikmet-i Rabb-i Kerīm
Eylemiş āyīne-i şun‘-ı Ḥakīm
312. Yerli yerinde yaradup ḥilḳatün
Eylemiş āyīne-şıfat şüretün
313. Bir ‘aceb āyīne ki ‘aḳluḡ gider

---

310 dehā: daḥı T (Mecmuanın derkenarında tashih edilmiştir.)

Çeşm-i başiretle idince nazar

314. Hikmeti çok pādīşeh-i Zü'l-celāl
Virmiş aña cevher-i hüsñ ü cemāl

315. Hadd-i tenāsübde virüp hüsñ-i tām
Her birin itmiş sebab-i intizām

[19^b]

316. Her biri bir şan'at ile kār-ger
Eyleyemez ol işi 'uzv-ı dīger

317. Hāğ buña insānı ider deng ü lāl
Zāhir olan her şıfat-ı ber-kemāl

318. Kağı birin söyleyeyüm bī-'aded
Sende olan 'ibrete yok hadd ü 'ad

319. Gāhi ider baħr-i tabī'at ħurūş
Gāhi sükün ile olursın ħamūş

320. Gāh düşer 'uzvuña za'f u fütür

---

319 Gāhi: Gāh T

Gāh gelür albüne Őev u sūrūr

321. Her harekātında nice hāl var
Ġāyeti o Őūret ũ eŐkāl var
322. Őūret-i āhırde u'ūd u ıyām
Hey'et-i dīgerde sūkūr u hırām
323. Başka reviŐ hāl-i 'itāb u ğazab
Nev'-i dīger vat-i sūkūr u edeb
324. Hānde vū Őādī vū demün baŐka hāl
Girye vū endūh u ğamuŐ baŐka hāl
325. NaşŞ-ı dīger hālet-i nu u kelām
Vaz'-ı dīger hāl-i sūkūr ũ menām
326. Hālet-i nevm oldı miŐāl-i memāt
Őan yaaza Őūreti ba'Ő ũ hayāt
327. Oldı menām ũ yaaza fi'l-meşel

Oldı Һayāt ile memāta bedel

328. Cennet ü nīrāna nümüne ebed
Hulq u Һasen ile saḡa Һūy-ı bed
329. AҺsen-i ahlākuḡa olsa nazār
Şūret-i cennetde olur cilve-ger
330. Üsve-i ahlāq-ı zemīme hemān
Vaḡset-i dūzaḡ gibidür bī-gümān
331. Nev'ine maḡlūkuḡ olur hep mişāl
Sende olan naqşı idersenḡ Һayāl

[20^a]

332. Mūnis ü vaḡşī bulunur sende hep
Şūret ü sīretde nümāyende hep
333. Şūrete baḡ sīrete eyle nazār
Her biri meşhūr u 'ıyān ser-be-ser

---

327 Һayāt ile memāta: memāt ile Һayāta T

328 Hulq u Һasen: Hulq-ı Һasen T

334. Sec' ile olsa sühanuñ sâhte
Ğıbta ider kıumrî ile fâhte¹⁴⁹
335. Nâle-i 'aşk ile idince figân
Bülbül-i nâlâna dönersün hemân
336. Nükte-i rengîn ile itseñ sühan
Vaşfuñ olur tûfî-i şîrîn dehen
337. Eyler iseñ haşm ile âğâz-ı ceng
Zâhir olur sîret-i şîr ü peleng
338. Şer ile ahlâk-ı zemîme çü dîv
Olmadadır mûcib-i telbîs ü rîv
339. Sîret-i hayr ü hasenâtuñ müdâm
Oldı melâ'ik gibi ferhunde-nâm
340. Nağş-ı vücûd-ı beşerîyyet saña
Oldı 'aceb nüşha-i 'ibret-nümâ

---

¹⁴⁹ Bu kelime için derkenara “Kumrîye benzeyen bir nevi kûşdur” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

334 kıumrî: kamerî T

341. Zāhirün aḥvāli budur muḥtaşar

Bāṭınuḡ āyātı künüz u ‘iber

342. Var yüri bākīsini kıl iltimās

Oldı bu emşāl medār-ı kıyās

343. Her biri tafşıl olunursa eger

Ḥaddi ider vaşf-ı ‘ibāret-güz̄er

Faşl

344. Kendüğe baķ nüşha-i maşnū‘asın

Zāhir u bāṭında ne mecmū‘asın

345. Nuṭkuḡ olup mūcib-i şıyt u şadā

Lafzuḡa mevķūf ḡıṭāb u nidā

346. Olmada sende müterekkib müdām

Hey’et-i mecmū‘a-i nuṭķ u kelām

---

341 künüz u ‘iber: künüz-ı ‘iber T

345 şıyt: şıdķ M

347. Oldı z̄uhūr-ı nefesüñ fi'l-meşel
Ş̄üret-i genc̄ine-i ğayb-ı ezel

[20^b]

348. Sende dükel naqş-ı muşavver-ḥurūf
Anlar için sende görünmez z̄urūf

349. Vaqt-i irādet süḥan-ı bī-kerān
Olmadadır ketm-i 'ademden 'ıyān

350. 'Aql ile naql ile olup kār-sāz
Olmadasuñ vāqıf-ı envā'-ı rāz

351. Emsile-i muhtelifāt-ı umūr
Muṭṭariden itmede sende z̄uhūr

352. Ş̄iġa-i müstaḳbel ü māzī vü ḥāl
Olmada müstaḳḳ-ı siyāk-ı maḳāl

353. Levḥ-i dilün̄de oḳunur şarf u naḥv
Ma'nī-i keyfiyyet-i işbāt ü maḥv

---

347 z̄uhūr-ı nefesüñ: z̄uhūr u nefesüñ M

348 naqş-ı muşavver-ḥurūf: naqş-ı muşavver-i ḥurūf T

354. ‘İlm-i kavāfī vü ‘arūz u hisāb
Nüşha-i zātında nihān bāb u bāb
355. Hendese vü hey’et ü hikmet temām
Mürtesem-i ‘aql u şu‘uruş müdām
356. Nīk ü bed itdükçe beyān-ı sühan
Bī-te‘ab inşāda zebān ü dehen
357. İzn-i Hüdā ile olur vāridāt
Saşa müsahhar kelimāt ü lügāt
358. Bunca me‘ānī olup andan ‘ıyān
Manıkuş olmağda bedī‘ü’l-beyān
359. Yazsalar elfāzuşu itmez vefā
Peyk saşa benzer varağ-ı müntehā
360. anda idi bunca ğurūf u mağāl
anda nihāndur bu ğadar ğıl ü ğāl

---

356 beyān-ı sühan: beyān u sühan M

360 ğurūf u mağāl: ğurūf-ı mağāl T

361. Bunca ħurūf u kelimātuñ temām
Ĥaddi degül zabt-ı vuķūf-ı enām
362. ‘Āriyet iken saña bu iķtidār
Ĥālünje vākıf degül aġyār u yār
363. Sen ķul iken sende bu ħālet bedīd
Gör ki nedür ķudret-i Rabb-i Mecīd
364. Baķ bu ķadar ħikmete endīşe ķıl
Bunca kerāmet saña senden degül
365. Ĥālık-ı bī-ķünunı olup ķudreti
Sende nümāyān bu ķadar ħikmeti
- [21^a]
366. Her neye baķsañ anuñ āşārıdur
Ĥudretinün nüşa-i esrārıdur
367. Sende ger a‘zā vü ger aĥsāsdu
Beste-i ser-rişte-i enfāsdu
368. Zāhir ü bātında ‘uķül u ħavās
Oldı rehīn-i ħikem-i bī-ķıyās

369. Ma‘den-i bî-gāye-i nuṭḡ u kelām
Şarf-ı dem-ā-dem ile bulmaz ḥiṭām
370. Gör ki vücūdunda senüñ ḥiss-i penc
Ḳabza-ı teshīrūñe vābeste genc
371. Ḥākim olup anlara ‘aḡl-ı ma‘āş
Oldı bu ḥisler sebeb-i inti‘āş
372. ‘Aḡluñ olup ‘askeri bunca ḥavās
Anlar ile muntazam aḥvāl-i nās
373. Cevher-i ‘aḡl oldı medār-ı reşād
İki şıfat aña ma‘āş u ma‘ād
374. ‘Aḡl-ı ma‘āşuñ ḥünere dünyevī
‘Aḡl-ı ma‘āduñ revīşi uḥrevī
375. Mertebede ‘aḡl-ı ma‘āş oldı dūn
‘Aḡl-ı ma‘ād oldı şerāfet-nümūn

---

369 nuṭḡ u kelām: nuṭḡ-ı kelām T

374 revīşi: rüşeni M

376. ‘Aql-ı ma‘aşuñ işi kār-ı cihān
Himmeti dūnyā içün oldı hemān
377. Rū-yı zemīn anuñ ile behre-yāb
Şuğlüne vābeste ‘imār u ħarāb
378. ‘Aql-ı ma‘ād oldur idüp ihtimām
Tā‘at-ı Mevlā ola kārıñ temām
379. Naqş-ı vücūd-ı beşeriyyet saña
Oldı ‘aceb nüshā-i ‘ibret-nümā
380. Ğālib ise ‘aql-ı ma‘āda ma‘āş
Nefsün olur beste-i kayd u telāş
381. Gör bu taşarruf saña senden midür
Rūh mıdur cilve-nümā ten midür
382. Hüküm ider elbet ħıred-i rüşenün
Mücade muhtāc vücūdun senün

---

380 kayd u telāş: kayd-ı telāş T

382 muhtāc: muhtācdur M

[21^b]

383. Senden olaydı bu taşarruf eger
Çekmez idüñ ‘illet-i hüzn ü keder
384. Bakmaz idüñ faḳra ğınā var iken
Çekmez idüñ hüznü şafā var iken
385. Tāze civān iken olup böyle pīr
Olmaz idüñ za‘f-ı vücūda esīr
386. Bunda beḳā eyler idi iḳtizā
Virmez idüñ riḫlet-i mevte rızā
387. Herkes iderdi ṭaleb-i imtiyāz
Tā ki karīninde ola ser-firāz
388. Hālık’uñ olsa saña mānend eger
Ol daḫı bir Hālık’a muḫtāc-ter
389. Devr-i teselsül idüp ĩcāb-ı kār
Her birine lāzım olur iftiḳār

---

383 ‘illet-i hüzn ü keder: ‘illet ü hüzn ü keder T

390. Emr-i 'ıyān 'āķile bī-iştibāh
Müfteķir-i ğayr olan olmaz İlāh
391. Ger peder ü māder ise vāsıķa
Anları icāda nedür rābıķa
392. Kıdreti yokdur peder ü māderün
Hilķatün emrinde ola yāverün
393. Vālide vü vālidün olsa 'umūr
Cins ü benāt olmaz olurdu zükür
394. Kaķı-ı benāt eyler idi iķtizā
Nādir idi duķtere ħüsn ü rızā
395. Her kişi evlādını ister cemīl
Ħüsn ü cemāl ile ola bī-'adīl
396. Olmaz idi mertebe-i nīk ü bed
Ħüblara olmaz idi ħadd ü 'ad

---

393 zükür: zekür T

394 ħüsn ü rızā: ħüsn-i rızā T

397. Cānib-i ābā taraf-ı ümmehāt
Ādem ü Havvā'ya dek oldı zevāt
398. Ādem ü Havvā'ya nedendür şühūd
Kimdür iden¹⁵⁰ anlara feyz-i vücūd
399. Gün gibi zāhir saḡa taḡkīk-ı hāl
Sen seni ḡalk eylemek emr-i muḡāl
400. Zāhir iken şimdi müşahḡaş vücūd
Var iken esbāb-ı kıyām u ku'ūd

[22^a]¹⁵¹

401. Nefsüñe eyle nazār-ı 'ibreti
Tā biline ḡālīk'urūḡ kudreti
402. Ma'rifet-i nefis ile oldı 'iyān
Ma'rifet-i ḡālīk-ı kevn ü mekān

---

¹⁵⁰ İden: Metinde “iden” yazarken, derkenarda “nüsha ider” şeklinde olduğu belirtilmiştir.

398 feyz-i vücūd: feyz u cūd T

¹⁵¹ Bu sayfanın başına “*men 'arefe nefsehü fe-ḡad 'arefe Rabbehü*” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “*مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ* *men 'arefe nefsehü fe-ḡad 'arefe Rabbehü*” bu hadīs-i şeriften'den iktibāstır. Anlamı “Kendini bilen kuşkusuz Rabb'ini de bilir.” şeklindedir. (bkz. Aclunî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/262; Mehmet Yılmaz, *a.g.e.*, s. 492.)

403. İns ile cinnün sebep-i hilḳati
Oldı anuḡ ma‘rifet-i vaḫdeti¹⁵²
404. Vaşf-ı ‘ibādetle olup muttaşif
Vaḫdet-i Ḥaḳḳ’a olalar mu‘terif
405. ‘Aḳl ile naḳl ile olup müstedil
Vaḫdetin it mürtesem-i cān ü dil
406. Mūcib-i taşdiḳ-ı cenān oldı ‘aḳl
Bā‘iş-i iḳrār-ı lisān oldı ‘aḳl
407. ‘Aḳl olup aḫkāmına şer‘üḡ medār
‘Aḳl ile oldı şeref-i i‘tibār
408. Şāni‘-i bī-çünü bilüp ‘aḳl ile
Eyle mü’ekked ḫaber-i naḳl ile
409. ‘Aḳl ile naḳl oldı saḡa müsteḫvī
Şiḫḫat-i ĩmāna delīl-i ḳavī

---

¹⁵² Bu beyit için derkenara “Ḳāle’llāhu te‘ālā, *ve mā ḫalaḳtü’l-cinne vel inse illa liya’nūdün*” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “*وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ* *ve mā ḫalaḳtü’l-cinne vel inse illa liya’nūdün*” bu ibāre Zāriyāt Suresi’nin 56. āyetinden iktibāstır. Āyetin me’āli “Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.” şeklindedir.

410. ‘Aqluñı i‘māl idüp eyle nazar
Bir nazar ammā ki ola mu‘teber
411. Nefsüne kııl ‘aqluñı şarf evvelā
Mūcidi kimdür bu vücūduñ saña
412. Sen yok idüñ saña bu varlık neden
Yokda ne mümkün ola cān u beden
413. Zāhir iken şimdi müşaḥḥaş vücūd
Var iken esbāb-ı kıyām u ku‘ūd¹⁵³
414. Şarf olunursa ne kadar kuvvetüñ
Bir kıluñ ĩcādına yok kudretüñ
415. Mertebe-i kudretüñ oldu ‘iyān
Eyledi ‘aczüñ saña Ḥaḳḳ’ı beyān
416. ‘İlm-i zarūrī ile bildüñ ki sen
Var saña bir feyz-i vücūd eyleyen

---

411 ‘aqluñı şarf: şarf-ı nazar T

412 ola: - M

¹⁵³ Bu beyit için derkenara “Bu beyt, sābık şaḥīfenüñ nihāyetindeki beytüñ mükerreridir” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

**Şübüt-ı vücūd vaḥdet-i Rabbü'l-‘ibād teḳaddese zātihî
‘ani'l-ḫādîşi ve'l-bi‘ād***

[22^b]

417. Şöyle ki yok aḡa ‘adîl ü nazîr
Ola murādâta mürîd ü ḳadîr
418. Geldi görümdi bir ola Ḥālîḳ’uḡ
Ḳâdir-i bî-‘illet ola Râzîḳ’uḡ
419. Her ne dilerse ola Ḳâdir aḡa
Olmaya hem evvel ü âḡir aḡa
420. Muntazîr-ı emri olup dem-be-dem
Ḥükmüne mevḳûf vücūd u ‘adem
421. Olsa şerîki anuḡ olmaz nizâm
Tâ ki bula naḳş-ı murâd intizâm
422. Ḥālîḳ-ı ḡalḳ olmaḡa bî-zıdd u nid
Vâḡid-i bî-çûna olup müstenid

---

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

423. Hâlık-ı bî-‘acz ü Kadîr ü Şamed
Râzık-ı bî-men‘ u Şekûr u Ehad
424. Salţanat-ı mülki olup ber-devâm
Olmaya  arî a a mevt ü menâm
425. Kanda Şerîk olsa olur mâ- aşal
Ba‘z-ı umûrunda hilâf u cedel
426. İstedigin işlemege bî-gümân
Vâhid ü Ferd ü Ehad ister hemân
427. Oldı müselleme ki o Rabb-i Kadîr
Ola mu‘allâ¹⁵⁴ya Şerîk ü nazîr
428. Sende degül kuvvet-i neşv ü nemâ
Şanma ki senden ola Şûret-nümâ
429. Senden olaydı sa a feyz-i vücûd
Sa a müfevvez idi bûd u nebûd

---

423 Hâlık-ı bî-‘acz: Hâlık u bî-‘acz M

424 Salţanat-ı mülki: Salţanat mülki T

425 cedel: cidâl T

¹⁵⁴ Bu kelime için derkenara “Rekîkdir. Olamaz mu‘allâya Şerîk ü nazîr. Olmalı idi zâhir ‘ibâda rekîk gibidir te‘emmül. Vahdet-i Hüdâ” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

430. Olmasa H̄aḡ'dan meded ü iḥtiyār
Zerre kadar nesneye yoḡ iḡtidār
431. Geldi görüncü yoḡ imiş ḡudretün
‘Āriyeti oldu bu germiyyetün
432. H̄aḡ'dan imiş cümle bu vaşf u şü'ün
H̄aḡ'dan imiş bu ḡarekāt u sükün
433. Ol kadar olmuş saḡa dād-ı H̄üdā
Sa'y ile me'mūrı idersin edā
- [23^a]
434. Cüz'-i irādetle olup ḡudretün
Kesbünü sa'y eyle olur ḡidmetün
435. Emr ile nehy ile olup kār-sāz
Sende nümāyān şıfat-ı pend ü bāz
436. Ālet ü esbāb ‘iyān u nihān

---

430 meded ü iḥtiyār: meded-i iḥtiyār T

432 vaşf u şü'ün: vaşf şü'ün T

434 sa'y: şarf T

434 ḡidmetün: ḡürmetün M

435 Emr ile nehy ile: Emri ile nehy M

436 Ālet: ‘illet T

Sende emānet imiş ancak hemān

437. İtme emānāta hıyānet şaşın
Kāruş olur şonra nedāmet şaşın
438. Hāş'dan imiş çünki taşarruf saşın
Olma taşarrufda muhālif aşın
439. Cümleye ol Kādir ü Kayyūm'dan
Feyz ü 'aşā oldu bu rūş u beden

(Rūş)¹⁵⁵

440. Sende bilürsin harekāt u sükūn
Pertev-i rūş ile olur rū-nümūn
441. Munşatı' olduğda tecellī-i rūş
Cismūne yok zerre-i feyz-i fütūş
442. Sende ne eşvār u ne reftār var
Sende ne ef'āl ü ne güftār var

---

436 ancak: en çok T

439 feyz ü 'aşā: feyz-i 'aşā T

¹⁵⁵ Başlık bu beytin hizasından derkenara yazılmıştır.

443. ʿİlm-i zarūrī ile sende ʿiyān
Rūḥ iledür kuvvet-i cism ü cenān
444. Rūḥ iledür cünbiş-i aʿzā vü ten
Olmasa rūḥuḥ neye kâdir beden
445. Ḥâkim olup cismüğe rūḥ-ı basîṭ
Zâhir u bâtın seni olmuş muḥîṭ
446. Zîr ü zeber ḥükmi revān her nefes
Bir cihete nisbeti yok pîş ü pes
447. Rūḥı bilürsin görinen tendedür
Mevkıʿi maʿlûm degül kâdâdur
448. Sende iken ḥâşılı rūḥ-ı laṭîf
Derk idemez sırrını fehm-i zaʿîf
449. Sende iken yok aḥa ḥadd ü cihet
İşte ʿiyān oldu reh-i maʿrifet
450. Maʿrifet-i Ḥâlıkʼa bî-iştibâh

---

444 neye: yine T

Oldı nümāyende delīl ü güvāh

451. Hālīk'ı temşīl ile bulmaq muhāl
Mişli olan nesne içündür mişāl

[23^b]

452. Oldı Ehad Rabb-i 'Azīm ü Qadīr
Yokdur aña şibh ü şerīk ü nazīr
453. Tende idüp hükmini rûhuñ hayāl
Rabb'ünji bil eyleme ammā mişāl
454. İtmez ihāta anı kevn ü mekân
Yok aña ta'yīn-i mekân u zemân
455. Derk idemez künhini bir kes anuñ
Zātı mu'allā vü muqaddes anuñ
456. Zāt u şıfatda aña yokdur nazīr
Qudret-i şun'ında anuñ yok naşīr

---

452 şibh: şübeh T

453 ammā: aña M (Mecmuanın derkenarında tashih edilmiştir.)

456 Qudret-i şun'ında: Qudret-i vaz'ında T

457. Anı ihāta idemez şeş cihāt
Oldı münezzeh o celīlü'ş-şifāt

458. Şun'ı ne esbāb ü ne āletledür
Cümle meşī'etle irādetledür

459. Kudreti olduḡda irādet-nümā
Zerre vü hurşīd berāber aḡa

(Hilkat-i Vücūd)¹⁵⁶

460. İtdi 'aḡa saḡa o Rabbü'l-enām
Sem' u başar kudret ü 'ilm ü kelām

461. Sende ne sem' u ne başar var idi
Sende ne şüret ne eşer var idi

462. Mün'adim iken saḡa virdi vücūd
Geldi zühür eyledi nūr-ı şühūd

463. Naḡş-ı dilārā ile bir ḡatre āb

---

464 zerre vü hurşīd: zerre ile hurşīd M (Mecmuanın derkenarında tashih edilmiştir.)

¹⁵⁶ Başlık bu beytin hizasından derkenara yazılmıştır.

Rūḥ bulup geldi aḡa āb u tāb

464. Rūḥ virüp eyledi iḡyāsını
İtdi irādetle hüveydāsını
465. Rūḡuḡ olup muttaşif-ı emr-i Rab
Oldı vücūduḡda ḡayāta sebeb
466. Baḡş idüp a‘zā vü cevāriḡ saḡa
Eyledi eḡvārını ‘ibret-nümā
467. Vaḡt-ı irādetde olup ser-be-ser
Her biri keynūnet ile kār-ger
468. Cümle a‘zā ile cevāriḡ temām
İtmededür ḡidmetüḡe ihtimām
469. Rūḡa iḡā‘atde ser-ā-pā tenüḡ
Emrine yoḡ zerre tereddüd anuḡ

[24^a]

---

466 ‘ibret-nümā: ‘ibret sana M

468 Cümle a‘zā ile cevāriḡ: Cümleten a‘zā vü cevāriḡ T

470. Sem‘ u başar dest ü dehān u zebān

Muntazır-ı emr-i ‘ıyān ü nihān

471. Lemh-i başarda olur a‘zā saņa

Hüsn-i irādetle itā‘at-nümā

472. Eyledi tertīb-i zebān ü dehen

Virdi saņa kuvvet-i nuḡk u sühan

473. Sende bu a‘zā-yı beden ser-be-ser

Ālet ü esbāba tevaḡḡuf ider

474. Sem‘uñ ider sāmi‘aya istinād

Hem bařaruñ bāřıraya i‘timād

475. Ḳudretüñ a‘zā ile hāřıl olur

Ġāyet-i idrākuña vāřıl olur

476. ‘İlmüñ ider ‘aḡla ta‘alluḡ senüñ

‘Aḡl ile sābit şıfat-ı rüřenüñ

---

470 dehān u zebān: zebān u dehān T

470 Muntazır-ı emr-i ‘ıyān ü nihān: Muntazır-ı emri ‘ıyān ü nihān M

473 a‘zā-yı beden: a‘zāya beden M

476 ‘Aḡl: ‘Aḡluñ M

477. Fehmün olup müdrikenen feyz-yâb
Râyun olur gâh haţâna şevâb
478. ‘İlmün ile vâkıf-ı esrârsun
Zâhir ü bâtında haber-dârsun
479. ‘İlmün ider her ne bilürseñ beyân
Cehlün olur bilmedüğünde ‘ıyân
480. Mertebe-i fehmün olur ‘ilm-i hâl
Yohsa saña cümleyi bilmek muhâl
481. ‘Arıza-i habt u haţâ vü cünün
Gâhi olur sedd-i ‘ulüm u fünün
482. Sâmi‘a hâlinde olursın semî‘
Kadrün ider feyz-i tesâmu‘ refî‘
483. Gördüğün aḥvâle olursun başîr
Çeşmüne mekşûf tavîl ü kaşîr

---

479 bilürseñ: iderse M

482 olursın: olusun M

484. Manzar-ı mahşûş-ı 'ıyândur saña
Görmedüğüñ nesne nihândur saña
485. Sende semâ' u başar u mevt ü h̃ ĩb
Vâsiṭa-i 'acz ü niḳâb ü hicâb
486. Ālet ile ḥâşıl olur mâ-ḥaşal
Sende tekellüf iledür her 'amel
487. Gözlerüñe her ne ki manzûr olur
Gördigüñ ancak aña maḳşûr olur

[24^b]

488. Perde olur çeşme niḳâb ü remed
'İllet olur meslek-i enzâra sed
489. Sem'a eger 'arız olursa şamem
Güş-res olmaz ḥaber-i pîş ü kem
490. İtse teveccüh müte'addid ḥiṭâb
Muḳtarib eyler seni redd-i cevâb

---

490 müte'addid ḥiṭâb: müte'addid ü ḥiṭâb T

491. Söзде vürüd-1 sühan-1 muhtelif
Fehmün ider hayret ile muttaşif
492. İtmege mefhüm-1 kelâmı beyân
Älet olur saña zebân ü dehân
493. Vaqt-i tekellümde kelâmıñ temâm
Harf ile şavt ile bulur intizâm
494. Nâtıka da olsa eger ‘illetün
(Bir) harf beyân itmege yok kudretün
495. Eylese bir ‘uzvı mu‘aţtal ‘ilel
Anda bulur kuvvet ü kudret hâlel
496. Bâşıra vü sâmi‘a vaqt-i kelâm
Sende olur muhtelifü’l-intizâm
497. Bir ‘amelün âhire hâciz olur
Birden iki nesne de ‘âciz olur
498. Olmasa tevfiq-1 İlähî eger

---

494 Bir harf beyân: Harf-i beyân T

Hükümün irâdetle degül kâr-ger

499. ‘İlm ü haber sem‘ u başardan ebed

Sâkıf olur ma‘rifet-i nîk ü bed

500. Hâşılı sende harekât u sükûn

Hâk’dan irâdetle olur hōd-nümün

501. ‘İlm ü irâdet ile kudret saña

Oldı şıfât-ı ezele reh-nümâ

502. Sende zuhūr itmek için iktidâr

Oldı saña şirket-i a‘zâ medâr

503. Her birin icrâya olunca mürîd

Sende olur hep bu şıfatlar bedîd

504. Hüsni ‘ibâretle bulup intizâm

Hâşıl olur nuṭk ile sende kelâm

[25^a]

505. Hâtırına her ne iderse huṭûr

Anı beyân itmedesün bî-kuşûr

506. Saña şeref geldi bu evşâf ile
Kendüğe eyle nazâr inşâf ile
507. *Ahşen-i taqvîm* ile olduñ cemîl
Oldı şifâtun reh-i Hakk’a delîl¹⁵⁷
508. Sem’ u başâr olmasa sende müşîr
Olmaz idi fehm-i semî’ ü başîr
509. Olmasa zâhir bu şıfatlar eger
Müşkil idi ‘ilm-i vuķûf-ı haber
510. Mübhem olurdı saña bî-iştibâh
Ma’rifet-i pâk-i şifât-ı İlâh
511. Fehm ile ‘aql ile idüp mu’teber
İtdi seni vâķıf-ı ‘ilm ü haber
512. ‘Uķde-i eşkâlünj hep itdi hal

---

¹⁵⁷ Bu beytin yanına “İşâret, *leķad haleķnâ’l-insâne fı ahşeni taqvîm*” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ *leķad haleķnâ’l-insâne fı ahşeni taqvîm*” bu ibâre Tîn Suresi’nin 4. âyetinden iktibâstır. Âyetin me’âli “Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” şeklindedir.

511 ‘ilm ü haber: ‘ilm-i haber T

Çalmadı 'özü itmeğe kaç'ā maħal¹⁵⁸

513. İmdi olup hikmet-i Hāğ'da başır
Virdüñi kıł şükri-i Hüdā-yı Kādīr

**Zıkr-i Cemīl ol Vāhid-i Eħad'ı tevħīd-i bī-'adīl
beyānındadır***

514. Şubħ u mesāda bu kadar ni'emetüñ
Şükri senüñ lāzıme-i zimmetüñ

515. Şükür ü şenā gerçi ki vācib saña
Yine anuñ kudreti ħamd ü şenā

516. Mevhibe-i kudreti cān ü tenüñ
Yoğ arada medħalüñ aşlā senüñ

517. Hep anuñ iħsānı saña cism ü cān
Ser-be-ser a'zā vü dehān u zebān

---

¹⁵⁸ Bu beyt için derkenara “İşāret, *veltenzur nefsiin mā kaddemet liğad*” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “وَأَلْتَمَطُرُ نَفْسٍ مَا قَدَّمَتْ لِعَبْدٍ” *veltenzur nefsiin mā kaddemet liğad* bu ibāre Hāşır Suresi'nin 18. âyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “Herkes yarın için ne hazırladığına baksın! “ şeklinde. Âyetin tamamının me'ālī “Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının. Herkes yarın için ne hazırladığına baksın! (Evet) Allah'a itaatsizlikten sakının; şüphesiz Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır.” şeklindedir.

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

518. Olmasa enfāsuñ eger kār-sāz
Mümkin olur mı saña nuṭṭ u niyāz
519. Olmasa a‘zāda kıvām u şebāt
Nice olur fi‘l ü şıyām u şalāt
520. Sende gör ey vālih-i ṭūl-ı emel
Var mı benümdür diyecek bir ‘amel¹⁵⁹

[25^b]

521. Ḥamd ü şenā zıkr ü ‘ibādāt hep
Ṭā‘at u ihlāş u münācāt hep
522. Cümle anuñ fazl u ‘aṭāyāsıdur
Mażhar-ı tevfiḳ-ı mu‘allāsıdur
523. Var mı senüñ zerre ḳadr-i ḳudretüñ
Tā ola bī-‘avn-i Ḥüdā ḥidmetüñ
524. Ḳuvvet ü ḳudret aña maḥşüşdur
Vaḥdet ü ‘izzet aña maḥşüşdur

---

518 nuṭṭ u niyāz: nuṭṭ-ı niyāz T

¹⁵⁹ Bu beytin yanına “Allāh Allāh ne sözdür” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

525. İmdi bilüp haddüñi kıl i'tirāf
Eyleme a'māl ile lāf ü güzāf
526. Bende ye lāzım olan ancağ hemān
Emre iṭā'at ile 'aczin beyān¹⁶⁰
527. Eyleyüp ikrār rubūbiyyetin
Eyle hūlūş üzre 'ubūdiyyetin
528. Ni'metine şükr idüp eyle şenā
Zıkrini kıl vird-i zebān dā'imā
529. Mümteşil-i emr olup eyle şitāb
Her ne ki nehy eyledi kıl ictināb
530. Birdür o Vāḥid ü Eḥad bī-şerīk
Birligini şanma 'adeddür velīk
531. Ol aḥadiyyet aḥa zāt iledür

---

¹⁶⁰ Bu beytin yanına **İzzet Monlâ**'ya ait şu beyt kaydedilmiştir:

Efendi ne isterse itmek gerek

Ḳuluz biz düşer mi su'āl eylemek

530 Vāḥid ü Eḥad: Vāḥid-i eḥad T

530 velīk: ve līk T

Vaḥdeti tenzīh-i şıfāt iledür

532. Vaḥdet-i zātında Cemāl ü Celāl

Oldı şıfāt-ı ezeli bî-zevāl

533. Zāt u şıfatdan müte‘ālīdür ol

Derk idemez ‘aql anı ‘ālīdür ol

534. Oldı muḳaddes şıfat u ‘izzeti

Pāk ü celīl oldı ulūhiyyeti

Zāt-ı akdes-i Zü'l-minenün şıfāt-ı zātiyye ve şübütiyye-i ulūhiyyesi ve ‘azamet-i Kibriyā’sı beyânındadır*

535. Cümle ḳadīm oldı şıfāt-ı Hüdā

Yoḳdur aña ḡāyet ile ibtidā

[26^a]

536. ‘İlm ü ḫaber sem‘ u başarla kelām

---

532 Cemāl ü Celāl: Celāl ü Cemāl T

532 şıfāt-ı ezeli bî-zevāl: şıfāt-ı ezeli bî-zevāl T

533 Zāt u şıfatdan: Zāt u şıfatında M

534 şıfat u ‘izzeti: şıfat-ı ‘izzeti T

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

Zātına lāyık şıfat-ı ber-devām

537. Şanma ħudūs üzre ola ol şıfāt
Her şıfatı oldı qadīmü's-sebāt
538. Zātı bir esmā vü şıfātı keşir
Zāt u şıfātında 'adīmü'n-nazır
539. Zātı şıfāt ile idüp ittiḥād
Yoq aqa bir ḥāl ile naqs u ziyād
540. Her şıfatı cāmi'-i ḥükm ü ḥikem
Eylerüz¹⁶¹ imān aqa bī-keyf ü kem
541. Oldı münezzeh Şamed ü Zü'l-minen
Lāzıme-i ḥilqat-i maḥlūqdan
542. Bendeyedür ḥācet-i üzñ ü başar
Tā ki ide kesb-i semā' vü nazār

---

537 ħudūs: ḥadūs T

¹⁶¹ Eyleriz: Metinde “eyleriz” yazarken, derkenarda “nüsha eyledik” şeklinde olduğu belirtilmiştir.

542 bendeyedür: bendedür M

542 ide: eyle M (Mecmuanın derkenarında tashih edilmiştir.)

542 semā' vü nazār: semā vü nazār M

543. ‘İlm-i İlähî’de ‘ıyāndur cihān
Birdür aña hāl-i ‘ıyān u nihān
544. Eb‘ad ü aḥfāyı semī‘ u baṣīr
Ser-be-ser eşyāyı ‘alīm ü ḥabīr
545. Bir dem içinde nice biḡ dā‘ıyān
İtmede maḥlūbını ‘arz u beyān
546. Eylemez işgāl anı emr-i keṣīr
Olmaz ana nesne muḥāl ü ‘asīr
547. Bendelerinde lügat-i muḥtelif
‘İlm-i ṣerīfin idemez muṣṣarif¹⁶²
548. Şavt ü ḥurūf u gözedür iḥtilāf
‘İlm-i İlähî’de ne mümkin ḥilāf
549. Eyler o Ḥaḡ levḥ-i ḡulūba nazār
Ḳalbe bilür her ne iderse güzer

---

¹⁶² Bu beytin yanına “Senüḡ bildigüḡ lügat ile ṣaḡṣ-ı vāḡidüḡ ḡuzūruḡdaki sözini idrākuḡ ile belki de senüḡ idrākuḡdan Allāḡ’uḡ milyarlar ile muḡtelif lügatlar ve ṣedālar ile bir anda ki ricālarını idrākda Allāḡ’uḡ idrākı milyarlar derecede faḡladır” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

548 Şavt ü ḥurūf u gözedür: Şavt ü ḥurūfa göredür T

550. ‘İlmine zāhir ḥaṭarāt-ı k̄ulūb
Yoḡ aṅa nisbetle ḥafā-yı ḡuyūb
551. Cümle bilür maṭlab-ı n̄ik ü bedi
Kullarınuḡ her ne ise maḡşadı
552. Şubḡ u mesāda der-i iḡsānı bāz
Kimse degül māni‘-i ehl-i niyāz
553. Ḥālını ‘arz itmede kullar aṅa
Şāh u gedā cümle berāber aṅa
554. Mālīk-i Mülk ol Şamed-i bī-zevāl
Yoḡdur aṅa şibh ü şerīk ü mişāl

[26^b]

555. Birdür ol Mevlā-yı Kerīm ü ‘Azīm
Evvel ü āḡirde şerīki ‘adīm
556. Rabb-i Şamed’dür ḡatı ‘ālīdür ol

---

550 ḥafā-yı ḡuyūb: ḥaṭā-yı ḡuyūb M

551 maṭlab-ı n̄ik ü bedi: maṭlabuḡ n̄ik ü bedi M

554 şibh: şübeh T

555 Birdür: Budur M

Kim űerekādan mūte‘ālīdür ol

557. İtdi bizi lāyık-ı luṭf u ḥiṭāb
Eyledi irsāl-i resūl ü kitāb
558. Emr ile nehyin idüp anda beyān
Eyledi űeh-rāh-ı necātı ‘ıyān
559. Virdi rızā vü ğāzabından ḥaber
Oldı ‘ıyān mertebe-i nef‘ u zarr
560. Tā olasın nefs ü hevāya esīr
Raḥmet ü cennet saṅa emr-i ‘asīr¹⁶³
561. Mānī‘-i raḥmet olamaz kimse līk
Böyle buyurdı űamed-i bī-űerīk
562. Emre tekāsülde dil-i ḳāűıruṅ
Sözde velī raḥmet-i Ḥaḳ nāzıruṅ

---

558 űeh-rāh-ı necātı: űer reh-i necātı M

¹⁶³ “عسیر” *‘asīr*” bu ibāre Müddesir Suresi’nin 9. āyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “zorlu” şeklindedir. Āyetin tamamının me‘â’li “İűte o gün zorlu bir gündür” şeklindedir.

561 űamed-i bī-űerīk: űamed ü bī-űerīk M

562 Emre tekāsülde: Emr-i tekāsülde M

562 nāzıruṅ: ḥāzıruṅ T

563. ullarına eyledi va‘d ü va‘id
Lutı ‘azim oldu ‘ikabi Őedid

564. Kullara tehdid ile oldu hitab
Ayeti *vallāhü Őedidü’l-‘ikāb*¹⁶⁴

(Naşihat)¹⁶⁵

565. İtdi belı rameti seb-ı ‘gazab
Lāyık olan ullua üsn-i edeb

566. avl anu ihsan u ‘ināyet anu
ullara tevfi u hidāyet anu

567. İster ise müznibi mafır ider
İster ise ‘adl ile mahür ider

568. Fazlıdur eyler ise ‘afv u ‘aā
‘Adlidür eyler ise ahr u cezā

---

¹⁶⁴ “ *vallāhü Őedidü’l-‘ikāb* ” bu ibāre Âl-i İmrān Suresi’nin 11. āyetinde ve Enfāl Suresi’nin 48. āyetinde gemektedir. Anlamı “Allah’ın cezası etindir, ok Şiddetlidir.” Őeklindeyir. Âl-i İmrān Suresi 11. āyetin tamamının me’āli “Firavun hānedanının ve onlardan öncekilerin durumu gibi; onlar bizim āyetlerimizi yalanladılar, Allah da günahları yüzünden onları yakalayiverdi. Allah ’ın cezası ok Şiddetlidir.” Őeklindeyir.

564 Ayeti: Ayet M

¹⁶⁵ Başlık bu beytin hizasından derkenara yazılmıştır.

565 üsn-i edeb: üsn ü edeb M

567 ider: ide M (Mecmuanın derkenarında tashih edilmiştir.)

569. Raḥmete mağrūr olup olma cesūr
Oldı nedāmet-zede ehl-i ğurūr
570. Ğaflet ü sehv ile idersen ğünāh
Tevbeyi kıl qahr u ğazabdan penāh
571. Tā'ib ü müstağfir olup kıl huşū'
Merci'-i iḥsānına eyle rücū'
572. Gerçi Ḥüdā Erḥam ü Settār'dur
Müntakim ü 'Ādil ü Cebbār'dur

[27^a]

573. Mağfired ü raḥmetine yok ğümān
Raḥmet ü ğufrān aḥa muḥtaş hemān
574. Raḥmetidür kim o Ḥüdā-yı Ğanī
Kulluğına eyledi lāyık seni
575. Şehler ider şānuḡa reşk-i 'azīm
Saḡa kulumdur dir ise ol Kerīm
576. Gerçi ki kuldur aḡa cümle enām
Bende-i ḡaş olmağā sa'y it müdām

577. Hıdmet-i tã'ate virüp ruḥşatı
Kıldı şeref saña 'ubüdiyyeti
578. Şüret-i insānı Hüdā-yı Celīl
Aḥsen-i taḳvīm ile itdi cemīl¹⁶⁶
579. Kālībı ḳalb ile idüp mu'teber
Eyledi genc̄ine-i 'ilm ü ḥaber
580. Ḳalb ki ol muzḡa-i ma'rūfedür
Müdrıke vaşfı ile mevşūfedür
581. Hüsni olur cümle-i 'uzvuḡ 'ıyān
Ḳalb ü lisān oldı velī tercemān
582. Rūḡ güherdür şadef oldı beden
Bil ki o genc̄ üzre ṭılsım oldı ten

---

¹⁶⁶ Bu beytin yanına “İşāret, *leḳad ḥaleḳnā'l-insāne fī aḥseni taḳvīm*” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ” *leḳad ḥaleḳnā'l-insāne fī aḥseni taḳvīm*” bu ibāre Tin Suresi'nin 4. āyetinden iktibāstır. Āyetin me'ālī “Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” şeklindedir.

581 velī tercemān: velīkin nihān T

582 Rūḡ güherdür: Rūḡ-ı güherdür T

582 genc: künc T

582 Bil ki: Belki T

583. Nev‘-i benī ādeme alb ü lisān
Oldı medār-ı eref ü ‘izz ü ān
584. Fikret ü nuk ile olup kār-sāz
alb ü lisāna nedür sebab-i imtiyāz¹⁶⁷
585. Anda ı lup ta‘biye-i ma‘rifet
ıldı vedī‘a nice ‘ālī-ıfat
586. Fihris-i envā‘-ı fūnūn eyledi
Ma‘rifete rāh-nūmūn eyledi
587. Ma‘rifet ü ‘aqla maaldür göñül
Nāzır-ı mir‘āt-ı ezeldür göñül
588. alb¹⁶⁸dür āyīne-i esrār-ı Hā
A gözüñ ihlā ile bir hoşa ba
589. alb ki āyīne-ıfat āf olur
Mūn‘akis-i asen-i evāf olur

---

583 Nev‘-i benī: Nev‘i benī T

¹⁶⁷ Bu mısraın vezni aksamaktadır.

587 göñül: ulūb T (Mecmuanın derkenarında tashih edilmitir.)

¹⁶⁸ alb: Metinde “alb” yazarken, derkenarda “nūa göñül” eklinde olduėu belirtilmitir.

590. Eýler ise şafvet ile ittişâf
Mevkı'-i ilhâm olur ol kalb-i şâf

[27^b]

591. Kâdir isen kalbüñi hıfza eger
Tut ki hemân levha idersin nazâr

592. Kible-nümâdur dil-i 'ârif hemân
Haqq'a teveccühde olur bî-gümân

593. 'Âlem-i kalbüñ nice hâlâtı var
Ehline ma'lûma delâlâtı var

594. Kalb diyü geçme nazâr kıl hele
Gör ki nedür anda olan velvele

595. Vüs'ati kalbe nazâr itsen eger
Kevn ü mekân anda olur cilve-ger

596. 'Arş-ı şıfat nûr ile lâmi'dür ol
Arz u semâdan dağı vâsi'dür ol

---

593 ma'lûma: ma'lûm T

594 diyü: diyüp de M

Der beyān-ı ta‘rīf-i ĩmān ve tercemān-ı taşdıķ-ı lisān*

597. Didi ĥadīşinde o faħr-i cihān
    Ķalb ü lisān iledür ādem hemān
598. Ķalb iledür ādemüñ ādemligi
    Nuţķ iledür böyle mükerremliği
599. Şūret ü resm ile olup aşğareyn
    Oldılar anlar şıfat-ı zeyn ü şeyn
600. Rūkn olup ĩmāna ‘ıyān u nihān
    Şıdkını ĳalbüñ ider inhā lisān
601. Gerçi ki taşdıķ-ı cenān iledür
    Şıdk-ı dil ikrār-ı lisān iledür ¹⁶⁹
602. Hücet-i ikrār u beyāndur lisān
    Şāhid-i taşdıķ-ı cenāndur lisān
603. Ķalb ü lisān ile olup ehl-i kār

---

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

¹⁶⁹ Bu beyt için derkenara “Zāhir-i ef‘āl-i beşer ĳalbüñ ne idüğine delālet ider, li-muħaririhi” şeklinde bir dipnot düşürölmüşür.

Her cihet ile aḡadur i'tibār

604. İtdiler ĩmāna bu ta'rĩfi ḡad
Eyle taṡavvur saḡa besdūr sened
605. Mü'mine iḡrār-ı lisān oldu šān
Ya'ni ki taṡdĩḡ-ı cenāna nišān
606. Ḳalb ü lisān ile muvāfiḡ gerek
Ḳavl ile girdārı muṡābıḡ gerek

[28^a]

607. Ḳavl ile fi'l eylemese ittifaḡ
Olmıš olur šāḡibi ehl-i nifaḡ
608. Ḳalb-i selĩm olsa lisān rāst-gū
Ḥāšıl olur anda ḡıšāl-ı nĩḡū
609. Ḳalb ü lisān oldu kemāl-i ricāl
Ḥilye-i zĩbā-yı cemāl ü kemāl

---

606 girdārı: girdār T

608 lisān rāst-gū: lisān-ı rāst-gū T

610. alb ü lisân ile olur hâl-i nâs
Ma'riz-i temyîz ü mihekk-i kıyâs
611. albe ne gelse anı eyler beyân
Ya'ni lisân oldu aña tercemân
612. avl ile fi'l eylemese ittîrâd
Kâr olur elbette hilâf-ı murâd
613. Olmuş iken kı'îl-i tevhîd-i pâk
Şirk olur anda şıfat-ı iştirâk
614. Zâhirün âmâde-i tã'ât ü hayr
Bâtinunñ âlûde-i ikbâl-i ğayr
615. Fi'l-i riyâ şirk-i hafî vü şikâķ
Bil ki bu hâletden ider iştikâķ

Der beyân-ı hilķat-ı nâs mine'l-'anâşır ve yuķavvihi mine'r-rûķ ve ta'rif'ül-ķalb*

616. Vaşf-ı beşer ķanda ki meşrûhdur

---

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

Nefs ile alb ü cesed ü rühdur

617. Dā'ir olan elsinede şubḥ u şām
Ḥāşılı bu çār şıfatdur temām
618. Her biri lāzım bilinse ibtidā
Cins ile faşl eyleye ḥükmün edā
619. Şāmil-i efrād ola ta'rif ile
Māni'-i ezdād ola tavşif ile
620. Ḥilat-i insān iün oldu mevād
'Unşur-ı çār āb ü hevā ḥāk ü bād
621. 'Aşl-ı cesed cümlede meşhüddur
Çār 'anāşır ile ma'ḥüddur
622. Nefs ile itdi kimi aşd-ı cesed
Zāt gibi nefsi daḥı ıldı ḥad

[28^b]

---

618 bilinse: biline T

621 'Aşl-ı cesed: Ehl-i cesed T

621 cümlede: cümle M

623. Kısmete kâbil beden-i âdemi
‘Âlem-i halk oldu anuñ ‘âlemi
624. Vaşf-ı cesedde didi ehl-i şürûh
‘Umde aña kalb dağı nefis ü rûh
625. Ba‘zı rivâyetde ‘ale’l-ittirâd
Nefs ile rûh u cesed oldu murâd
626. Rûh ile nefsi didi ehl-i lügat
Ma‘nî-i vâhid için oldu şıfat
627. İtdi bu sözde hükemâ ittifağ
Eylediler rûh ile nefsi tıbâğ
628. Kimi didi kalb ile nefis ile rûh
Oldı terâdüf-şıfat ile vuzûh
629. Vaşf-ı teğallüb ile kalb oldu tām
Buldı teneffüs ile nefis intizām

---

624 nefis ü rûh: nefis-i rûh T

630. Rāḥat-ı rūḥ olmağ ile anda hem
Tesmiyede rūḥ ile oldı ‘alem
631. Qalbi kim ‘aql ile ta‘rīf ider
Ma‘nī-i medlül ile tefsīr ider¹⁷⁰
632. Qalb dinür eşref ü ḥālīş için
Nuḥbe-i envā‘-ı ḥaşā’iş için
633. Qalb dinür nesnenüñ a‘lāsına
Ḥālīş olan eşref-i eczāsına
634. Qalb ki bāḥında olup cā-niṣīn
Şadruñ ola şol tarafında mekīn
635. Şanma odur qalb ü dil ile ğaraz
Zāhir-i a‘zā gibi oldı ‘araz
636. Mużğā-i merşiye-i bī-i‘tibār

---

630 Rāḥat-ı rūḥ: Rāḥat u rūḥ T

631 ta‘rīf: ta‘bīr T

¹⁷⁰ Bu beytin yanına “Qāle’llāhu te‘ālā limen kāne lehü qalbü, ey ‘aql” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “ limen kāne lehü qalbü” bu ibâre Kâf Suresi’nin 37. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “kulak veren kimse için” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Akli olan veya şuurlu olarak söze kulak veren kimse için bunda büyük ibret vardır” şeklindedir.

633 eşref-i eczāsına: eşref-i icrāsına T

Oldı behāyimde dahı ber-ķarār

637. Şūretine mevt ile gelmez zevāl
Sīretidür mün‘azil-i şān ü hāl
638. Olmağ ile menba‘-ı feyz ü fütūh
Ehl-i haķīkat didiler ķalbe rūh
639. Şekl-i şanavberde olup şūreti
Ķalbünj iki ‘āleme var nisbeti

[29^a]

640. ‘Ayn-ı keşīf ile laţīf ile bil
Nāzır-ı mülk ü melekūt oldı dil
641. Ķalbünj olup menzili cism-i keşīf
Oldı nihādında buhār-ı laţīf
642. Oldı buhār aña leţāfet-figen
Rūhı şikār eyledi ‘ulvī iken

---

638 Ehl-i haķīkat: Ehl-i haķāyık T

639 āleme: ‘ālemde M

643. Feyz-i leṭāfetle o dām-ı keṣīf
Oldı hemān maḥbes-i rūḥ-ı laṭīf ¹⁷¹

Ta‘rīfi’l-rūḥ fi’l-beden*

644. Ehl-i ḥaḳāyık didi rūḥa ḥayāt
Cisme odur ya‘ni medār-ı ṣebāt
645. Rūḥa bu ta‘rīfi idüp mu‘teber
‘Ayn-ı laṭīfe didi ehl-i ḥaber
646. Feyz-i ḥayāt aḳa mülāzım olur
Ḳālīb o cevher ile ḳā’im olur
647. İzn-i İlähī ile hengām-ı ḥ ũ āb
Ḥälidür icrā-yı iyāb u zehāb
648. Mertebe-i ṣafvet-i zātı ḳadar
Vardur aḳa ruḥṣat-ı seyr ü sefer

---

643 maḥbes-i rūḥ-ı laṭīf: meclis-i rūḥ-ı laṭīf M

¹⁷¹ Bu beytin yanına “Şadaḳa men nataḳ ve lillāhi derru, li-cāmi‘ihi (Konusan doḳruyu söyledi. Bunu cem edene ne mutlu!)” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

649. Hālet-i nevm ile idüp iftirāk
Hāşıl olur andan rücū¹⁷² u firāk¹⁷²
650. Hadd-i ecel buldı ise inķızā
Hāķ anı imsāk ile eyler ķazā
651. Rūha eṭibbā didiler bī-keşif
Ola buḥār-ı demevī-i laṭif
652. Kuvve-i külliye-i tedbīr-i ten
Mażhar-ı teşhīr-i kuvā-yı beden¹⁷³
653. Oldı ḥayātun sebebi iki rūḥ
Anda olur cisme şafā-yı fütūḥ
654. Ol iki rūḥun biri ḥayvānīdür
Ol birinün şöhreti insānīdür
655. Rūḥ ki ḥayvāna ola nisbeti
Cümle-i zī-rūḥ ile var şirketi

---

¹⁷² Bu mısraın vezni aksamaktadır.

¹⁷³ Bu beytin yanına “İnde’l-eṭibbā rūḥ iki kışım olup biri ḥayvānī digeri insānīdir” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

[29^b]

656. Oldı anuñ feyz-i buḥārı ğıdā
Kuvvetine bā'ış-i neşv ü nemā
657. Neşv ü nemā k'aña ta'alluḳ ider
Mevt ü fenā aña teḫarruḳ ider
658. Nisbet-i insān olan ol rûḫ-ı pāk
Yoḳdur anuñ çün şıfat-ı iştirāk
659. Ekl ile şürb itmez aña imtizāc
Feyz-i ğıdādan aña yoḳ ihtiyāc
660. Ser-be-ser aḫlāk-ı ḫamīde temām
Rûḫ için oldı şıfat-ı ihtirām
661. Ol ezeli gerçi ki maḫlûḳdur
Neşve-i bâḳi ile merzûḳdur

Temşil*

---

658 k'aña: aña T

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

662. Saḡa bu tafşıl mişāl-i cemīl
Āteş-i andīl ile nūr-ı fetīl
663. Oldı fetīle beden iun mişāl
Nār ise rūḡ-ı ḡayavāniye dāl
664. Āteş idüp zāt-ı fetīli maar
Nār-ı erāḡ anda olur cilve-ger
665. Nūr olur ammā ikisinden ḡanī
Lāzıme-i zātı anuḡ rüşenī
666. ‘Ārız olup zāt-ı fetīle fenā’
Āteş iun zāhir olur inıfā’
667. Nūr velī zātı ile nūrdur
Kendi ziyāası ile mestūrdur
668. Gelmek ile nār-ı fetīle zarar
Şanma olur nūra gezend ü ḡaar

---

662 tafşıl: tafşīle T

662 nūr-ı fetīl: nūr u fetīl M

669. Pertevi zātında olup h̄öd-nümā
Nūr-ı çerāğ itmede neşr-i ziyā

670. Nār u fetīl andan olup müstefīz
Zāhir olur feyz-i ‘amīk u ‘arīz

[30^a]

671. Rūh-ı haqīkī gibidür anda nūr
Andan ider sırr-ı çerāğı zuhūr

672. Mużğa-ı ma‘rūfeye beyne’l-enām
Şöhret-i cārī ile qalb oldı nām

673. Olmağ ile māye-i zevk-ı selīm
Eyler aña nāṭıka vaşfın hakīm

674. Nāṭıkaya bāṭın olup zāt-ı rūh
Aña odur māye-i feyz ü fütüh

675. Zāhiri nefsi hayavānī anuḡ
Merkebi hikmetde nihānī anuḡ

---

671 sırr-ı çerāğı: sırr-ı çerāğın T

675 hikmetde: hükümünde T

676. Ol ki dinür nefis ile alib ü cenān
Vāsia-ı rū u ceseddür hemān
677. Rū u cesed alib ile nefse miāl
Āyet-i nūr ile olur vaf-ı hāl¹⁷⁴
678. albe zücāce ıfat-ı rūenā
Oldı ıfat kevkeb-i dūrri aa
679. alib zücāce gibi mibā-ı rū
Andan olur pertev-i nūra vuzū
680. Nefis iün oldı ecere vaf-ı tām
Ten daı mikāt ile buldı nizām
681. Heykel-i aıyye-i insāna hād
alib ile nefis ü daı rū u cesed
682. Ğālib olup albe erāfetde rū

---

¹⁷⁴ Bu beytin yanına “*Allāhü nūrü’s-semāvāti*, el-āyet fī sūretü’n-nūr” eklinde bir dipnot dūurūlmütür. “*اللّٰهُ نُورُ السَّمٰوٰتِ Allāhü nūrü’s-semāvāti*” bu ibāre Nūr Suresi’nin 35. āyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “Allah göklerin ve yerin nūrudur.” eklindedir. Āyetin tamamının me’āli “Allah göklerin ve yerin nūrudur. Onun nūrunun misali, iinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam iindedir, cam inciye andıran bir yıldızdır; (bu kandil) douya da batıya da ait olmayan, yaı neredeyse ate dokunmasa bile ıık veren mübarek bir zeytin aacından yakılır. Nūr üstüne nūr. Allah nūruna dilediini kavuturur. Allah insanlar iin misaller veriyor, Allah her eyi hakkıyla bilmektedir.” eklindedir.

Oldı vedī'a aña feyz-i fütüh

683. Oldı bu cevher ile ādem şerīf
Anda bedīd oldı laţīf ü keşīf
684. Rūh-ı leţāfetden olup müstefīd
Oldı keşāfet beden ile bedīd
685. Şüret-i 'ulviyye vü süfliyyeden
Oldı suţurlāb¹⁷⁵-ı 'acāyib beden
686. 'Ālem-i aşğar olup āhād-ı nās
İtmededür ekber ile in'ikās
687. Heykel-i ādemde şî'ār u şürüh
Nefs ile 'aql u cesed ü kalb ü rüh
688. Her biri müstelzim-i tavşīfdür
Mümkin olan mertebe-i ta'rifdür¹⁷⁶

---

¹⁷⁵ Bu kelime için derkenara “Ālet-i raşad ki irtifā' alınur ve kevkebcilerün ya'ni müneccimlerün hünerlerinüñ hādimidür.” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

687 şî'ār u şürüh: şî'ār-ı şürüh T

688 müstelzim-i tavşīfdür: müstelzem-i tavşīfdür T

¹⁷⁶ Bu mısraın vezni aksamaktadır.

[30^b]

Fî Şıfatı'n-Nefs*

689. Nefs ana dirler ola hāvī müdām
    Çalb ile rūḥ u cesedi bi't-temām
690. Kim olup aşfā-yı buḥār-ı laṭīf
    Cevher-i zātı ola pāk ü nazīf
691. Vāsıta-i feyz-i kıvām u şebāt
    Ḥāşıl-ı ḥiss ü harekāt u ḥayāt
692. Eyleyüp işrāk-ı beden pertevi
    Oldı ser-ā-pā bedeni muḥteví
693. Mevt ile itdükte tağayyür zuhūr
    Zāhir-i tenden olur işrākı dūr
694. Cevher-i nefşüñ bedene Zü'l-celāl
    Eyledi tedbīrini üç dürlü ḥāl

---

* Fî Şıfatı'n-Nefs: Fî Ta'rîfi'n-Nefs T

690 Kim olup aşfā-yı buḥār-ı laṭīf: Kim ola a'zā-yı buḥār-ı laṭīf M

692 bedeni muḥteví: beden muḥteví M

695. Zāhir ü bāṭında olup cilve-ger
Olsa ziyā-baḥş beden ser-be-ser
696. Ol yaḳaḳa ḥāli olup bī-gümān
Pertevi nefsiñ olur anda ‘ıyān
697. Bāṭın-ı tende olup ancaḳ şu‘ā‘
Eylese zāhirden eger inḳıṭā‘
698. Hāşıl olup şūret-i ḥāl-i menām
Ol şıfat-ı nevme olur vaşf-ı tām
699. Zāhir ü bāṭında idüp keff-i nūr
İtmez ise pertevi nefsiñ zuhūr
700. Ḳaṭ‘ olup eczā-yı bedenden ḥayāt
‘Ārız olur ḥālet-i mevt ü memāt
701. Nükte-i *en-nevmü aḥu’l-mevt*¹⁷⁷’i bil
Hāşıl-ı ta‘rīfe olur müştemil

---

700 olup: idüp M

700 olur: olup M

¹⁷⁷ “اللَّوْمُ أَخُ الْمَوْتِ” *en-nevmü aḥu’l-mevti*” hadîs-i şerîften iktibâstır. Anlamı “Uyku, ölümün kardeşi(bir benzeri)dir.” şeklindedir. (bkz. Aclunî, *Keşfü’l-hafâ*, 2/29; Mehmet Yılmaz, *a.g.e.*, s. 570.)

Fî Ta'rifî'l-'Aql

702. Cevher olur 'aql-ı refî'u'l-makâm
Mâddeden oldu mücerred temâm

703. Eyleyüp âşârı ile ittiḥād
Ancaḡ olur fi'li ḡarîn-i mevād

[31^a]

704. Nāṭıka vaşfıyla idüp ittişāf
Sende odur ben diyen ey merd-i şāf

705. 'Aḡla olup cevher ile vaşf-ı şān
Buldı tecerrüd ile nām u nişān

706. İtmez aḡa ya'ni ta'alluḡ mevād
Sende odur nāṭıka ile murād

Fî Ta'rifî'l-Ḳalb

707. Eyleyen endîşe-i tavşîf-i ḡalb
Bilmedi bu resm ile ta'rif-i ḡalb

708. Cevher-i nūrānī-i ferd-i basīṭ
Nüşha-i kübrā-yı vecīz ü vasīṭ
709. Vāsīṭadur rūḥ ile nefse müdām
Anda olan ḥāşiyet-i ber-devām
710. Fıṭrat-ı insānuḡ odur vāyesi
Vāsīṭa-ı ‘izzet ü pīrāyesi
711. Oldı anuḡla müteḥakkıḡ şeref
Anda nihāndur ḡaber-i *men ‘aref*¹⁷⁸
712. Heykel-i ḡākīde degül mevḡı‘i
‘Ālem-i emr oldı anuḡ merci‘i
713. Feyz-i ḡayāt ile olup müstaḡar
Müdrik-i külliye vü cüz’iyyedür
714. Ma‘den-i ‘ālīden olup cevheri
Oldı sezā-yı şıfat-ı bihteri

---

¹⁷⁸ “ مَنْ عَرَفَ *men ‘aref*” bu ibâre “*men ‘arefe nefsehu feḡad ‘arefe Rabbahu*” hadīs-i şerīfden nâkıs iktibastır. Anlamı “kendini bilen” şeklindedir. Hadīs-i şerīfin tamamının meâ‘li “Kendini bilen kuşkusuz Rabb’ini de bilir.” şeklindedir. (bkz. Aclunî, *Keşfü’l-hafâ*, 2/262; Mehmet Yılmaz, *a.g.e.*, s. 492.)

715. Emr ile haq anda olup rü-nümün
Zâhir ü bâtın haber-i *kāf u nūn*¹⁷⁹
716. Nâzır-ı mülk ü melekût oldu hem
Maẓhar-ı feyz-i ceberût oldu hem
717. Tıbq-ı tecerrüddür aña vaşf-ı hâl
Evzah u ta'rifî qarîbü'l-muḥâl
718. Maqşad anı şanma ki ta'rifdür
Mümkin olan mertebe tavşîfdür

[31^b]

719. Dîde-i zâhir anı görmek muḥâl
Maḥrem aña merdümek-i çeşm-i hâl
720. Aşlını ta'rif iden ehl-i edeb
Rûḥa mücerred didiler emr-i Rabb¹⁸⁰

---

715 haq: halk T

¹⁷⁹ “*kāf u nūn*” bu ibâre Yâsin Suresi'nin 82. âyetinden nâkıs iktibâstır. İbâre aslında kevn kökünden “*kūn*” emrindeki iki harfin (kef ve nun harflerinin) ayrı ayrı okunuşudur. Anlamı “Ol!” şeklindedir. Âyetin tamamının me'âli “Bir şeyi istediğinde, O'nun buyruğu "ol!" demekten ibarettir; hemen oluverir.” şeklindedir.

718 mertebe tavşîfdür: mertebe-i tavşîfdür M

¹⁸⁰ Bu beytin yanına “*ḳāle'llāhu te'ālā, ḳulī'r-rūḥu min emri Rabbī*” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “*ḳulī'r-rūḥu min emri Rabbī*” bu ibâre İsrâ Suresi'nin 85. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “De ki: Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir.” şeklindedir. Âyetin tamamının me'âli “Sana

721. Emr-i İlähî'den olup şey'-i hâş
Sırr-ı hayât itdi aña ihtisâş
722. Haml-i emānet iden ol rūhdur
Ma'rifet ü 'aql ile meşrūhdur¹⁸¹
723. Hāmil olan rūhdur ol hāleti
'Uzv-ı beden oldı anuḡ āleti
724. Rūh-ı İlähî'dür ol 'ālî-şıfat
Mebde'-i nuḡk u hıred ü ma'rifet
725. Nev'-i benî ādeme maḡşūşdur
Emr ile hem nefḡ ile maḡşūşdur¹⁸²
726. 'Aḡla muḡāḡ olmadı çünkim bu rāz

ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir." şeklinde.

¹⁸¹ Bu beytin yanına “*ve ḡamelehā'l-insān*, el-āyet ey el-emānet” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “*وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانَ ve ḡamelehā'l-insān*” bu ibāre Ahzāb Suresi'nin 72. āyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “onu insan yükledi” şeklindedir. Āyetin tamamının me'āli “Biz emaneti göklere, yerküreye ve daḡlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.” şeklindedir.

723 'Uzv-ı beden: 'Uzv u beden T

¹⁸² Bu beytin yanına “*ve nefāhtü flhi min rūḡī*, el-āyet” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “*وَنَفَّخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي ve nefāhtü flhi min rūḡī*” bu ibāre Hicr Suresi'nin 29. āyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “ve ona ruhumdan üflediḡim vakit” şeklindedir. Āyetin tamamının me'āli “Onun şeklini tamamladıḡım ve ona ruhumdan üflediḡim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın.” şeklindedir.

725 hem nefḡ: nefḡ M

Olmadı taḥkīk-ı beyāna cevāz

727. İtmedi tafşil anı ḥayrū'l-enām
Sū'-i edebdür bize tūl-ı kelām
728. 'Aynını taḥkīk degüldür me'āl
Vaşf için oldu bu kadar kıl u kāl
729. Cevher-i kudsidür o nūr-ı basit
'Akl anuñ evşāfını olmaz muḥīṭ
730. Oldı ğaraz mebḥaş-i ḥāşıyyeti
Kimse degül vākıf-ı māhiyyeti
731. İtmedi o faḥr-i zemīn ü zemān
Mes'ele-i rūḥda başt u beyān
732. Baḥşi anuñ şanma ki meşrū'dur
Naşş-ı İlāhī ile memnū'dur¹⁸³

---

730 ğaraz mebḥaş-i ḥāşıyyeti: ğaraz-ı mebḥaş-i ḥāşıyyeti T

731 başt u beyān: başt-ı beyān T

¹⁸³ Bu beytin yanına “*kulī'r-rūḥu min emri Rabbī*, el-āyet” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “*قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي* *kulī'r-rūḥu min emri Rabbī*” bu ibāre İsrâ Suresi'nin 85. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “De ki: Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir.” şeklindedir. Âyetin tamamının me'âli “Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir.”” şeklindedir.

733. Mebhāş-i rūh ile qazā vü qader
Bid'at-i menhiyyedür eyle hāzer

734. Aşlına ĩmān idüp eyle qabül
Eyleme tedkik ile vaz'-ı fuzül

[32^a]

735. Rūh-ı haqıkatde olup pāk ü şāf
Cism-i laţif ile ider ittişāf

736. Ya'ni olup cevher-i pāk ü basit
Oldı her eczāsını cismün muhit

737. 'Alemler-i emr oldı mevāzı aña
Olmadı taqsım ü tecezzı aña

738. Cevher-i tábende-i ferd-i münir
Māye-i gencine-i hāşş-ı zamir

739. 'İlm ile idrāk aña mevkuftur
Zātı laţife ile mevşuftur

---

739 Zātı laţife: Zāt-ı laţifi T

740. İtmek ile tıbk-ı tecerrüd qabül
Kühini idrākda ‘acizdür ‘uqūl
741. Eyleyüp işrāk çü mihr-i münir
Andan olur sâha-i ten müstenir
742. Cümle beden andan olur feyz-yâb
Oldı nihân gülde mişâl-i gül-âb¹⁸⁴
743. Ma‘rifet-i Hakk’a odur vâsiṭa
Fehm ü ‘uqūle sebep ü rābiṭa
744. Oldı anuṭ vaşfi zemim ü hamid
Oldur olan ya‘ni şakî ü sa‘id
745. Aṭa olur cümle su‘âl ü hiṭâb
Oldur olan ehl-i şevâb u ‘ikâb
746. Vaşfi anuṭ oldı mu‘ammâ-yı râz
Buldı beḳâda şıfat-ı imtiyâz

---

740 tıbk-ı tecerrüd: tıbk u tecerrüd T

740 ‘acizdür: ‘aciz T

¹⁸⁴ Bu beyt için derkenara “Raḫmetullâhi ‘aleyh tenvir-i kelâm ve maḳşadda ne maḫâret-i meşrû‘adır” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

745 olur: olup M

747. Hâdiş-i bâķī iledür vaşf-ı rûh
Böyle yazar cümle mütün u şürûh
748. Gerçi ki maħlûķdur ammā aña
Şanma ki ‘arız ola mevt ü fenā
749. Yokdur aña gerçi fenā vü ‘adem
Olmadı zātında şübüt u kıdem
750. Kim kıdem-i rûh ile itse sühan
Habt u haṭā oldı aña rāh-zen
751. Hâdiş olup gerçi degüldür kadīm
Ol ‘adem-i maḥz ile olmaz ‘adīm

[32^b]

752. Kāl ile tafşili olunmaz każā
Vaşfı ider baḥş-i ṭavīl iķtizā
753. Bunda ğaraż ḥikmeti ta‘rifdür
Mümkin olan vaşfını tavşifdür

---

749 şübüt u kıdem: şübüt-ı kıdem T

753 ḥikmeti: ḥükmüni T

754. Bilmez anı kimseler idrāk ile
Fehm olunur nūr-ı dil-i pāk ile
755. Oldı qarīn-i şeref-i ihtiyār
Şāhib-i elbāb olur el-i‘tibār
756. Eylemez idrāk anı ehl-i zunūn
‘İlm-i haqīkatde meger *rāsihūn*¹⁸⁵
757. ‘Ālem-i ervāhuḡ o Rabbü’l-‘ibād
Hilqatini eyledi çünkim murād
758. Eyledi ol zübde-i nūra nazār
Oldı güdāziş ile cüşende-ter
759. Zübdesini zübde-i rūḡ eyledi
Aşl-ı füyüzāt u fütūḡ eyledi

---

755 Şāhib-i elbāb olur el-i‘tibār: Şāhibü elbāb u ulü’l-i‘tibār T

¹⁸⁵ Bu beytin yanına “*ve’r-rāsihūne fi’l-‘ilmi*, el-āyet” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “*والرأسخون في العلم*” *ve’r-rāsihūne fi’l-‘ilmi*” bu ibâre Āl-i İmrân Suresi’nin 7. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “ilimde yüksek pâyeye erişenler” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Sana kitabı indiren O’dur. Onun (Kur’an) bir kısım âyetleri muhkemdir, ki bunlar kitabın esasıdır; diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te’vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Halbuki onun te’vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız akliselim sahipleri düşünüp anlar.” şeklindedir.

760. Zāt-1 güherden leme‘ān itdi nūr
Eyledi ol hāşş-1 hālāşa zuhūr
761. Ya‘ni olup rūḥ-1 şeh-i enbiyā
Geldi ol ser-tāc-1 şaf-1 aşfiyā
762. Māye olup ol şeref-i cüz’ ü küll
Oldı pes ervāḥ-1 gürūh u rüsül
763. Oldı mütābi‘ rüsül u enbiyā
Oldı nebiyyīne ṭab‘-1 evliyā
764. Ehl-i vilāyet ile oldı ‘iyān
Ser-be-ser ervāḥ-1 dil-i ‘ārifān
765. Zāhid ü ‘ābid ne ise mü’minīn
Oldılar iḥsān-1 Ḥüdā-ya qarīn
766. Herkes için mertebe ber mertebe
Oldı Ḥüdā’dan kerem ü mevhibe

---

763 mütābi‘ rüsül u enbiyā: mütābi‘-i rüsül u enbiyā T

765 iḥsān-1 Ḥüdā’ya qarīn: iḥsān-1 Ḥüdā-yı qarīn M

767. Rütbe-i ervāḥ-ı melā'ik 'iyān
Buldı bu tertīb ile şūret hemān

[33^a]

768. Oldılar ervāḥ ile ḥayl-i melek
Rütbe-i ḥilḳatde o dem müşterek

769. Vaşf-ı cihān-ı melekūtı temām
Oldı bu tertīb ile ḥasbe'l-maḳām

770. Bilmek ise kendünj maḳşad eger
Zāhirüñe bāḥınuña kıl nazār¹⁸⁶

771. Gör ki ḥüdāvend-i Ḳadīr ü Ğanī
Eyledi maḥlūḳ iki şeyden seni

772. Kim biri bu zāhir olan kālbüd
Dirler aña ya'ni ki cism ü cesed

773. Heykel-i maḥşūş ile me'nūsdur
Dīde-i zāhir ile maḥşūsdur

---

770 maḳşad: maḳşūd T

¹⁸⁶ Bu beytin yanına "Raḥmetullāhi 'aleyh, ne ḥōş ĩḳāz" şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

773 maḥşūsdur: me'nūsdur M

774. Ol biri bāṭında olan nefs-i ḥāş
Zāt ü şıfāt aṇa ider iḥtişāş
775. Nāmı anuṇ nefs ü dil ü rūḥdur
Sırr-ı ḥaḳıḳī ile meşrūḥdur
776. Dīde-i bāṭın ider idrāk aṇı
Cisme odur vāsıṭa-i rūşenī
777. Gāhi aṇa ḳalb dinür gāhi rūḥ
Anda olur feyz-i fütūḥ u şürūḥ
778. Cevher-i ‘ulvī-i girān-māyedür
Rif‘at ü şān ile felek pāyedür
779. Cümle tekālīfde bī-irtiyāb
Hep aṇadur emr ile nehy-i ḥıṭāb
780. Rākib-i rūḥ-ı ḥayavānīdür ol
Müdrik-i envā‘-ı me‘ānīdür ol
781. Ten aṇa merkeb ol ise şeh-süvār
Rākibedür merkebe yoḳ i‘tibār

782. Rūḥ u cesed vaşfı bu mefhūmdur
Rūḥ aḡa ḡākimdür o maḡkūmdur

783. Emr-i iṡā'atde olup cümleten
Oldı ra'ıyyet aḡa a'zā vü ten

[33^b]

784. Şāḡ iledür memlekete intizām
Kişveri yok şāḡa ne mümkin nizām

785. Rūḡdur āyīne-i şafvet-nişān
Bu ten-i ḡākī aḡa āyīne-dān

786. Lafz ile ma'nā gibidür cān u ten
Lafz-ı 'ıyān ma'nā-yı rūḡa beden¹⁸⁷

787. Ma'nī-i mefhūm ile ḡāşıl ḡaber
Lafz ise ma'nāya delālet ider

788. ḡāşılı insān didigün her eḡad

---

785 Kişveri yok şāḡa: Kişver-i bī-şāḡa T

786 ten-i ḡākī: ten ḡākī T

¹⁸⁷ Bu beytin yanına “ḡōş temşīl” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

787 ma'nā-yı rūḡa: ma'nā rūḡa M, ma'nī-i rūḡa T

Oldı hemān nef̄s ile rūḥ u cesed

789. Anlaradur ḥükm ü su'āl ü ḥiṭāb
Cümleyedür ḥaşr ü şevāb ü 'iḳāb¹⁸⁸
790. Ḳalbe rehīn oldı şalāḥ ü fesād
Andan olur ḳısmet ü ğayy ü reşād
791. Ḳalbün eger şāliḥ olursa ebed
Şāliḥ olur cümle-i 'uzv u cesed
792. Fāsıd olur ise olup bī-me'āl
Cümle cevāriḥ olur ālūde ḥāl
793. Ḳalbün eger ḥāli olursa ḥuzū'
Ser-be-ser a'zā olur ehl-i ḥuşū'
794. Ḥāşılı a'zā vü cevāriḥ temām
Ḳalb ile eyler 'amele ihtimām
795. Oldı senün ḳalb ile māhiyyetün

---

789 ḥiṭāb: ḥesāb T

¹⁸⁸ Bu beytin yanına “Ḥaḳīḳat tezāḥür itdi” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

Anda nihāndur ne ise niyyetün

796. Her ‘amelün menşe’i niyyātdur
Niyyet-i hayr eşref-i ‘ādātdur
797. Niyyet-i hayr oldı ‘amelden müfīd
Kim olur āfāt-ı riyādan ba‘īd¹⁸⁹ ¹⁹⁰
798. Şürete itmez nazar ol Kird-gār
Sīret ü a‘māl iledür aşl-ı kār
799. Manzar-ı hallāğ-ı cihān oldı qalb
Mażhar-ı esrār-ı nihān oldı qalb

[34^a]

800. Maşdar-ı sırr-ı hikem-i ğaybdur
Cevher-i gencine-i lā-raybdur

---

795 Anda: Anlara M

¹⁸⁹ Bu beytin yanına “kālē’l-nebī ‘aleyhi’s-selām, niyyetü’l-mü’mini hayrun min ‘amelihī” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “بَيِّنَةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ” niyyetü’l-mü’mini hayrun min ‘amelihī” hadīs-i şerīften iktibāstır. Anlamı “Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır.” şeklindedir. (bkz. Aclunî, *Keşfü’l-hafâ*, 2/324; bkz. Mehmet Yılmaz, *a.g.e.*, s. 574.)

¹⁹⁰ Bu beytin yanına “Çünkü niyyet-i ‘amel bāṭın olduğundan ve zāhirde görülmediğinden aña riyā itmez” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

798 Kird-gār: gird-i gar T

798 Sīret ü a‘māl: Sīret-i a‘māl T

801. Aña yeter bu şeref-i bî-‘adîl
Oldı naẓar-gāh-ı Hüdā-yı Celîl
802. Çünkü naẓar-gāh-ı Hüdā oldı dil
Pāk gerek şāf gerek muttaşıl
803. Görme revā müşterek-i ğayr ola
Mescid¹⁹¹ iken muttaşıl-ı deyr ola¹⁹²
804. Ma‘rifete hāş iken ol cā-yı pāk
Anda ne lāyık şıfat-ı iştirāk
805. Didi o Hāllāk-ı ‘Azîz ü Mu‘iz
Arz u semāvāt u cibāl üzre biz
806. ‘Arz-ı emānet için itdük nidā
Eylediler hāvf ile anlar ibā¹⁹³

---

¹⁹¹ Bu kelimenin altına “Mescidi kelîsâ yapma” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

¹⁹² Bu beytin yanına “Raḥmetullāhi ‘aleyh, ne güzîde temşîl itmişdür” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

804 cā-yı pāk: cān-ı pāk M

¹⁹³ Bu beyt için derkenara “ḳālallāhu te‘ālā, *innā araḍnā’l-emānete*, el-āyet Sûre-i Ahzâb’da” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ” *innā araḍnā’l-emānete*” bu ibâre Ahzâb Suresi’nin 72. âyetinden nâkis iktibâstır. Anlamı “Kuşkusuz biz emaneti teklif ettik” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.” şeklindedir.

807. Һамлини инсән идүп ол дем ҡабүл
Oldı taһammülde ҙalüm u cehül
808. Bil o emānet nedür olduqda ‘arz
İtdi ibā kūh u semāvāt u arz
809. Mu‘terif-i ‘acz ü ҡuşūr oldılar
Raһmet ü eşfāka cesūr oldılar
810. Һaml-i emānetde idüp i‘tirāf
Ma‘zerete eylediler inşirāf
811. Һaml idüp insән anı itdi ҡabül
Anlara vaşf oldı ҙalüm u cehül
812. Ẓulm u cehālet nedür endīşe ҡıl
Lāzım olan ma‘rifeti pīşe ҡıl
813. Bil ne içündür bu iyāb ü zehāb
Yā nedür irsāl-i resül ü kitāb
814. İmdi mürā‘āt-ı emānāt gerek

---

809 Mu‘terif-i ‘acz ü ҡuşūr: Ma‘rifet-i ‘acz ü ҡuşūr M

Hıfz-ı emānetde diyānet gerek

[34^b]

815. Vaşf-ı emānetde ‘alā külli hāl
İtdi gürūh-ı ‘ulemā kıl u kāl
816. Didi emānet kimi t̄a‘at idi
Şıdķ u hūlūş ile iṭā‘at idi
817. Olmağ ile şānı celīlü’l-eşer
Penç namāz idi didi ba‘zılar
818. Dīne olup ya‘ni ki rükn-i rekīn
Oldı şalāt aķdem-i a‘māl-i dīn
819. Rükni-şalātuñ o şeh-i ins ü cān
Dīne ‘imād oldıñın itdi beyān¹⁹⁴
820. Hedm ü iķāmetde olup şart-ı hāş
Vaşf-ı ‘imād itdi aña iḥtişāş

---

¹⁹⁴ Bu beytin yanına “eş-şalātü ‘imādü’l-dīn” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “الصلاة عماد الدين eş-şalātü ‘imādü’l-dīn” hadis-i şeriften nâkıs iktibâstır. Anlamı “Namaz, dinin direğidir” şeklindedir. Hadis-i şerifin tamamının me’âli “Namaz, dinin direğidir, onu kılan, dini (bu direği) ayakta durdurmuş, kılmayansa, dini (bu direği) yıkmış olur.” şeklindedir. (bkz. Aclunî, *Keşfü’l-hafâ*, 2/31; Mehmet Yılmaz, *a.g.e.*, s. 596-597.)

821. Penç namāz eşref-i t̄ā'atdur
Cāmi'-i ādāb-ı 'ibādātdur
822. Şüret-i taḥrīme kıyām u ḳu'ūd
Vaşf-ı ḳırā'atle rükū' u sücūd
823. Hey'et-i mecmū'a-i fi'l-i şıfāt
Oldı ḥaḳīkatde cemīlü'ş-şıfāt
824. Ḥidmet-i eşnāf-ı melā'ik temām
Oldı şalāta edevāt-ı kıyām
825. Kim ki şalāt ile bula 'izz ü şān
Ehl-i semā t̄ā'atın eyler hemān
826. T̄ā'at-ı sükkān-ı semā muttaşıl
Şüret-i erkān-ı şalātıyla bil
827. Mü'mine mi'rāc olup oldı şalāt
Vāsiṭa-i rif'at-ı zāt ü şıfāt
828. Vaḳt-i şalāt olsa Cenāb-ı 'Alī

---

826 şalātıyla bil: şalāt oldı bil T

Ḥavf u ḥuṣū‘ eyler idi ol velī

829. Dir idi vaqt oldı idüp ihtidā

Şāhibine ola emānet edā

830. Ḥıfz-ı emānetde idüp ihtimām

‘Abde gerek ide iṭā‘at temām

831. Ḥālīk’in ol bende ki a‘ref olur

Hey’et ü iclāl ile aḥvef olur

[35^a]

‘Arz-ı Emānātuḡ Vechi ve Ḥikmeti*

832. ‘Arz-ı emānetde Ḥüdā-yı Şekūr

Virdi cemādāta ‘uḡūl u şu‘ūr

833. Ḥikmet ile anlara itdi ḥiṭāb

Eyledi tefhīm-i şevāb ü ‘iḡāb

834. Didi olur ‘āmile ḥüsn-i cezā

Tārik olur līk ‘iḡāba sezā

---

829 ihtidā: edā M

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

835. Olmağ için maqt-ı Hüdā'dan emīn
İtdi ibā kūh u semā vü zemīn
836. 'Arza-i taḥyīr idi ammā bu 'arz
Olsa vücūb üzre olur idi farz
837. 'Arz-ı vücūb olsa ne mümkin 'udūl
Her biri teklīfi iderdi kabūl
838. 'Arz u ibā şüret-i iḥbārdur
Emr-i 'azīm oldıgın iş'ardur
839. Olmağ ile Ḥaḳḳ'ı 'asīrū'l-edā
Eyledi ecrām-ı 'azīme ibā
840. 'Arz-ı emānetde olup ḥişşe-yāb
Üç ḫabaḳa oldılar ehl-i ḫiḫāb
841. Bir ḫabaḳa şerm ü ḫayā itdiler
Ḥaml-i emānetde ibā itdiler

---

837 'udūl: 'adūl T

839 ecrām-ı 'azīme: icrām-ı 'azīme T

840 'Arz-ı emānetde: 'Arz-ı emānetden T

841 Ḥaml-i emānetde: Ḥaml-i emānetden T

842. Cins-i cemādāt ü melâ'ik mişâl
Oldılar eşfâk ile püşide hâl
843. Anlar için olmadı sebt-i kitâb
Hükm-i mevâ'id-i sevâb u 'ikâb
844. Bir tabağa eyledi gerçi kabûl
İtdi hıyânetle edâdan nükûl
845. Oldı emânetde hıyânet bedîd
Oldılar aşhâb-ı 'azâb-ı şedîd
846. Bir tabağa hamline oldı cesûr
Eylediler haqqı edâda kuşûr
847. Lîk hıyânetden idüp ihtirâz
Eylediler şerm ile 'acz ü niyâz
848. Didiler ey Rabb-i keşîrû'l-'aţâ
Nefsimizde zulm idüp itdük haţâ

---

844 İtdi: İtdiler M

846 haqqı edâda: haqq-ı edâda T

[35^b]

849. Olmaz ise mağfiret ü rahmetün
‘Afv ü ‘aṭā vü kerem ü re’fetün
850. Hāsir olup cümlemüz ey Zü’l-celāl
Müşkil olur şüret-i hāl ü me’āl¹⁹⁵
851. Olmağ ile şāhib-i ‘ilm-i kalīl
Olmadılar vākıf-ı emr-i celīl
852. Müttekil-i emr-i Hüdā oldılar
Bār-keş-i haqqı edā oldılar
853. Ma’rifet-i Haḡ ola yāhūd şifāt
Hāşılı me’mūra gerek iltifāt
854. Şarṭ-ı emānet ne ise muttaşıl
Mertebe-i vüs‘anı maşrūf kııl
855. Eyleyüp ādāba ri‘āyet temām
Hidmete kııl şıdḡ ile hüsni-i kıyām

---

¹⁹⁵ Bu beyt için derkenara “Ḥazret-i nāzımuḡ nuşḡ u pendı” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

852 emr: afv T

856. Her dem olup t̄alib-i kesb-i rızā
Hidmetüñi eyle edā vü kazā
857. Zāhirüñ ādāb ile ma‘mūr kı̄l
Bāṭınuñ ihlāş ile pür-nūr kı̄l
858. Tā‘atı ‘ādet kı̄lup itme kuşūr
Eyleye gör kesb-i şafā-yı hużūr
859. ‘Ādet-i cārī gibi itme kıyām
Kulluğa kı̄l şıdķ ile sa‘y-i temām
860. Gör kimedür eyledigün t̄a‘ati
K̄alb ile endīşe kı̄l ol hāleti
861. Haşyet-i H̄ak tā ola sende mekīn
K̄albün ola nefis ü hevādan emīn
862. Lezzet-i t̄a‘āt ide sende zuhūr
Zāhir ü bāṭın ola zevķ u hużūr
863. Cānuña minnet bilüp ol hidmeti

---

862 zevķ u hużūr: zevķ-i hużūr T

Şıdķ-ı ʿubūdiyyete ķıl himmeti

Temşil-i Bī-meşil*

[36^a]

864. Eylese daʿvet seni şāh-ı cihān
Hāşıl olur sende huzūr-ı cenān
865. Sāhte ādāba idüp ihtimām
Havf u recā ile idersün kıyām
866. Ya ʿni benī nevʿün iken pādişāh
Saņa huzūrunda gelür intibāh
867. İmdi o Hāllāk-ı ʿAzīmü'l-minen
Cümleye sulţān-ı haķıķi iken
868. Olmayup āmāde-i şıdķ u edeb
İtmedesün cennet ü raķmet taleb

---

* Temşil-i Bī-meşil: Temşil T

868 şıdķ u edeb: şıdķ-ı edeb T

869. Olmaya sende edeb ile huşû'
Nâkış ola belki sücûd u rukû'
870. 'Ādete mebnî idesin tã'ati
Bilmeyesin Hâk ile ol hâleti
871. Gel berü mir'ât-ı dilin sâf kııl
Hâk ile endîşe kııl inşâf kııl
872. Her ne ki Mevlâ ide fermân u 'arz
Kullar için oldu edâ emr-i farz
873. 'Uhde-i 'ahd oldu çün emr-i Hüdâ
Zimmet-i 'abde anı vâcib edâ
874. Herkes idüp vüs'ı kadar sa'y-ı kâr
Hâk'â mu'tî' ola 'ale'l-ihtidâr
875. Rükni-i muhaşşâş ile vaqt-i namâz
Kullar için oldu maķâm-ı niyâz

---

869 sende: senden M

875 Kullar: Kulları T

876. Luṭfuna ḳahrından idüp ilticā
Ḳulda gerek diḳḳat-i ḥavf ü recā
877. Luṭfun umar gerçi şıḡār ü kibār
Līk ḥulūş-ı dile¹⁹⁶dür i‘tibār
878. Ḳavl-i mücerredde degüldür me’āl
Ḥāle muṭābıḳ gerek elbette ḳāl
879. Ḥaḳḳ’a vuşül ise ğaraż muttaşıl
Ehl-i dil ol ehl-i dil ol ehl-i dil¹⁹⁷
880. Dil didigüm ḳalb-i selīm oldı āh
Ola rehīn-i şeref-i intibāh

[36^b]

881. Muḥteví-i ma‘rifet-i ḥāş ola
Ḥāşılı gencīne-i ihlāş ola
882. Saḡa yetişmez mi bu ‘ālī sebak

---

¹⁹⁶ Bu kelimenin altına “İ‘tibār ḥulūş-ı ḳalbedür” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

¹⁹⁷ Bu mısraın yanına “Raḥmetullāhi ‘aleyh raḥmeten vāsi‘aten” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

Didi *limen kâne lehü qalbü*¹⁹⁸ Hâk

883. Her kişide qalb-i muqarrer velî
Bir mi olur qalb-i ‘adüvv ü velî
884. Şāhib-i qalb olmağa kıl ihtimām
Tā ola ser-cümle umūruḡ temām
885. Māl ü benün eylemez ol günde sūd
Qalb-i selīm ile gerekdür vürüd
886. Muḡa-i ma‘rūfa ki şālih olur
Rehber-i a‘lā-yı meşālih olur
887. Kim olup āyīne-i ḡüsn ü beyān
Hâk ile bāṡıl olur anda ‘ıyān
888. Qalb içün oldı şıfat-ı muḡtelif
Ādem o vaşf ile olur muttaşif

---

¹⁹⁸ “ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ ” *limen kâne lehü qalbü*” bu ibâre Kâf Sûresi’nin 37. âyetinden nâkıs iktibastır. Anlamı “kulak veren kimse için” şeklindedir. Âyetin tamamının meâ’li “Akıllı olan veya şuurlu olarak söze kulak veren kimse için bunda büyük ibret vardır.” şeklindedir.

887 āyīne-i ḡüsn ü beyān: āyīne-i ḡüsn-i beyān T

Nefs-i Emmāre*

889. Anlaruñ emmāre olup evveli
Cümlenüñ oldı o şıfat esfeli
890. Mertebe-i şāniye levvāmedür
Mülhimeye şüret-i ser-nāmedür
891. Nefse ger emmāre olursa şıfat
Eyler anı dūn u denī menzilet
892. Hāl olur ahlāk-ı zemīme aña
Hırş u hased şehvet ü kibr ü riyā
893. Nefse ki levvāme ola hāl ü şān
Şāhibine levm olur anda nişān
894. Fi'l-i zemīminde melāmet ider
Aḥsen-i a'cāle delālet ider
895. Mülhem olup ḥayr ile şām u seḥer

---

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

894 Fi'l-i zemīminde: Fi'li zemīminde T

Kârı olur hüsni-i ‘amel ser-be-ser

896. Vaşfı olur zühd ü vera‘ hıfz-ı dîn
Kesb ider ihlâş ile şıdk-ı yakîn

897. Hem mütevekkil mütevâzî‘ olur
Kâni‘ olur hâşî‘ u hâzî‘ olur

[37^a]

898. İtse tûmânînet ile kesb-i nûr
Cezbe-i kudsi ider anda zühûr

899. Cevher-i kalb anda olup müstekin
Tâ‘at-i Mevlâ’da olur muṭma’in

900. Mecma‘-i ahlâk-ı mekârim olur
Muttaşif-ı vaşf-ı ekârim olur

901. Tezkiye-i nefis ile buldı felâh
Tezkiyedür mücib-i rüşd ü şalâh¹⁹⁹

---

900 Mecma‘-i ahlâk-ı mekârim: Mecma‘i ahlâk-ı mekârim T

901 buldı: oldı M

¹⁹⁹ Bu beytin yanına “Nefsi tezkiye iden felâh bulur” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

902. Āyet-i *kad eflah*-ı rüşen haber
Tezkiye oldı şıfat-ı mu‘teber²⁰⁰
903. Rāziye marziyye anuñ hālidür
Ehl-i dilüñ şüret-i icmālidür
904. Oldı anuñ merci‘i kırb-ı vişāl
Anda nümāyende cemāl ü hışāl
905. Şāfiye vaşfin aña ehl-i şafā
Eylediler na‘t-ı müzīlü‘l-hafā
906. Medhāl-i mahşüş aña rüz-ı ma‘ād
Cennet-i Rıdvān u havāşş-ı ‘ibād
907. Taşfiye-i kıalbe gerek iştiğāl
Tā olasın müktesib-i hüsñ ü hāl

---

²⁰⁰ Bu beytin yanına “*kad eflaha’l-mü’minün*” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “*قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ*” *kad eflaha’l-mü’minün*” bu ibâre Mü’minün Sûresi’nin 1. âyetinden iktibâstr. Âyetin meâ‘li “Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir” şeklindedir.

904 kırb-ı vişāl: kırb u vişāl T

905 na‘t-ı müzīlü‘l-hafā: ni‘met-i müzīlü‘l-hafā T

906 Cennet-i Rıdvān: Cennet ü Rıdvān T

907 müktesib-i hüsñ ü hāl: müktesib-i hüsñ-i hāl T

908. Taḥliye-i albe ki imkn olur
Tecliye v taḥliye sn olur
909. Taḥliye oldur ola ref^c-i ḥalel
almaya edns-ı mell  kesel
910. Tecliye oldur ki olup mncel
alb ola pkize ḥaf v cel
911. Taḥliye oldur idp irk-ı nr
Ḥilye-i taḥkk ide anda zhr
912. Evvel olup tafiye v taḥliye
onra olur tecliye v taḥliye
913. alb-i red eyleyemez kesb-i ḥl
Ḥne-i n-reftede znet muḥl
914. İmdi gerekdr ki olup alb-i pk
Zikr-i Ḥd ile ola tb-nk

[37^b]

915. Keşret-i zıkr ile gelür ma‘rifet
K̄alb olur āyīne-i şāfi-şıfat
916. Ma‘rifete vāsı̄tadur zıkr-i H̄aḡ
Dem-be-dem it zıkr-i H̄üdā’yı sebaḡ
917. Çün ola āyīne gibi ḡalb-i şāf
Mün‘akis olmaz aḡa naḡs-ı ḡilāf
918. Bāḡıl u ḡaḡ olmaz aḡa müstetir
Vāḡi‘-i ḡālī ne ise gösterür

Pend-i Mişāl*

919. H̄āne-i dil ma‘rifete oldı ḡāş
Oldı rehīn-i şeref-i iḡtişāş
920. ḡalbünjī ḡıl düşmene ḡışn-ı ḡaşīn
Eyle ḡulūş ile metīn ü raşīn

---

916 zıkr-i H̄üdā’yı sebaḡ: zıkr-i H̄üdā-yı sebaḡ T

917 ḡalb-i şāf: ḡalbünjī şāf M

* Pend-i Mişāl: Pend T

921. Eyle mürā‘āt anı her bir nefes
Eyleme meşğül-i hevā vü heves
922. Şadre ider vesvese itse hūlūl
Eyleyemez kalbe müvesvis duḥūl
923. Hısn-ı kulūb oldı bakılsa şudūr
Sīne olur düşmene sedd-i murūr
924. Anda ‘adū olsa eger raḥne-yāb
Kalbe virür daḡdaḡa vü ıztırāb
925. Ya‘ni idüp vesvese taẓyīḡ u teng
Lezzet-i t̄ā‘āti ider bī-direng
926. Bulmaz olur lezzetini t̄ā‘atūn
Derk idemez zevḡını ol ḡāletūn
927. Düşmān eger olsa ba‘īd ü t̄arīd
Dilde olur üns-i ḡalāvet bedīd

---

927 eger olsa: olsa eger M

927 üns-i ḡalāvet: üns ü ḡalāvet T

928. Münşerihü'ş-şadr-ı 'ibādāt olur
Muğtenim-i lezzet-i t̄ā'āt olur
929. H̄āşıl olup ҡulluğa şevķ u ğarām
Şıdķ-ı 'ubūdiyyete eyler kıyām
930. Z̄ikr-i H̄üdā ile idüp t̄āb-nāk
Ġayrıdan it ҡalbünj maḥfūz u pāk
931. Ґalbünj olur ğayr ile çün müştāġil
Z̄ikr-i lisānı ider ĩrāş-ı ğıll

[38^a]

932. Z̄ikr-i H̄üdā'da ide gör sa'y ü cidd
Tā ki ola ҡalb ü lisān mütteḥid
933. Z̄ikr ile fikr eyleye çün istivā
Yol bulamaz ḥāḫıra naķş-ı sivā
934. Minnet ol Allāh'a idüp fazl u cūd
Eyledi insānı bedī'ü'l-vücūd

---

933 ḥāḫıra: ḥazıra T

934 ol: o M

935. Mazhar idüp ni‘met-i hāşşa anı
İtdi bu kevn içre hülāşa anı
936. Zātın idüp zīb-i dirah̄t-ı hayāt
İtdi şükūfe gibi zībende zāt
937. Anda hüveydā zulümāt ile nūr
Anda ‘ıyān berzah̄-ı zıll-ı harūr
938. Tā‘at ü ‘ışyāna virüp iktidār
‘Adl ile ‘udvān için oldı medār
939. ‘Ālem-i ekberde celī vü hafī
Her ne ki var anda daḡı muḡtefī
940. Her ne cihānda ola mer’i ‘ıyān
Şüretin ezhān ide yāḡūd beyān
941. Hılkat-i insānda olup mündemic
Dürc-i vücūdunda olur münderic
942. Olmaḡ için ḡā’ibe hāzır güvāh

---

941 cihānda: cihān M

Oldı mürāyā-yı ‘ıyān şāh-rāh

943. Mümkün olur ğayb-ı hafıyyü'l-vücūd

Kim ola mişliyle ‘ıyānda şühūd

944. Şūret-i mebsūt u mürekkeb ‘ıyān

Fihris-i rūḫānī vü cismāniyān

Faṣl*

[38^b]

945. Şonra o Ḥallāk-ı Kadīr ü Ḥakīm

Fātır u Rezzāk u Ḥabīr ü ‘Alīm

946. Cümle bu āşāra virüp zīb ü şān

Eyledi insānda bedīd ü ‘ıyān

947. Ya‘ni mürekkebdür eger kim basīt

Nüşa-i nev‘-i beşer oldı muḫīṭ

---

943 mürāyā-yı ‘ıyān şāh-rāh: mürāyā-yı ‘ıyān-ı şāh-rāh T

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

947 nev‘-i beşer: nev‘i beşer T

948. Oldı ziyā hazz-ı kuvā-yı başar
Vāsıta-i kesb-i şafā-yı nazār
949. Hazz-ı dil-ārā-yı dü-çeşm oldı nūr
Eyler anuñla bu merāyā zuhūr
950. Zülmet olup vāye-i mū-yı beden
Maḳsim-i nūr u zulumāt oldı ten
951. Oldı leḳāfet eşer-i hazz-ı rūḥ
Anda olur feyz-i fütūḥ u şürūḥ
952. Hazz-ı ‘izām oldı keşāfet ‘ıyān
Feyzi keşāfetden olur üstüḥ ān
953. Hazz-ı dimāğ eyledi Hāḳ riḳḳati
Fikrün odur vāsıta-i diḳḳati
954. Hilḳat-i insān için oldı mevād

---

950 vāye-i mū-yı beden: dāye-i mū-yı beden T

952 olur: alur M

953 riḳḳat: rifati T

953 fikrün: fikr M

‘Unşur-1 çār āb u hevā ḥāk ü bād

955. Çār ṭabi‘at bulup anda revāc
Oldı mürādif aña vaşf-1 mizāc
956. Oldı ḥarāret eşer-i ṭab‘-1 nār
Oldı bürüdetle hevā sāz-kār
957. Eyledi ĩrāş-1 yübüset türāb
Oldı rütübet şıfat-1 ḥāş-1 āb
958. Birbirine zıdd ü münāfī iken
Ḳudret-i Ḥāk eyledi ülfet-figen
959. Cem‘ idüp ezdādı o Rabb-i Ḳadīr
Birbirine eyledi ülfet-pezīr
960. Fıṭrat-1 insāna virüp iḥtişāş
Eyledi şāyeste-i teşrīf-i ḥāş

[39^a]

961. Zātına ol Ḥālīḳ-1 ḥikmet-nümā

---

954 ‘Unşur-1 çār: ‘Unşuru çār T

Aḥsen-i Ḥālîk ile itdi senā

962. *Aḥsen-i taḥvīm*²⁰¹ ile oldı beşer
Şüret-i ma'nāda bedī'ü'l-eşer
963. Bunca ḥurūf u kelimāti 'ıyān
Eyledi bir noḡtada gūyā beyān
964. Ekberüñ āyātını ol muḡtedir
İtdi şağīre şıfat-ı müstetir
965. Cümle-i maḥlūkuñ odur Ḥālîk'ı
Mübdi'ı hem Mālik'ı hem Rāzık'ı

Der beyān-ı 'ālem-i ekber ü aşgar ve timşāl-i müşābehet- hümā*

966. Bunca 'avālimde ḡalīl ü keşīr
'Ālem iki oldı şağīr ü kebīr

---

961 Aḥsen-i Ḥālîk: Aḥsen-i taḡvīm T

²⁰¹ “أَحْسَنُ تَقْوِيمٍ *aḥseni taḡvīm*” bu ibāre Tın Suresi'nin 4. āyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “en güzel biçimde” şeklindedir. Âyetin tamamının me'âli “Biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” şeklindedir.

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

967. Oldı kebîrün taraf-1 pesti fers
Sağf-şifat-1 cānib-i bālāsı ‘arş
968. Çünkü şağîr oldı vücūd-1 beşer
Hadd-i teķābül cihet-i pā vü ser
969. ‘Ālem-i ekberde ne olsa beyān
‘Ālem-i aşğarda mişāli ‘ıyān
970. Anda on üç cevher olup sāz-kār
Oldılar erkān-1 kebîre medār
971. ‘Arş ile kürsi yedi dürlü semā
Hem küre-i nār u hevā ile mā
972. Buldı on üç rükn ile insān niżām
Laḥm ile cild ağşiye muḥḥ u ‘izām
973. Nāḥun u a‘şāb ü reg ü mūy hem
Balğam u şafrā daḥı sevdā vü dem

---

967 taraf-1 pestî: şarf-1 pestî M

973 nāḥun: tāḥin T

974. Tende olan menfez-i bālā vü zīr
Oldı hemān on iki burca nazīr²⁰²

975. Menḥir ü üzneyn ü sebīleyn ü hem
Sürre ü şedyeyn ile ‘ayneyn ü fem

976. Bāşıra vü sāmī‘a vü zā’iqa
‘Aql ile şem lāmise vü nāṭıqa

[39^b]

977. Seb‘a-i seyyāre-i çarḥa bedel
Oldılar esbāb-ı zuhūr-ı ‘amel

978. ‘Ālem-i bālāda kevākib temām
Müntesib-i şems ü kamerdür müdām

979. Oldı nazīr aḡa kuvā-yı beşer
‘Aql ile nutḡ ile olur cilve-ger

980. Şems-i münīr ile idüp ittihād
Nūr-ı kamer andan olur müstefād

---

²⁰² Bu beyt için derkenara “Ḥünsā da 13’dür” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

975 menḥir: minḥar T

979 kuvā-yı beşer: kuvāyı beşer T

981. Olsa şağīr ile kebīre mişāl
Oldı mefāşıl ‘aded-i yevm²⁰³ ü sāl
982. ‘Ālem-i ekberde ki tıtdı qarār
Arz u cibāl ile me‘ādin bihār
983. Hem dağı enhār-ı vecd ol ‘ıyān
Bunca sevākī ile āb-ı revān
984. ‘Ālem-i aşğarda cesed oldı arz
Anda hüveydā şıfat-ı tūl u ‘arz
985. Zāhir ü bāṭın şıfat-ı baḥr ü ber
Mecma‘-ı esnāf-ı nuḫūş u ‘iber
986. Çün bedeni baḥr ü ten oldı zemīn

---

²⁰³ Bu kelime için derkenara “366: Dört melek-i mü’ekkel itmede taşvīr / Üç yüz altmış altı tamar dizilür bir bir / El, ayak, barmaqlar olunca ta‘mīr / Vücūduñ temeli üstüñ ān olur.” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

982 me‘ādin: me‘ādan T

983 āb-ı revān: āb u revān M

984 arz: ‘arz T

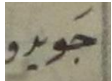
985 nuḫūş u ‘iber: nuḫūş-ı ‘iber T

986 Çün bedeni baḥr: Cevf-i beden-i baḥr T

Cüyüdur²⁰⁴ em‘ā dahı şahm oldı t̄n

987. Şūret-i enfās-ı şābah ü revāh
Mülk-i vücūd içre mişāl-i riyāh
988. Münbit-i şi‘r oldu türāb-ı nazīf
Müy ise mānende nebāt-ı laţif
989. Üns-i ‘imāret gibi vahşet harāb
Şıdķ-ı sūhan āb u hilāfı serāb
990. Rūşenī-i rūze mümāşil sürūr
Zulmet-i şeb hālet-i hüzn ü fütūr
991. Hālet-i nevm ü yaķaza bī-gümān
Mevt ü hayāta bedel oldı hemān
992. Ra‘d u şavā‘iķ gibi şavt-ı bülend
Girye-i çeşmüñ maţar-ı sūd-mend

---

²⁰⁴ şeklen “cevīd ü” şeklinde yazılmıştır.

989 āb u hilāfı: āb-ı hilāfı M

992 Ra‘d u şavā‘iķ: Ra‘d-ı şavā‘iķ T

[40^a]

993. ‘Ömrün olur yılları gūyā bilād
Oldı şühūr ile menāzil murād
994. Hefteleri fersaḥa oldı bedel
Günleri emyāl-şıfat fi’l-meşel
995. Hefte vü eyyām şühūr u sīnīn
Olmada noḳşān-ı ḥayāta mu‘īn
996. Her nefesün şüret-i naql-i ḳadem
İtmedesin ‘azm-i diyār-ı ‘adem
997. Sā‘at-i eyyām çü meyl-i sefer
Mürtesem-i müddet ü vaḳt-i güzer
998. Hefte ḳurādur ḳaşaba her şühūr
Şehr-i mu‘azzam seneler bī-ḳuşūr
999. Oldı cenībət saḅa leyl ü nehār
İtmedesin sür‘at-i geşt ü güzār

---

994 emyāl-şıfat: imyāl-i şıfat T

995 Olmada noḳşān-ı ḥayāta mu‘īn: Olmadı noḳşān-ı ḥayāt mu‘īn M

996 İtmedesin: İtmesin M

1000. T̄ayy olunup s̄aḥa-i mülk-i fenā
Olmada nezd̄ik-i cihān-ı beḳā
1001. ʿĀlem-i ʿuḳbāya olup rāh-vār
Olmadasın ʧurmadan esbe süvār
1002. Faşl-ı baḥar oldı ʧufūliyyetün
Olmada efzūn-dem ile ʧuvvetün
1003. Şayfa şebīh oldı zemān-ı şebāb
Neşv ü nemā itmedesin iktisāb
1004. Vaḳt-i kühūletde ʧü faşl-ı ḥarīf
Zaʿfa taḥavvülde vücūd-ı zaʿīf
1005. Vaḳt-i herem ʧaddüñi eyler dü-tā
ʿÖmre odur mevsim-i berd ü şitā
1006. Berḳ-şifat-ı rīş ü serünḡ müştāʿil

1000 Olmada: Olma T

1001 ʧurmadan esbe süvār: durma dü esbe süvār T

1003 Neşv ü nemā: Neşv ü nümā T

1006 müştāʿil: müştāḡil T

‘Uz̄vun ider serdī ğam-ı münfa‘il

1007. Rîş ü serüñde aġarır mûlaruñ
Bî-fer olur ‘arız-ı dil-cûlaruñ

1008. Evvel olan zā’iķa vü iştihā
Āhir-i ‘ömrüñde bulur intihā

1009. Zā’il olup vaķt-i ğurūr-ı şebāb
Münķalib-i ‘aks olur ol āb u tāb

[40^b]

1010. Kalmaz olur ‘ayş u deme ārzū
Levn-i dīġerde görünür reng-i rū

1011. Eyledigün ‘işret ü ‘ayş u şafā
Āhir olur ‘illet ü ķahr u cefā

1012. H̄andelerün ġiryeye taķvîl olur
‘Ayş u demün ġuşşaya tebdîl olur

1013. Vaķt-i civānīde olan ‘işveler

1006 serdī ğam-ı münfa‘il: serdī-i ğam-ı münfa‘il T

Şüret-i uhrāda olur cilve-ger

1014. Sür‘at-i reftāre te‘ennī gelür
Kuvvet-i a‘zāya tedennī gelür
1015. Birbirin itdükçe te‘ākub nefes
Nāķış olur meyl-i hevā vü heves
1016. Ol kadar efsürde olur āb u tāb
Cismüñi tezyīne idersin hicāb²⁰⁵
1017. Hātırā gitdükçe ferāġat gelür
İtdigün evzā‘a nedāmet gelür
1018. Āhiret endişesi eyler hücüm²⁰⁶
Kālbün ider vaķf-ı ġumüm u hümüm
1019. Rıhlet-i aħbāb u eķārib saġa
Başka belādur anı şorma baġa²⁰⁷

---

²⁰⁵ Bu beyt içinde derkenara “Nāzım merħūmuġ zemānındaki ġayātında ġayā var imiř” řeklinde bir dipnot dūřürölmüřtür.

²⁰⁶ Bu beytin yanına “İmānı var ise” řeklinde bir dipnot dūřürölmüřtür.

²⁰⁷ Bu beytin yanına “Nāzım Naġifī diger mevķi‘de aħbāb u ġiřāvendenden biri vefāt idince bilmeden bir řamaruġ kırıldıġını ġissederüm diyor” şeklinde bir dipnot dūřürölmüřtür.

1020. Her birinüñ hicri idüp albe kār
Dem-be-dem eyler cigerüñ dāğ-dār
1021. ‘Al-ı ma‘āduñ uyanup h̄ ābdan
‘Alı gider illet-i esbābdan
1022. Zāyi‘ olan vate idersin esef
Çāre ne sermāyeyi itdüñ telef
1023. ‘ıyd-ı bahār olmada h̄aır firīb
Yok h̄aberüñ mevte olursın arīb
1024. Her nefes olduça olup rū-be-rāh
h̄irete urbua yok itibāh
1025. Bir dem-i ‘ömre nice biñ genc ü māl
Şarf olunursa bedel olma muhāl
1026. Mevtüñe bir h̄āl ile yok reyb u şekk
H̄aılı taşil-i beyān eylemek

1023 ‘ıyd-ı bahār: ‘ıyd u bahār T

1025 dem-i ‘ömre: dem ‘ömre T

[41^a]

1027. Gerçi ki ma'lûm degül müddeti
Mürğ-i sebük-per gibidür sür'ati
1028. Göz yumup açınca bulup ihtimâm
Bir gün olur evvel ü âhir temâm
1029. Câhına reşk itdigün ehl-i ğinâ
Olmada fersûde-i hâk-i fenâ
1030. Ğayra alup dirhem ü dînârı hep
Âhara tefvîz olunur kârı hep
1031. Cümle benümdür didügi mülk ü mâl
Naql ü telef ile olur pâyimâl
1032. Menfa'at-i mâlını itseñ hisâb
Rûz-ı kıyâmetde hisâb u 'azâb
1033. Her ne adar olsa keşîrû'l-'aded
Yo aña hayl ü haşeminden meded

1032 Menfa'at-i mâlını: Menfa'at mâlını T

1034. Dür olur a‘vân ile enşârdan
Çâresi yok yârdan aġyârdan
1035. Şâh-ı cihāngîr olsa yâhûd vezîr²⁰⁸
Zîr-i tûrâb olsa gerekdür maşîr
1036. Hükmine vâbeste iken tûl u ‘arz
Âhir olur menzili bir kıt‘a arz
1037. Mülk-i cihân olsa anuġ ser-be-ser
Zîr-i tûrâb olsa gerekdür maķarr
1038. Kaşr-ı mu‘allâ-yı serâ-yı sürûr
Aġa olur sâġa-i ehl-i ķubûr
1039. Çünki düşe cânib-i ķabre tarîķ
Bir ķadem olmaz aġa kimse refîķ
1040. Ol ‘ameli ile ķalur nîķ ü bed
Kimseden olmaz aġa ķaķ‘â meded

1034 a‘vân ile enşârdan: a‘vân u enşârdan M

1034 yârdan aġyârdan: yârdan u aġyârdan M

²⁰⁸ Bu mısraın vezni aksamaktadır.

1041. Mesken ider abri vaid ü ferid
Fer ü ziyā ayl ü aem nā-bedid

1042. Eyles iken navet ü kibr ile nāz
Gūe-i emini idmez nīm-bāz

[41^b]

1043. Dāmenine bulmaz iken dest-res
amle ider oymaa bir iki kes

1044. Zillet-i mevt ile olur öyle pest
Cismini assāle ider zir-i dest

1045. ar-ı mu'allāda iderken kıyām
Tahta teneire iderler maām

1046. Alas u samūr ile pūide ten
ir olur vaf-ı libās-ı kühen

1047. ametine ıbta iderken cihān
Gözden olur bir nefes ire nihān

1042 Gūe-i emini idmez: Gūe-i emin idemez T

1045 Tahta teneire: Tahta-i ten-üde T

1048. Rākib-i raḥş iken anı zār zār
Merkebe-i tābūta iderler süvār
1049. Debdebe-i ḥaşmet-i cāh ü celāl
Āḥir olur mūcib-i ḳahr u melāl
1050. Ḥāke ayāk başmaz iken nāzdan
Ḥāke ider ‘acz ile teslīm-i ten
1051. ‘Ālemi itdüm dir iken zīr-i dest
Kendi olur pā-yı esāfilde pest²⁰⁹ ²¹⁰

Der Beyānı fī ehli’l-ḳubūr ḳablü yevmi’n-nüşūr*

1052. Fikr ile ḳıl ehl-i ḳubūra nazar
‘Āḳil isen saña naşīḥat yeter

---

²⁰⁹ Bu beytin yanına “Ḳāle’llāhu te‘ālā, *veltenzur nefsiin mā ḳaddemet liḡad*” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “وَأَنْتَظِرُ نَفْسٍ مَا قَدَّمْتُ لِعَذِّبُ” *veltenzur nefsiin mā ḳaddemet liḡad*” bu ibāre Haşr Suresi’nin 18. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “Herkes yarın için ne hazırladığına baksın!” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Ey iman edenler! Allah’a itaatsizlikten sakının. Herkes yarın için ne hazırladığına baksın! (Evet) Allah’a itaatsizlikten sakının; şüphesiz Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır.” şeklindedir.

²¹⁰ Bu beytin yanına “*fe’tebirū yā üli’l-ebşār*” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ” *fe’tebirū yā üli’l-ebşār*” bu ibāre Haşr Suresi’nin 2. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “İbret alın, ey akıl sahipleri!” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Ehl-i kitap’tan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkararak O’dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah’a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah’ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O halde ibret alın, ey akıl sahipleri!” şeklindedir.

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

1053. Vaḥşet-i ğurbetlerin eyle ḥayāl
Gör ki nedür ‘ayş-ı cihāna me’āl
1054. Sencileyin her biri şām u seḥer
Eyler idi her yaḡa geşt ü güzer
1055. Milket ü māl ile olup şādumān
Anlar ile yār idi devr ü zemān
1056. Ḥaşmet ü cāh esb ü libās u ḥadem
Ḥāşılı āmāde idi ‘ayş u dem
1057. Cümle filān ibn-i filān idiler
Müştehir-i devr-i zemān idiler
1058. Her biri itdi sefer-i āḥiret
Eylediler terk-i cihān ‘āķıbet
1059. Nāz u na‘īm ile iden ‘ayş u nūş
Şadme-i ḳahr ile ser-ā-pā ḥamūş²¹¹

1053 eyle: eyler T

1058 sefer-i āḥiret: seferet āḥiret M

²¹¹ Bu beytin yanına “İnsānda sekr ile geçen ḥāle bu ḥaķıķatleri düşündürmek muḥāl” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

[42^a]

1060. Ni‘met-i şīrīne olanlar esīr
Telhī-i mevt ile haķīr ü faķīr
1061. Hūsn ü bahā ehli olan mehveşān
Seng ü tūrāb içre yatur bī-nişān
1062. Yār ü enīsūñ olan ehl-i vefā
Oldılar ālūde-i hāk-i fenā
1063. Qandadur ol hem-dem ü yāverlerūñ
Mūnis ü yārān u birāderlerūñ
1064. Cān-ı ‘azizūm didūgūñ serverān
Oldı beķā mülkine bir bir revān
1065. Oldılar anlar nazaruñdan ‘adem
Sende hevā vü heves ü ‘ayş u dem
1066. Sem‘ūñe gelmekde nice āh u vāh
Gelmeye lāyık mı saña intibāh

1065 hevā vü heves ü ‘ayş u dem: hevā vü heves ‘ayş u dem T

1067. Yoğ nazaruñ sür'at-i rüz u Şebe
Fikretüñ eñfâl gibi mel'abe
1068. Bulmada ağrân u emâşil fenâ
Sende dehâ fikret-i mâl u ğinâ
1069. Mađlabuñ efzâyiş-i mâl ü menâl
Kâhiş-i a'mâruñ içün yoğ melâl
1070. Nağş-ı cihân ile olup müştağil
Dem-be-dem olmağdasın âlüde dil
1071. Şâm u seher ğâ'ile-i hõrd u h'âb
Yoğ haberüñ kim sağa oldu hiçâb
1072. Olmada ağbâb yek-â-yek revân
Sen ise ğafletle dem-â-dem devân
1073. Âhîret emri sağa emr-i şağîl
Kâr-ı cihân ise firâş-ı mağîl

1067 Fikretüñ eñfâl: Fikretüñ hep eñfâl M

1068 dehâ: dağı T

1074. İtse naşihat saña bir ehl-i hâl
‘Ărız olur ıab‘uğa andan melâl

1075. Mevti saña eylese tezkîr eger
Nâmı olur ya muta‘aşşib ya ħar

[42^b]

1076. Böyle cehâlet mi olur kim müdâm
Lâzımı terk idesin ihtimâm²¹²

1077. Ĥağ söz olur nefsiğe ġâyet girân
Bâıla mu‘tād lisân-ı cihân

1078. Olsa velî nefse muvâfık kelâm
Ağa olursın müteveccih temâm

1079. Ĥayf seniğ ‘akluğa iz‘ānuğa
Merĥametüğ yok dil-i nālānuğa

1080. Merĥametüğ olsa idüp fikr-i kâr
Eyler idüğ kendüğe aĥyârı yâr

---

²¹² Bu mısraın vezni aksamaktadır.

1077 lisân-ı cihân: lisân-ı cenân T

1080 aĥyârı yâr: aĥyâr-ı yâr

1081. Böyle olup müştāgil-i māsivā

Olmaz idüñ tâbi‘-i nefis ü hevā

Aşlı fî Kütüphāne-i Es‘ad Efendi

Temmet der rabi‘ şānī haṭṭ-ı müstaķīm-zāde 1162

Vehizehu es-sufḥatu 1348

Temmet bekleki min yedi min evvel-i şuhurilillāhi 24

Temmet istinsāḥuhā bi-ḥaṭṭı der Muḥarrem 1319

Temmet. Enfüs-i Āfāk li-nāzım-ı müşārün-ileyh Süleymān Naḥīfī ve ileyhi Manzūme-i ‘Aķā’id’e fī ş-şufḥate sitte vü şemānīn.

Nāzım-ı merḥūmuñ şu naşīḥat manzūmesi kıymet-i ḥayāt-ı ebediyye kadar güzīde bir ber-güzār-ı bī-‘adīldir. Raḥmetullāhi ‘aleyh.

[43^a]

Nāzım-ı müşārün-ileyhüñ ātīde muḥarrir ‘Aķā’id Manzūmesi’ndeki beyānātında nüket-i mezāyāsı tefekkür-i nām ile kırā’at idilse lezzetine doyulmaz bir eşer-i güzīde-i girān-bahā-yı mübārekdür.

[43^b]

Nāzım-ı Mağfūrun-leh

Süleymān Nahīfī merhūmunun *‘Aḳā’id Manzūmesi*²¹³ (Ms. 6)

Der Hāḳḳ-ı Tevhīd-i Rabbü’l-‘Ālemīn*

Bismi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm

Fātiḥa-i feth-i kitāb-ı mübīn*

fā’ilātün fā’ilātün fā’ilün

baḥr-i remel: - . - / - . - / - . -

1. Hāmd-i nā-mahdūd u şükr-i lā-yu’ad
Ol Cenāb-ı Hāḳḳ’a kim oldur Eḥad
2. Evvel oldur Āḥir oldur bī-gümān
Cümleye oldur Mu’īn ü Müste’ān
3. Hem şerīki yoḳdur anuḡ birdür ol
Birdür ammā cümleye ḳādirdür ol
4. Evveli yoḳ evvel ü āḥir odur
Āḥiri yoḳ bāḡın u zāḥir odur

---

²¹³ Bu manzume, Gıyasettin Ateş tarafından hazırlanan “*Süleyman Nahīfī’nin Zuhri’l-Āhire Adlı Eseri*” isimli yüksek lisans tezinin okunuşuyla karşılaştırılmıştır. Mecmuanın kısaltması “M”, tezin kısaltması “T” olarak verilmiştir.

* Der-Hāḳḳ-ı Tevhīd-i Rabbü’l-‘Ālemīn: Der Tevhīd-i Hāḳḳ T

* Fātiḥa-i feth-i kitāb-ı mübīn: Der ḥāmd ü tevhīd ü şükr ü temcīd T

5. Yoğ iken var eyledi bu ‘ālemi
Cümlesinden eşref itdi ādemi
6. Ādeme ĩmān ile virdi şeref
‘İlm ile ‘irfān ile virdi şeref
7. Çün tecellī eyledi zāt u şifāt
Cümle mevcūd oldu bunca kā’ināt
8. Eyledi insānı ‘aql ile şerīf
Nuṭṭ ile ađyārdan kıldı nazīf
9. Kıldı insānı mükellef ‘aql ile
‘Aqlını itdi müşerref naql ile
10. Muḳtedā-yı nās idüp mürselleri
Virdi her bir ḳavme bir peyğamberi
11. Her biri teblīğ-i aḳkām eyledi
Emr ü nehy-i Ḥaḳḳ’ı i‘lām eyledi
12. İtdi anuṅla ‘amel ümmetleri
Ḥükm-i şer‘-i vaḳt idi ḥüccetleri

13. Geldi āhirde Muḥammed Muṣṭafā
Oldı zāt-ı pāki ḥatmü'l-enbiyā

[44^a]

14. Cümleden eşref odur bî-reyb ü şek
Şer'î bākîdür zemān-ı ḥaşre dek
15. Şer'-i Aḥmed nuşḥ olunmaz tā ebed
Eyledi anı mü'ebbed ol Şamed
16. Mu'cizāt ile mü'eyyed oldı ol
Beyyināt ile mü'ebbed oldı ol
17. Ehl-i Ḥaḫḫ'a 'urve-i vuşḫā²¹⁴ odur
'Adl ile iḥsān ile ibḫā odur
18. Mü'minüñ İslām'ıdur ĩmānıdur
Fi'l-ḫaḫīka kendinüñ iḥsānıdur

---

²¹⁴ “*urve-i vuşḫā*” bu ibāre Bakara Suresi'nin 256. âyetinde ve Lokmân Suresi'nin 22. âyetinde geçmektedir. Surede “عُرْوَةُ الْوُثْقَى” *'urveti'l-vuşḫā* şeklinde geçmektedir. Anlamı “kopmayan sağlam bir kulp” şeklindedir. Bakara Sûresi 256. âyetin tamamının me'âli “Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir.” şeklindedir.

17 ibḫā: ittikā M

19. Ni‘metin k̄ābil degül ‘add u şümār
Bir nefes şükriine yoқdur iқtidār
20. Aᅇa lāyık şükre kim k̄ādir olur
Bir yire gelse cihān k̄āşır olur
21. Bizden ancaқ ᅇamd ü şükr-i cāvidān
Oldı iқrār-ı ‘ubūdiyyet hemān
22. Zātına lāyık ᅇenā vü şükre biz
K̄avl-i lā-uᅇşī²¹⁵ ile ‘acz eyleriz
23. ‘Āciziz ᅇaққ-ı ‘ibādetde temām
K̄āşırız şükriinde itsek ihtimām
24. Zātına lāyık anuᅇ ᅇamd ü ᅇenā
Zātına maᅇşüş bī-çün u çırā

Beyān-ı Şart-ı Īmān

---

²¹⁵ “لَا أُحْصِي *lā-uᅇşī*” ᅇadīs-i şerīften nākıs iktibāstır. Anlamı “sayamam” ᅇeklindedir. ᅇadīs-i şerīfin tamamının meā‘li “ᅇakkındaki övgüleri sayamam, sen kendini övdüğün gibisin” ᅇeklindedir. (bkz. Müslim, Salāt, 222; Mehmet Yılmaz, *a.g.e.*, s. 431.)

22 lā-uᅇşī: lā-uᅇşā T

25. Şart-ı ĩmān altıdur bilmek gerek
Evvelā Allāh'ı tevĥīd eylemek
26. Hem ikincisi melekler ser-be-ser
Aña tesbīĥ itmede şām u seĥer
27. Hem üçünci her kitāb-ı münzeli
Ĥaĥ'dur anuĥ şübhemüz yoĥdur belī
28. Oldı dördünci inanmaĥ ey hemān
Enbiyā vü mürselīne bi't-temām
29. Hem beşincisi kıyāmet oldı ĥaĥĥ
Ĥaşr u neşr olur budur ĥavl-i aĥaĥĥ
30. Hem daĥı altıncısı ey nīk-nām
Ĥayr u şer taĥdīr-i Ĥaĥ'dur ve's-selām

[44^b]

Vücüb-ı Tevĥīd-i Ĥaĥ

Celle ve 'alā

31. Vācib oldı çünki Hakk'ı birlemek
Ya'ni tevḥīd eyleyüp birdür demek
32. Birligün ammā ki ey zāt-ı ḥasen
İkiden evvel olan bir şanma sen
33. Bir demek yoḡdur nazīri dimedür
Yoḡ şerīki yoḡ nazīri dimedür
34. İbtidāsına bidāyet yoḡ anuḡ
İntihāsına nihāyet yoḡ anuḡ
35. Evvel oldur āḡir oldur ey aḡī
Evveli yoḡ āḡiri yoḡdur daḡı
36. Evvelinün evveli evvel degül
Āḡirünün āḡiri yoḡ öyle bil
37. Ḳādir olmaz kimse fehm-i zātına
‘Aḡl-ı küll ḡayretde maşnū‘ātına
38. Her ne vehim zihnüḡe gelse senünḡ
Bil ḡilāfıdur Cenāb-ı Hakk anuḡ

39. Hep anuḡ maḥlūḡıdur rūḡ u beden
Ol münezzehdür cihāt-ı sitteden
40. Bil cihāt-ı sitte nedür (ey) bü'l-heves
Rāst u çep z̄ir ü bālā p̄iṣ ü pes
41. Hefte geçmez ay u yıl olmaz aḡa
Nisbet olmaz z̄āt-ı Bārī bir yaḡa
42. Yok aḡa z̄āt u şıfātında naḡir
Olmaz emr ü mülki muḡtāc-ı vezir
43. Cümle şey'e ol semī' u ol başir
Oldı ḡādir bī-mu'ın u bī-naşir
44. Cümleden 'ālī vü müstaḡnī Ḥüdā
Cümle muḡtāc aḡa sultān u gedā
45. Kendi Ḥālīḡ mā'adā maḥlūḡıdur
Rāzıḡ oldur māsivā merzūḡıdur
46. Nefy-i emşālinde bu kāfī saḡa

---

42 muḡtāc-ı vezir: muḡtāc-vezir T

Şibh ü teşbîh ü şebîh olmaz aña

[45^a]

47. Hâk münezzehdür müşâbih olmadan

Ol Hüdâ'dur Hâlık-ı rûh u beden

48. Fağr-ı kevneyne buyurdu ol Şamed

Yâ Muhammed *kul hüve'l-lâhü ehad*²¹⁶

49. Toğmadan toğurmadan oldu berî

Toğmağ olmaz aña şâyân u harî

50. Vâlid olmaz kimseye hâşâ Ehad

Mümteni'dür aña isnâd-ı veled

51. Vâlide vâlid veled nesl ü neseb

Oldı maḥlûkâta esbâb-ı 'aḳab

52. Benzemez maḥlûka Ḥallâk-ı Celîl

Oldı zâtı bî-şebîh ü bî-'adîl

---

²¹⁶ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ “*kul hüve'l-lâhü ehad*” bu ibâre İhlâs Suresi'nin 1. âyetinden iktibâstır. Âyetin me'âli “De ki: “O, Allah'tır, tektir.” şeklindedir.

49 toğmadan: toğma M

53. Cümle esmā vü şıfāt-ı bî-zevāl
Oldı bākī zāt ile bî-kıl u kāl
54. Zāt-ı Hāk bākī şıfāt u fi'li hem
Ġayr-i hādiş oldı mevşūf-ı kıdem
55. Hādiş olmaz aña esmā vü şıfāt
Cümle bākīdür şıfāt-ı fi'l ü zāt
56. Bu şıfātuñ cümlesi aşliyyedür
Kimi zātiyye kimi fi'liyyedür
57. Bil şıfāt-ı zātı şıdk-ı bāl ile
Eyle ezber 'izzet ü iclāl ile
58. Kudret ü 'ilm ü irādet hem kelām
Hem başar sem' u hayāt-ı ber-devām
59. Hep şıfāt-ı zātıdur kıl imtişāl
İdelüm evşāf-ı ef'āle mişāl
60. Ol dahı inşā ile taḥlīkdür
Şun' u ibdā' ile hem terziḳdür

61. Oldı çün taḥlīk vaşf-ı a‘zamı
Kim yaratmaḡdur dimekdür ‘ālemi

62. Şun‘ ile taḥlīk u inşā şöyle bil
Oldı bir ma‘nāyı ḡāvī muttaşıl

[45^b]

63. Diyeyüm ma‘nāsını şimdi saḡa
Gūş-ı cān tut şıdk ile ammā baḡa

64. Şun‘ u inşā ḡalk aḡa dirler ki hem
Ḳābil-i feyz-i vücūd ola ‘adem

65. Ḳudret ü sem‘ u başar ‘ilm ü kelām
Hem irādet hem ḡayāt-ı ber-devām

66. Oldı bi’t-taḡşış zāt-ı Ḥaḡ için
Ol münezzeh fā‘il-i muḡlak için

67. Bu şifāt-ı seb‘a kim maḡşüşdur
Zāt-ı pāk-i Ḥālīḡ’a maḡşüşdur

---

63 tut: - M

65 irādet: irāde M

68. Ba‘zılar tekvīni de zamm itdiler
Bu şifāt için sekizdür didiler
69. Kudret-i tekvīn olup ma‘nīde bir
Birbiri zımnında oldu müstetir
70. Kevn-i ‘ālem kudret-i mevķūfdur
Kudreti tekvīn ile ma‘rūfdur
71. Ya‘ni yokdan var olup maħlūk ola
Mişli ma‘dūm ola ya mesbūk ola
72. Farkı var ibdā‘uñ ammā bil anı
Kalbe naķş eyle bu kavlı-i rūşeni
73. Gerçi ol da yoğ iken var itmedür
Līk bir bī-mişli izhār itmedür
74. Mebde‘-i ‘ālemdür ol Hıy u Kādīr
Mūcid-i ādemdür ol Ferd ü Başır
75. Rızķ virmek oldu terzīķe me‘āl

---

72 kavlı-i rūşeni: kalb-i rūşeni M

Ya'ni Rāzıķ'dur o Rabb-i lā-yezāl

76. Rızķınuŋ in'āminuŋ pāyānı yok

İns ü cinne fazlı çok ihsānı çok

77. Ƙudreti gencinde erzāk u nevāl

Bī-nefād u bī-ħisāb u bī-zevāl

78. Ƙullara ŧāmil nevāl ü rahmeti

Mü'min ü müşrik ğarīķ-ı ni'meti

[46^a]

79. Hı'ān-ı fazlı dā'imā ħalkā küŧād

Muğtenim cūdıyla emŧār u bilād

80. Yoĝ iken ħalk-ı cihān Hı'allāk idi

Rızķ i'tā itmeden Rezzāk idi

81. Oldı rāħat-baħŧ-ı aŧħāb-ı yakīn

---

75 Rāzıķ'dur: Rezzāk'dur T

78 ğarīķ-ı ni'meti: ğarīķ u ni'meti M

Va‘de-i *va’llāhü hayru’r-rāzıķın*²¹⁷

82. udretiyle ādir idi ol adīr
Öyle udret kim degül gāyet-pezīr
83. Nesneden ‘āciz degüldür udreti
Şāmil oldu hāla hāvl ü uvveti
84. ādir-i mutladur ol Rabb-i Ead
udretinde mūmteni‘ yokdur ebed
85. Oldı kāfī sırr-ı emr-i *kāf u nūn*²¹⁸
Kim anu āşārıdur bunca şü‘ūn
86. Saa tefhīm iün oldu bu sūan
Şanma altıdur aa terkīb-i *kūn*²¹⁹

---

²¹⁷ “*والله خير الرازقين*” bu ibāre Cuma Suresi’nin 11. āyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.” şeklindedir. Āyetin tamamının me’āli “Ama onlar bir ticaret veya elence gördüklerinde ona yönelip seni ayakta bırakıverdiler. De ki: “Allah’ın nezdinde olan, elenceden de ticaretten de üstündür. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.” şeklindedir.

81 Va‘de-i: Va‘duhū T

82 idi: oldı T

²¹⁸ “*kāf u nūn*” bu ibāre Yāsın Suresi’nin 82. āyetinden nākıs iktibāstır. İbāre aslında kevn kökünden “*ك* *kūn*” emrindeki iki harfin (kef ve nun harflerinin) ayrı ayrı okunuşudur. Anlamı “Ol!” şeklindedir. Āyetin tamamının me’āli “Bir şeyi istediğinde, O’nun buyruğu “Ol!” demekten ibarettir; hemen oluverir.” şeklindedir.

²¹⁹ “*ك* *kūn*” bu ibāre Yāsın Suresi’nin 82. āyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “Ol!” şeklindedir. Āyetin tamamının me’āli “Bir şeyi istediğinde, O’nun buyruğu “Ol!” demekten ibarettir; hemen oluverir.” şeklindedir.

87. *Kün*²²⁰ anuḡ fermānını taḡrīrdür
Ḳudreti vaşfında bir taḡbīrdür
88. Şanma kim taḡbīr-i emr-i *kün fe-kān*²²¹
Ola aşl-ı kevn ü icād-ı cihān
89. Ḳarf u şavt olmaz anuḡ fermānına
Ḳaḡl irişmez zāt-ı ālī-şānına
90. Ḳudretinden zerredür kevn ü mekān
Dāne-i ḡardal zemīn ü āsumān
91. Ḳilm-i maḡşūşı ile Ḳālemdür ol
Ḳudretiyle Ḳādir ü dā’imdür ol
92. Ḳālem-i sırr u Ḳālendür ol Ḳālim
Oldı her bir vaşfı zātıyla Ḳādīm

---

²²⁰ “*كُنْ kün*” bu ibāre Yâsin Suresi’nin 82. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “Ol!” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Bir şeyi istediğinde, O’nun buyruḡu “Ol!” demekten ibarettir; hemen oluverir.” şeklindedir.

87 Ḳudreti vaşfında bir taḡbīrdür: Ḳudretin taḡrīf için taḡbīrdür T

²²¹ “*kün fe-kān*” bu ibāre Yâsin Suresi’nin 82. âyetinden nâkıs iktibâstır. Surede “*كُنْ فَيَكُونُ kün fe-yekūn*” şeklinde geçmektedir. Anlamı “Ol! [der], hemen oluverir.” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Bir şeyi istediğinde, O’nun buyruḡu “Ol!” demekten ibarettir; hemen oluverir.” şeklindedir.

89 ḡarf u şavt: ḡarf u şūret M

91 Ḳilm-i maḡşūşı: Ḳilm-i maḡşūş T

92 her bir: bir M

93. ‘İlmine yeksân anuñ cehr ü hafâ
Mümteni‘dür ya‘ni andan ihtifâ

94. Kendi ‘ilmiyle muhaşşal Kird-gâr
Oldı dānā-yı nihān u aşikār

[46^b]

95. Seng-i hārāda şeb-i tār içre ger
Eylese mūr-ı siyāh seyr ü sefer

96. Hağ görür reftārını anuñ ‘ıyān
Hem işidür şīt-ı pāyın bī-gümān

97. Hem Semī‘ u hem Başır oldu İlāh
Eyleme sem‘ u başarda iştibāh

98. Rü’yet ü sem‘inde zāhirdür umūr
Anda olmaz mu‘teber nezdīk u dūr

99. Görmesi işitmesi ammā anuñ
‘Aqluñ idrākuñ şığmaz senüñ

---

95 Seng-i hārāda: Seng-i hārda M

98 Rü’yet ü sem‘inde: Rü’yet-i sem‘inde T

100. Vaşfidur gerçi anuñ sem' u başar
Nesneye benzetmeden eyle hāzer
101. Sem'ine hāciz degül bu'd u hafā
Rü'yetinden nesne itmez ihtifā
102. Bildi ma'dūmuñ 'ademde hey'etin
Bildi mevcūduñ vücūdı şüretin
103. Bir 'adem emriyle ger bulsa vücūd
'İlm-i Hāķ'da ol 'adem olmaz nebūd
104. Bir vücūd olsa 'ademde muhtefī
'İlmine hāl-i vücūd olmaz hafī
105. İtse mevcūdāt tağyīr-i nesak
Kābil-i tağyīr olmaz 'ilm-i Hāķ
106. Hāl-i ma'dūmı bilür kable'l-vücūd
Kim vücūd ile ne resm eyler şühūd
107. Şey'-i mevcūduñ bilür i'dāmını

---

107 Şey'-i mevcūduñ: Şey'-i mevcūd M

Kim fenā ile olan aḥkāmını

108. Ḥāşılı her nesneyi Rabb-i İlāh
Evvel ü āḥir bilür bî-iştibāh
109. İn'idāmı bir vücūduñ şanma sen
Ya'ni pinhān ola 'ilmullāhdan
110. Şey'-i ma'dūmuñ vücūd-ı ḥādişi
Ya ola tağyīr 'ilmüñ bā'ışı
111. Ḥāşe lillāh 'ilm-i Ḥaḳ taḥvīl ola
Ḥalk ile tağyīr ola tebdīl ola

[47^a]

112. Vaşf-ı ḥādişden münezzehdür İlāh
Eyleme evşāf-ı Ḥaḳ'da iştibāh
113. Bu sözüñ fehm eyle ey ḥayrū'l-ḥalef
Bulsa İslām ile bir kāfir şeref
114. Ḥaḳ anuñ küfründen İslām'ın bilür
Müslim olsa küfri eyyāmın bilür

115. Ya'ni İslām ile bulduḡda şafā
‘İlm-i Hıaḡ’dan küfri itmez iḡtifā
116. Hep muḡāḡ-ı ‘İlm-i Hıaḡ’dur kā’ināt
Bī-ḡafādur itse taḡyīr-i şifāt
117. Bī-taḡayyür cümle hep ma’lūmıdur
Sābıḡ u lāḡıḡ anuḡ maḡkūmıdur
118. Hıayy u Ḳayyūm oldı o Rabb-i Ḳadīm
Kim anuḡ vaşf-ı ḡayātı müstedīm
119. Vaşf-ı zātıdur anuḡ ammā ḡayāt
Öyle zann itme ola zıdd-ı memāt
120. Hıayy’dur ol kendi ḡayātıyla müdām
Yoḡ anuḡcün iftitāḡ u iḡtitām
121. Öyle Hıayy’dur zāt-ı pāki muttaşıl
Kim ḡayātına fenā ḡārī degül
122. Hıayy’dur ol Hıallāḡ-ı pākīze şifāt
Oldı zātı Hıalıḡ-ı mevt ü ḡayāt

123. İsm-i vaşf-ı kudreti *muḥyi'r-ramīm*²²²

Eyleyen ḥalka odur feyz-i 'amīm

124. Ḥayy u Ḳayyūm ol Ḳadīr ü Müste'an

Cümle fānīdür odur bākī hemān

125. Ferd ü Bākī'dür o Ḥayy-ı lā-yemūt

Lā-yezāl u lā-yenām u lā-yefūt

126. Hem mürīd oldur ne kim itse murād

Der 'aḳab emrine eyler inḳıyād

127. Olmasa andan irādet nesneye

Nice mümkin kim tekevvün eyleye

128. Bī-irādet peşşe²²³ olmaz cilve-ger

Bī-meşıyyet idemez taḥrīk-i per

[47^b]

129. 'İlmine tābi' anuḡ ma'lüm hep

Ḥükmine fermān-ber ü maḥküm hep

---

²²² “*muḥyi'r-ramīm*” bu ibāre Yâsin Suresi'nin 78. âyetinden nâkıs iktibâstır. Surede “وَهِيَ رَمِيمٌ *vehiye ramīm*” şeklinde geçmektedir. Anlamı “çürümüş” şeklindedir. Âyetin tamamının me'âli “Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor ve “Şu çürümüş kemiklere kim can verecekmiş?” diyor.” şeklindedir.

²²³ Peşşe: Metinde “peşşe” yazarken, derkenarda “nüşha nesne” şeklinde olduğu belirtilmiştir.

130. Olmasa H̄aḡ'dan irādāt ger medār
Zerrede yoḡdur z̄uhūra iḡtidār
131. Fevz ü ḡüsrān hem ṣaḡīr ile kebīr
Fazla vü noḡṣān ḡalīl ü hem keṣīr
132. ‘Ālem içre nef’ u zarr u ḡayr u ṣer
Cümle meṣḡudāt-i ef‘āl-i beṣer
133. Her ne ki var dūnyā vü ‘uḡbāda hem
Her ‘amelde fi‘l-i metrūk u ehem
134. Hep murādıyla bulur anuḡ vüçüd
Emrine serbestedür būd u nebūd
135. Bī-meṣiyyet zerrede yoḡdur z̄uhūr
Bī-irādet nesne itmez ḡiç ṣudūr
136. Tā irādet fi‘li olmaz kār-ger
Olmaz eṣyānuḡ z̄uhūrundan eṣer
137. Kimsede yoḡ ḡudret-i men’ u ‘aḡā

---

131 Fazla vü noḡṣān ḡalīl ü hem keṣīr: Fazla vü noḡṣān u ḡalīl ü hem keṣīr M

İ'tikâduñ eyle maḥfûz-ı ḥaṭâ

138. Yoḡ mu'aḡḡib ḥükmini fermânını
Men' ider yoḡ luṭfunı iḥsânını

139. Mâni' u Mu'ṭî odur ancaḡ hemân
Yoḡdur eṣbâh u ŧeriki bî-gümân

[48^a]

Der Beyân-ı Ḳur'ân-ı Kerîm*

140. Hem kelâmı oldı mevşûf-ı ezel
Söyler anuñla Ḥüdâ-yı lem-yezel

141. Berzemez ḡalḡuñ kelâmına ebed
Yoḡdur anda ḡarf u ŧavt u ḡaŧr u med

142. Ḥaḡ kelâmı oldı bî-ŧavt u ḡurûf
Oldı âletden münezzeḡ ol Ra'ûf

---

137 maḥfûz-ı ḥaṭâ: maḥfûz u ḥaṭâ M

138 mu'aḡḡib: mu'aḡḡab T

138 luṭfunı: men'ini M

* Der-Beyân-ı Ḳur'ân-ı Kerîm: Beyân-ı Ḳur'ân-ı Kerîm T

143. Yok anuḡ kavlinde ālāt u beyān
Çün ḡurūf u çün dehān u çün zebān
144. İtmeden Allāh Mūsā'ya kelām
Söyledi anuḡla ol Rabbü'l-enām
145. Emr-i *fāḡla*²²⁴ tā ezel bī-şavt u ḡarf
Oldı *yā Mūsā*²²⁵ ḡiḡābı üzre şarf
146. Bunca maḡkiyyāt u aḡbār u қаşaş
Ya'ni kim cümle ola maḡḡūḡ u naş²²⁶
147. Ol ḡaber kim virdi Mūsā'dan İlāh
Hep kelām-ı ḡaḡ'dur itme iştibāh
148. İlmine ma'lūm idi ki ser-be-ser

---

143 ālāt u beyān: ālāt-ı beyān T

²²⁴ “فَاخْلَعْ *fāḡla*” bu ibāre Tāhā Suresi'nin 12. āyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “çıkar” şeklindedir. Āyetin tamamının me'āli “İyi bil ki ben, evet yalnız ben senin rabbinim; artık pabuçlarını çıkar, çünkü şu anda kutsal vadide, Tuvā'dasın.” şeklindedir.

²²⁵ “يَا مُوسَى *yā Mūsā*” bu ibāre Tāhā Suresi'nin 11. āyetinden nākıs iktibāstır. Anlamı “ey Mūsā!” şeklindedir. Āyetin tamamının me'āli “Onun yanına geldiğinde kendisine “ey Mūsā!” diye seslenildi.” şeklindedir.

146 maḡkiyyāt u aḡbār u қаşaş: muḡkiyyāt u aḡbār u қışaş T

²²⁶ Bu beyt için derkenara “Nāzımuḡ şu mişāl-i iḡnā'iyyesi pek ḡōş ve dil-pesend ve cümleye cevāb-ı muḡni'adır.” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

146 maḡḡūḡ u naş: maḡḡūḡ-ı naş T

148 ki: kim T

Faḥr-ı kevneyne kitāb inzāl ider

149. Anda emr ü nehy olur cümle beyān
Zikr olur hem kıṣṣa-ı peygamberān
150. Olmadan ma'dūm için kesb-i vücūd
'İlm-i Ḥaḳ'da cümlesi buldı şühūd
151. Kavı-i Ḥaḳ'da yok tevaḳḳuf bī-gümān
Kim muḥāṭab oldu mevcūd u 'ıyān
152. Cümle mevcūdāt hep ma'dūm iken
Çün bilürsin oldur icād eyleyen
153. Kesb-i imān u yaḳīn it naql ile
Düşme teşviṣe ḥazer kıl 'aql ile
154. Hem daḥı Qur'an Kelāmullāh'dur
Aḡa rāzı olmayan gümrāhdur

[48^b]

---

152 mevcūdāt: mevcūdātı M

152 ma'dūm: ma'lūm M

155. Eyledi tenzîl anı Rabb-i İlâh
Şıdk u haqdur yokdur anda iştibâh
156. Gerçi harf u şavt ile mantûkdur
Haq kelâmın şanma kim maḥlûkdur
157. Bir kelâm ammâ ki qâ'im zât ile
Yok anuḡ terkîbi keyfiyyât ile
158. Haq kelâmı haqdur ey merd-i nebîh
Kim kelâm-ı Haq'dur ol *lâ-raybe fîh*²²⁷
159. Muşhaf üzre harf ile mektûbdur
Qalbde maḥfûz u dilde ḥûbdur
160. Ger telaffuz ger kırâ'at ger kitâb
Ser-be-ser maḥlûkdur bî-irtiyâb
161. Hem kitâbet hem mürekkeb hem varaq
Oldılar bu cümlesi maḥlûq-ı Haq

---

²²⁷ “لَا رَيْبَ فِيهِ *lâ-raybe fîh*” bu ibâre Bakara Suresi'nin 2. âyetinde ve Âl-i İmrân Suresi'nin 9.âyetinde geçmektedir. Anlamı “hiç şüphe yok” şeklindedir. Bakara Suresi 2. âyetin tamamının me'âli “Bu kitap, hiç şüphe yok, sakınanlar için bir rehberdir.” şeklindedir.

158 ol: o M

162. Lîk maḥlûḳ olmadı nefis-i kelâm
Ya'ni Allāh'ı kelâmı bi't-temâm
163. Ol ki olmuştur ḥurūfa muttaşıl
Zāt ile ḳā'im kelâm-ı Ḥaḳ degül
164. Ol kelâm-ı Ḥālıḳ'ı mefhūmıdır
Bu süḥan Ḥaḳ ehlinüḡ ma'lūmıdır
165. Ḥaḳ te'ālā kim kelāmında temâm
Viridi Mūsā'dan nebîlerden peyām
166. Eyleyüp iḥbār-ı eslāf-ı ümem
Söyledi İblīs ile Fir'avn'ı hem
167. Ḳıṣṣa-ı Fir'avn u Nemrūd-ı 'anīd
Vaḳ'a-i küffār u iblīs-i ṭarīd
168. Ya'ni kim Ḳur'an'da aḥbār u ḳaṣaṣ

---

165 peyām: nām M

166 iḥbār-ı eslāf-ı ümem: aḥbār-ı eslāf-ı ümem T

166 Fir'avn'ı: Fir'avn T

168 aḥbār u ḳaṣaṣ: aḥbār u ḳıṣaṣ T

Her haber kim oldu ol mantûk u naş

169. Hep kelâm-ı Hâk'dur ol mefhûm-ı hâş

Buldı iḥbâr ile ancak iḥtişâş

170. Mürselîn ü enbiyâdan ekşeri

Zıkr olındı hem daḥı ümmetleri

171. Şanma kim ba'de'l-vuḳû' oldu haber

Oldı 'ilm-i Hâk'da cümle muḥtazar

[49^a]

172. Daḥı ḥalk olmazdan evvel enbiyâ

Anı muḥbirdür kelâm-ı Kibriyâ

173. Hâk kelâmı ğayr-ı maḥlûk oldu hem

Bu maḥalde eyle tedḳîk-i etem

174. Bil ki Mûsâ ile 'İsâ sözleri

Cümle ḥalkuḣ sözleri hem özleri

---

168 mantûk u naş: mantûk-ı naş T

169 Hep: Hem M

169 iḥbâr: aḥbâr T

173 ğayr-ı maḥlûk oldu: oldu ğayr-ı maḥlûk M

175. Ser-be-ser maḥlūk u ḥādīşdür temām
Fehm ü temyīz itmede kıl ihtimām
176. Oldı Qur'an Hıaḳ kelāmı şübhesiz
Biz tilāvetle tekellüm eyleriz
177. Ol tilāvet kim bize mañtūḳdur
Hıfzumuz tecvīdümüz maḥlūḳdur
178. Oldı mefhūm-ı ḥurūf-ı 'āliye
Muḥbir-i ḥāl-i ḳurūn-ı ḥāliye
179. Ḳavl-i ḥādīş 'ilm-i ḥādīş şanma sen
Vāḳı'āt-ı ḥalkı iḥbār eyleyen
180. Oldı zātıyla kelām-ı Hıaḳ ḳadīm
Hem muḥāḫ-ı 'ilmi mevcūd u 'adīm
181. Hıaḳ te'ālā itdi Mūsā'ya kelām
Buldı ol vaşfiyla Mūsā iḫtirām
182. Bī-kem ü keyf aña teklīm eyledi
Maḫzar-ı luṫf itdi tekrīm eyledi

183. Ya'ni kim Mūsā'yı ol Rabb-i Kerīm
Eyledi şāyeste-i vaşf-ı Kelīm
184. Olmadan zātı anuñ halka aḥaḳ
Ol kelām ile tekellüm itdi Hāḳ
185. Hāḳ-ı Mūsā'dan muḳaddem ol kelām
Oldı zaṭ-ı Hāḳ ile mefhūm tām
186. İtdi Mūsā Hāḳ kelāmın istimā'
Eyledi bī-vāsıta anı semā'
187. İstimā' u sem'-i Mūsā bī-gümān
Oldı maḥlūḳ ey edīb-i nüktedān

[49^b]

188. Hāḳ ile ma'lūmuñ olsun bu sözüñ
İstimā' u fehmi halkı oldı anuñ
189. Fehme zīrā sem'-i halkı yol bulur
Vaşfı maḥlūḳuñ yine maḥlūḳ olur

---

185 mefhūm tām: mefhūm u tām M

186 semā': bī-simā' T

188 sözüñ: senüñ M

190. Sırr-ı mefhūmı Hūdā-yı Muḳtedir
Her cihetden istese gūş itdirir
191. Bir cihetden yā cihāt-ı sitteden
Ḳādir esmā'a o Rabb-i Zū'l-minen
192. Eyler āletsiz tekellüm ol Hūdā
Her kelīme eyler ismā'-ı nidā
193. Bir kelām ammā kıdemle dā'im o
Zāt-ı pākiyle ḳadīm ü ḳā'im o
194. Ḳıl bu taḫḳīḳi ḳarīn-i ma'rifet
Kim ḥiṭāb-ı 'izzete yoḳdur cihet
195. Eylese fikr-i kelām-ı Kibriyā
Ṭavr-ı ḥayretdür kelīm-i 'aḳla cā
196. Ḥarf u şavt itse 'aceb mi imtizāc
Ālete Mūsā için var iḥtiyāc

---

193 dā'im: ḳā'im M

193 o: ol T

197. Oldı cārī ‘ādet-i Perverdigār
    Kul ider esbāb u ālātı medār
198. Ālet ile söylemez hāşā o Hāḡ
    Yok anuḡ çün ḡarf u şavt u daḡḡ u laḡ
199. Hāḡ münezzehdür şaḡın ālātdan
    Hem lisān u ḡarfdan aşvātdan
200. Hāḡ iden esbāb u ālātı odur
    Var iden erkān u ‘ādātı odur
201. Kul ider ammā ki ālāt ile gūş
    Hem çü ḡarf u nuḡḡ u şavt-ı pür-ḡurūş
202. Ger gedā ger şāh-ı şāḡib-tācdur
    Kul işinde ālete muḡtācdur

(Hādişe-i Cenāb-ı Mūsā)*²²⁸

---

199 ḡarfdan aşvātdan: ḡarfdan ü aşvātdan M

202 işinde: işine M

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

²²⁸ Başlık bu beytin hizasından derkenara yazılmıştır.

203. Çün Kelīm ismi aña maḥşūşdur
Kışşası Qur'ān ile mañşūşdur

204. Naḳle ensebdür ḥikāyet idelüm
İḥtişār üzre rivāyet idelüm

[50^a]

205. On sene oldı Şu'ayb ile muḳīm
Āḥir anuñla vedā' itdi Kelīm

206. Mısr'a Medyen'den ki niyyet eyledi
Ehl-i beytī ile riḥlet eyledi

207. Eyleyüp beş gün ḳadar seyr ü sefer
Ḳıldı āḥir Tūr-ı Sīnā'yı maḳar

208. Tār-i şeb berd-i havā oldı be-hem
İştibāh itdi ṭarīḳ emrinde hem

209. Āsumānda var idi dūd u seḥāb
Berd u zulmet virmiş idi izṭırāb

210. Eyleyüp bir cānibe yoldan 'udül
Ḳıldı ḳaşd-ı istirāhatla nüzül

211. Eyledi tedbîr-i taḥşîl-i şerâr
Olmadı mümkün ide îḳâd-ı nâr
212. Eyler iken her taraf ‘arz-ı naẓar
Ṭûr-ı Şînâ’da görüldi şu‘leler
213. Müştebih bir nûr gördi Ṭûr’dan
Nâr zann itdi o nûrı dûrdan
214. Anda âteş olduĝın cezm eyledi
Ehlini mekş itdirüp ‘azm eyledi
215. Didi bu âteşden âteş alayum
Yâ ḥaber yâ nâr taḥşîl ideyüm
216. Olmaĝa ol cānibe toĝrı revān
Destine aldı ‘aşāsın nāgehān
217. ‘Azm idüp Vādî-i Eymen’den yaḡa
Naḥl-i Ṭûr âteş-nümûn oldı aḡa

---

213 dûrdan: nûrdan M

215 ideyüm: eyleyüm M (Mecmuanın derkenarında tashih edilmiştir.)

218. Naḥl-i ser-sebzüñ idüp şāḥın maḳām
Şu'eler efzāyiş itmekde müdām
219. Her şecer kim ola ol āteş-nümā
Anda efzūn olmada neşv ü nemā
220. Geldi Mūsā görđi kim eşcār-ı Tūr
Nār ile olmuş ser-ā-pā ğark-ı nūr
221. Vādī-i Eymen olinca tāb-dār
Öyle zann itdi ki ol nūr ola nār

[50^b]

222. Nūr-ı bī-zulmet idüp her sū zuhūr
Dürdan beşzerdi nāra naḥl-i Tūr
223. Haḳ'dur ol nūrı aña izhār iden
Nūr-ı pāki şu'le-pūş-ı nār iden
224. Cem'ı çüb-ı huşke buldı dest-res
Tā ide ol nārdan aḥz-ı kabes

---

218 Naḥl-i ser-sebzüñ: Naḥl ser-sebzüñ T

224 Tā ide: Tā ki ide M

225. Çün yaqîn oldı aña itdi nazār
Dūdı yoq bir āteş ammā şu‘le-var
226. Nārdan itdükçe qaşd-ı iqtibās
Kendiden mehcūr olur itdi kıyās
227. Cānib-i a‘lā-yı eşcāra şu‘ā‘
Meyl idüp eylerdi andan iltimā‘
228. İqtibāsa eyledükçe ihtimām
Ḥayret aldı anda Mūsā’yı temām
229. İtmedi çün mihr-i ümīdi ṭulū‘
Qıldı ye’s-i tām ile qaşd-ı rücū‘
230. Geldi yā Mūsā ḥiṭābı gūşına
Ḥayret el virdi dil-i medhūşına
231. Qudretiyle çün ḥiṭāb itdi Ḥüdā
Her ṭarafdan oldı mesmū‘ ol nidā
232. Ol kelām-ı Ḥaḳ ki oldur vaşf-ı zāt

---

228 Mūsā’yı: Mūsā’ya T

Yoğ idi imkân-ı taḥşîş-i cihât

233. Mümteni'dür çünki nisbet bir yaña
Ol Hüdâ'dan ğayrı kim kâdir aña

234. Cümle 'uzvı güş iderdi ser-be-ser
Şöyle kim yoğdur cihât-ı sitte-ber

235. İns ü temkîne delîl oldı ḥiṭâb
'Ākıbet lebbeyk ile virdi cevâb

236. Geldi çün Vādî-i Eymen'den nidâ
Ol nidâya kıldı Mūsâ ihtidâ

237. Bir nidâ ammâ ki lezzet-baḥş-ı cân
Mâye-i feyz-i şafâ-yı câvidân

238. Bir nidâ kim mişli mesmû' olmamış
Anda ḥarf u şavt mecmû' olmamış

[51^a]

239. Var nidâ ammâ münādî bî-nişân

Feyz-i te's̄ir-i medār-ı 'izz ü şān

240. Ol şadāyı itdi çün üç def'a gūş
Şevķ ile bī-iḥtiyār itdi ḥurūş
241. Didi kimsin bu nidā kıandan baŗa
Yoķ cihet ta'yīni ḥayrānum aŗa
242. Çünki Mūsā itdi istifsār-ı ḥāl
Didi luṭf ile o Ḥayy-ı Zü'l-celāl
243. Ben semāvāt u zemīnūŗ Rabb'iyüm
Hem senūŗ hem 'ālemīnūŗ Rabb'iyüm
244. Ben o ma'būdum ki yoķ hem tā baŗa
Hem yaķīnüm bilmiş ol senden saŗa
245. Bu'd u ķurb olmaz benüm dergāhuma
Yoķ taŗayyür ķadr-i 'izz ü cāhuma
246. Ben o Mevlā'yum mekān olmaz baŗa
Māh u sāl olmaz zemān olmaz baŗa

247. Kullarum her anda isterse beni
Varlıgum nūrı muh̄it̄ oldu anı
248. Cümlenüñ H̄allāk'ıyum Rezzāk'ıyum
Māsivā fānī olur ben bākīyüm
249. Dehşet ü vaḥşetle itme ıztırāb
Eyle ins-i urb ile def'-i ḥicāb
250. Anda Mūsā 'arz-ı ḥacāt eyledi
'Aşķ u şevķ ile münacāt eyledi
251. Bildügüm H̄aķ'dandur aḡa ol kelām
H̄aşıl itdi şevķ ile temkīn-i tām
252. Secde-i şükr eyleyüp ihlāşla
Kām-yāb oldu bu vaşf-ı ḥāşla
253. Yāda geldi ḥālet-i bezm-i elest
Bir 'aceb keyfiyyet ile oldu mest

---

249 ins-i urb: ins ü urb M

252 ihlāşla: ihlāş ile T

252 ḥāşla: ḥāş ile T

254. Neşve-i cām-ı haķīkat virdi tāb
Cezbe-i şevķ ile oldı feyz-yāb

[51^b]

255. Gerçi āteş almağa gelmiş idi
Tāb-ı ‘aşķ ammā anı almış idi
256. Didi ey mecmū‘-ı halkıuñ Hālık’ı
Vey bu cümle kā’inātuñ Rāzık’ı
257. Ey İlāh-i bī-şerīk ü bī-naẓīr
Pādişāh-ı bī-vezīr ü bī-naşīr
258. Ey olan pertevde hūrşīd u māh²²⁹
Vey cemī‘-i ‘ālemüñ Rabb’i İlāh
259. Ey zūhūru perde-pīrā-yı zūhūr
Nūr-ı zāhir nūr-ı bāṭın nūr-ı nūr
260. Gerçi kim ḥaddüm degüldür güft ü gū
Cezbe-i feyz-i safādur dilde bu

---

254 tāb: nāb T

257 bī-naşīr: bī naẓīr M

²²⁹ Bu mısraın vezni aksamaktadır.

259 Ey zūhūru: Ey zūhūr M

261. Bu nidādan şevk ile cūş eyledüm
Māsivāyı hep ferāmūş eyledüm
262. Varlıgum maḥv eyledi nūr-ı cemāl
Oldı zātum mazḥar-ı sırr-ı kemāl
263. Şimdi oldı benligüm bende nebūd
Kıldı ḥākister beni nūr-ı şühūd
264. Gerçi bildüm bu kelāma beñzemez
İstimā'ı 'āşıkā cāndur e'azz
265. Maḫşadum ey vāḫıf-ı sırr-ı 'alen
Budur istifsār-ı küstāḥānedan
266. Def'-i vehm ü zann idüp dilden temām
İsterüm ḥāşıl ola îḫān-ı tām
267. Eyleyüp ben 'abd-ı nācīze ḥiṭāb
Baḡa senden mi bu feyż-i müsteṭāb

268. Sen misin bi'z-zāt ey Rabb-i enām
Bî-kem ü keyf eyleyen feyz-i kelām

269. Ol kelāma yā melek mi vāsıta
Kim ola fehmi-ı za'ife rābıta

270. Hāḡ didi muṭlaḡ benümdür ol ḡıṭāb
Vaşf-ı zātumdur kelām-ı müsteṭāb

[52^a]

271. Ol ki ḡuş itdüḡ kelāmumdur benüm
Gördüḡün nūr oldu nūr-ı rüşenüm

272. Ben saḡa ikrām u tekrīm eyledüm
Fazl u iḡsānumla teklīm eyledüm

273. Oldı çün Mūsā müberrā şübheden
Bildı kim Hāḡ'dur tekellüm eyleyen

274. Bildı kim bî-vāsıta oldu kelām
Feyz-i Hāḡ kıldı Kelīm'i şād-kām

---

268 ey: eyā M

275. Dehşet itdi anı bî-tâb u tüvân
Söylemekden qaldı hayretle lisân
276. Böyledür keyfiyet-i qurb u vişâl
‘Ăşık-ı nālânı eyler deng ü lâl
277. Ser-be-ser a‘zāsı oldı lerze-nāk
Qıldı ol hāletle kendin rû-be-hāk
278. Yāver oldı aña ol dem bir melek
Dest-gîr oldı aña ol nūra dek
279. Çün teveccüh itdi ol nūra Kelîm
Nārı nūr itdi aña Rabb-i Raḥîm
280. Bil o nūr-ı pāki nūru’n-nūrdur
Nūr ammā nūr ile mestūrdur

---

276 qurb u vişâl: qurb-ı vişâl T

277 rû-be-hāk: rûy-hāk T

279 Kerîm: Raḥîm M (Mecmuanın derkenarında tashih edilmiştir.)

280 o: ol M

280 mestūrdur: meşūrdur T

281. Āyet-i innī ene'l-lāhü Hüdā²³⁰
İtdi Mūsā'yı muḥāṭab bi'n-nidā
282. Hāl-i sem' u istimā' u sāmī'a
Oldı Mūsā'nuḡ cihātın cāmi'a
283. Oldı vādī-i muḡaddes cilve-gāh
Ḥal' i na'leyn ile emr itdi İlāh
284. Ḥayret itdi ḥiss-i Mūsā'ya hücüm
Yanmağa 'aşḡ âteşine oldı müm
285. Hīn-i teklīm ol ḥiṭāb-ı bī-miṣāl
İtdi Mūsā'ya bu resme imtişāl
286. Eyleyüp ġaşy u iḥāṭa ber ġamām
Münfehim olurdu mefhüm-ı kelām

[52^b]

287. Zann iderdi dehşet-i envārdan

---

²³⁰ “innī ene'l-lāhü Hüdā” bu ibâre Kasas Suresi'nin 30. âyetinden nâkıs iktibâstır. Surede “إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ” *innī ene'l-lāhü Rabb*” şeklinde geçmektedir. Anlamı “Muhakkak ki ben Allah'ım” şeklindedir. Âyetin tamamının me'âli “Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, (oradaki) ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: “Ey Mûsâ! Muhakkak ki ben yalnızca âlemlerin rabbi olan Allahım.”” şeklindedir.

Ol şadā gūyā gelürdi nārdan

288. Nār şanma maṭla‘-ı envār idi
Her ne maṭla‘ menba‘-ı esrār idi
289. Rūşenā-yı baḥş-ı nūr-ı çeşm-i cān
Ḳurretü’l-‘ayn-ı revān-ı ‘āşıkān
290. Şems-i tābān-ı sipihr-i ins idi
Lem‘a-i raḥşān-ı mihr-i ḳuds idi
291. Nār şanma bezm-i insün şem‘ası
Mihr ü mäh ol şem‘inün bir lem‘ası
292. Allāh Allāh ol dem ḥürrem nedür ²³¹
Cāna ḥālet-baḥş olan ‘ālem nedür
293. Cān fedā ol ḥāle yüz biḳ cān fedā
Ola Mevlā’dan ḳula luṭf u nidā

---

288 Her: Hey M

291 Mihr ü mäh: Mihr ü meh T

²³¹ Bu mısraın vezni aksamaktadır.

293 luṭf u nidā: luṭf-ı nidā T

294. Hâlik-ı 'âlem te'âlâ şānuhu
Didi Mūsā'ya nedür destünđe o
295. 'Ālemü'l-ğayb itdi çün andan su'al
Kıldı tensik üzre tebyin-i me'al
296. Didi yā Rabb bu 'aşā oldı baņa
Eylerüm gāhice aņa ittikā
297. Hışş-ı evrāk eylerim gāhice hem
Kim te'ayyüş eyler anuñla ğanem
298. Hem dañı anuñla 'inde'l-iqtizā
Eylerüm yā Rabb nice hācet kazā
299. Şādır oldı aņa fermān-ı Hüdā
Kim zemīne ide ilkā-yı 'aşā
300. Çüb bī-cān iken oldı sāz-kār
İhtizāza başladı mānend-i mār

---

294 o: bu T

295 'Ālemü'l-ğayb: 'Ālimü'l-ğayb T

301. Zâhir olduḡda bu emr-i bî-merâ
Vehm ile kıldı rücû‘-ı aharâ

302. *Lâ-tahaf*²³² fermânı geldi gûşına
Tesliyet vir-di dil-i bî-hûşına

[53^a]

303. Hâ didi havf itme kim ol hâli biz
Sîret-i ûlâsına redd eyleriz

304. Hem buyurdu destüñ it idhâl-i ceyb
Kim beyâz olur elüñ min ġayr-ı ġayb

305. Bu yed-i beyzâ saa i‘câz olur
Mu‘cizen a‘dâya hayret-sâz olur

306. Kim ‘aşâ ile yed-i beyzâ ‘iyân
Mu‘cizât oldu Kelîm’e bî-gümân

307. Aldı çün levh-i muaddesden seba

---

²³² “ لَا تَخَفْ ” *lâ-tahaf* “ bu ibâre Tâhâ Suresi’nin 21. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “korkma” şeklindedir. Âyetin tamamın me’âli “Allah, "Tut onu ve korkma, biz onu hemen eski haline döndüreceğiz" buyurdu.” şeklindedir.

304 ġayb: ‘ayb M

Da‘vet-i Fir‘avn’a me‘mūr itdi H̄aḡ

308. Didi kim ey kār-sāz-ı ins ü cān
Ey meded baḡş-ı ‘ibād-ı nā-tüvān
309. Şadrum eyle münşerih̄ ih̄lāşla
Kārum āsān eyle feyż-i ḡaşla
310. ‘Uḡdeyi ḡallet lisānumdan benüm
Tā ki te’sīr ide ḡavl-i rüşenüm
311. Oldı ‘acz ile ḡaleb-kār-ı zahīr
Eyledi H̄aḡ aḡa Hārūn’ı vezīr
312. Feyż olup mes’ūline H̄aḡ’dan cevāb
Ser-be-ser oldı du‘āsı müstecāb
313. İhtidā-yı emre ol nūr-ı Celīl
Oldı Mūsā’ya mücerred bir delīl
314. Yoḡsa ḡābil mi fūrūḡ-ı nūr-ı zāt

---

309 ih̄lāşla: ih̄lās ile T

309 ḡaşla: ḡās ile T

314 ḡābil mi: ḡābili T

Eyleye işrāk-ı Tūr-ı mümkināt

315. Pertev-i nūr-ı tecellī-i cemāl
Fi'l-ḥaḳīḳa itse işrāk-ı kemāl
316. Kā'inātı zerresi medhūş ider
Mümteni'dür ḫāḳat-ı nev'-i beşer
317. *Len terānī*²³³ oldı remz-i rüşenā
İdemez derk-i beḳā 'ayn-ı fenā
318. Eyle endişe bu ḳavl-i rüşeni
Nice mümkin derk ide fānī anı
319. Ṭal'at-ı bī-mişl-i envār-ı liḳā
Oldı çün ḫaşışe-i dār-ı beḳā
- [53^b]
320. Yoḳ fenā ile beḳānuş ülfeti
İki zıdduş mümteni' cem'iyyeti

---

²³³ لَنْ تَرَانِي *len terānī*” bu ibâre A'râf Suresi'nin 143. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “sen beni asla göremezsin” şeklindedir. Âyetin tamamının me'âli “Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tūr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin” buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.” şeklindedir.

321. Neşve-i evlāda bu hālet muḥāl
Neşve-i uḥrāda der va‘d-i Cemāl
322. Tābiş-i berķ-i fenā sūz-ı beķā
İtmez esbāb-ı fenāya iltikā
323. Kimsede yoķdur o nūra ḥavşala
Fehm olunmaz ‘akl ile bu mes’ele
324. Zerresi ol nūruḡ ola ḥōd-nümā
Lerze-nāk-ı şevķ olur arz u semā
325. ‘Aķl ile bī-tāb olup şems ü ķamer
Bir daḡı āfāķı itmezdi memer
326. Şevķ-i teklīm itdi Mūsā’ya ġulū
Rü’yet-i dīdarı itdi ārzū
327. Āyet-i uḡrāda zıkr itdi Kerīm
Ya‘ni oldı ṭālib-i rü’yet Kelīm

---

322 Tābiş-i berķ-i fenā: Tābiş berķ-i fenā T

323 nūra ḥavşala: nūr-ı ḥavşala T

328. Eyledük baḥş-i kelâmı çün kazâ
Anı da naql itmek itdi iktizâ²³⁴
329. Gerçi kim bu muhtaşarda muttaşıl
Anı tafşıl eylemek kabîl degül
330. Bunda kâfidür maḳâl-ı muhtaşar
Oldı tafşilâtını ḥâvî siyer
331. Çünki maḳşad oldı taḥḳîk-ı kelâm
‘Ârife besdür işâret ve’s-selâm
332. Ehl-i târiḥ ü tefâsîr ü siyer
Bu maḥalli böyle taḥḳîk itdiler
333. İtmege ‘arz-ı münâcât-ı Ğafûr
Kıldı birkaç def’a Mûsâ ‘azm-i Tûr
334. Eyleyüp miḳâtı ya’ni cilve-gâh
Bî-cihet mesmû’ idi ḳavl-i İlâh

---

²³⁴ Bu beyt için derkenara “Cenâb-ı Mûsâ’nuḡ ḡâlib-i rü’yet-i dîdâr-ı Kibriyâ-yı Kerîm olduġudur” şeklinde bir dipnot düşürölmüştür.

330 siyer: seyr T

335. Kırb-1 aıdesden idüp kesb-i neşāt
Hāşıl itmişdi kemāl-i inbisāt

[54^a]

336. Lezzet-i teklīm-i tekrīm-i Kerīm
Oldı çün tāb-efgen-i ıalb-i Kelīm

337. Kendi nefsinde tefekkür eyledi
Ni‘met-i Hakk’ı tezekkür eyledi

338. Didi çünkim itdi ol Rabb-i Kerīm
Ben ıulun şāyeste-i nūr-ı ‘azīm

339. Eyleyüp bī-vāsıta luıf-ı kelām
Bendesine²³⁵ eyledi ikrām-ı tām

340. Eyleyüp nūr-ı ezelden iıtibās
Rü‘yet-i dīdārın itsem iltimās

---

336 ıalb-i: - M

336 tāb-efgen-i: tāb-efgen T

349 luıf-ı kelām: luıf u kelām M

²³⁵ Bu kelime için “Zarūreten şı‘r için yazılır” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

341. Rüşen olsa çeşm-i cān bu nūr ile
Ber-murād olsam dil-i mesrūr ile
342. Rü'yetullāh ile olsam kām-kār
Eylesem iki cihānda iftiḥār
343. Ölmeden görsem bu ‘ālī devleti
Bu sürūr u ni‘meti bu ‘izzeti
344. Gerçi olmaz ‘ālem-i fānīde bu
Benden ancak bir ṭaleb bir cüst u cū²³⁶
345. Bendenün ḥüsn-i ṭaleb ‘unvānidur
Men‘ u i‘ṭā kendinün iḥsānidur
346. Maṭlabum muṭlak rızāsıdur benüm
Emrinün ḳurbānidur cān u tenüm
347. Geldi germiyyet aḳa bu zevḳ ile
Ṭūra ‘azm itdi kemāl-i şevḳ ile

---

341 bu: bir M

²³⁶ Bu ve bundan sonraki iki beyt için derkenara “Bir nebī-i zī-şāna göre muḥālī ṭaleb-i ‘abesdür. Dīnlere cevāb-ı ra‘nā çıkmaz mı?” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

345 ḥüsn-i ṭaleb: ḥüsn ü ṭaleb M

348. Zāhir ü bāṭın olup şafvet-nümā

Gülşen-i ihlāşı itdi pür-nümā

349. Kesb-i rūḥāniyyet itdi mā-ḥaşal

Şüret-i ma'nide maḥv oldu ḥalel

350. Qalbin iḥzār eyleyüp her ḥāl ile

‘Azm-i rāh itdi ḥulūş-ı bāl ile

351. Vādī-i Eymen mekān oldu aḡa

Feyz-i aqdes rehber oldu ol yaḡa

[54^b]

352. Her ṭarfdan heft fersaḡ sū-be-sū

Muḥtecib oldu o cā-yı müşk-bū

353. Olmaḡ iḡün ‘ayn-ı a’dāya niqāb

Kim iḡāṭa itdi zulmānī ḡicāb

354. Ol nevāhiden sibā‘ ile hevām

Gitdiler qa‘r-ı zemīne bi‘t-temām

---

349 şüret-i ma'nide: şüret-i mu'nide T

352 müşk-bū: meşk-bū T

353 a'dāya: aḡyāra T

355. Hazz-ı nefsanî olup andan cüdâ
Pertev-endâz oldu envâr-ı Hüdâ
356. Ol ta'alluğ gitdi kim şâm u seher
Oldı ol müstelzim-i nev'-i beşer
357. Didiler hattâ kirâme'l-kâtibîn
Çaldılar bâ-emr-i Rabbü'l-'âlemîn
358. Kalbin itdi mâsivâdan taḥliye
Geldi mir'ât-ı derûna taşfiye
359. Nûr olup âyîne-i zât-ı Kelîm
Mün'akis oldu aña sırr-ı 'azîm
360. Nüşa-i esrâr-ı esmâ vü şifât
Perde-i ṭâbende-i ef'âl-i zât
361. Hâmilân-ı 'arş u sükkân-ı semâ
Oldı Haḡ fermânı ile ḡöd-nümâ
362. Oldı meşhûdı anuḡ bir özge ḡâl
Tercemân-ı ḡâl olur vaşfinda lâl

363. Başka bir ʿālem göründi ʿaynına
Kimseler vākıf degül mābeynine
364. Buʿd u ıurba ıalmanı cā-yı ıarār
İşılāhāt oldu hep bī-ʿitibār
365. Çünkü Tūr üzre idüp ʿarz-ı merām
Kıldı Hāı ile münācāt u kelām
366. Lezzet-i zevk-ı hıṭāb-ı Kird-gār
Eyledi Mūsā'yı bī-şabr u ıarār
367. Bā'ış-i cür'et olup luṭf-ı Kerīm
Başladı ʿarz-ı münācāta Kelīm

[55^a]

368. Eyleyüp ʿafv u ʿaṭāya ilticā
Eyledi şerm ile dīdārı ricā
369. Bendeler gördükçe Mevlā'dan kerem
Eyler efzün-ter ricāsın dem-be-dem

---

364 Buʿd u ıurba: ıurb u buʿda T

367 luṭf-ı Kerīm: luṭf u Kerīm M

370. Didi ey maṭlûb-ı hâş-ı enbiyâ
Maḳşad-ı aḳşâ-yı hayl-ı aşfiyâ
371. Hep saña müştâḳdur ins ü melek
Ḳulluḡuñ şevḳiyle devr eyler felek
372. Ey ‘aṭâ-kâr-ı murâdât-ı enâm
Fi’l-ḥaḳîḳa ḳullara sensin merâm
373. A‘zam-ı iḥsâna şâyân it beni
Ḥâşılı mümtâz-ı aḳrân it beni
374. Bu niyâzı eylerüm yâ Rabb saña
Ṭal‘at-ı dîdâruñı göster baña
375. Geldi Mûsâ’ya ḥiṭâb-ı müsteṭâb
*Len terânî*²³⁷ idi mefhûm-ı ḥiṭâb
376. Ya‘ni luṭfiyla buyurdı ol Ğanî
Sende yoḳdur görmege ṭâḳat beni

---

²³⁷ لَنْ تَرَانِي *len terânî*” bu ibâre A‘râf Suresi’nin 143. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “sen beni asla göremezsin” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr’a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim." şeklindedir.

377. Ol göz ile rü'yete imkân muhâl
Nûruma bir vech ile yoqdur mecâl
378. Çeşm-i fânî hiç taħammül mi ider
Nûr-ı bâķīye ide hattâ nazâr
379. Fânî-i muṭlaķda idrâk-ı beķâ
Mümteni'dür bâ-ħuşuş ola beķâ
380. Lakin eyle cāy-gāhuṅ bir maħal
Andan olsun manzaruṅ ṭarf-ı cebel
381. Aŗa ṅûrumla tecellî eyleyüm
Saŗa bu yüzden tesellî eyleyüm
382. Gör cebelde var ise ṭâķat aŗa
Rü'yete imkân ola şāyed saŗa
383. Müstaķar ise mekânında eger
İtmek olur sende ol nûra nazâr

384. Çok ‘alāmāt eyleyüp nā-gāh zūhūr
Maşrık-ı nūr-ı tecellī oldı Tūr
385. Oldı sāṭı‘ bir ‘aceb nūr-ı ‘azīm
Zerresinde nice biṭ ‘ālem ‘adīm
386. Öyle bir nūr-ı mu‘allā kim ‘ıyān
Yok anuṭ çün hıç zemān ile mekān
387. Öyle bir nūr-ı celī kim pertevā
Olmada iki cihānı muḥtevē
388. Öyle bir nūr-ı muḳaddes kim temām
Lem‘ası ṭāḳaṭ-güzār-ı ḥāş u ‘ām
389. Öyle nūr ammā ki bī-keyf-i şıfāt
Zerresinde muzmaḥill īn ü cihāt
390. Bir münezzeḥ nūr kim bī-īn ü ān
Keyf ü kemden anda yok nām u nişān

---

384 nā-gāh: tā ki T

389 ki bī-keyf-i şıfāt: kim bī-keyf-şıfāt T

391. Ey ü ĩn ol nŭr içinde nā-bedīd
Maħz-ı ҡurb ammā ki ҡurbından ba‘īd
392. Dŭr u nezdīki o nŭr içün muħāl
Yok aña müstakbel ü māzī vü ħāl
393. Çün tecellī eyledi Rabb-i Kerīm
Pāre pāre oldı ol kŭh-ı ‘azīm
394. Ol ‘azīmü’ş-şān melekler der-‘aķab
Oldılar müstaġraķ-ı şerm ü edeb
395. Eyleyŭp ta‘zīm ile maħv-ı vŭcŭd
Oldılar hep cebhe-fersā-yı sŭcŭd
396. Gŭrdi Mŭsā kim melā’ik ser-be-ser
Oldı derħāl anda cŭmle secde-ber
397. Oldı maġşī anda ħayretle Kelīm
Eyledi ҡalbin iħāta hevl ü bīm
398. Oldı ũ gŭn ũ gice ser-germ ħāl
Kalmadı aşlā vŭcŭdunda mecāl

399. Şabr u hūşı gitdi bu esrār ile
İltimā‘-ı ʔal‘at-ı envār ile

[56^a]

400. Nādim oldı cür‘et-i küffārdan
İltimās-ı rü‘yet-i dīdārdan

401. Çün ifākat buldı oldı tevbe-kār
Eyledi tesbīḥ ü istiğfār u zār

402. Didi yā Rabb tevbe ḥaddüm bilmedüm
‘Acz ü za‘fum hīç taşavvur kılmadum

403. Tevbe emr-i ğayr-ı me‘mūra ebed
İtmeyem cür‘et eyā Rabb-i Şamed

404. ʔağlar ʔakat getirmezken aḡa
Var mıdur tāb-ı tecellī hīç baḡa

405. Hep bilürler zümre-i peyğamberān
Kim degül dār-ı tecellī bu cihān²³⁸

---

403 emr-i ğayr-ı: emr-i ğayra T

²³⁸ Bu ve bundan sonraki beyt için derkenara “Nāzım-ı merhūm bu ve ebyāt-ı ātīsiyle muḡālī ʔalebe güzel cevāb virmiş oluyor, fetebaşşar li-muḡarririhī” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

406. Kav̄l u fi'l-i enbiyā vü mürselīn
Hikmete dā'irdür ey yār-ı güzīn
407. Gerçi kim Mūsā bilürdi hāleti
Kim tecellī nūrına yok tākati
408. Olmaduqça mazhar-ı feyz-i bekā
Mümkin olmaz tal'at-ı nūr-ı likā
409. H̄ āhiş-i didārdan qaşdı hemān
Oldı 'arz-ı iştiyāk²³⁹-ı bī-girān
410. İştiyāk ammā ki ey yār-ı e'azz
Neşvesi bir iştiyāka benzemez
411. Bu cesāret sūz-ı tāb-ı 'aşk idi
Muqtezā-yı ıztırāb-ı 'aşk idi
412. 'Aşk ider 'uşşākı bī-şabr u qarār
'Aşk ider 'aşıkları bī-ihtiyār

---

408 likā: bekā T

409 qaşdı hemān: qaşd-ı hemānT

²³⁹ Bu kelimenin altına “Ġarāz-ı taħammül olunmayan 'aşkı 'arz idi” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

413. Cām-ı ‘aşkı tā ezel nūş itmeyen
Nesne idrāk itmez ol hālātdan

414. Başkadur hālāt-ı ‘aşk-ı bī-emān
Kim degüldür kıabil-i şerh ü beyān

[56^b]

415. Kāl ile olmaz bu zevk-ı hāldür
Kim anuñ tafşilide icmāldür

416. Naql ile kıabil degül taqrır anı
‘Aql ile mümkün degül ta‘bīr anı

417. Naql u ‘akluñ anda yoğdur medhali
Bağşdan kefi zebāndur efdali

418. Mağşadum bu mebhaşı tafşilden
Redd-i vehm oldı reh-i tađlīlden²⁴⁰

419. Sāde tab‘ān itmeye tā kim hayāl

---

415 tafşilide: tafşilinde T

417 bağşdan: bağşından M

²⁴⁰ Bu beytin yanına “Mağşad-ı nāzım rü’yet-i bağşinde mezhepler yanındaki uzun mübāhaşātdan hāşıl-ı dālāleti ber-ıarafdur. Ve vāşıl-ı dīdār-ı Hāk oldum iddi‘ā-yı dālāletini ber-ıaraf itmekdür.” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

Olmaya üftāde-i cāh-ı dālāl

420. İ'tirāf izhār iderken enbiyā
Nice mümkin vaşf-ı nūr-ı Kibriyā
421. Fikr-i zāt-ı Hakk'ı men' itdi resül
Nehyini peygamberüñ eyle qabül
422. Ni'metin eyle tezekkür ser-be-ser
Zātını itme tefekkür kııl hāzer
423. Bid'at-ı memnū' u menhī oldı bu
'Aql ile itme Hüdā-yı cüst u cū
424. Eyleyüp luţf-ı tecellīye nāzar
Düşme evhām u hayāle el-hāzer
425. Lem'adur nūr-ı tecellīden o nūr
Eyledi fermān-ı Hakk ile zuhūr
426. Münkeşif olsa hicāb-ı Kibriyā

---

420 izhār: 'acz M (Mecmuanın derkenarında tashih edilmiştir.)

421 peygamberüñ: peygamberi M

424 luţf: lafz M

Muhterik olurdu hep arz u semā

427. Eyleyüp nūrında nūrı ihticāb
Eyledi kudretle yetmiş biñ hicāb
428. Ol tecellī kim zuhūr-ı nūr idi
Zāt şanma nūr-ı nā-mestūr idi
429. Çünkü yok imkân-ı táb-ı tal'atı
Kıldı maħcüb-ı hicāb-ı kudreti

[57^a]

(Mebħaş-ı Laţif)^{*241}

430. Ba'zı küstāh eyleyüp bī-infi'āl
Kim tecellī lafzını zīb-i maķāl
431. Vāşıl-ı Hāķķ'um diyü da'vā ider
Halka bu da'vā ile iğvā ider
432. Eyleyüp kendin giriftār-ı haţar

---

* Bu başlık, incelenen tez çalışmasında bulunmamaktadır.

²⁴¹ Başlık bu beytin hizasından derkenara yazılmıştır.

Sāde diller vehmini taḥrīk ider

433. Sālik-i reh-i ḥaḳīkatde ‘ıyān
Fi’l-ḥaḳīka terk-i da‘vādur nişān
434. Bir ‘aceb sırdur bu ey yār-ı e‘azz
Söyliyen bilmez bilen ḥöd söylemez
435. Oldı bu baḥş-i tecellī mezlaḳa
Bunda ruḥşat yok edā-yı muḥlaḳa
436. Fehm olunmaz zāt-ı Ḳuddūs u Şamed
Pāy-ı ‘aḳla cāy-ı laḡzişdür meded
437. Fehm-i künhe zāt-ı pāk-i Kibriyā
Oldı ḥayret-baḥş-ı derk-i enbiyā
438. Bī-muḥābā bunda güftār eyleme
Tīḡ-i ser-tīz üzre reftār eyleme
439. Cāy-ı diḳḳatdür ma‘āzallāh ḥazer

---

436 cāy-ı laḡzişdür: cāy teferrüsdür M (Mecmuanın derkenarında tashih edilmiştir.)

437 fehm-i künhe: fehm kühne T

Eyleme cāy-ı haṭar-nāka güzer

440. Nūr-ı ḥurşīde naẓar memnū' iken
Var kıyās it ol şu'ā'-ı nūrı sen

441. Görmedüñ sen öyle nūr-ı bī-miṣāl
İdesin vehmüñde tā fikr ü ḥayāl

442. Pertev-i mäh-ı sipihre beñzemez
Tābiş-i pür zūr-ı mihre beñzemez

443. Beñzemez bir nūra ol nūr-ı celīl
Tā ki teşbīhe ola ḥāşā delīl

444. Nūrı ol nūruñ eger raḥşān ola
Lem'asından mihr ü meh lertzān ola

445. Bī-kem ü keyf oldı ol nūr-ı e'azz
'Aql u evhām anı idrāk idemez

[57^b]

446. El-ḥazer endīşe vü efkārdan

---

439 cāy-ı haṭar-nāka: cāy-ı haṭar-nāki T

İhtirâz it bid'at-ı bed-kârdan

447. Baḥṣe ruḥṣat yokḍur eyle ictinâb
Virme 'aql u fikre zinhâr iztîrâb
448. Zât-ı Ḥaḳḳ'ı şanma ḥâṣâ nûrdur
Nûr zîrâ cism ile manzûrdur
449. Cism ü cevherdür 'arâzdan bî-gümân
Bil münezzehdür o Rabb-i Müste'an
450. Ḥalḳ iden nûrı odur bî-iştibâh
Ḥâlîḳ u Ferd u Şamed'dür ol İlâh
451. Āyet-i nûru's-semāvāt²⁴² ile sen
Bil nedür maḳşûd ey zât-ı ḥâsen
452. Kim semāvât ile arza feyz-i nûr
Feyz-i bî-çünundan itmişdür zuhûr

---

²⁴² نُورُ السَّمَوَاتِ "nûru's-semāvāt" bu ibâre Nûr Suresi'nin 35. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı "göklerin nuru" şeklindedir. Âyetin tamamının me'âli "Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciyi andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağlı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne nûr. Allah nûruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir." şeklindedir.

453. Rūz u şeb fermānına şems ü kamer
Kudretiyle ‘ālemi tenvīr ider
454. Ol mesā’il kim ‘aḳā’idden ola
Baḥş u tedḳīki fevā’idden ola
455. Anı ḥıfz it mūcibince ḳıl ‘amel
İtme maḥzūrāt için şarf-ı emel
456. Bendeye mefrūza-i zimmet hemān
Emr ü nehyi Hālık-ı kevn ü mekān
457. Ehl-i ḥālün ḳāle yoḳdur raġbeti
Yine ḥāl ehli bilür ol ḥāleti
458. Anlar itmez keşf-i esrāra heves
Baḥrda ğavvāş ider ḥabs-i nefes
459. Merd-i kāmīl kendini pinhān ider
Anları kāmīl olan iz‘ān ider
460. Anlar olmuşdur melāmetde ḥafī
Genc olur vīrānelerde muḥtefī

[58^a]

461. Gelmedükçe albüñe temkîn-i hâl
Maħrem olmak anlara emr-i muħâl
462. Anları Hakk'ın kemâl-i kudreti
Kıldı mestür-ı kubâb-ı hikmeti
463. Olmadukça sende isti'dâd aña
Kendin izhâr eylemez mürşid saña
464. Çün Resül'e oldı Furkân-ı Kerîm
Münzel-i bî-rayb-i Mevlâ-yı 'Azîm
465. Emr ü nehyin bilmek için hâş u 'âm
Oldı muşhaflarda mektûb ol kelâm
466. Hâk kelâmı olmada her âyeti
Oldı câmi' fazl u şân u 'izzeti
467. Kavlı Hâk olmakda yeksân ser-be-ser
Hep kelâm-ı Rabb-i Raħmân ser-be-ser

---

461 albüñe: alb ile M

462 kubâb: kıbâb T

468. Ba'zı āyetde budur fark-ı celī
Oldı fażlı zıkr-i mezkūruñ velī
469. *Āyete'l-kürsī* ki vaşf-ı hāşdur
Anuñ emşāli dağı *İhlāş*'dur
470. Zıkr-i mezkūr ile buldı i'tibār
İki vech ile fazīlet āşikār
471. Hem kelām-ı Hāķ ile ma'rūfdur
Anda hem evşāf-ı Hāķ mevşūfdur
472. Oldı ancaķ ba'zı āyetde hemān
Zıkr için muṭlaķ fazīlet bī-gümān
473. Var fazīlet zıkr için mezkūra yok
Nazm-ı Qur'an'da anuñ emşāli çok
474. Kışsa-i Fir'avn ile Hāmān gibi
Vaķ'a-i küffār ile şeytān gibi

475. Gerçi kav̄l-i eşref-i ğaffârdur
Farķı bu mezkûr olan küffârdur

[58^b]

476. Bil ki Qur'an'dur kelâm-ı Kibriyâ
Ġayr-ı maħlûķ oldu bî-reyb ü merâ

Beyânü'l-Ġur'an-ı Ġayr-ı Maħlûķ*

477. Ĥaķ kelâmı kim ezel mevşûķdur
Bir kişi ĥâşâ dise maħlûķdur
478. Vaşf-ı pāk-i Ĥâlîķ'ı münkir olur
Münkir-i vaşf-ı ezel kâfir olur
479. Ĥaķ için oldu kelâm-ı Lemyezel
Zât ile kâ'im olan vaşf-ı ezel
480. Ĥâşâ Allâh diseler maħlûķ eger
Vaşf-ı Bârî'de ĥudûş icâb ider

---

475 kav̄l-i eşref-i ğaffârdur: kav̄l-i eşref ğaffârdur T

* Beyânü'l-Ġur'an-ı Ġayr-ı Maħlûķ: Beyân-ı Qur'an-ı Ġayr-ı Maħlûķ T

481. Vaşf-ı Bārī kim qadīm oldı ezel
Hādişāt için qadīm olmaz maḥal
482. Cehl-i nefis-i dūn ile bir ehl-i şer
Haq kelāmın itse isnād-ı beşer
483. Ol kişi kāfir olur bī-irtiyāb
Küfrini taşriḥ ider ḥükm-i kitāb
484. Zemm için anı Hüdāvend-i Mecid
Nazm-ı Qur'an'da aḡa itdi va'id
485. Kim buyurmuşdur *seuşlīhi sekar*²⁴³
Şübhe yokdur aḡa dūzaḡdur maḡar
486. Hādiş olan hādişe olur maḡal
Bil münezzehdür Hüdā-yı Lemyezel
487. Bir kişi ammā dise maḡlūq aḡa
Olsa qaşdı ḡarf ü şavt ile nidā

---

²⁴³ “سَأُضْلِيهِ سَكْرًا” *seuşlīhi sekar*” bu ibāre Müddesir Suresi'nin 26. āyetinden iktibāstır. Āyetin me'āli “Ben onu sekara (cehenneme) sokacaḡım.” şeklindedir.

486 Hādiş olan hādişe olur maḡal: Hādişe ḡādiş olur elbet maḡal T

488. Niyyetinde olmasa bi'l-i'tibār
Zāt ile kı̄'im kelām-ı Kird-gār

489. Nefy ile maqşūdı olsa bir kelām
Ya'ni anda zāt ile yokdur kıyām

[59^a]

490. Kāfir olmazsa yine āşim olur
Küfre zīrā bu haṭā mevḥūm olur²⁴⁴

491. Müslim ol kıavle cesāret eylemez
İttikā lāzımdur ey yār-ı e'azz

492. Var iken ḥaḳḳında aḳval ü nuḳūl
Baḥşi tecvīz eylemez ehl-i 'uḳūl

493. Mübtedi' aḳvāline itme nazar
Bid'at-ı menhiyyedür eyle ḥazer

494. Nazm-ı Kıur'an ḥāşılı i'cāz dur
Kim maḳāl-ı ğayrdan mümtāz dur

---

²⁴⁴ Bu beytin yanına “Bu mezhebi ihdāş iden kilāb u har / Oynaşmağa bulmamış mazlaḳ-ı maḳar” şeklinde bir beyit kaydedilmiştir.

490 mevḥūm: mevhim T

495. Her bir āyātında bir lafz-ı alīl
Nice bi ma'nāya olmada delīl
496. Emr ü nehy-i Ha olup anda beyān
almadı dīnū umūrında gümān
497. Hāl-i vāı' üzre Mevlā ser-be-ser
Virdi istibāl ü māzīden hāber
498. Geldi hükm-i dīn-i İslām'a revāc
almadı ayrı kitāba itiyāc
499. Dā'im ü bāı olup bī-reyb ü Şek
Hükmi cārīdür zemān-ı hāŐre dek
500. Oldı mu'ciz Hazret-i Peyamber'e
Fā'ı oldı mu'cizāt-ı āire
501. Mu'ciz-i ekberdür ol nazm-ı Celīl
İstemez bu da'vāya aā delīl

---

500 peyambere: peyamber T

500 āire: āer T

502. Nāzil oldu çünkü nazm-ı bî-mîşāl
Oldı aşhāb-ı belāgat deng ü lāl
503. Gūş idüp ehl-i feşāhat ser-be-ser
Lafz u ma'nāsında mebhūt oldılar
504. Bir midür eger o kim diqqat kıla
Hîç kelāmı Hālîk'ı mahlūk ile
505. Nazm-ı 'ālîşān-ı āyāt ü süver
Oldı bî-şek hāric ez-tavk-ı beşer
- [59^b]
506. Ya'ni bir āyāt degül bir lafz-ı pāk
Ġayr ile itmez kabül-i iştirāk
507. Cümle-i i'cāz-ı Qur'an'dan hemān
Saņa kāfîdür bu şāhid bî-gümān
508. Her ne rütbe eblağ olsa bir kelām
Bulsa elfāzı feşāhatle nizām

---

504 eger o kim: eger aņlar o kim T

504 ile: kıla T

508 rütbe: denlü T

509. Eyleyüp teşbîh için sū-i edeb
İtseler icrā-yı elhān-ı ‘Arab
510. Hālet-i Qur’an’a gör benzer mi hiç
Cān u dil anı kabūl eyler mi hiç
511. Fehm ider ol ān hemān kalb-i selīm
Kim degüldür nazm-ı Qur’an-ı Kerīm
512. Yokdur imkān aḡa zamm-ı zā’ide
Lafz-ı vāḡid bil ki ḡarf-i vāḡide
513. Qābil-i taḡrīf ü taḡvīl olmaz ol
Qābil-i taḡyīr ü tebdīl olmaz ol
514. Mümkün olmaz ḡaḡḡ’a isnād-ı cihet
ḡādiḡ olmaz zātına ism ü ḡıfat
515. Oldı evḡāf-ı ḡüdā bī-keyf ü kem
Yokdur anlarda ḡudūs-ı pīḡ ü kem

---

509 İtseler: İtse M

513 Qābil-i: ḡāḡılı T

516. Çün kadīmü'z-zātdur Rabb-i Kerīm
Oldı esmā vü şıfātı hep kadīm
517. Kim vücūd-ı vācibe olmaz 'adīm
Zıdd-ı kāmildür hudūş ile kadīm
518. Kudret ü sem' ü başar 'ilm ü kelām
Hem irādet hem daḥı tekvīn-i tām
519. Hem ḥayāt-ı bī-fenā vü bī-zevāl
Oldı maḥşūş-ı Hüdā-yı Zü'l-celāl
520. Hep şıfāt-ı zāt u fi'li mā-ḥaşal
Oldı ol ma'būda evşāf-ı ezel
521. Görmesi işitmesi hem bilmesi
Kudretiyle hem tekellüm kılması

[60^a]

522. Kul gibi şanma ola ālāt ile
Muttaşif zann itme keyfiyyāt ile

---

517 'adīm: 'adem T

517 kadīm: kıdem T

517 Zıdd-ı kāmildür: Zıddı kāmildür T

523. Hâlik'a maḥşûş olan vaşf-ı e'azz
Vaşf-ı maḥlûkâta ḥâşâ benzemez
524. Hâkḳ'ı evşâfında olmaz kıl ü kâl
Hey'et ü keyfiyyete yokdur mecâl
525. Emrine tâbi'dür anuḡ kâ'inât
Hep irâdetle bulur eşyâ şebât
526. Emrine tâbi' anuḡ bûd u nebûd
Hep murâdıyla bulur eşyâ vücûd
527. Mâ'adâ-yı zâtı hep maḥlûk'dur
Her ne kim var mülḥak u mesbûk'dur
528. Hep şifât-ı zât u ef'âl-i Hüdâ
Böyledür bî-ibtidâ vü intihâ
529. Ger şifât-ı fi'l ü ger evşâf-ı zât
Muḥdiş ü maḥlûk olmaz bu şifât

---

528 Böyledür: Böyle M

528 bî-ibtidâ vü intihâ: bî-intihâ vü ibtidâ T

530. Vaşf-ı selbiyye şubūtiyye için
Dağı fi'liyye vü zātiyye için
531. Bir kişi maḥlūk u ḥādişdür dise
Vaşfi mevķūf u mübāḥişdür dise
532. Ya tevaķķuf eyleyüp itse gümān
Ya ķademde eylese şekkün 'ıyān
533. Ol ḍalāletde ķalur güm-rāh olur
Bī-tevaķķuf kāfir-i billāh olur
534. Zāt-ı Bārī' de velīkin bu şıfāt
Şanma ola 'ayn-ı zāt u ğayr-ı zāt
535. Ğāfil olma ḥayli diķķat yiridür
'Aķl ile idrāka ḥayret yiridür
536. 'Aķl u fikrin bunda olmaz kār-ger
'Aşķ-ı 'irfāndur bu yolda rāh-ber
537. Kārı 'aķluḡ zann ile vehm ü kıyās

---

531 mevķūf u mübāḥişdür: mevķūf-ı mübāḥişdür T

‘Aşk-ı pākün i‘tirāf u iktibās

[60^b]

538. Bir kişi dirse řifāta ğayr-ı zāt
Şirk olur hāşā bu kavlı-i bī-sebāt
539. ‘Aynīdür dirse çü ehl-i i‘tizāl
Ol řifātı nefy ider bī-kıl u kāl
540. Zāt ile oldı řifāt-ı Hāķ kadīm
Cümle vaşfı müstedām u müstedīm
541. Bu tekeşşür bu te‘addüd bī-gümān
Oldı müstevlī izāfāta ‘ıyān
542. ‘İlm-i Hāķ birdür ki ol vaşf-ı basīť
Cümle ma‘lümātı olmuşdur muhīť
543. Bu mezāhir vaķt ile hādīs olur
Ol hudūsa emr-i Hāķ bā‘iş olur
544. Cümleñüñ hükmi muķadderdür ezel

---

539 nefy: nehy M

Bî-teğayyüddür bu 'ilm-i Lemyezel

545. Emrini hîç kimse tağyîr idemez
Hükmini taqdîm ü te'hîr idemez
546. Dime yâ Rabb bu ne 'acep seyr olur
Vaşf-ı şey' ne 'ayn ola ne ğayr olur
547. Gerçi yok hâricde temşîle mecâl
Eyleyüm 'ayn ile ğayre bir mişâl
548. Lafz-ı vâhid onda kim ma'düddür
'Ayn u ğayr anda nice maḥdüddür
549. Vâhide dirsен budur 'ayn-ı eḥad
Muḳtezîdür kim ide tağyîr-i ḥad
550. Ğayrdür dirsен nice melḥûz olur
Cüz' olan birle o da melfûz olur
551. Ğayr olunca deh iken ol nüh olur

---

548 'ayn u ğayr: 'ayn ile ğayr M

550 Ğayrdür: Ğayr M

Bir ki ğayr ola ‘aded noqşān olur

552. Sırr-ı a‘dāda vuqūfuñ yoğ iken
Hiç ne kādirsün anı idrāka sen

553. ‘Ayn u ğayrı ‘arīf isen kıl hayāl
Tā bula tevḥīd qalbünde kemāl

[61^a]

554. Bilmiş ol temşīl-i ‘aqlīdür saña
Yoḥsa yoqdur çāre temşīle aña

555. Olmağ için vehmüñi def‘a medār
Bu mişāli ṭab‘um itdi ihtiyār

556. İmtişāl-i emr-i Ḥaqq’a kıl şitāb
Kılma istidlāl ile hālün ḥarāb

557. Her ne kim virdi ḥaber Rabb-i Ğanī
Bī-tevaqquf ide gör taşdıq anı²⁴⁵

---

²⁴⁵ Bu beytin yanına “İşāret ale’l-ḳavle te‘ālā, *ve mā ūtītüm mine’l-‘ilmi*, el-āyet” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür. “*وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ* *ve mā ūtītüm mine’l-‘ilmi*” bu ibāre İsrā Suresi’nin 85. âyetinden nâkıs iktibâstır. Anlamı “size bilgi verilmemiştir” şeklindedir. Âyetin tamamının me’âli “Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: “Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir.”” şeklindedir.

558. Vācib oldı saña ĩmān ey püser
İtme istidlāl ü te'vīle nazar
559. Hāl lāzım kıala gelmez bu me'āl
Kālbünje keşf ide Hāyy-ı Zū'l-celāl
560. Feyz-i ğaybü'l-ğayb muṭlaķdur sözüüm
Hıç tereddüd eyleme ḥaķdur sözüüm
561. Vāridāt-ı sırr-ı ğaybü'l-ğaybdur
İķtibās-ı āyet-i *lā-rayb*²⁴⁶dur
562. Kim bu yolda terk-i 'aķl u vehm ider
Hāķķ'ı ḥaķķıyla ķarīn-i fehmi ider
563. Saña lāzumdur imāma iķtidā
Olasın tā mazhar-ı nūr-ı Hüdā
564. 'Aķluñ idrāk idemezse muttaşıl
Bunda istiķşā saña vācib degül

---

558 oldı: oldur T

559 me'āl: mişāl T

²⁴⁶ “ لَا رَيْبَ *lā-raybe*” bu ibāre Bakara Suresi'nin 2. āyetinde ve Āl-i İmrān Suresi'nin 9.āyetinde geçmektedir. Anlamı “şüphe yok” şeklindedir. Bakara Suresi 2. āyetin tamamının me'āli “Bu kitap, hiç şüphe yok, sakınanlar için bir rehberdir.” şeklindedir.

565. Kendiye kâfî degül ‘aql-ı beşer
Yâ niçün beyhüde evhâma düşer
566. Veche lâyıķ üzre tevḥîd it hemân
Olma ammâ tâbi‘-i vehm ü gümân
567. Aḥmed-i mürsel Ḥabîbullâh iken
Seyyidü’l-kevneyn ü ‘âlî-câh iken
568. ‘Acz-i Ḥaķ-ı ma‘rifetde bi-ḥilâf
Mâ ‘arefnâk²⁴⁷ ile itdi i‘tirâf

[61^b]

569. İ‘tirâf izhâr iderken ol Resül
Nice ķâbil ğayr-ı imkân-ı vuşül
570. Ḥaķ ķadîm-i pāk ḥâdişdür beşer
Yâ nice ḥâdiş ķadîmi fehm ider
571. Ey birâder saḡa vü baḡa hemân
Lâzım iķrâr-ı lisân şıdķ-ı cinân

---

²⁴⁷ “ مَا عَرَفْنَاكَ ” *mâ ‘arafnâke*” bu ibâre hadîs-i şeriften nâkıs iktibâstır. Anlamı “tanıyamadık” şeklindedir. Hadîs-i şerifin tamamının me‘âli “Ey Allah, seni şanına yakışır bir şekilde bilemedik.” şeklindedir. (bkz. Muhammed Şükri, *Tuhfetü’l-fevâid*, İstanbul, 1328, s. 49; Mehmet Yılmaz, *a.g.e.*, s.474.)

572. Her ne kim virdi haber andan Resül
Bî-tevaqquf eyleriz anı kabül
573. Fi'l-i âl u şahbı hüccet eyleriz
Şihhat-ı naklinde diqqat eyleriz
574. İ'tikādāt u 'amelde bi't-temām
Muqtedāmuzdur imāmān-ı kirām
575. Müctehiddür anlara yok kıl u kâl
İtdiler Haq üzre cehd-i bî-miṣāl
576. Kıldılar hep ictihād-ı hüküm-i dīn
Raḥmetullāhi 'aleyhim ecma'īn

Beyān-ı 'Aḳā'id-i Ehl-i Sünnet*

577. İ'tikād-ı ehl-i sünnetde imām
Bil ki oldı iki zāt-ı nīk-nām

---

* Beyān-ı 'Aḳā'id-i Ehl-i Sünnet: Beyān-ı 'Aḳā'id-i Ehl-i Sünnet T

577 oldı: oldur T

577 nīk-nām: nīk ü nām M

578. Bū'l-Ḥasan biri Ebū'l-Manşūr'dur
İkisi de Ḥaḡ ile meşhūrdur
579. Oldı ol şeyḡeyn a'lem-i kāmileyne
Fāzıleyne ü 'alemeyn ü 'āmileyn
580. Bū'l-Ḥasan kim oldı vaşf-ı eşheri
Vaşf-ı nisbī ile muṡlaḡ Eş'arī
581. Şeyḡ-i şānī kim bize oldı imām
Mātüridī nisbetidür vaşf-ı tām
582. Eş'arī'yle Bū'l-Ḥasan meşhūrdur
Mātüridiyye Ebū'l-Manşūr'dur

[62^a]

583. Kim ki ḡükm-i fıḡha Nu'mān'a gider
Bū Ḥanīfe mezhebin taḡlīd ider
584. Aḡa aḡkām-ı 'aḡā'idde temām
Bilmiş ol ki Mātüridī'dür imām *

---

582 Mātüridiyye: Mātüridī M

584 ki: kim T

* Bu beyitten sonra incelenen tez çalışmasında “Ḳable'l-Müctehid” başlığı bulunmaktadır.

585. Kim iderse Şāfi'ī'ye iktidā
İ'tikādda Eş'arī'dür muḳtedā

586. Sünnet ehline bu şeyḫeyn-i hümām
Oldılar 'ilm-i 'aḳā'idde imām

Beyān-ı Aḫkām-ı Şer'iyye-i E'imme-i Müctehidīn*

Rıdvanu'llāhi 'Aleyhim Ecma'īn

587. Çār mezheb Bū Ḥanīfe'dür belī
Şāfi'ī'dür Mālikī'dür Ḥanbelī

588. Vardur aḫkāmında gerçi ihtilāf
Ehl-i sünnet mezhebidür bī-ḫilāf

589. Bū Ḥanīfe oldı ser mezheb bize
İctihād ḫaḳḳı dur[ur] maḳlab bize

590. Nāmı Nu'mān bin Şābit oldı hem
Bilmek ism ü vaşfını oldı ehem

---

586 hümām: hemām T

* Beyān-ı Aḫkām-ı Şer'iyye-i E'imme-i Müctehidīn: Beyān-ı Aḫkām-ı Şer'iyye E'imme'i Müctehidīn T

590 ibn: bin M

591. Hem Ebū Yūsuf Muḥammed'le Züfer
Oldı tilmīzi imāmuḡ ser-be-ser

592. Her birinüḡ ictihādı tā ebed
Oldı ehl-i hükm ü fetvāya sened

Beyān-ı Müctehid ve İctihād*

593. Bū Ḥanīfe Şāfi'ī şāhibleri
Mālik ü Ḥanbel ile ṭālibleri

594. Eyleyüp aḡkām-ı fıḡha ictihād
Kıldılar şer' -i Resül'e inḡiyād

[62^b]

595. Olup istiḡrā kiṭāb u sünneti
İtdiler izhār-ı Ḥaḡḡ'a niyyeti

596. Her biri ṭutdı egerçi bir nesāḡ
Cümlesinüḡ niyyeti izhār-ı Ḥaḡ

---

* Beyān-ı Müctehid ve İctihād: Zıkr-i Müctehid ve İctihād T

594 fıḡha: fıḡhı T

595 Olup: İdüp T

597. Oldı ehl-i ictihād için naşīb
Gāh olur muḥṭī olur gāhi muşīb
598. Müctehid Ḥaḳḳ'ı irāde eylese
Ecri vardur ger ḥaṭā da eylese
599. Kaşdı yok zīrā ḥaṭāda bī-gümān
Oldı maḳşūdı anuḡ Ḥaḳḳ'ı beyān
600. Var iki ecri işābetde anuḡ
Sırrını fehm it bu ḳavl-i rüşenüḡ
601. Birisi ecr-i işābetdür biri
Rāh-ı Ḥaḳ' da ecr-i sa'yi vāfiri
602. Eylese sehv ü ḥaṭā ma'zūr olur
İctihād için yine me'cūr olur
603. Fazlını gör rāh-ı Ḥaḳ' da ḥidmetüḡ
Ḥaḳ rızāsı ile dā'im himmetüḡ
604. Ḥidmet olduḡda murāduḡ ḡam degül
Sehv idersüḡ de 'amelden kem degül

605. Hıdmet oldur ki li-vechillāh ola
Ol ‘amelden cān u dil āgāh ola

606. Ya‘ni āgāh olmaḡ oldur kim derūn
Ola taḡşıl-i rızāya reh-nümūn

Beyān-ı Melā’ike

607. Hem melā’ik oldılar cism-i laṡıf
Ma‘şiyetden cümlesi pāk ü nazıf

608. Her ne şekli kılsalar anlar murād
Eyler ol şüretle kesb-i ittiḡād

[63^a]

609. Oldı her şekle teşekkül eylemek
Müktezā-yı ḡilkat-i cinn ü melek

610. Ekşeriyā şüret-i ṡayr u beşer
Anlar için oldı şekl-i mu‘teber

611. Gerçi kim maḡlūḡdur bī-reyb ü şekk
Dişi olmaz erkek olmaz ḡiç melek

612. Oldılar anlar münezzeh ğayrıdan
Anlara maḥlab rızā-yı Z̄ü'l-minen
613. Böyle taḥkīk itdiler ehl-i beyān
İki kısım oldu melekler de 'ıyān
614. Oldı bir kısmı 'ibādetde muḥīm
Z̄ikr ü fikri anlarıñ Rabb-i Kerīm
615. Her biri itmiş semāyı cāy-gāh
Olmada derkār-ı fermān-ı İlāh
616. Kimi rāki' kimi sāciddür anuñ
Her biri şıdḳ ile 'ābiddür anuñ
617. Bir bölük müstağrak-ı 'ırfān-ı Hāḳ
Aḡa 'ılliyyūn didi ehl-i sebaḳ
618. Kimine dirler anuñ kerrūbiyān
Nisbet-i evşāfı ba'zuñ ḳudsiyān
619. Anları mest eylemiş nūr-ı Celāl
Eylemezler mā-sivāya iştiğāl

620. Kısm-ı şānī ehl-i tedbīr oldı hem
Muntazırlar emr-i Hāḡḡ'a dem-be-dem
621. Emr-i Hāḡ ile iderler bī-ḡuşūr
Kim semādan arza tedbīr-i umūr
622. Her ne kim itmiş ezelde iḡtizā
Anlar icrāda 'alā sebḡi'l-ḡazā
623. Hāmilān-ı 'arş olan ḡayl-i sūrūş
Rūz u şeb taḡdīs ile eyler ḡurūş
624. Dört melek oldı muḡarreb cümleden
Mürsel itdi anları ol Zū'l-minen

[63^b]

625. Ya'ni Cebrā'īl ü Mīkā'īl'dür
Daḡı İsrāfīl ü 'Azrā'īl'dür
626. Cebrā'īl āyātı kim ḡāmil idi
Enbiyāya vahy ile nāzil idi

---

623 ḡayl-i sūrūş: ḡayl sūrūş T

624 melek: melā'ik M

627. Tā ebed bir mūcib-i emr-i Celīl
Oldı Mīkā'īl erzāka vekīl
628. Kıldı İsrāfīl'i ol Rabb-i Şekūr
Tā ezel me'mūr-ı emr-i nefh-i şūr
629. Hikmetinden kıldı 'Azrā'īl'i hem
Kābz-ı ervāha müvekkel dem-be-dem
630. Anlaruñ a'vānı var enşarı var
Cümleñ tesbīhi var ezkārı var
631. Zıkr ü tesbīhāt ile leyl ü nehār
Oldılar tã'āt-ı Hāk'da ber-ķarār
632. Hāfızūn oldı melekden ba'zılar
Eyler anlar rüz u şeb hıfz-ı beşer
633. Fazl-ı Mevlā'dan 'ibāda bi't-temām
Oldılar anlar müvekkel şubh u şām
634. Vardur a'dādında gerçi ihtilāf
Hıfza me'mūr oldı anlar bī-hilāf

635. Kimisi anuḡ kirāme'l-kātib̄in
Oldılar a'māl-i 'abda ḡāsib̄in
636. Şaġ u şolda eyleyüp anlar kıyām
Ḥayr u şeri yazmada her şubḡ u şām
637. Ḳavl u fi'li itmede şebt-i kitāb
İtmede fermān-ı Mevlā'ya şitāb
638. Eyleyüp taḡrīr-i ef'āl-i beşer
Anlaruḡ maḡfūzıdur hep ḡayr u şer
639. Zerre olmaz 'ilm-i Ḥaḡ'da müstetir
Evvel ü āḡir 'ıyāndur cümle sır
640. Gerçi olmaz nesne andan muḡtefī
Aḡa zāḡir her 'amel cehr ü ḡafī

[64^a]

641. Ḥikmet-i taḡrīri eylesen su'āl
Rūz-ı ferdā 'abda rāci'dür me'āl
642. Gördüġi dem defter-i a'mālını
Fehm ider hep ḡayr u şer ef'ālını

643. Z̤ikr ider cümle ferāmūş itdügin

Ārzū-yı nefis ile cūş itdügin

644. H̤ayrını ġālib gören memnūn olur

Şerini rāciḥ bulan maḥzūn olur

Beyān-ı Şuḥuf u Kütüb*

645. Oldı elvāḥ u kütüb bī-irtiyāb

Cümlesi yüz dört kitāb-ı müsteṭāb

646. On şaḥīfe nāzil oldı Ādem'e

Hük̤m iderdi anuḡ ile 'āleme

647. Şit'e de ellī şaḥīfe virdi H̤aḡ

Oldı İdrīs'e otuz levḥ-i sebaḡ

648. On şaḥīfe indi İbrāhīm'e hem

Z̤ikr olındı cümlede emr-i ehem

649. Dört kitāb İncil ü Tevrāt u Zebūr

---

* Beyān-ı Şuḥuf u Kütüb: Beyān-ı Şuhufi ve Kütüb T

649 Tevrāt: Tevrit M

Oldı hem ur'an eyā şadr-ı şudūr

650. Virdi Dāvud'a Zebūr'ı Kird-gār
Oldı Tevrāt ile Mūsā kām-kār

651. ıldı Ha İ'sā'ya İncil'i a'ā
Cümleyi nesh eyledi ammā Hūdā

652. Gönderüp ya'ni Habīb'in ol Kerīm
Nāzil oldı aa ur'an-ı 'azīm

653. Nesh-i edyān eyleyüp bī-reyb ü şekk
Hükm-i ur'an oldı bāı haşre dek

[64^b]

654. Bil müneccimdür müneccezdür nüzül
Ya'ni tedric ile bulmuşdur vuşul

655. Mutezā-yı vat u hāl üzre müdām
Oldı tenzilat-ı ur'anı temām

---

650 Tevrāt: Tevrīt M

653 Nesh-i edyān: Nuş-ı edyān T

656. Kimisi Mekki'dür āyātuḡ 'iyān
Kimisi oldı Medeni bī-gümān

Beyān-ı 'Aded-i Süver ve Āyāt-ı Qur'āniyye*

657. Bil yüz on dört süredür nazm-ı Kerīm
İttifākīdur bu tertīb-i kavīm

658. Dir isen a'dād-ı āyātı nedür
Altı biḡ altı yüz altmış altıdur

659. Biḡi va'd u biḡi olmuşdur va'īd
Biḡi emr ü biḡi nehy ile berīd

660. Biḡi emşāl ü 'iber biḡi kışaş
Beş yüz āyet ḡall ile ḡürmetde naş

661. Oldı yüz āyātı tesbīḡ ü du'ā
Altmış altı āyet ey şīrīn edā

Nāsiḡ u mensūḡdur bi'l-ittifāk
Maḡz-ı ḡikmetdür siyāk ile sibāk

---

* Beyān-ı 'Aded-i Süver ve Āyāt-ı Qur'āniyye: Beyān-ı 'Adedi Süver ve Āyāt T

Beyān-ı Enbiyā ‘Aleyhimü’s-selām

662. Enbiyānuḡ Ādem oldı evveli
Pes Muḡammed oldı ḡatm-ı ekmeli
663. Ekmeli’l-maḡlūk u ḡatmü’l-mürselīn
Ser bülend-i evvelīn ü āḡirīn
664. Bil nedür Ḥaḡ üzre ĩmān-ı rüsül
Oldı anlar rehber-i ḡayr-ı sübül
- [65^a]
665. Cümle ḡaḡdur enbiyā vü mürselīn
Anları gönderdi Rabbü’l-‘ālemīn
666. Ḥalka anlar Ḥaḡ ile meb‘üşdur
Ḥükm-i şer‘-i ḡāş ile mebḡüşdur
667. Cümle teblīḡ-i nübüvvet itdiler
Ya‘ni ḡalkı Ḥaḡḡ’a da‘vet itdiler
668. Her ne emr eylerse Rabbü’l-‘ālemīn
Oldılar teblīḡ için anlar emīn

669. Nice emr itdiyse ol Rabbü'l-'ibād
Kıldılar tebliğ-i bî-naqş u ziyād
670. Hem 'idād-ı enbiyâyı ba'zılar
Yüz yigirmi dört biçe haşr itdiler
671. Oldı mürsel şāhib-i şer' ü kitāb
Hem 'adedde üç yüz on üçdür cevāb
672. Enbiyā bahşinde aşhāb-ı sened
Didiler cā'iz degül haşr-ı 'aded
673. Enbiyānuñ evveli Ādem şafī
Hem Muḥammed āḫiri hem eşrefi
674. Gerçi cümle virdiler Ḥaḳ'dan ḫaber
Ba'zısı anuñ Ulu'l-'azm mu'teber
675. Bil ulu'l-'azmi nedür ey yār-ı cān
Şāhib-i şer' u kitāb ola 'iyān

---

673 ḫaşr-ı 'aded: ḫaşr u 'aded T

675 mu'teber: oldular T

676. Halka ızhār eyleyüp hük-m-i celī
Nesh ider şer‘iyle şer‘-i evvelī
677. Didi vardur ba‘z aşhāb-ı ‘ulūm
İki bininde huşūş ile ‘umūm
678. Her nebī mürsel degül ammā temām
Her resūl oldu nebī ‘inde’l-enām²⁴⁸
679. Mürselīn ü enbiyā ma‘şūmdur
Şanma kim bir ‘ayb ile ma‘lūmdur
680. Cümle halkuñ oldılar fāzılları
Hem şağā’irden kebā’irden beri

[65^b]

681. Evvel ü āhir nübüvvetden ebed
İtmez anlardan şudūr ef‘āl-i bed

---

677 Nesh: Nuşh T

²⁴⁸ Bu beytin yanına “Şīt, İdrīs, İbrāhīm, Mūsā, ‘İsā, Muḥammedü’l-Muḥtafā şallalāhu te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

679 enām: imām T

682. Zēnb ü 'iṣyān anlaruñ ḥāli degül
Çün beşerdür zelleden ḥāli degül
683. Bir ḥaṭā şekline fi'l itse şudūr
Aña zelle didi eşrāf-ı şudūr
684. Ba'zılar gerçi idüp baḥşi dirāz
Virdiler ta'bīr-i zellāta cevāz
685. Enbiyā ḥaqqında 'inde'l-ba'z bil
Zelle ıtlāķı daḥı cā'iz degül*
686. Ḥaķ nüfūs-ı nāsa virdi iḥtilāf
Kimisi oldu mükedder kimi şāf
687. Oldı ḥilķatde bu ḥalk ey zū-fünūn
Kimi a'lā kimi evsaṭ kimi dūn
688. Her merātibde tefāvüt rū-nümā
Bulmuş anda her biri neşv ü nemā

---

683 Zēnb ü 'iṣyān: Zēnb-i 'iṣyān T

685 baḥşi: baḥşe T

* Bu beyitten sonra incelenen tez çalışmasında “**Makāle**” başlığı bulunmaktadır.

689. Muḳtezā-yı ḥilḳat üzre her zevāt
Buldı isti'dād-ı aḥlāk u şifāt
690. Mürselīn ü enbiyā bī-ḳıl u ḳāl
Buldı a'lā-yı merātibde kemāl
691. Ḥikmetiyle eyledi Rabb-i 'Alīm
Enbiyā-yı şāḥib-i ḳalb-i selīm
692. Şüret ü ma'nide ḥayl-i enbiyā
Oldılar mir'āt-ı şun'ı Kibriyā
693. Ḥilḳat u fiṭratda aḥsen oldılar
Ḥüsn-i ḥulḳ ile müzeyyen oldılar
694. Şavt u şüret ḥulḳ u ḥilḳat bi't-temām
Enbiyāda oldı meşhūd-ı enām
695. Her birine virdi ḳadr u ibtihāc
Nūr-ı 'aḳl u şihḥat-ı ṭab' u mizāc
696. 'Aybdan anlar ki sālīm oldılar
Maḫhar-ı feyz-i mekārīm oldılar

[66^a]

697. Cümleden ammā Ḥabīb-i Kibriyā
Oldı muhtâr u güzîn ü enbiyā
698. Enbiyā vü mürselîni cümle biz
Birbirinden gerçi tefrîk itmeziz
699. Mürselînüñ her birin taḥkîk bil
Oldı envā'-ı fezâ'il müstemil
700. Ba'zı ḥaḳ ba'z üzre tafzîl eyledi
Naşş-ı Qur'ân ile tafşîl eyledi*
701. Cāh-ı vālā-yı nübüvvet ğayrdur
Evliyānuñ ekmelinden ḥayrdur
702. Bir degüldür enbiyā vü evliyā
Evliyādan eşref oldı enbiyā
703. Enbiyā oldı velāyet maşdarı
Evliyā olmaz nübüvvet maşharı

---

699 Enbiyā vü mürselîni: Enbiyā vü mürselîn M

699 itmeziz: itmeyiz T (Mecmuanın derkenarına tashih edilmiştir.)

* Bu beyitten sonra incelenen tez çalışmasında “Fī Beyāni Merātib” başlığı bulunmaktadır.

704. Bil nübüvvetle velāyetde temām
Var ‘umūm ile ḥuṣūṣ ey nīk-nām
705. Her ne deḡlü bir velī bulsa kemāl
Ol nübüvvet rütbesin bulmaḡ muḡāl
706. Oldı ‘ālī enbiyānuḡ menzili
Aḡa irmez evliyānuḡ kāmili
707. Enbiyāyı ḡıldı Hāḡ ḡayrū’l-‘ibād
Enbiyādur zümre-i ‘ālī nihād
708. ḡıldılar nūr-ı ezelden iḡtibās
Oldılar zāt u ṣıfatda ḡayr-ı nās

Beyān-ı Taṣdīḡ-i Enbiyā ‘Aleyhimü’s-selām

709. Enbiyā vü mürselīne bi’t-temām
Vācib oldı eylemek ĩmān-ı tām
710. İsmi ma‘rūf olmayan peyḡambere
Lāzım icmāl üzre ĩmān yeksere

---

707 menzili: münzeli T

[66^b]

711. Ādem oldı ibtidā-yı enbiyā
Āhiri oldı Muḥammed Muṣṭafā
712. Bu iki peygamberüñ beyninde bil
Her nebī kim geldi Ḥaḳ'dan muttaşıl
713. Anlara ĩmān gerekdür ser-be-ser
Böyle vārid oldı şāri'den eşer
714. Kim otuzdan iki nāḳış enbiyā
Oldı mezkūr-ı kelām-ı Kibriyā
715. Naẓm-ı Ḳur'an'da Ḥüdā-yı Müste'an
Anlaruñ esmāsını itdi beyān
716. Ehl-i İslām'a gerek tefhīm ide
Ehline evlādına ta'lim ide
717. Enbiyāyı cümle taḥḳıḳ ideler
Cümleye ĩmān u taşdıḳ ideler
718. Ādem ü İdrīs ü Nūḥ u Hüd'dur

Yusūf u Ya‘kūb u hem Dāvud’dur²⁴⁹

719. Oldı İbrāhīm ü İsmā‘īl hem
Şoŋra İshāk u ‘Üzeyr-i muhterem
720. Elyesa‘ İlyās u Zü’lkifl ü Şu‘ayb
Hem Zekerıyyā nebī bī-şeyn u reyb
721. Lūt u Zü’l-kārneyn ü Loqmān nebī
Şoŋra Eyyūb ü Süleymān nebī
722. Yūnus u Hārūn u Mūsā’dur daŋı
Şālih ü Yahyā vü ‘İsā’dur daŋı
723. Pes Muḥammed ḥatm-i ḥayl-i enbiyā
Seyyid-i ‘ālem Ḥabīb-i Kibriyā

[67^a]

Çehār Yār-ı Güzīn Rıdvanullāhi ‘Aleyhim Ecma‘īn*

Der Zıkr-i Şıddīk-ı Ekber Raḍıye ‘Anhullāhu Ekber*

---

²⁴⁹ Bu beyt için der-kenare “İ‘dād-ı enbiyā vü mürselīn fi’l-Ḳur‘ān” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

* Çehār Yār-ı Güzīn Rıdvanullāhi ‘Aleyhim Ecma‘īn: Çehār Yār-ı Güzīn T

* Der-zıkr-i Şıddīk-ı Ekber Raḍıye ‘Anhullāhu Ekber: Der Zıkr-i Şıddīk r. ‘a. T

724. Efdali halkuñ nebiden sonra bil
Kim Ebū Bekr olduĝun taḥkīk kıl
725. Şöhreti olmuşdı Şiddīk u ‘Atīk
Ġār-ı hicretde odur yār u refīk
726. Bī-tevaḥḫuf Ḥaḫḫ’ı taḥkīk eyledi
Āyet-i mi‘rācı taḫdīk eyledi
727. Evliyānuñ seyyīdi Şiddīk’dür
Mālik-i gencīne-i taḫdīkdür
728. Didi ḥaḫḫında Resūl-i Kibriyā
Ba‘de ḥayl-i mürselīn ü enbiyā
729. Andan efdal kimseye bī-keşmekeş
Olmadı hiç ḫālī‘ ü ĝārib güneş

Der-zıkr-i ‘Ömer bin el-Ḥaḫḫāb Raḫıye ‘Anḫü’l-Vehhāb*

730. Oldı andan sonra hem efdal ‘Ömer
Yazdı tafşīl üzre evşāfın siyer

---

* Der Zıkr-i ‘Ömer bin el-Ḥaḫḫāb Raḫıye ‘Anḫü’l-Vehhāb: ‘Ömer bin el-Ḥaḫḫāb T

731. Na‘t-ı Fārūḳ ile oldı kām̄bīn
Anuḡ ile buldı kuvvet emr-i dīn²⁵⁰

732. ‘Adl ile izhār haḳḳıyla temām
Buldı ol maḳbūl-ı haḳ iḳbāl-i tām

Der Zıkr-i ‘Osmān bin ‘Affān Raḳıye ‘Anhū’l-Ġufrān*

733. Şonra ‘Osmān ibni ‘Affān idi hem
Eyledi āyāt-ı Ḳur‘ān’ı behem²⁵¹

734. Zātını itmişdür şun‘-ı Kibriyā
Maḡhar-ı pīrāye-i ḥilm ü ḡayā

[67^b]

735. Ol ki dāmād Şeh-i Kevneyn idi
Şöhret-i zī-şānı Zī’n-nüreyn idi

---

²⁵⁰ Bu beytin yanına “Kırkıncıdur Cenāb-ı ‘Ömer, 39’ıncı Ḥamza’dur” şeklinde dipnot düşürülmüştür.

* Der Zıkr-i ‘Osmān bin ‘Affān Raḳıye ‘Anhū’l-Ġufrān: ‘Osmān bin ‘Affān T

734 ibni: bin M

²⁵¹ Bu beytin yanına İzzet Monlâ’ya ait şu beyt kaydedilmiştir:

Kelām-ı Ḥüdā’yı çeküp rişteye

Odur beşzeden anı gül-desteye

Der Zıkr-i ‘Alī bin Ebū Ṭālib Raḍıye ‘Anhullāhü’l-Ġālib*

736. Oldı andan şonra bā ḥükm-i każā
Efdal ü eşref ‘aliyyü’l-mürtezā
737. İbn-i ‘am idi Resül’e ol taķı
Hem muvāḥāt ile olmuşdur vaşı
738. Bāb-ı şehr-i ‘ilm idi ol nüktedān
Mümkin olmaz fażlını şerḥ ü beyān
739. Ḳam‘ iden ol idi bāb-ı Ḥayberı
Aḡa maḥşüş idi vaşf-ı Ḥayderı*
740. Vālid-i zı’l-mecd-i sıbteyn-i resül
Ferd efrād-ı zemān zevc-i Betül
741. On nefer kim oldı bı-reyb ü gümān
Fażl-ı Ḥaķ ile mübeşşer bi’l-cinān

---

* Der-zıkr-i ‘Alī bin Ebū Ṭālib Raḍıye ‘Anhullāhü’l-Ġālib: ‘Alī bin Ebı Ṭālib T

* Bu beyitten sonra incelenen tez çalışmasında “Aşere-i Mübeşşere Raḍıyallāhü ‘Anhüm Ecma‘ın” başlığı bulunmaktadır.

741 sıbteyn-i resül: sıbteyn resül T

742. Dördi bunlardur ki dirler çār yār
Kıldılar şadr-ı hilāfetde qarār
743. Sitte-i bākī kim oldı ezber it
Bu güherle gūş-ı cāna zīver it
744. ‘Abdurrahman Talha vü Sa’d ü Sa’id
Bü ‘Ubeyde hem Zübeyr oldı bedīd*
745. Cümle aşhāb-ı Resūlullāh’a biz
Kalb-i şāf ile muhibb-i şādıkız
746. Kalbümüzde birine yok gıll u gışş
Dimeziz ol şöyle ya böyle imiş
747. Müctehiddür cümlesi bī-reyb u şekk
Vācib oldı hayr ile zıkr eylemek²⁵²
748. Vākı‘āt-ı harb-ı Şıffīn u Cemel
İctihād ahvālidür itme cedel

---

* Bu beyitten sonra incelenen tez çalışmasında “**Taşdīk**” başlığı bulunmaktadır.

746 muhibb: muhabbet T

²⁵² Bu beytin yanına “Dīn-i Muhammediyye’nün neşri hakkında mā-lābūd nā-ğayret ve fedākārlıkları ‘ind-Ḥüdā’da kabul buyrulmuşdur.” şeklinde bir dipnot düşürülmüştür.

749. Saña yokdur zerrece aña su'âl
Eyleme beyhûde baş-ı kıl u kâl

[68^a]

750. Kâlbe kim bu vaq'alar eyler meşûl
Gâhi aḥvâl-i eb ü ümm-i Resûl

751. Bil ki şeyṭân mekridür eyle ḥazer
Kaşdı iğvâdur saña şâfî ḥaber

752. Çün biri emr-i 'aḳâ'idden degül
Anları endîşe müstahsen degül

753. Anlara eyler muḥabbet müttakî
Ba'zı tecvîz eylemez illâ şakî

Temmet

Rûḥ-ı nâzım Süleymân Naḥîfî için

Fâtiḥa

---

751 meşûl: mişûl T

751 Gâhi: Gâh T

İstinsāh-ı ulā fī ‘aşr-i evvel-i Şaferü’l-ḥayr 1319

Ḳad temmet taḥrīrihi fī nıṣf-ı Şa‘bānū’l-mu‘azzam 1348

Nāzım-ı müşārün-ileyhün terceme-i ḥālī ve münāşib-i ‘āliyyesi ve te’līfāt-ı güzīdesi ve tārīḥ-i vefātı yukarıda zıkr ü beyān idilmişdi.

Āşār-ı ‘āliyyesi pek laṭīf ve ṭoyulmaz lezzet baḥş ider. Hele Ḥilye-i Sa‘ādet’i pek ḥazīn ve rūh-nevāz eşer-i mergūb ḥayāl-i maḥcūb baḥş ider. Faḳat bu nüshada yazılamadı.

İḥtiyāc-ı iştigālī mānī‘ olmaḳda birinci dereceyi iḥrāz idiyor. Ṭab‘ u neşri ḥaḳḳındaki iştiyāḳ ḥālā bākīdür ve’s-selām. Li-muḥarririhi Ş. Şevḳī.

Temmet

Nazīre Beyt (Mf. 1) ²⁵³ ²⁵⁴

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

baḥr-i remel: - . - / - . - / - . - / - . -

1. Neş’eti dār-ı ‘Acemdür her diyāri devr ider
Ḥürmet-i dest-i fūḥülde bü’l-me‘ānīdür ḳalem

---

²⁵³ Bu bölümden itibaren yer alan şiirler mecmuanın derkenarına kaydedildiği için transkripsiyonlu metnin en altına verilmiştir.

²⁵⁴ Müfred ve mısra nazım şekillerinin yanına **Li-muḥarririhi Şab‘ān Şevḳī** ibaresi kaydedilmiştir.

Beyt (Mf. 2)

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

baħr-i remel: - . - / - . - / - . - / - . -

1. Sigorta-i mü'min̄indür al gögsüne bend eyle²⁵⁵
Bu şemā'il şeh-süvār-ı enbiyānuḡ Şevkiyā

Beyt (Mf. 3)

müfte'ilün müfte'ilün fā'ilün

baħr-i serī: - . . / - . . / - . .

1. Mā'-i lezīze nuḡk-ı 'azbü'l-beyān
Bağ Hālīk'ı eylemiş luḡfın 'iyān²⁵⁶

Beyt (Mf. 4)

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

baħr-i remel: - . - / - . - / - . -

1. Allāh Allāh luḡf ide Hāḡ bir ḡula
Māsivānuḡ zevḡi degmez bir pula

---

²⁵⁵ Bu mısraın vezni aksamaktadır.

²⁵⁶ Bu beytin vezni aksamaktadır.

Nazîre Mısrâ' (Mıs. 1)

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

baḥr-i remel: - . - / - . - / - . - / - . -

1. Nuḫka kâdir olmayanuḡ ḥüb-zebânıdur ḳalem

3.3. MESTAP SİSTEMİNE GÖRE TABLO

TABLO 1: Manzum Bölümler Tablosu

Yer Numarası:		İBB Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1172 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuası					
Varak Numarası	Mahlas	Matla' beyti / bendi	Makta' beyti / bendi	Nazım şekli / birimi	Nazım türü	Vezin	Açıklamalar
1 ^a -3 ^a	Şâkir	Maḥrem-i rāz-ı nihānuḡ tercemānidur ḡalem Tercemān-ı maḥrem-i rāz-ı nihānīdür ḡalem	El-meded ḡüyānuḡ her mes'ulini is'āf ider 'Ālemüḡ şoḡbet-nüvīsi el-emānidur ḡalem	Kaside		- . - / - . - / - . - / - . -	Ḳaşıdetü'l- Ḳalem
2 ^a	Şevḳī	Neş'eti dār-ı 'Acemdür her diyāri devr ider Ḥürmet-i dest-i fūḡülde bü'l-me'ānīdür ḡalem		Müfred		- . - / - . - / - . - / - . -	Nazīre Beyt
2 ^a	Şevḳī	Nuḡḡa ḡadır olmayanuḡ ḡüb-zebānidur ḡalem		Mısrā'		- . - / - . - / - . - / - . -	Nazīre Mısrā'

3b-5a	İzzet Mollā	Kaşīdem bulup zīb-i hūsn-i hītām Didi kil-k-i dil-ḥaste temme'l-kelām	Neyiz biz ola bizde lā vü ne'am Yine 'ālimāndur velīyyü'n-ni'am	Mesnevi		.- - / . - - / . - - / . - -	Meḥmed 'İzzet Monlā merḥūmuḡ <i>Milmet- Keşān'</i> ında 136'ncı şahīfede inşād eylediği kalem hakkındaki medḥiyesi
5b	Zeynep Hatun	Şehā bu şüret-i zībā saḡa Ḥaḡḡ'dan hidāyetdür Şanasın sūre-i Yūsuf cemālününden bir āyetdür Senünḡ hūsnünḡ benüm 'aşḡum senünḡ cevrünḡ benüm şabrum Efendüm dem-be-dem artar tükenmez bī-nihāyetdür		Rubâî		. - - - / . - - - / . - - - / . - - -	Edirneli Sehī Efendi'nünḡ tezkiresinünḡ 122'nci şahīfesinde Zeyneb Ḥātün'uy' şū rubā'isi ṭab'-ı zarīfāne ḡoş oldığı görülerek teberrüken yazıldı.
5b-6a	İzzet Mollā	Ḥabīb-i Ḥüdā çün cefāhā keşīd Cefā sūnnet āmed be-ümmet resīd	Heme bād ez-men şalāt ü selām Be-āl-i nebīyy ü be-şahb-ı kirām	Mesnevi		. - - / . - - / . - - / . - -	Medḡ-i Ḥazret-i Peyḡamberī hakkında 'İzzet Monlā merḥūmuḡ <i>Na't-ı Şerīf'</i> inden birḡaç ebyāt-ı güzīde

7 ^a	Nahîfi	Diñle neyden çün hikâyet itmede Ayrılıklardan şikâyet itmede	Puhte hâlin hiç fehm itsün mi hām İhtisâr üzre gerek söz ve's-selām	Mesnevi		- . - / - . - / - . -	... 18 beyti hāvī olan <i>Mesnevī Tercümesi'nün</i> fâtihasındaki üç beyti şöyle tercüme itmişdür.
7 ^a	Nahîfi	Ĥamd ü şenā minnet ü şükr ü sipās Ĥālîk'adur bî-'aded ü bî-қыās	Cümle-i aşhâb-ı resül-i İllāh Ravza-i Rıdvānı ide cilve-gāh	Mesnevi		- . . / - . . / - . .	<i>Ĥilye-i Sa'adet'ün</i> ibtidāsında şöyle bede' idiyor
8 ^a	Şevkî	Sîğürte-i mü'minīndür el gögsüñe bend eyle Bu şemā'il şeh-süvār-ı enbiyānuñ Şevkiyā		Müfred		- . - / - . - / - . - / - . -	Beyt
9 ^b -42 ^b	Nahîfi	Ĥamd ü şenā minnet ü şükr-i müdām Ĥālîk-ı bî-çūna gerek şubh u şām	Böyle olup müştāğil-i māsivā Olmaz idüñ tâbi'-i nefis ü hevā	Mesnevi		- . . / - . . / - . .	Şā'ir-i Şehīr Bülbül-nevānuñ <i>Enfūs ü Afāk'</i> ından
18 ^a	Şevkî	Mā'-i lezīzle nuṭk-ı 'azbü'l-beyān Bağ Ĥālîk'ıñ eylemiş luṭfın 'ıyān		Müfred		- . . / - . . / - . .	Beyt

43 ^b -68 ^a	Nahîfî	Ĥamd-i nā-mahdūd u ŗukr-i lā-yu'ad Ol Cenāb-ı Ĥaĥĥ'a kim oldur Eĥad	Anlara eyler muĥabbet müttaĥî Ba'zı tecvîz eylemez illā ŗaĥî	Mesnevi		-. - / - . - / - . -	Süleymān Nahîfî merĥūmuĥ 'Aĥā'id Manzūmesi
52 ^a	ŗevĥî	Allāĥ Allāĥ luĥf ide Ĥaĥ bir ĥula Māsivānuĥ zevĥi diĥmez bir pula		Müfred		-. - / - . - / - . -	Beyt

TABLO 2: Mensur Bölümler Tablosu

Varak Numarası	Müellif	Eser Adı	Baş	Son	Konu	Açıklamalar
6 ^b -7 ^a	Fā'ik Reŗād	Terācim-i Aĥvāli'l- Meŗāhir	Sulĥān Aĥmed-i ŗāliŗ ve Maĥmūd ol zemānlarında yetiŗmiŗ olan İstānbūlî Süleymān Nahîfî Efendi (1110) tārîĥinde vefāt iden ĥaĥĥāt-ı ŗehîr Ĥāfız 'Oŗmān Efendi'den temeŗŗuĥ eylediĥi nesh ve sülüş-i ĥuĥūt 'ālîyyesinden icāzet aldıĥtan ŗonra ta'lîĥ ĥaĥĥında daĥı kesb-i mehāret eylemiŗdür.	Ĥilye-i Sa'ādet'i ile Enfüs-i Āfāĥ'ı ĥārîlerine ŗoyulmaz bir lezzet baĥŗ ider. Ĥuŗŗuŗıyla Meŗnevî ŗerîf Tercümesi'ne baĥıldıĥça bu ŗerefi kendilerine virmek mecebürîyyet ü iztirārında ĥalmamak mümkün olamıyor.		

SONUÇ

Mecmualar, Klasik Türk edebiyatına yeni soluklar kazandırması bakımından son derece kıymetli kaynaklardır. El yazması olan bu eserler, içerisinde hem derleyenin kendi zevkini hem de dönemin kültürel yapısını ve şiir zevkini barındırmaktadır. Ayrıca edebiyat sahasına yeni şair ve şiirleri kazandırmaktadır.

Hazırlamış olduğumuz bu tez çalışmasında, İBB Atatürk Kitaplığı OE_Yz_1172 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan şiir mecmuası incelenmiştir. Bu yazma eser, rika hat ile kaleme alınmış; 109 varaklık bir mecmuadır. Çalışma yaptığımız bölüme konu olan 1^b-68^a varakları giriş ile birlikte dört ana bölümden oluşmaktadır.

Mecmuada birden fazla nazım türü ile kaleme alınmış birçok şaire ait şiirler yer almaktadır. Mecmuaya dâhil edilen şairler 15-19. yüzyıl aralığında olsa da, umumiyetle son yüzyıllara ait şair ve şiirleri kapsamaktadır. İncelenen varak aralığında bulunan şiirlerin, çalışılan yüksek lisans ve doktora tezlerinden hareketle karşılaştırılması yapılmıştır. Bu karşılaştırma sırasında harf, kelime, terkip, mısra, sıralama, başlık farklılıkları ya da kelime ile beyit fazlalıkları ve eksiklikleri gibi pek çok farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılıklarda kimi zaman mecmuadaki kullanımlar kimi zaman da tezdeki kullanımlar tercih edilmiştir. Her bir kullanıma şiirin vezin ve anlamından yola çıkılarak karar verilmiştir. Bu tespitlerde mecmuada olup da tezlerde olmayan herhangi bir beyitle karşılaşılmamıştır. Ancak özellikle Nahîfi'ye ait iki uzun mesnevinin incelenmesi sırasında, karşılaştırılan tez çalışmalarında olmayıp mecmuada bulunan pek çok başlık tespit edilmiştir. Nahîfi'nin her iki müstakil eserinin de pek çok nüshası bulunmaktadır. Bu eserleri ihtiva eden mecmuanın da nüshalardan birinin şeceresi olduğu görüşünderiz. Bu eserler haricinde mecmuanın içerisinde bulunan diğer şiirlerde de pek çok farklılık tespit edilmiştir.

Mecmuanın orijinallik arz edilecek diğer yanlarından biri ise Süleyman Nahîfi'ye atfedilen *Hilye-i Saadet* isimli müstakil eserdir. Ancak incelemesini yapmış

olduğumuz kadarıyla Nahîfi'nin *Hilye-i Saadet* isminde bir eserinin olmadığı, *Hilyetü'l-Envâr* isimli bir hilyesinin olduğu tespit edilmiştir. Her iki eser karşılaştırıldığında benzer yanlarının olmadığı görülmüştür. *Hilye-i Saadet*'in aynı zamanda Mehtap Erdoğan tarafından hazırlanmış olan *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler* isimli çalışmasındaki bütün hilyelerle bir karışıklığa sebep vermemek adına karşılaştırılması yapılmıştır. Eserin çalışılan varaklar aralığında ilk ve son beyitleri bilhassa verilmiş olup, geri kalan kısımlarda tevhid ve na't bölümlerine yer verilmiştir. Toplamda 56 beytin yer bulduğu eser, mecmuanın müstensihine göre na't bölümünden sonra 44 sayfa daha devam etmektedir. Çalışmamızın konusu dâhilinde sadece bu eser olmadığı için, eser hakkındaki detaylı incelemeler çalışma sonrasında yapılmaya devam edilecektir.

Ayrıca mecmuanın derleyeni Şa'bân Şevkî'ye ait hem mecmuanın derkenarlarına hem de mecmua içerisinde kaydettiği şiirleri tespit edilmiştir. İncelemesini yapmış olduğumuz kadarıyla kaynaklarda böyle bir şaire yer verilmemiştir. Çalışılan varak aralığında derkenara kaydedilen 4 müfred ve 1 mısra nazım şekliyle yazılmış şiirler bulunmaktadır. Bizim çalışmadığımız diğer varaklarda ise kendisine ait mesnevi nazım şekliyle yazılmış 3 şiir, kıt'a nazım şekliyle yazılmış 1 lugaz tespit edilmiştir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere mecmuanın ihtiva ettiği şiirlerde pek çok farklılıklar tespit edilmiştir. Bu sebeple incelediğimiz mecmuanın, bilinen diğer eserlerden farklılık arz ettiği için bir yazma nüsha gibi değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Ayrıca çalışmasını yapmış olduğumuz bu mecmua vesilesiyle edebiyat sahasına hem Nahîfi'ye atfedilen yeni bir eser hem de Şa'bân Şevkî adında bir şair ve bu şairin çeşitli şiirleri kazandırılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKAY, Hasan.** *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İşâret Yayınları, Ankara 1995.
- AKDEMİR, Furat.** “İslâm Düşüncesinde Allah'ın Sıfatlarını Anlama Sorunu”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.9 (10 C.), S.2, 2020, s. 1581-1609.
- AKSOY, Hasan.** “Zeyneb Hatun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44 (44 C.), İstanbul 2013, s. 360-361.
- AKÜN, Ömer Faruk.** “Fâik Reşad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 12 (44 C.), İstanbul 1995, s. 103-109.
- ALBAYRAK, Nurettin.** “Enûşirvân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 11 (44 C.), İstanbul 1995, s. 255-256.
- ARSLAN, Mehmet.** “Zeyneb, Zeynep Hatun, Zeynünnisâ”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014.
- ATEŞ, Gıyasettin.** “Süleyman Nahîfî'nin Zuhri'l-Âhire Adlı Eseri”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.
- AYDEMİR, Yaşar.** “Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü”, *Bilig*, S. 19, Güz 2001, s. 147-154.
- AYVERDİ, İlhan.** “Alem”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul 2010.
- AYVERDİ, İlhan.** “Akıl”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul 2010.
- AYVERDİ, İlhan.** “Müçtehit”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul 2010.
- BİRİŞİK, Abdülhamit.** “Sûre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.37 (44 C.), İstanbul 2009, s. 538-539.

- BOZKURT, Mustafa.** “Zât-Sıfat İlişkisi Bağlamında İlahi Bilgi”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, S. 13, 2014, s. 127-141.
- CELEPOĞLU, Ayşegül.** *İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri*, AKM Yayınları, C. V (5. C), Ankara 2013.
- CERSEL, Fatih.** *Mehmed Şakir Galib Efendi Divanı: (İnceleme-Metin)*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2009.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil.** *Türk Mesnevî Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.
- ÇİÇEKLER, Mustafa.** “Mesnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29 (44 C.), Ankara 2004, s. 320-322.
- ÇOMAR, Arife.** *Süleyman Nahîfî Enfüsü'l-Âfâk*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2001.
- Diyanet İşleri Başkanlığı.** “Alak Suresi 96/4”, *Kur'an-ı Kerim Meali*, (haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2011.
- Diyanet İşleri Başkanlığı.** “Âl-i İmrân Suresi 3/44”, *Kur'an-ı Kerim Meali*, (haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2011.
- Diyanet İşleri Başkanlığı.** “Kalem Suresi 68/1”, *Kur'an-ı Kerim Meali*, (haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2011.
- Diyanet İşleri Başkanlığı.** “Lokmân Suresi 31/27”, *Kur'an-ı Kerim Meali*, (haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2011.
- Diyanet İşleri Başkanlığı.** *Kur'an-ı Kerim Meali*, (haz.: Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2011.

- ERDOĞAN, Mehtap.** *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013.
- GÜLER, Zülfi.** “Divan Şiirinde Papağan”, *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.1, Mart 2014, s. 61-71.
- GÜRBÜZ, Mehmet.** “Şiir Mecmûaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012, s. 99-113.
- İPEKTEN, Haluk.** *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.
- İZ, Fahir.** *Eski Türk Edebiyatında Nazım 2*, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.
- KANDEMİR, M. Yaşar.** “Ümmü Hânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 42 (44 C.), İstanbul 2012, s. 320-321.
- KAPLAN, Hasan.** “Zülfikâr’ın Divan Şiirine Yansımaları”, *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Ankara 2018, s. 791-846.
- KARAVELİOĞLU, Murat Ali.** “Nahîfi, Süleyman”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014.
- KARTAL, Ahmet.** *Doğu’nun Uzun Hikayesi*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2018.
- KAYA, Bülent.** *Divan Şiirinde At*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.
- KILAVUZ, Ahmet Saim.** “Akâid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2 (44 C.), İstanbul 1989, s. 212-216.
- KILIÇ, Atabey.** “Mecmûa Tasnifine Dair”, *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (haz.: Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2012.

- KIRCA, Celal.** “Âd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.1 (44 C.), İstanbul 1988, s. 333-334.
- KIRCA, Celal.** “Semûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6 (44 C.), İstanbul 2009, s. 500-501.
- KOÇAK, Muhammet.** “Kur’ân ve Hadislere Göre “Kalem” Kavramı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 42, Erzurum 2014, s. 297-327.
- KÖKSAL, M. Fatih.** “Şiir Mecmularının Önemi ve Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)” *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, Kesit Yayınları, İstanbul 2017.
- KUT, Günay.** “Mecmûa”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler)*, (haz.: Ezel Everdi, Mustafa Kutlu, İsmail Kara), Dergâh Yayınları, C. 6 (8 C.), İstanbul 1986.
- LEVEND, Agâh Sırrı.** *Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.
- MAVİL, Hikmet Yağlı.** “Kelâmî Bir Problem Olarak Fiilî Sıfatlar”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3 (9 C.), S.5, Bahar 2015, s. 175-193.
- OKÇU, Naci.** “İzzet Mollâ, Keçecizâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.23 (44 C.), İstanbul 2001, s. 561-563.
- ÖĞMÜŞ, Harun.** “Halku’l-Kur’ân Tartışmalarının Vahyin Allah’tan İnsana İntikaliyle İlgili Telakkiler Üzerindeki Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 28, Güz 2009, s. 19-46.
- ÖZTOPRAK, Nihat.** *Refî-i Âmidî, Cân u Cânân (İnceleme-Hüsn ü Aşk ile Karşılaştırma-Metin)*, Türk GEV Yayınları, İstanbul 2000.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre.** “İzzet Mollâ, Keçecizâde Mehmed İzzet Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2014.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre.** *Keçeci-zâde İzzet Molla’nın Mihnet-Keşân’ı ve Tahlili*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2002.
- PALA, İskender.** *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015.

- PARLATIR, İsmail.** *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınları, Ankara 2006.
- SAMİ, Şemseddin.** *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2015.
- SARAÇ, M. A. Yekta.** *Bursalı Mehmed, Tahir Osmanlı Müellifleri*, TÜBA Yayınları, C. II. (3 C.), Ankara 2016.
- SARAÇ, M. A. Yekta.** *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2010.
- Sehî Beg.** *Heşt-Bihişt*, (haz.: Haluk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2017.
- SEFERCİOĞLU, Nejat.** “Yazı ve Yazı ile İlgili Unsurların Divan Şiirindeki Kullanılışı”, *Yeni Defne*, C. 8, S. 94-105, Ocak-Aralık 1990, s. 496-504.
- Süleyman Nahîfî.** *Mesnevî-i Şerîf* (Sadeleştiren: Âmil Çelebioğlu), Timaş Yayınları, İstanbul 2007.
- ŞENGÜN, Necdet.** “Klasik Türk Şiirinde Kalem Kasideleri (Kalemîyyeler)”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/4, Summer 2008, s. 730-758.
- TANYILDIZ, Ahmet.** “Şiir Mecmûalarının Neşri Hakkında”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 21, Bahar 2012, s.224-239.
- TUNÇ, Semra.** “Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi 2455 Numarada Kayıtlı Bir Şiir Mecmuası”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6, 2000, s. 105-139.
- TUNÇ, Semra.** “Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1985 Numaralı Şiir Mecmûası”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18, Konya 2005, s. 11-87.
- ULUDAĞ, Süleyman.** “Ma‘rifet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.28 (44 C.), Ankara 2003, s. 54-56.
- ULUDAĞ, Süleyman.** “Ma‘rifet-i Nefs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.28 (44 C.), Ankara 2003, s. 56-57.

UZUN, Mustafa İsmet. “Mecmûa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28 (44 C.), Ankara 2003, s. 265-268.

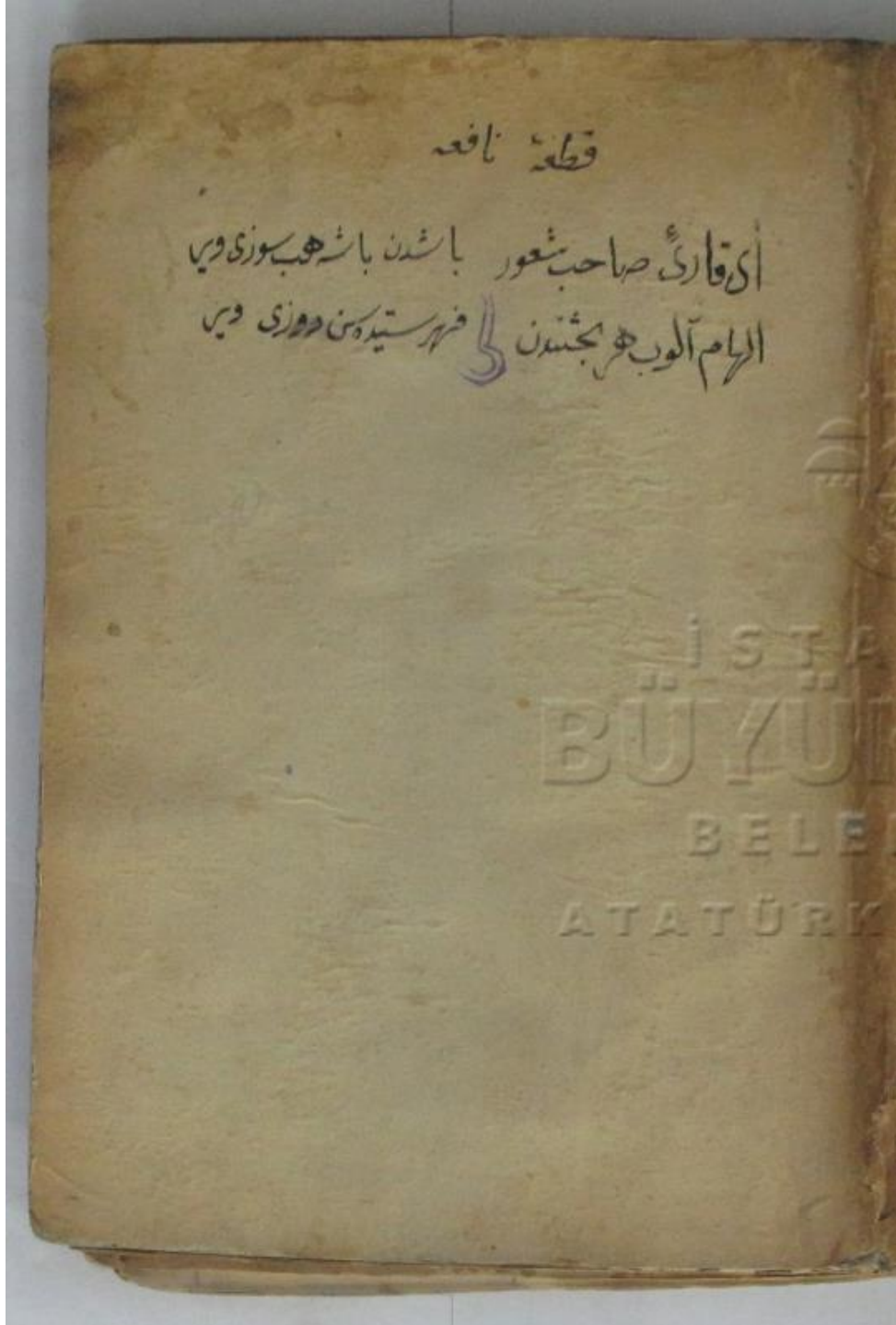
UZUN, Mustafa İsmet. “Nahîfi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32 (44 C.), İstanbul 2006, s. 297-299.

YILMAZ, Mehmet. *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013.

YILMAZ, Ozan. “Metin Te’sisinde Şiir Mecmualarının Katkısına Bir Örnek: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 5214 Numaralı Mecmua ve Muhtevası”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1*, İstanbul 2008, s. 255-280.

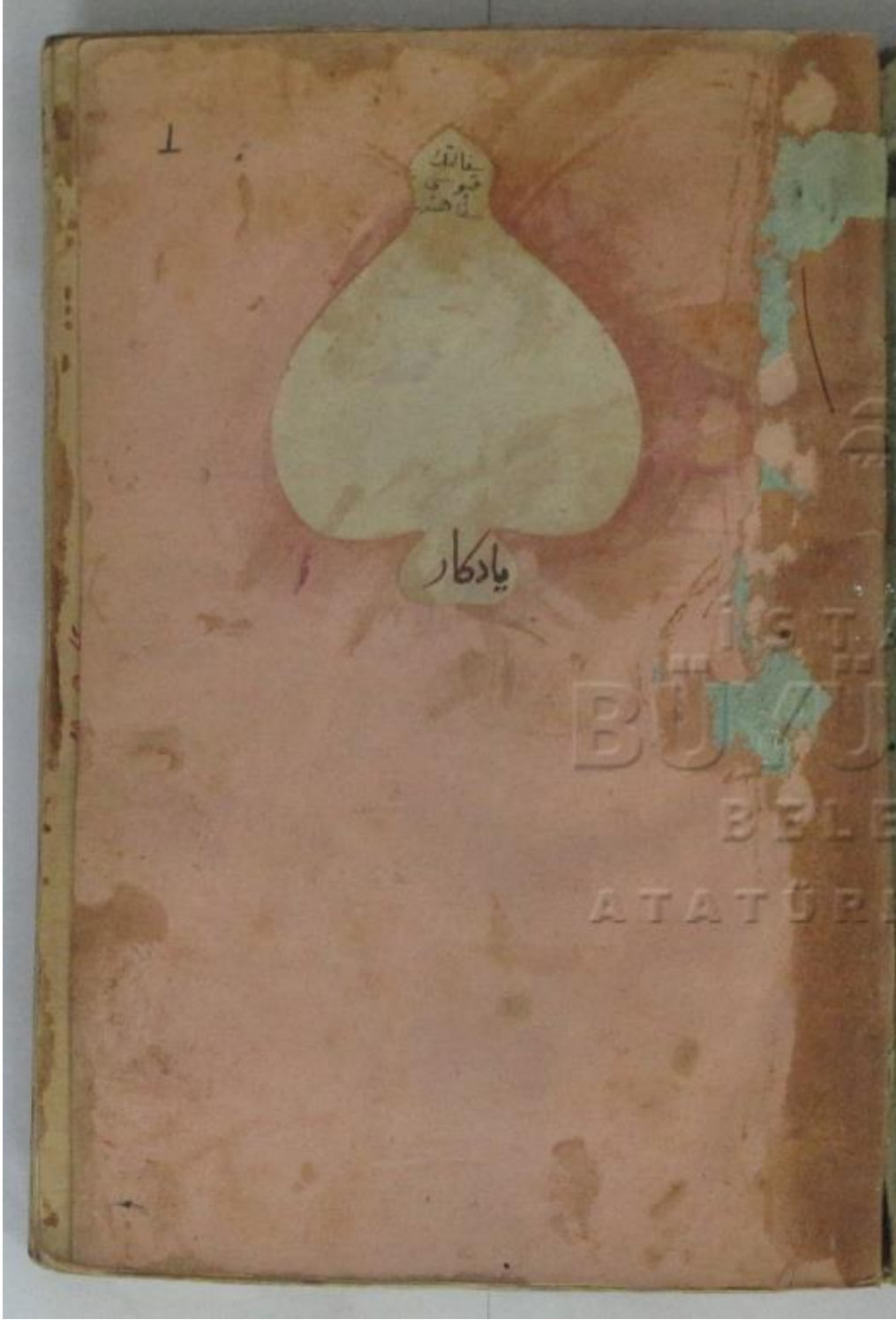
EKLER

[Vikâye Sayfası]

[1^a] sayfası

بسمه و حمدله و صلوة موصی ارشاد اولور اهل دله

مشکلاتک چاروسیدر مشورت مشورتله حاصل اولور مصطفی

و شاورهم فالامر الایه

المستار مؤتمن الحدیث

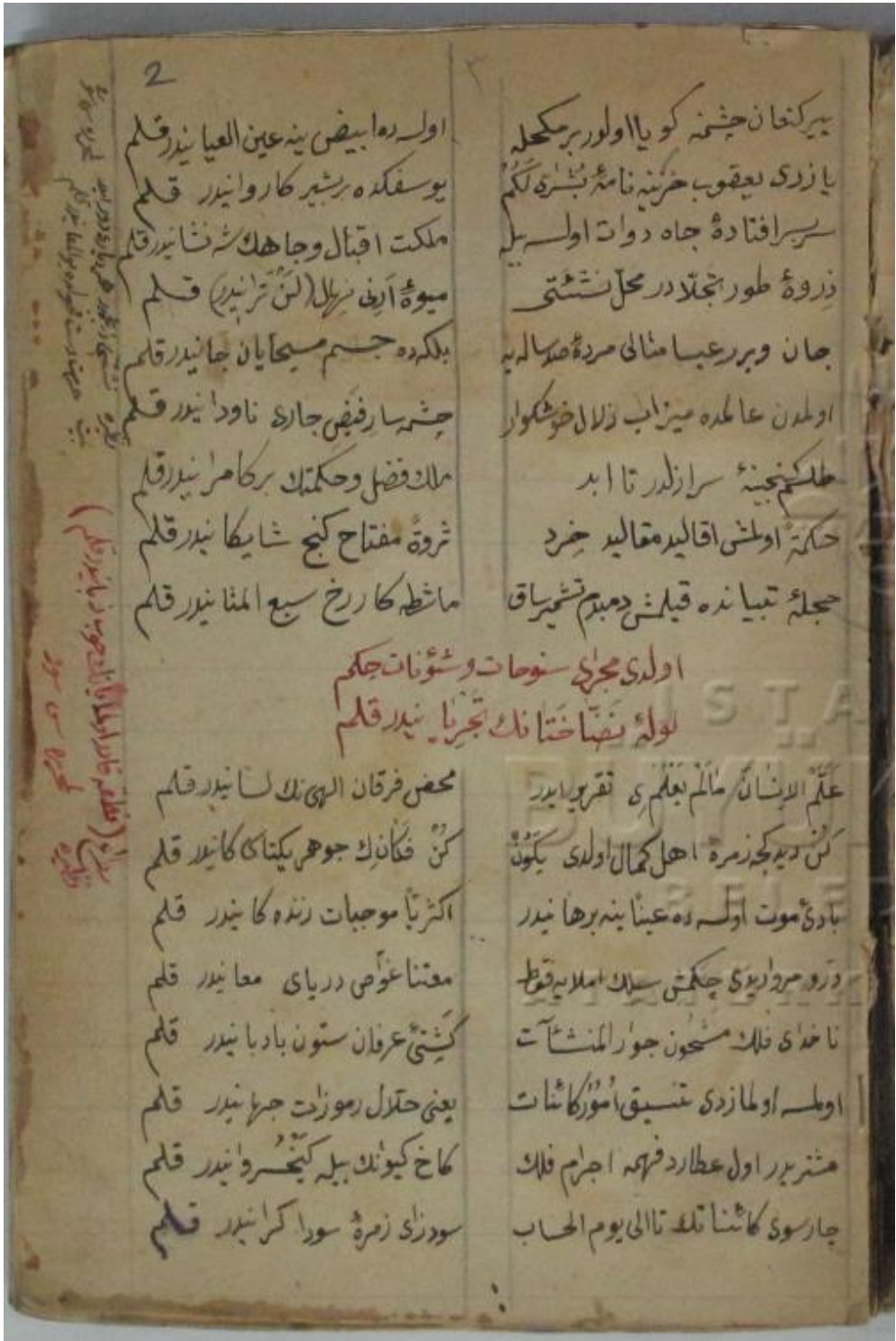
کفایتی باب عالمی
محمد شاکر قزوینی استانبول
وفات ۱۳۴۷

قصیده القلم

ترجمان محم رز نیر قلم
عالم فانی ایچون باقی نیر قلم
باری نظم امرکن فکانیر قلم
یا لسان نکتہ دنی یاده نیر قلم
ذوالعطایانک اکابر مغایر قلم
یاد کافی ستان آسمانیر قلم
جان ده عظیم ربیم مرده کانیر قلم
جدول آب حیات جاودانیر قلم
جبدا جسم عزیزک استخوانیر قلم
بیکنعان

محم رز نیر قلم
بانی بنیاد دهر و کاشانه صدق
کاتب ام کتاب محو و اثبات خدا
ذات فرقانک بحق آیت مایطون
ایلمند فرهم ادریس تحسین کشف راز
روضه فردوس اعلاده بولوب شوونا
هر صبری نفحه ناقور اسرافیلدر
حضر عمران تا ابد بان فیضا فیضیدر
نغمه ترکیب اولمش شهر جیرویلدن

عاشق کلامی
کتابخانه
کتابخانه
کتابخانه

بیر کغان چشمه کو یا اولور بر محله
 یازدی یعقوب خرنیه نامه بشری لکم
 سرافقاده جاه دوات اوله بیل
 ذروده طور تجلادر محل تشق
 جان وبرر عیسا منالی مرده صداله
 اولدن عامده میزاب زلال خوشکوار
 طلسم نجینه سر از لدر تا ابد
 حکمت اولش اقالیده مقابلد خرد
 جمله تبیانده قبلش دمیدم تشمیراق

**اولدی مجری سوجات و شونان حکم
 لوله نصیحتانک تجریا نیدر قلم**

علم الانسان ما لم یعلم ی تقریر ایدر
 کن دیکجه زمره اهل کمال اولدی بکون
 بادی موت اولسه ده عینا بنه برهانیدر
 درو مروری چکنی سدا املایه قوت
 نا خدی فلک مسخون جور المنشآت
 اولسه اولماز دی تنسیق امور کائنات
 مشتر بر اول عطار دفرهم اجرام فلک
 چار سوی کائناتک تالی یوم الحساب

2
 اوله ره ابيض بین عین العیا نیدر قلم
 یوسفکده رشیر کاروانیدر قلم
 ملکت اقبال و جاهک شش نیدر قلم
 میوه اربن لیل (لن تر نیدر) قلم
 بلکه ده جسم میحایان جانیدر قلم
 چشمه سار فین جارده ناودانیدر قلم
 ملک فضل و حکمتک بر کامر نیدر قلم
 ثروده مفتاح کنج شایگانیدر قلم
 ماشطه کار رخ سبع المنانیدر قلم

تجریا نیدر قلم
 سوجات و شونان حکم
 لوله نصیحتانک تجریا نیدر قلم
 محض فرقان الهی تک لسانیدر قلم
 کن فکانک جوهر یکتا کا کائیدر قلم
 اکثر یا موجبات زنده کانیدر قلم
 معنای غوص دریای معانیدر قلم
 کشتی عرفان ستون بادبانیدر قلم
 یعنی حذل رموزت جبر نیدر قلم
 کاخ کیونک بیله کینجسردانیدر قلم
 سوزی زمره سورا کرانیدر قلم

في صفة النفس	
نفس اكا دبير اوله حاوي مدام	قلب ايله روح و جسدی بالتمام
كيم اوله اعضاي بخار لطيف	جوهر ذاتی اوله باك و نظيف
واسطه فيض قوام و نبات	حامل حسی و حرکات و حیات
ايلوب اشراق بدن پرتوی	اولدی سر با بدن محتوی
موت ايله ايتزگه تغير ظهور	ظاهر شدن اولور اشراقی دور
جوهر نفسك بدن ذوالجلال	ايلدی تدریجی اوج در لو حاله
ظاهر و باطنده اولوب جلوه کر	اوله ضیا بخش بدن سر بسر
اول یقظه حالی اولوب بیکیان	پرتوی نفسك اولور آنده عیان
باطن تنده اولوب انجق شعاع	ايله ظاهر دن اکر انقطاع
حاصل اولوب صورة حال منام	اول صفت نومه اولور و صف تمام
ظاهر و باطنده ایلوب کف نور	ايتزایه پرتوی نفسك ظهور
قطع ابروب اجزای بدن حیات	عارض اولوب حالت موت و حیات
نکته النوم اخ الموقی میل	
حاصل تعریف اولور مشتمل	
في تعريف لعقل	
جوهر اولور عقل رفیع المقام	ماده دن اولدی مجرد تمام
ايلوب آثاری ايله اتحاد	انجق اولور فعلی قرین مواد
	ناطقه

31

سنده اودر بن دین ای مرد صاف
بولدی تجرد ایل نام و نشان

ناطقه و صفیل ایروب انقباف
عقله اولوب جوهر ایل و صفشان

ایتمز اگا یعنی تعلق مواد
سنده اودر ناطقه ایل مراد

الحق قلب

فی تعریف

بیلدی بوسمه تعریف قلب
نسخه کبرای و جیز و وسیط
آنده اولان خاصیت بردوام
واسطه عزت و یرابه سی
آنده نزل نذر خبر **(من عرف)**
عالم امر اولدی آنک مرجعی
مدیرک کلیمه و جزئیته در
اولدی سزای صفت بهتری

ایله بن اندیشه توصیف قلب
جوهر نورانی فرد بیط
واسطه در روح ایل نفه مدام
فطرت انسانک اودر وایه سی
اولدی آنکله متحقق شرف
هیکل خالیده دکل موقعی
فیض حیایتم اولوب مستقر
معدن عالیدن اولوب جوهری

امرایله حق آنده اولوب در نمون

ظاهر و باطن خبر کاف در نون **کن اهل**

مظهر فیض جبروت اولدی هم
اوضح تعریفی قریب الحاک
ممکن اولان مرتبه توصیفدر

ناظر ملک و ملکوت اولدی هم
طبق تجرد در اگا و صف حال
مقصودنی صانمه که تعریفدر

اول که داماد شیخ کونین ایدی شهرت ذی شاف ذی النورین ایدی

در ذکر علی بن ابی طالب رضی عنه الله الغالب

اولدی اندنضکره با حکم قضا افضل و اشرف علی المر تفضی

ابن عم ایدی رسوله اول تقی هم مواخاة ایله اولمشدر دصی

باب شهر علم ایدی اول نکتة دان ممکن اولماز فضلنی شرح و بیان

قمع ایدن اول ایدی باب خبری آکه مخصوص ایدی وصف حیدری

واله ذی المجد سبطین رسول فرد افراد زمان زوج بتول

اون تقر کیم اولدی بی رب و کمان

فضل حق ایله مبشر بالجنات

دردی بونلدر که دیر لر چار یار قیلدیله صد خلافت و قرار

سنة باقی کیم اولدی از بر ایت بو کهر کوش جانه زیور ایت

عبد رحمن طلح و سعید و سعید بو عینده هم ربین اولدی برب

جملا اصحاب رسول الله بن قلب صاف ایله محبت صلا قر

قلبنزده برینه یوق غل و غش دیمه زر اول شوید یا بویله امیش

مجتهد در جمده سی بی رب و شک واجب اولدی خبر ایله ذکر ایلمک

واقعات صرب صیقین جمعل اجتهاد احوالور ایتمه جدل

سکه یوقدر دزه جمه اکا سوال ایلمه بیله بریده بط قبل و فال

قلبه کیم

در ذکر علی بن ابی طالب رضی عنه الله الغالب

۱۲۵
 68 کاهی احوال اب و ام رسول
 قلبه کیم بو وقع لیر ایلمشول
 قصدی اغواد رسکاشانی خبر
 بیل که شیطان مکر بر ایله خدر
 انلری انزله مستحسن دکل
 چون بری امر عقائدن دکل

انلره ایلمر محبت مستقی

بعضی تجویز ایلمز الا شتی

ممت

روح ماطم لسمان محمی اکون

فاحه

اشتیاق اول
 دوزخ اول صراط
 اول صراط

ناظم مشار الیهک ترجمه حالی و مناصب عالیه سی و تألیفات کزیده سی
 و تاریخ و قاف بو قاریده ذکر و بیان ایلمشیدی

آثار عالیه سی پک لطیف و طویولماز لذت بخش ایدر هله حلیه سعادتی
 یه حرنی و روحنواز انزه غیب خیال محبوب مخفی ایدر فقط بوشه ده بانه ایدر

احتیاج اشتیاقی مانع اولمقدره برنجی دره جدی اهراز ایویور طبع شکره
 حقده کی اشتیاق حالا باقی دروالم لمحرمه کون

ع
 ۱۲۵